

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის
ინსტიტუტი

•
პროგრამა «ლოგოსი»

პუბლიკაციები და ღონისძიებები კლასიკური ფილოლოგიის,
ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის სფეროში

ლოგოსი

ლოგოსი

წელიწდული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში

4

თბილისი
2018

LOGOS

The Annual of Greek and Roman Studies

4

Tbilisi
2018

სარედაქციო კოლეგია:

ვალერი ასათიანი (მთავარი რედაქტორი, თსუ)

ეკატერინე კობახიძე (რედაქტორი, თსუ)

მარინა გიორგაძე (ბსუ)

ქეთევან ნადარეიშვილი (თსუ)

მანანა ფხაკაძე (თსუ)

ანი ჩიქოვანი (თსუ)

ნინო ჩიხლაძე (აწსუ)

საორგანიზაციო ჯგუფი:

ეკატერინე კვირკველია (თსუ)

მარიამ კალაძე (თსუ)

Editorial Board:

Valeri Asatiani (Editor-in-chief, TSU)

Ekaterine Kobakhidze (Editor, TSU)

Marina Giorgadze (BSU)

Ketevan Nadareishvili (TSU)

Manana Pkhakadze (TSU)

Ani Chikovani (TSU)

Nino Chikhladze (KSU)

Administrative support:

Ekaterine Kvirkevelia (TSU)

Mariam Kaladze (TSU)

ISSN 2667-9051

© ლოგოსი, წელიწდეული, 2018

სარჩევნი

სტატიები

იაშვე გაგუა, ნინო ღლონტი მითი აქტეონზე ოვიდიუსისა და გალაკტიონ ტაბიძის მიხედვით.....	11
Iamze Gagua, Nino Glonti The Myth of Actaeon, Ovid and Galaktion Tabidze.....	23
ქეთევან გარდაფხაძე ჰეროდოტე – ცნობები კავკასიის შესახებ.....	24
Ketevan Gardapkhadze Herodotus: Information about the Caucasus.....	43
რისმაგ გორდეზიანი მედეას სახის უნივერსალურობისათვის ევირიკიდეზიან 44	44
Rismag Gordeziani For the Universality of the Image of Medea in Euripides.....	62
ელისო ელიზბარაშვილი ინოვაციები პოეზიაში კომნენოსების პარზე.....	63
Eliso Elizbarashvili Innovations in Poetry at the Comnenian Court.....	84
გვანცა კოპლატაძე ანტიკური ფილოსოფიური მემკვიდრეობა ბასილი დიდის სწავლებაში წმიდა სამების შესახებ.....	85
Gvantsa Koplatadze Antique philosophical heritage in the study on Holy Trinity of St. Basil the Great.....	99
ქეთევან ნადარეიშვილი ევროპისა და ე.წ. „სხვის“ ანტიკური მოდელები.....	100
Ketevan Nadareishvili Ancient Models of Relationship of Europe and So-called Other.....	114

ნანა ტონია	
რომანტიზმის გმირიდან პოსტმოდერნის გმირამდე	115
Nana Tonia	
From Hero of Romanticism to Hero of Postmodernism.	127
ნიკოლოზ შამუგია	
შესანიშნავი ხუთეული ანუ ღიმილის ცხენკაცები	128
Nicoloz Shamugia	
The Magnificent Five or the Smiling Horse-Men.....	152
ნინო ჩიხლაძე	
კომედია „მხედრები“ ანუ არჩევნები არისტოფანესეულად, თანამედროვე ბძვენები	153
Nino Chikhladze	
The Comedy “The Knights” or the Elections by Aristophanes, with Modern Accents	164
ლელა ჩოთალიშვილი	
ინოვაციების ფაქტორი ბერძნული დამწერლობის ფორმირების პროცესში	166
Lela Chotalishvili	
The Factor of Innovations in the Formation of Greek Writing System	186
ქეთევან ცინცაძე	
ინოვაციური ტენდენციები ოცინანი წლების ბერძენი კოფემების შემოქმედებაში	187
Ketevan Tsintsadze	
Innovative Trends in the Greek Poetry of 1920s	205
რეცენზიები	
დავით ბოსტაღანაშვილი	
ლევან ალექსიძე, იაგმა გაგუბ, მანა დანელია, ეკატერინე კობახიძე, ნინო რუხაძე <i>ლათინური იურიდიული თარგმნელობა</i>	209
მანანა ფხაკაძე	
ლევან ალექსიძე, იაგმა გაგუბ, მანა დანელია, ეკატერინე კობახიძე, ნინო რუხაძე <i>ლათინური იურიდიული თარგმნელობა</i>	215
ქეთევან გარდაფხაძე	
ეკატერინე კობახიძე, მანანა ფხაკაძე <i>Loquerisne Latine? სპუბრობ ლათინურად?</i>	222
მანანა ფხაკაძე	
ლათინური ენის ქართული სახელმძღვანელოები	229

თარგმანები

ევრიპიდე ჰეკაბა (ძველი ბერძნულიდან თარგმნა ნანა ტონიამ)	245
ციცერონი თუსკულანური საუბრები (ლათინურიდან თარგმნა იამზე გაბუამ).....	281
კონსტანტინოს კავაფისი ლექსები (ბერძნულიდან თარგმნა თათია მთვარელიძემ)	324
Michael von Albrecht Ad urbem Tiphilim caput Georgiae	335
მიხაელ ფონ ალბრეხტი ქალაქ თბილისს, საქართველოს დედაქალაქს (ლათინურიდან თარგმნა იამზე გაბუამ)	336
VARIA	
ვალერი ასათიანი ბამორჩეული პიროვნება და მცენიერი	341

სტატისტიკა

იამზე გაგუა, ნინო ღლონტი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

მითი აქტეონზე ოვიდიუსისა და ბალაპტიონ ტაბიძის მიხედვით

საკვანძო სიტყვები: აქტეონი; ოვიდიუსი; გალაკტიონ ტაბიძე.

მითი აქტეონზე, რომელიც ანტიკური ხანიდან არის ცნობილი, მრავალგზის გამხდარა პოეტებისა და ხელოვანების შთაგონების წყარო. არსებობს ამ მითის რამდენიმე ვერსია და განსხვავებული ინტერპრეტაციები.

აქტეონი, არისტევსის ძე, კენტავრ ქირონის აღზრდილი, იყო ცნობილი მონადირე, რომელმაც შემთხვევით იხილა წყალში მობანავე არტემისი (დიანა) ნიმფებთან ერთად, რის გამოც ქალღმერთმა მასზე შური იძია, აქცია იგი ირმად და თავისსავე ძაღლებს დააგლეჯინა.

ყველაზე ადრე ეს მითი დამოწმებული ჩანს ჰესიოდესა და სტესიქოროსის ფრაგმენტებში, მაგრამ მათ ჩვენამდე არ მოუღწევია. პავსანასის „ელადის აღწერილობაში“ დადასტურებულია ცნობა, რომ პლატეაში ერთ-ერთ კლდეს აქტეონის სარეცელს უწოდებდნენ, სადაც ეძინა ნადირობით დაღლილ აქტეონს. სწორედ აქ იხილა მან ტბაში მობანავე არტემისი. სტესიქოროსის მიხედვით, ქალღმერთმა აქტეონს ირმის ტყავი ააფარა

და ძალღებს დააგლეჯინა, რათა მას არ შეძლებოდა სემელეს ცოლად შერთვა. პავსანიასი არ იზიარებს სტესიქოროსის ამ ვერსიას და ფიქრობს, რომ აქტეონის ძაღლები თავისთავად გაცოფდნენ და მზად იყვნენ, დაეგლიჯათ ნებისმიერ შემხვედრი¹. აქტეონის მითს მოიხსენიებს ევრიპიდე ტრაგედიაში „ბაკქოსის მხეველები“. მისი ცნობით, აქტეონი დაგლიჯეს ქოფაკებმა, რადგან იგი ირწმუნებოდა, რომ ნადირობის ხელოვნებაში აღმატებოდა არტემისს.² აპოლოდორეს „მითოლოგიური ბიბლიოთეკის“ თანახმად, აქტეონს კენტავრმა ქირონმა შეასწავლა ნადირობა, რომელიც მისსავე მწვერებმა დაგლიჯეს. მიზეზი კი გახდა ზევსის რისხვა, რომელიც, აკუსილაოსის მიხედვით, გაბრაზდა აქტეონზე, რომ მან მოისურვა სემელესთან ქორწინება. ავტორთა უმეტესობის მიხედვით კი (აპოლოდორეს გადმოცემით), აქტეონმა იხილა მობანავე არტემისი, რომელმაც მყისიერად აქცია აქტეონი ირმად, დაადევნა მისივე მწვერები, რომელთაც ვერ იცნეს პატრონი და დაგლიჯეს. ისინი მხოლოდ მას შემდეგ დამშვიდნენ, რაც კენტავრის მღვიმეში შევიდნენ და იქ იხილეს აქტეონის ქანდაკი.³

ამგვარად, აქტეონის დანაშაული შეიძლება შეფასდეს, როგორც „ატასთალია“ ან როგორც „ჰიბრისი“. ორსავე შემთხვევაში ქალღმერთი არის შეურაცხყოფილი.

აქტეონის მითს კარგად იცნობს პუბლიუს ოვიდიუს ნაზონი. პოეტი მხატვრულად ამუშავებს მას „მეტამორფოზების“ III წიგნში⁴. აქტეონმა, კადმოსის შვილიშვილმა, რომელმაც გული იჯერა ტყეში ნადირობით, თავის მხლებლებს უბრძანა, შეეწყვი-

¹ Paus. 9, 2,3.

² Eur. *Bacch.* 337.

³ Apoll. *Bibl.* III, 3,4.

⁴ Ov. *Met.* III, 138-252.

ტათ მხეცების დევნა და დილით განეგრძოთ ნადირობა. აქტეონმა თანამგზავრებთან ერთად გარგაფიეს ჭალაში დაიწყო ხეტიალი. იქვე ტყის სიღრმეში იყო მღვიმე, რომელსაც ჩამოუდიოდა კამკამა წყარო, სწორედ იქ იგრილებდა სხეულს ნადირობისგან დაღლილი ქალღმერთი დიანა ნიმფებთან ერთად. ამ სანახაობას შემთხვევით შეესწრო აქტეონი თავის მხლებლებთან ერთად. განრისხებულმა ქალღმერთმა მოინდომა აქტეონის ისრით განგმირვა, მაგრამ იარაღი ხელთ არ ჰქონდა და წყლის წვეთები შეასხურა „დამნაშავეს“, იგი აქცია ირმად, რომელსაც დაედევნენ მისივე მწევრები, რომლებმაც ვერ იცნეს აქტეონი და დაგლიჯეს.

მითს აქტეონზე იცნობს ქრისტიანული ხანის მწერალი ნონოს პანოპოლეელი, რომელიც ეყრდნობა ოვიდიუსს. მისგან განსხვავებით, „დიონისიაკაში“ აქტეონი უბრალო თვითმხილველი არ არის მობანავე დიანასი, იგი ხეზე ამძვრალი მალულად უცქერის შიშველ ქალღმერთს.⁵

ოვიდიუსის მიერ დამუშავებული მითი მოგვიანებით საფუძვლად დაედო ამ თემაზე შექმნილ სხვადასხვა ლიტერატურულ ნაწარმოებსა და სახვითი ხელოვნების ცნობილ შედეგებს, როგორებიცაა: ტიციანის „დიანა და აქტეონი“, რემბრანტის „მობანავე დიანა თავის ნიმფებთან, აქტეონთან და კალისტოსთან ერთად“ და სხვ. აქტეონის დასჯის სცენებს ვხვდებით წითელფიგურულ ვაზებზე. იგივე სიუჟეტი გამოსახულია პომპეუმის კედელზე, ჰერას ტაძრის მეტოპზე (იტალიაში), ვატიკანის წმინდა პეტრეს ტაძრის კარიბჭეზე.

ოვიდიუსის მიერ დამუშავებული აქტეონის ამბავი საყოფრადღებოა არა მარტო იმით, რომ პოეტი მისთვის ჩვეული ოს-

⁵ Nonnus *Dion.* V, 287-316

ტატობით აცოცხლებს მითს, არამედ იმიტაც, რომ მას პოეტი უკავშირებს საკუთარი ტრაგედიის მიზეზს, თუ რატომ განურისხდა იმპერატორი ავგუსტუსი და გააძევა რომიდან. როგორ მოხდა, რომ „მხიარული მომღერალი ნაზი სასიყვარულო ლექსებისა“ (ასე უწოდებს თავის თავს ოვიდიუსი) ბედის უკუღმართობამ დევნილ პოეტად აქცია. დღესაც არ ვიცით ზუსტად, რა იყო ჭეშმარიტი მიზეზი პოეტის ტრაგედიისა. შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, ტომისში გადასახლებული ოვიდიუსი მრავალჯერ ეხება მიზეზს (მიზეზებს), რამაც გამოიწვია იმპერატორის რისხვა. ოფიციალურ მიზეზად იმპერატორის მიერ დასახელდა „ტრფობის ხელოვნება“, როგორც ავგუსტუსის რეფორმების (რომელიც ოჯახის სიწმინდის დაცვას ისახავდა მიზნად) საწინააღმდეგო ნაწარმოები. ოვიდიუსი ხშირად საუბრობს „ტრფობის ხელოვნებაზე“, რის გამოც ავგუსტუსმა დასაჯა პოეტი და რომიდან გადაასახლა.⁶ თუმცა ოვიდიუსი მეორე მიზეზსაც ასახელებს, უწოდებს მას „შეცდომას“ (error), მაგრამ არ ცდილობს დააკონკრეტოს, რაში გამოიხატებოდა იგი.⁷

ოვიდიუსი ამ შეცდომას თვალებს უკავშირებს და ამბობს, რომ როგორც აქტეონი დაღუპა ბედისწერამ, ასევე პოეტი იმსხვერპლა შემთხვევითობამ.

„რად დავინახე რაღაც? მზერით რატომ შევცოდე?
რად გადავაწყდი მე დანაშაულს?
როს აქტეონმა თვალი მოჰკრა შიშველ დიანას,
ნადავლი გახდა თავის ძაღლების.“

⁶ Ov. Tr. II, 7-14.

⁷ Ov. Tr. II, 206-211.

იქნებ ღმერთები ვერ იტანენ შეურაცხყოფას,
თუნდ უნებლიეს, ითხოვენ დასჯას.“⁸

ეს ცნობილი სტრიქონები გახდა წყარო მრავალი ფანტაზიისა, თუ რა შეეძლო ეხილა პოეტს. საუკუნეების მანძილზე მრავალი ჰიპოთეზა გამოითქვა იმის თაობაზე, თუ რამ გამოიწვია პოეტის ტრაგედია. ფიქრობდნენ, რომ ოვიდიუსი მოწმე გახდა იმპერატორის უზნეობისა (ინცესტისა), ან მან იმპერატორის მეუღლე იხილა მოზანავე. უფრო ლოგიკური ჩანს ვარაუდი, რომ ოვიდიუსის დანაშაული დაკავშირებული იყო ავგუსტუსის შვილიშვილის, იულია უმცროსის სასიყვარულო თავგადასავალთან, რის გამოც თავად იმპერატორმა გაამევა ის რომიდან. სერიოზული მომხრეები ჰყავს შეხედულებას, რომ ოვიდიუსი მონაწილეობდა შეთქმულებაში ავგუსტუსის წინააღმდეგ, ან გახვეული იყო პოლიტიკურ სკანდალში ემილიუს პავლუსთან ერთად, თუმცა პოეტის სიტყვები გვაეჭვებს ამ აზრის სისწორეში. ოვიდიუსი აცხადებს, რომ, რომ კანონი არ დაურღვევია⁹. ოვიდიუსის დანაშაულს რელიგიურ სფეროშიც ეძებენ, რომ იგი გახდა მონაწილე რელიგიური რიტუალისა, სადაც მამაკაცის ყოფნა აკრძალული იყო.¹⁰

ამრიგად, აქტეონის მითის ანალიზს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება პოეტის გადასახლების მიზეზის დადგენაში. რატომ არ აპატია ქალღმერთმა დიანამ აქტეონს უნებლიე დანაშაული, მაინც რამ გამოიწვია მისი რისხვა? ამის უკეთ გასაგებად უნდა მივმართოთ „მეტამორფოზების“ III წიგნში მოთხრობილ მითს აქტეონზე. აქტეონის დანაშაული (“მეტამორფოზების“ მიხედ-

⁸ *Ov. Tr.* II, 103-108.

⁹ *Ov. Pont.* II, 9. 71-76.

¹⁰ Tibault 1967, 116-121.

ვით) გამოწვეული იყო იმით, რომ იგი უაზროდ, „უმიზნო ნაბიჯებით დაეხეტებოდა“ (non certis passibus errans III,175), ეს იყო არა „დანაშაული“ (scelus), რამედ მხოლოდ “შეცდომა” (error), რომელიც „ბედისწერის ბრალი“ (fortunae crimen) იყო. ასე შეაბიჯა აქტეონმა „უცნობ ტყეში და მიადგა ჭალას“ (per nemus ignotum pervenit... in lucum), ქალღმერთის საბრძანებელს, სადაც არ უნდა მოხვედრილიყო მონადირე. რაღაც ანალოგიური ბრალი უნდა ჰქონოდა ოვიდიუსსაც. ვფიქრობთ, „უცნობი ჭალა“, სადაც აქტეონმა შეაბიჯა, ეს არის მისი ელეგიების კრებული, პაროდული—დიდაქტიკური პოემა „ტრფობის ხელოვნება“, „უმიზნოდ ხეტიალი“ არის ოვიდიუსის მიერ საკუთარი ტალანტის „ფლანგვა“ ამდაგვარ ნაწარმოებში, რაზეც არაერთგზის მიუთითებს პოეტი „სევდიან ელეგიებსა“ და „წერილებში პონტოდან“. ამ აზრს გვიმყარებს ისიც, რომ ოვიდიუსის მითის მიხედვით, აქტეონმა ბევრი ნადირი დახოცა და მოისურვა დროებით შეეწყვიტა ნადირობა. ხომ არ უნდა გავავლოთ აქ პარალელი ოვიდიუსის ბიოგრაფიასთან, რომ პოეტი მეტისმეტად გაიტაცა სასიყვარულო თემებზე ელეგიების წერამ? ამას თავადაც მიხვდა ოვიდიუსი და შეეცადა, შეეწყვიტა სახიფათო გატაცება – სატრფიალო ლექსების თხზვა და დაეწერა „განკურნება სიყვარულისაგან“, შემდეგ კი „მეტამორფოზები“ და „ფასტები“, თუმცა, მაინც ვერ შეძლო ავგუსტუსის რისხვის აცილება, ასე ვთქვათ, დაავციანდა. საგულისხმოა, რომ „მეტამორფოზების“ მიხედვით, განრისხებულმა დიანამ უთხრა აქტეონს: წადი და დაიკვეხნე, თუ შეძლებ ამას, რომ მიხილე შიშველიო (velamine posito). შიშველი ქალღმერთის ხილვა ალეგორიულად ოვიდიუსის მიერ სწორად დანახული რომაული ყოფაა – განცხრომით სავსე ქალაქური ცხოვრება, დროსტარება, ასეთი იყო პოეტურ

ფერებში დანახული ავგუსტუსის დროინდელი რომი. ასეთი მჩქეფარე, ხალისიანი ცხოვრება თავად ოვიდიუსს დიდ სიამოვნებს ანიჭებდა. პოეტი დაისაჯა იმიტომ, რომ დაუფარავად აღწერა ყველაფერი. ეს იყო ოვიდიუსის მხრიდან გულუბრყვილობა, გინდაც გულწრფელობა ან უბრალოება (ასე შეიძლება ითარგმნოს *simplicitas*–ი, რომელსაც პოეტი ხშირად უკავშირებს თავის დანაშაულს). პოეტმა შეულამაზებლად, პირდაპირ გადმოსცა რეალური სურათები რომაული ყოფისა. დიანას სიტყვებით თუ ავგუსტუსს ავამეტყველებთ, იგი დაემუქრა პოეტს, წადი და კიდევ დაიკვებნე, რაც იხილეო. ე.ი. რომი, გართობის მოყვარული, ლადი, სიცოცხლით სავსე, მშვენიერი ქალაქი (ისეთი, როგორც იყო სინამდვილეში ავგუსტუსის დროს), მაშინ, როცა იმპერატორს სურდა იგი წარმოეჩინა ქალაქად, სადაც პატივს სცემდნენ მორალსა და ზნეობას, წინაპართა ადათებს. კიდევ ერთი პარალელის გავლება შეიძლება აქტეონის მითთან და ოვიდიუსის ბიოგრაფიასთან. დიანას მიერ დასჯილი აქტეონი ვერ ახერხებს თავის სასახლეში დაბრუნებას, მისივე მწევრები ულმობლად წაესივნენ ირმადქცეულ პატრონს და დაგლიჯეს., ვერც აქტეონის მხლებლებმა იცნეს მეგობარი. ტომისში გაძევებული პოეტის „ცნობაზე“ ოვიდიუსის ბევრმა მეგობარმა შიშის გამო თქვა უარი, ზოგმა დაიჯერა პოეტის „დანაშაული“, ზოგმა კი შეგნებულად აქცია ბედისგან განწირულ ოვიდიუსს ზურგი. ჭემმარიტი მეგობარი მას ცოტა შემორჩა.

აქტეონის მითთან ერთად თუ ოვიდიუსის მიერ მოწოდებულ ცნობებს გავაანალიზებთ („სევდიანი ელეგიების“ მიხედვით), შეიძლება დავასკვნათ, რომ მიზეზი გადასახლებისა, გამხელილიც („ტროფობის ხელოვნება“) და გაუმხელელიც (პოეტმა დაინახა რაღაც, რაც არ უნდა ეხილა), ერთი და იგივეა. ეს არის

ლექსები, მათგან გამომდინარე „შეცოდებანი“ კი სხვადასხვაგვარია: 1. ოვიდიუსი დაისაჯა იმიტომ, რომ სატრფიალო ელეგიებით სიყვარულის მასწავლებლად მოეწვინა რომის ახალგაზრდობას, რომლის მორალის გასაჯანსაღებლად ამაოდ იბრძოდა ავგუსტუსი თავისი რეფორმებით. 2. პოეტი დაისაჯა, რომ ყურად არ იღო ავგუსტუსის სურვილი და მას არ უძღვნა სახოტბო ნაწარმოები. უფრო მეტიც, ჯიუტად გააგრძელა სატრფიალო ლექსების წერა. 3. ოვიდიუსმა დაინახა რომი ისეთი, როგორც იყო სინამდვილეში: დროსტარების, ხალისიანი ცხოვრების, სასიყვარულო თავგადასავლების მოტრფიალე და არა ზნეობრივი, წინაპართა მორალის პატივისმცემელი და მიმდევარი, ისეთი, როგორც სურდა ავგუსტუსს. 4. ოვიდიუსმა არჩევანი გააკეთა ავგუსტუსსა და თავის მკითხველს შორის. მან გაითვალისწინა არა პრინციპის, არამედ მკითხველთა სურვილები. პოეტი მხოლოდ მათთვის წერდა, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანი ჩანს. პოეტი დაისაჯა იმ „უმძიმესი დანაშაულისათვის“, რასაც იმპერატორთან გაჯიბრება ჰქვია.¹¹

მსოფლიო მწერლობა კარგად იცნობს ამ ანტიკურ მითს. ბევრი უცხოელი ავტორი გვთავაზობს ამ მითთან დაკავშირებულ საკუთარ ინტერპრეტაციებს. საყურადღებოა, რომ ქართულ პოეზიაში აქტეონის მითის ყველაზე გავრცელებულ, ანუ ოვიდიუსის ვერსიას ეხმიანება გალაკტიონის ამავე თემაზე შექმნილი ლექსი: „როცა აქტეონი, ძეი არისტეას“, რომელიც 1916 წელს დაიწერა, 1918 წელს მასში მცირე ცვლილება შევიდა:

„როცა აკტეონი, ძეი არისტეას,
ლაღად მიდიოდა ტყეში სანადიროდ,

¹¹ გაგუა 2007, 161–215.

უცებ დაინახა თეთრი არტემიდა,
 თავის ნიმფთა შორის იგი ბანაობდა
 ძველი პართენონის მსუბუქ ნაკადებში.
 შედგა აქტეონი, თვალნი დაებინდნენ,
 იგი მოჯადოვდა უცხო სანახავით,
 მაგრამ ის დასაჯა იმავ ღვთაებამა,
 იქცა აკტეონი ირმად მშვენიერად,
 ძაღლებს აკტეონი მსხვერპლად შეეწირა,
 იგი დაეფლითათ ძაღლებს იმისსავსე.
 ვიცან, გალაკტიონ, შენში აკტეონი,
 შენ გსჯის ყოველივე, როგორც სიყვარული,
 შენგნით დაწვრთნილები ყეფენ მოუსვენრად.
 ისევ შენთვისავე ავი ძაღლებია“.¹²

ეს არის 1916 წლის ვარიანტი. 1918 წელს ცვლილება შეაქვს პოეტს ლექსში და ნაცვლად „ვიცან, გალაკტიონ, შენში აკტეონი“ წერს: „ვიცან, მომღერალო, შენში აკტეონი“. ბ.ჩიქობავას აზრით, ამ შესწორებით ლექსმა დაკარგა თავისი ბიოგრაფიულ-პოლემიკური ხასიათი, მაგრამ დიდად გაუფართოვდა დიაპაზონი. გალაკტიონმა გადაჭრით უარყო წინადადება აღნიშნული ტაეპის უცვლელად დატოვების თაობაზე.¹³ მართლაც, გალაკტიონი და აკტეონი ევფონიურად კარგად ესადაგება ერთმანეთს, აზრობრივი დატვირთვაცა აქვს, აკტეონის ხვედრი გალაკტიონს თავის ბედს აგონებს, მაგრამ „ვიცან, მომღერალო, შენში აკტეონი“ მეტი ინტერპრეტაციის საშუალებას იძლევა. ამკარაა, რომ გალაკტიონი ოვიდიუსის გავლენას განიცდის, თითქმის იმეორებს „მეტამორფოზებში“ გადმოცემულ მითს, ოღონდ წარმოად-

¹² ტაბიძე 1966, 476.

¹³ ტაბიძე 1966, 476.

გენს მის მოკლე ვერსიას. საყურადღებო ის არის, რომ გალაკტიონი არსად ახსენებს ოვიდიუსს, მაგრამ, სავარაუდოდ, „ვიცან მომღერალო“–ში ოვიდიუსს გულისხმობს. „შენგნით დაწვრთნილი ავი ძაღლები“ კი ოვიდიუსის „ტრფობის ხელოვნება“, რომელმაც ცუდი სამსახური გაუწია პოეტს. „მეტამორფოზების“ ავტორი არაერთგზის ადარებს თავის თავს აქტეონს და მიაჩნია, რომ თავადაც ისე უსამართლოდ დაისაჯა, როგორც აქტეონი. მთავარი მიზეზი მისი დაღუპვისა იყო მისივე პოემა „ტრფობის ხელოვნება“, რომელშიც აღწერა ის, რაც დაინახა და რაც არ უნდა დაენახა.

„შენ გსჯის ყოველივე, როგორც სიყვარული“. რა არის „ყოველივე“, რაც სჯის გალაკტიონს? აქ, უთუოდ, პოეტის მთელი ცხოვრება იგულისხმება, „სიყვარულში“ კი – შესაძლოა, – მკითხველის სიყვარული. რატომ სჯის პოეტს სიყვარულთან ერთად ყველაფერი? გალაკტიონისათვის, რომელიც მუდამ მშვენიერებისა და ამაღლებულის ძიებაშია, შემოქმედებითი პროცესი, ერთი მხრივ, სიხარულის მომგვრელიცაა და, მეორე მხრივ – ტანჯვისა. პოპულარობა და სიყვარული (მკითხველთა მხრიდან) ამავე დროს არის მიზეზი პოეტის წამებისა. დიდი პოეტური ნიჭი, უმეტეს წილად, ხდება შურისა და მტრობის მიზეზი, ამას გალაკტიონის ერთი სტროფიც ადატურებს:

„მხოლოდ იმიტომ, რომ მაღალია,
მარად და მარად ტყდება ჩინარი,
როგორც ჩინარი – ისე პოეტი,
მისთვის სიმაღლე არის წამება“.¹⁴

¹⁴ ფორჩხიძე 1973, 104.

ეს „სიმაღლე“ არ აპატიეს ოვიდიუსსაც. რომში მაშინ ბევრი წერდა ლექსებს, მაგრამ ოვიდიუსმა ყველა დაჩრდილა თავისი ტალანტით, ჩანს, მოშურნე პოეტებმა ყველაფერი იღონეს, გზიდან ჩამოეშორებინათ მკითხველის სიყვარულით განებივრებული, ნიჭიერი პოეტი, რომელიც თავის დროზე ავგუსტუსის კეთილგანწყობითაც სარგებლობდა. ესეც უნდა ყოფილიყო ერთ-ერთი მიზეზი პოეტის გაძევებისა. პოეტის მოშურნე, როგორც ჩანს, ადრინდელი „მეგობარი“ იყო, რომელიც ხელს უშლიდა ტომისში გადასახლებული ოვიდიუსის ახლობლებსა და მეუღლეს პოეტის შეწყალებაში. იგი მუდამ ოვიდიუსის პოეზიის „მავნებლობაში“ არწმუნებდა იმპერატორს, უმოწყალოდ ჯიჯგნიდა მის ლექსებს.¹⁵ „სიყვარულისგან განკურნებაში“ ოვიდიუსი წერს:

„შური რჩეულებს ეტანება, ისე ვით მწვერვალს
ქარი და მეხი იუპიტერის“.¹⁶

მართალია, ქართველი პოეტის ბედი არ არის მსგავსი ოვიდიუსისა, გალაკტიონი არ გაუსახლებიათ მშობლიური ქალაქიდან შორს, გეტების ტომებით დასახლებულ რეგიონში, მაგრამ მას მაინც კარგად ესმის ოვიდიუსის მწუხარება, ის ტკივილი, რაც მას მიაყენეს ლექსებმა, „დაწრთვნილმა მწვერებმა“. განსხვავებით ქართველი პოეტისაგან, სიყვარულის მომღერალი რომელი პოეტი დიდხანს ტკბებოდა პოპულარობითა და სიყვარულით, რაც სატრფიალო ლექსებმა მოუტანეს, მან საკმაოდ გვიან იგემა მწუხარება თავისი თამამი ლექსების გამო.

¹⁵ *Ov. Pont.* IV, 13,41–42.

¹⁶ *Ov. Rem. am.*, 369–370.

„მარტოობის ორდენის კავალერი“, გალაკტიონი გრძნობდა სულიერ სიახლოვეს ოვიდიუსთან, კარგად ესმოდა სამშობლოსაგან დაშორებული პოეტის მწარე ხვედრი, რომელმაც მარტოობაში, უცხო მხარეში დალია სული, სწორედ ამან შთააგონა, უთუოდ, აქტეონზე დაწერილი ლექსით რომელი პოეტის ტრაგედიას შეხმინებოდა. გალაკტიონი თავის განცდებს აქტეონის ტანჯვას ადარებს, თუმცა შემდგომ აქტეონის ბედს ზოგადად პოეტის ხვედრთან აიგივებს (სავარაუდოდ, აქ ოვიდიუსთან ერთად თავის თავსაც მოიაზრებს).

მშვენიერების სიყვარული, მასთან ზიარება ის სასიამოვნო განცდაა, რომელიც იმპულსს აძლევს ყოველ პოეტს ლექსის შექმნისათვის, გალაკტიონისათვის ამ შემოქმედებით პროცესს, იმავდროულად, თან სდევს „წვა“ და „ტანჯვა“. ოვიდიუსთან კი მწუხარება და ტანჯვა მშვენიერების ჭვრეტით მიღებული ხანგრძლივი ტკბობის შემდეგ მოდის.

აქტეონი სიმბოლურად შეიძლება შევადაროთ პოეტს, რომელიც მძიმე საზღაურს იხდის მშვენიერი წუთების ხილვის გამო.

ბიბლიოგრაფია

გაგუა, იამზე 2007. *ამბივალენტიზმი ავგუსტუსის პოლიტიკასა და ოვიდიუსის შემოქმედებაში*. თბილისი: ლოგოსი.

ტაბიძე, გალაკტიონ 1966. *ლექსები*, I. თბილისი: საბჭოთა საქართველო.

Tibault, J.C. 1964. *The Mystery of Ovid's Exile*. Los Angeles: Berkeley.

ფორჩხიძე შალვა 1973. *პოეტური სიტყვის ხუროთმოძღვარს – სადღევრძელო იყოს მისი*. თბილისი: განათლება.

Iamze Gagua, Nino Glonti

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

The Myth of Actaeon, Ovid and Galaktion Tabidze

Key words: Actaeon, Ovid, Galaktion Tabidze

Antique and world literature is familiar with the myth of Actaeon who unwittingly stumbled upon the goddess Diana enjoying a bath in the spring. The goddess punished Actaeon and transformed him into a deer and made his hounds maul him to death. This myth is given at length within Roman poet Ovid's "Metamorphoses". Later, the poet who was expelled from Rome recollected the myth and associated it with his tragedy.

Among Georgian poets Galaktion Tabidze was the one who referred this myth in his poem. Supposedly, even the poet implies Ovid when he mentions Actaeon.

ქეთევან გარდაფხაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ჰეროდოტე – ცნობები კავკასიის შესახებ

საკვანძო სიტყვები: ჰეროდოტე; კავკასია; სასპეირები.

ჰეროდოტე, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ძველ ინფორმატორს კავკასიის შესახებ. ფაქტობრივად, იგი არის პირველი ავტორი, რომელთანაც იკვეთება კავკასიის ცნება და ყალიბდება კავკასოსის აღმნიშვნელი ტერმინის ყველა ძირითადი ვარიანტი: ὁ Καύκασος (I. 203. 204) – კავკასოსის აღმნიშვნელი სახელი, კავკასიის ქედის აღმნიშვნელი სახელი Καύκασος (III. 97), ასევე Καυκάσιον ἦρος (I. 104).

სტატიაში განვიხილავ ჰეროდოტეს მიერ მოწოდებულ რამდენიმე ცნობას (კოლხთა წარმომავლობა, აიასა და კოლხეთის ერთად მოხსენიება, სასპეირები), რომლებიც დღემდე მეცნიერთა შორის კამათს იწვევს, წარმოვადგენ როგორც ამ საკითხთა კვლევის საერთო სურათს, ასევე საკუთარ დამოკიდებულებას კონკრეტულ პრობლემასთან დაკავშირებით და კიდევ ერთხელ გავამახვილებ ყურადღებას იმაზე, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ბერძნული ისტორიოგრაფიის შესწავლის როლი ანტიკური კავკასიის პრობლემატიკის კვლევისას.

ყურადღებას შევაჩერებ ჰეროდოტესთან დაცულ სამ ცნობაზე:

I. კოლხთა წარმომავლობის საკითხი. ჰეროდოტე თავისი „ისტორიის“ II თავში (103-105) გადმოგვცემს: „მან ეს გააკეთა და გადაიარა ხმელეთი, ვიდრე აზიიდან ევროპაში არ გადავიდა და დაიმორჩილა სკვითები და თრაკიელები. მე ვფიქრობ, რომ ის უშორესი ადგილი, სასამდეც მივიდა ეგვიპტელთა ლაშქარი, სწორედ აქ იყო, რადგან ამათ ქვეყანაში კიდევ ჩანს მათ მიერ დაყენებული სვეტები, ხოლო ამათზე უფრო შორს კი აღარ არის. აქედან შემობრუნდა და უკან წავიდა. შემდეგ კი მდინარე ფასისთან იყო. მე არ შემიძლია დაბეჯითებით იმის თქმა, რომ ამ ადგილას თვით მეფე სესოსტრისმა გამოჰყო თავისი ლაშქრის რაღაც ნაწილი და დატოვა აქ, ამ ქვეყნის მცხოვრებლად, ან კიდევ იმისი, რომ ზოგიერთი ჯარისკაცთაგანი, გადაღლილი ხეტიალით, დარჩა მდინარე ფასისთან. მაგრამ ცხადია, რომ კოლხები ეგვიპტელები არიან. ამას მე თვითონ მივხვდი იმაზე უწინ, ვიდრე სხვათაგან მოვისმენდი და ისე ვიტყოდი. და რადგანაც ამას ვფიქრობდი, შევეკითხე ორივეს, კოლხებს უკეთ ახსოვდათ ეგვიპტელები, ვიდრე ეგვიპტელებს კოლხები. ეგვიპტელები ამბობენ, რომ მათი აზრით, სესოსტრისის ლაშქრიდან არიან კოლხები და მე თვითონაც ასევე მეჩვენებოდა, რადგან კოლხები შავგვრემანები არიან და ხუჭუჭთმიანები (მაგრამ ეს არაფერს ნიშნავს, რადგან სხვებიც არიან ასეთები), მაგრამ ამასთანავე და უფრო მეტად ამას მოწმობს ის, რომ ყველა ხალხთაგან მხოლოდ კოლხები, ეგვიპტელები და ეთიოპელები არიან, რომლებიც თავიდანვე აწარმოებენ წინადაცვეთას. ხოლო ფინიკიელებმა და იმ სირიელებმა, რომლებიც პალესტინაში არიან, როგორც თვითონაც ამბობენ, ეგვიპტელთაგან ისწავლეს, ხოლო სირიელები,

რომლებიც მდინარე თერმოდონტთან და პართენიოსთან ცხოვრობენ, და მაკრონები, რომლებიც მათი მეზობლები არიან, ამბობენ, რომ კოლხთაგან ისწავლეს ეს ახლახან. მხოლოდ ესენი არიან ის ადამიანები, რომლებიც წინდაცვეთას ახდენენ და ჩანს, რომ ესენიც ეგვიპტელების მსგავსად აკეთებენ ამას, ხოლო ეგვიპტელთა და ეთიოპელთა შესახებ არ შემოიძლია ვთქვა, თუ რომელმა ისწავლა ამ ორს შორის მეორისგან. რაღაცა ძალიან ძველი ჩანს ორივეგან. ხოლო იმის დიდ საბუთად, რომ ხალხმა ეს ეგვიპტელთაგან ისწავლა მათთან შერევის საფუძველზე, მეჩვენება შემდეგი: ის ფინიკიელები, რომლებიც ელადასთან ურთიერთობაში არიან, აღარ ზამავენ ეგვიპტელებს იმ საქმეებში, რაც სარცხვინელს ეხება და შვილების წინდაცვეთას აღარ ეწევიან. კიდევ სხვა რამის თქმა შემოიძლია კოლხების შესახებ, რითიც ისინი ეგვიპტელების მსგავსნი არიან. მხოლოდ კოლხები და ეგვიპტელები ამუშავებენ სელს ერთნაირად; მთელი ცხოვრება და ენა მსგავსი აქვთ ერთმანეთის. კოლხურ სელს ელინები სარდონულს უწოდებენ, ეგვიპტიდან შემოსულს კი – ეგვიპტურს“ (Hdt. II. 103-105)¹.

ანტიკურ ტრადიციაში ეს ცნობა ერთადერთი არ არის. ამ ინფორმაციას გარკვეული ცვლილებით გვაწვდიან სხვადასხვა პერიოდის ავტორები (Diod. Sic. I. 55; Amm. Marc. 22.8.24; Agath. II. 18; schol. Ap. Rhod. IV. 277; schol. Pind. 377(212); Tzetz. schol. Alex. 887; Val. Flac. *Argon.* V. 418 და სხვა).

ჰეროდოტეს ცნობას კოლხთა ეგვიპტელებისაგან წარმომავლობის შესახებ ქართველ მეცნიერთა აბსოლუტური უმრავლესობა სკეპტიკურად უყურებდა. ალ. ჭყონია უარყოფდა კოლხთა

¹ სტატიაში დამოწმებული ჰეროდოტეს თარგმანი ეკუთვნის თ. ყაუხჩიშვილს. ჰეროდოტე 1975, 155-156

წარმოშობის ამ ვერსიას². დ. ბაქრაძე ამ ცნობას მითად მიიჩნევს³. მ. ჯანაშვილს კოლხთა ეგვიპტელობა საეჭვოდ არ მიაჩნდა და ამ დებულების გასამყარებლად მოჰყავდა ენობრივი და რელიგიური თითქოს მსგავსი მასალა ქართულიდან და ეგვიპტურიდან. ს. კაკაბაძისთვის სესოსტრისის ლაშქრობა და მდინარე ფაზისზე ეგვიპტელთა კოლონიის დაარსება ისტორიულ-რელიგიური თვალსაზრისით ძიებას მოითხოვს, მაგრამ ეგვიპტელთა და კოლხთა ენებს შორის მსგავსება ჰეროდოტეს დროს ს. კაკაბაძეს დადასტურებულად მიაჩნდა (იგი ნ. მარის იაფეტური თეორიის ძლიერი გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, რის გამოც თავის დაშვებებში კიდევ უფრო შორს მიდის და სვამს საკითხს ქამიტურ და იაფეტურ ენათა ურთიერთობის შესახებ)⁴. თ. ყაუხჩიშვილი არ უარყოფს, რომ შესაძლებელია, ჰეროდოტეს ხელთ ჰქონდა ინფორმაცია, რომლის მიხედვითაც, კოლხები იმ ტერიტორიაზე, სადაც ისინი მას დახვდნენ, ყოველთვის არ მოსახლეობდნენ და საიდანღაც ჩამოვიდნენ და რადგანაც ჰეროდოტესთან ყველაფერი ეგვიპტიდან არის მოსული, კოლხების წარმომავლობასაც იმავე რეგიონს უკავშირებს. მკვლევარი კოლხთა ეგვიპტელები-საგან წარმოშობას განიხილავს როგორც ჰეროდოტეს საერთო ეგვიპტოფილური კონცეფციის შედეგს⁵, რაც ნამდვილად დამაჯერებელი ჩანს, როგორც ის, რომ კოლხები ამ ტერიტორიაზე ყოველთვის არ მოსახლეობდნენ. ამ მოსაზრებას მთლიანად იზიარებდა აკ. ურუშაძე⁶.

² ჭყონია 1890, 107-109

³ ბაქრაძე 1889, 26

⁴ კაკაბაძე 1924, 33

⁵ ყაუხჩიშვილი 1960, 36

⁶ ურუშაძე 1964, 152

ამ ცნობის ინტერპრეტაციის საკითხში მეცნიერებაში გარდატეხის შეტანას შეეცადა პ. კრეჩმერი თავისი 1952 წელს გამოქვეყნებული სტატიით.⁷ პ. კრეჩმერის აზრით, ჰეროდოტეს ცნობის საფუძველს ქმნის ზღვის ხალხთა ისტორიულად ცნობილი გადასახლებები ეგვიპტიდან ანატოლიის სხვადასხვა მიმართულებით. კერძოდ, იგი ფიქრობს, რომ ზღვის ხალხთა სიაში მოხსენიებული შარდანების ტომი⁸ უნდა უკავშირდებოდეს ე.წ. ეგვიპტელ კოლხებს. ძალიან მნიშვნელოვნად მიმაჩნია, რომ მეცნიერი საკუთარ დასკვნას ა.ზახაროვის კვლევის შედეგებით ამყარებს, რომელიც სარდინიასა და დასავლეთ ხმელთაშუაზღვის ფარგლებში აღმოჩენილ რქოვანჩაფხუტიან და ითიფალიკურ სტატუეტებს პარალელს უძებნის კავკასიაში (ყაზბეგი, ქუთაისი) მოძიებულ ანალოგიური ტიპის სტატუეტებთან. პ. კრეჩმე-

⁷ Kretschmer 1955, 1-9

⁸ შარდანები ეგვიპტურ წყაროებში ძვ. წ. აღ. XIV საუკუნეში (ე.წ. ამარნას პერიოდი) მოიხსენიებიან. პირველად ისინი გვხვდებიან ამარნას წერილებში, როგორც ეგვიპტური ჯარის ნაწილი ბიბლოსში დამახასიათებელი აღჭურვილობით (ჩაფხუტი, რქოვანი წანაზარდი და ბურთი რქებს შორის, მრგვალი ფარი, ხმალი და შუბი). მათ ვხვდებით ამარნაშიც როგორც დაქირავებულ მებრძოლებს. გარკვეული პერიოდიდან ისინი ეგვიპტის წინააღმდეგ იბრძვიან. ფარაონ მირნეფტაჰის დროს (1223-1203 ან 1237-1217) ისინი ლიბიელების მოკავშირენი არიან ეგვიპტის წინააღმდეგ, ხოლო რამზეს III-ის დროს „ზღვის ხალხთან“ ერთად ეგვიპტეს უპირისპირდებიან. ეგვიპტელები მათ საცხოვრებლად „კუნძულებს ოკეანეში“ ასახელებენ. რამზეს III-ის მიერ ამ გაერთიანების დამარცხების შემდეგ შარდანები ეგვიპტელთა შორის ფრაგმენტულად მოიხსენიება. შარდანებს პირდაპირი კავშირი აქვთ კუნძულ სარდინიის ადრეულ მოსახლეობასთან, რაზეც, ერთი მხრივ, კუნძულის სახელწოდება, მეორე მხრივ, სარდინიაში „ზღვის ხალხთა“ ტიპის სტატუეტების აღმოჩენა მიუთითებს. ამასთანავე, სარდინიაში აღმოჩნდა IX საუკუნის ფინიკიური წარწერა, რომელიც კუნძულს შარდანს (beschander) უწოდებს. რომაულ ეპოქაში კუნძულზე მოჭრილ ფულზე გამოსახულია ფიგურა (Sardus Pater), რომელსაც თავზე ახურავს ისეთი ქუდი, როგორც ზღვის ხალხისთვის იყო დამახასიათებელი. შესაბამისად, XIII-XII საუკუნეში ზღვის ხალხთა ერთი ნაწილი სარდინიაზე დასახლებულა.

რის მოსაზრებას ქართველ მკვლევართაგან პირველად რ. გორდეზიანი გამოეხმაურა და სცადა მისი ვარაუდი დამატებითი არგუმენტებით გაემყარებინა⁹. რ. გორდეზიანი ეგვიპტური წარმოშობის კოლხებს მიიჩნევს კოლხური მოსახლეობის იმ ნაწილად, რომელიც გარკვეულ ეპოქაში შეერწყა ავტოხთონურ კოლხურ მოსახლეობას. ამ ნაწილში, როგორც ვხედავთ, კრემერის, რ.გორდეზიანის მოსაზრება გარკვეულწილად, ემთხვევა თ.ყაუხჩიშვილის, აკ. ურუშაძის მიერ გამოთქმულ ვარაუდს, თუმცა საგულისხმო შესწორებებით. ამ დასკვნის (ეგვიპტური წარმოშობის კოლხები = კოლხური მოსახლეობის ის ნაწილი, რომელიც გარკვეულ ეპოქაში შეერწყა ავტოხთონურ კოლხურ მოსახლეობას) საფუძველს მკვლევარს, პირველ რიგში, ჰეროდოტეს ტექსტი აძლევს, სადაც კოლხთა წარმოშობის შესახებ ცნობა უპირისპირდება ცნობებს მეფე აიეტის შესახებ (Hdt. II.3.; VII.193 და სხვა). ჰეროდოტეს მიხედვით, სესოსტრისი ორი თაობით უსწრებს ტროას ომს. სესოსტრისის ძე ყოფილა ფერონი (Hdt. II.111), ხოლო მისი მემკვიდრე – პროტევსი, ტროას ომის თანამედროვე (Hdt. II.112). ჰეროდოტეს ქრონოლოგიით, ტროას ომი XIII საუკუნის 50-40-იანი წლებით თარიღდება¹⁰, ე.ი. სესოსტრისი ძვ. წ.აღ. XIV საუკუნის ბოლოს მოდვანე ფარაონია და კოლხთა გადმოსახლებაც კავკასიაში ძვ. წ.აღ. XIV საუკუნეში უნდა ვიგულისხმოთ. ჰეროდოტესავე ქრონოლოგიით, აიეტიც, სესოსტრისზე ადრე მცხოვრები თუ არა, მისი თანამედროვე მაინც უნდა იყოს. აიეტსაც და სესოსტრისსაც ორი თაობა ამორებს ტროას ომს (აიეტი – მედეა – ტროას ომი; სესოსტრისი – ფერონი – ტროას ომი). შესაბამისად, როდესაც სესოსტრისმა ფაზისისკენ

⁹ გორდეზიანი 2000, 242-250

¹⁰ გორდეზიანი 1970, 144; გორდეზიანი 2007, 433

გაილაშქრა, იქ უკვე მოსახლეობდნენ აიეტის კოლხები. ვფიქრობ, ეს არგუმენტი ძალიან დამაჯერებლად უნდა ჩაითვალოს და მთლიანად გასაზიარებელია.

ნებისმიერი ისტორიული წყარო თავის თავში, როგორც ვიცით, აერთიანებს როგორ სუბიექტურ, ისე ობიექტურ ინფორმაციას. კვლევისას, ვფიქრობ, ძალზე მნიშვნელოვანია სწორედ ასე დახარისხება ინფორმაციის და ანალიზი. ჰეროდოტეს ცნობები კოლხთა შესახებ ორ პლანში უნდა იქნეს განხილული: 1. ჰეროდოტეს სუბიექტური დაკვირვების შედეგი (კოლხების და ეგვიპტელების ენათა მსგავსება, ორივე ხალხი შავგვრემანია, ხუჭუჭთმიანი, მისდევს წინდაცვეთას, სელს ართნაირად ამუშავებს). 2. ცნობები, რომლებშიც ობიექტურად აისახება ძვ. წ. V ს-ში არსებული ინფორმაცია და ვითარება (კოლხებს და ეგვიპტელებს ერთმანეთი ახსოვთ, ეგვიპტელებს კოლხები სესოსტრისის ლაშქრიდან მიაჩნიათ, კოლხურ სელს ეგვიპტურისგან განსხვავებით სარდონიული (σαρδονικόν) ეწოდება.

აბსოლუტურად მისაღებია და ვეთანხმები რ. გორდეზიანს, რომელიც სწორედ ამ მიმართულებით აანალიზებს მოცემულ ინფორმაციას.

როგორც ვიცით, უკანასკნელი ცნობა (კოლხურ სელს ელინები სარდონულს უწოდებენ) და აქ მოხსენიებული ტერმინი σαρδονικόν მეცნიერებაში აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა: ა) ერთნი მას ლიდის დედაქალაქ სარდესს უკავშირებდნენ და ვარაუდობდნენ, რომ სელმა საბერძნეთში ლიდის გზით შეაღწია; ბ) მეორენი ფიქრობენ, რომ აქ უცნობი სახელის ელინიზებულ ფორმასთან გვაქვს საქმე; გ) ვარაუდობდნენ, რომ სარდეს სელი განთქმული იყო და σαρδονικόν საუკეთესოს სინონიმად გამო-

იყენებოდა¹¹. რ. გორდეზიანი ზემოთ ჩამოთვლილ მოსაზრებებს არ მიიჩნევს მართებულად და აღნიშნავს, რომ ეგვიპტური და კოლხური სელი ერთმანეთისგან არა ხარისხით (თუმცა, ვფიქრობ, ამის გამორიცხვაც ბოლომდე არ შეიძლება), არამედ სახელწოდების მიხედვით განირჩევა და აღნიშნული ტერმინი არ შეიძლება ქალაქ სარდესიდან ნაწარმოებ ზედსართავ სახელად მივიჩნიოთ, რამდენადაც ბერძნულში სარდელი, როგორც წესი, ტერმინ Σαρδαιός (Σαρδοίος)-ით გადმოიცემა. მკვლევარი ემხრობა იმ მოსაზრებას, რომ ტერმინი უნდა უკავშირდებოდეს „ზღვის ხალხთა“ სიაში მოხსენიებული ეგეოსური ტომის srdn (შარდან) სახელწოდებას¹² და ძირითადად იზიარებს კრეჩმერის ვარაუდს, თუმცა აზუსტებს ზოგიერთ საკამათო საკითხს:

1. არცერთი წყარო, მათ შორის ჰეროდოტე, არ ასახელებს კავკასიაში მოსახლე ხალხებს შორის შარდანას ან მსგავსი სახელწოდების ეთნოსს. ამდენად, შარდანების კავკასიაში მოსახლეობა ვერ მიიჩნევა ფაქტად. ვერ შევეწინააღმდეგებით რ. გორდეზიანს – შარდანების კავკასიაში მოსახლეობა ფაქტად ვერ ჩაითვლება, მაგრამ კ. სარდინიაზე მოძიებული არტეფაქტები (სტატუეტები, მონეტები) და ყაზბეგსა და ქუთაისში მოპოვებული ანალოგიური ტიპის სტატუეტები, ვფიქრობ, ძალიან მნიშვნელოვან ფაქტორად შეიძლება ჩაითვალოს საკითხის კვლევისას.

2. ჰეროდოტეს მიხედვით, კოლხურ სელს სარდონულს ელინები უწოდებდნენ არა კოლხების ეგვიპტელებთან დასაკავშირებლად, არამედ დასაპირისპირებლად, რაც ცხადყოფს, რომ ტერმინი σαρδονικός არაფერს ეუბნებოდა ჰეროდოტეს და მის თანამედროვეებს კოლხების და ეგვიპტელების ნათესაობის შე-

¹¹ Wiedemann 2010

¹² Barnett 1969, 171-172

სახებ. თუმცა კონტექსტი, სადაც ამ ინფორმაციას გვაწვდის ჰეროდოტე („კიდევ სხვა რამის თქმა შემიძლია კოლხების შესახებ, რითიც ისინი ეგვიპტელების მსგავსნი არიან. მხოლოდ კოლხები და ეგვიპტელები ამუშავებენ სელს ერთნაირად; მთელი ცხოვრება და ენა მსგავსი აქვთ ერთმანეთის. კოლხურ სელს ელენები სარდონულს უწოდებენ, ეგვიპტიდან შემოსულს კი – ეგვიპტურს“) მსგავსების გადმოცემისკენ არის მიმართული და არა პირიქით.

3. კრეჩმერის მიხედვით, კავკასიური რქოვანჩაფხუტიანი სტატუეტები მხოლოდ შარდანების გადმოსახლების შემდგომ შეიძლება გაჩენილიყო, მაგრამ დაზუსტებით ამ მასალის ძვ. წ. XII ს-ის შემდგომი პერიოდით და არა უფრო ადრინდელით დათარიღება მიზანშეწონილი არ არის, რადგანაც რ. გორდეზიანის აზრით, მრავალი ეგეოსურ-კავკასიური შეხვედრა ძვ. წ. XIV-XII სს-ის ეპოქამდე აიყვანება, როდესაც „ზღვის ხალხთა“ ერთი ნაწილი კავკასიის ფარგლებამდე და ურარტუმდე აღწევს. ამ გადმოსახლებათა კვალს რ. გორდეზიანი მიუთითებს როგორც არქეოლოგიურ მასალაში, ასევე ენობრივ მონაცემებში და ყურადღებას რამდენიმე მომენტზე ამახვილებს: ა) ფუძე sard დასტურდება ზოგიერთ ქართულ ტოპონიმსა და საკუთარ სახელში: შარდომეთი (სოფელი ონის რაიონში). სვანეთსა და კოლხეთში ვხვდებით საკუთარ სახელ შარდენს (შარდენი), რომელიც ასირიული იშთარის შესაბამისი ურარტული ღვთაების სახელ Sard-i-ს¹³ ფუძეს, ურარტულ მეფეთა სახელს Sarduri-ს უნდა უკავშირებოდეს. პარალელი შეიძლება გაივლოს Sardus (Pater) – თანაც. ბ) ურარტული სახელი Menua მსგავსებას აჩვენებს კრეტის ლეგენდარული მეფის სახელ Μίνωα-თან, რომლის ფუძეც

¹³ Меликишвили 1960, 76

როგორც კრეტასთან დაკავშირებულ ტერმინში, ისე კარიულ სახელებშიც დასტურდება. გ) საყურადღებოა ურარტულში შემორჩენილი ტერმინის *patari/e* (სოფელი, ქალაქი, დასახლება) კავშირი ლიკიის დასახლების სახელწოდებასთან *patara*. დ) სტეფანოსთან დაცული ცნობა იმის თაობაზე, რომ კრეტულ და ლიდიურ ტოპონიმ *Tápπα*-ს პარალელი ეძებნება კავკასიაში და რომ კავკასიური ტარრა კრეტელთა კოლონიას უნდა წარმოადგენდეს¹⁴, შეიძლება დამატებითი ინფორმაციით შეივსოს: ურარტული წყაროები იცნობენ *tarra*-ს ოლქს თავის მახლობლად და მათ ერთ-ერთ ღმერთს *tarraini* ეწოდება, რაც სავარაუდოდ, *tarra*-ელს უნდა აღნიშნავდეს. რ. გორდეზიანი მას აპოლონის ერთ-ერთ მეტსახელს *Tαρραϊός*-ს უკავშირებს.

ვფიქრობ, წარმოდგენილი ენობრივი ანალიზი კიდევ მეტ დამაჯერებლობას იძენს, თუ გავითვალისწინებთ ჰეროდოტეს მიერ მოწოდებული ცნობის დათარიღებას (ჰეროდოტეს მიხედვით, სესოსტრისი ორი თაობით უსწრებს ტროას ომს. სესოსტრისის ძე ყოფილა ფერონი (Hdt. II.111), ხოლო მისი მემკვიდრე – პროტევსი, ტროას ომის თანამედროვე (Hdt. II.112). ჰეროდოტეს ქრონოლოგიით, ტროას ომი XIII საუკუნის 50-40-იანი წლებით თარიღდება, ე.ი. სესოსტრისი ძვ. წ.ად. XIV საუკუნის ბოლოს მოღვაწე ფარაონია და კოლხთა გადმოსახლებაც კავკასიაში ძვ. წ.ად. XIV საუკუნეში უნდა ვიგულისხმოთ. ჰეროდოტესავე ქრონოლოგიით, აიეტიც, სესოსტრისზე ადრე მცხოვრები თუ არა, მისი თანამედროვე მაინც უნდა იყოს).

II. კოლხეთის თემასთან დაკავშირებით ყურადღებას იპყრობს ჰეროდოტეს ცნობა, სადაც აია და კოლხეთი ერთად მოიხსენიება: „გრძელი ხომალდით მოსცურეს აია-კოლხიდაში,

¹⁴ Fick 1905, 18

მდინარე ფასისთან” (Hdt. I.2)¹⁵; „მიცურავდნენ აიაში, კოლხიდაში” (Hdt. VII.193)¹⁶; „მოვიდა ეს კტისიროსი აია-კოლხიდიდან” (Hdt. VII.197)¹⁷. მეცნიერთა იმ ნაწილისთვის, რომლებიც ლეგენდარული აიას ისტორიულ კოლხეთთან გაიგივების მოწინააღმდეგენი არიან¹⁸, ის ფაქტი, რომ პირველად ჰეროდოტე მოიხსენიებს აიასა და კოლხეთს სინონიმებად, იმაზე მიუთითებს, რომ V ს-ში აიას ლოკალიზაციის თაობაზე სხვადასხვა თეორია არსებობდა. ამიტომაც, მწერალი გამოიყენებს ორივე ფორმატივს. ამ მოსაზრების საწინააღმდეგოდ მართებულად აღნიშნავს რ. გორდეზიანი, რომ თუკი V ს-ში აიას მდებარეობასთან დაკავშირებით იარსებებდა სხვადასხვა ჰიპოთეზა, ეს აუცილებლად აისახებოდა ჰეროდოტეს თხზულებაში.

რ. გორდეზიანი ჰეროდოტესთან აიასა და კოლხეთის ერთად და კოლხეთის ცალკე მოხსენიებას ლეგენდარული და ისტორიული კოლხეთის ერთმანეთისგან გამიჯვნის ცდად გაიაზრებს. აია, როგორც ვიციტ, თავდაპირველად ქალაქად მოიაზრებოდა და რ. გორდეზიანის აზრით, კოლხეთის მთავარი ქალაქის სახელწოდების *Kυταία* მეორე კომპონენტიდან წარმოებული სახელი უნდა ყოფილიყო. ტერმინის შექმნის გზა მკვლევარს შემდგენაირად ესახება. ტრადიციაში ოქ სუფიქსით ქალაქის სახელწოდებიდან სახელის წარმოება ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. რამდენადაც ქვეყნის სარეზიდენციო ქალაქის სახელი ბერძნული გადმოცემით *Kυταία* უნდა ყოფილიყო, ამ ქვეყნის მმართველის სახელის წარმოება ოქ სუფიქსის საშუალებით სწორედ ამ

¹⁵ ჰეროდოტე 1975,37

¹⁶ ჰეროდოტე 1976, 472

¹⁷ Ibid , 473

¹⁸ Ivanchik 2007,95; Lesky 1949,22-68; Astour 1965, 283; Drager 1993,315; Haas 1993,

ტოპონიმით იქნებოდა მოსალოდნელი. შემდეგ ფორმა რედუცირდა და მივიღეთ Αἰήτης, ისევე როგორც კვიტაიდან – აია. მართალია აია ქალაქის სახელს უკავშირდება (schol. Od. IV. 228; schol. Tzetz. Lyc. 1024; schol. E. Med. 2; schol. E. Alc. 112; schol. Ap. Rhod. III. 1093; schol. Lyc. *Alex.* 1024; Tzetz. Schol. Lyc. *Alex.* 1024; schol. Ap. Rhod. I. 417; IV. 217; Str. I. 210), თუმცა ხშირ შემთხვევაში ქვეყნის თუ მხარის განზოგადებულ სახელწოდებად წარმოგვიდგება (Mimn. *fr.* 11; Schol. Pind. *Pyth.* IV. 281 a; E. Med. 1, 11 Schol. Pind. *Pyth.* IV. 133 a; Hdt. I. 2; II. 193; VII. 197; Lycoph. *Alex.* 1021-1026; Schol. Ap. Rhod. IV. 131; Ap. Rhod. II. 1267). ყველგან, სადაც ქვეყნის საზღვრებს ადგენენ მწერლები, სწორედ Κοίχη-ს, ხოლო Αἶα-ს პუნქტის ლოკალიზაციისას გამოიყენებენ. ის, რომ განსხვავებით აია-კოლხისგან, ეთნონიმ კოლხებს არასდროს ცვლის სხვა ეთნონიმი ნაწარმოები Αἶα-დან, აფიქრებინებს რ. გორდეზიანს, რომ ქვეყნის სახელწოდება თავიდანვე Κοίχη ფუძისგან წარმომდგარი უნდა ყოფილიყო და იგი გამოიყენება უკვე მიკენურ და არა ურარტულ ეპოქაში, რაზეც, შესაძლებელია, მიკენური ფორმები ko-ki-da და ko-ki-de-გი მიუთითებდეს¹⁹, რომლებშიც მეცნიერთა უმრავლესობა კოლხისს მოიაზრებს.²⁰

მიუხედავად იმისა, რომ რ. გორდეზიანის მიერ საკითხთან ჩატარებული ენობრივი კვლევა ძალიან დამაჯერებელია, მაინც გავიზიარებ თ. ყაუხჩიშვილის მოსაზრებას, რომ აიასა და კოლხეთის ერთად გამოყენებით ავტორი ერთი და იმავე ტოპონიმის ორ, ძველ და ახალ სახელწოდებას მიუთითებს. ამ დასკვნის გამოტანის საფუძველს მკვლევარს ტექსტში სხვა იდენტური მაგალითები აძლევს: „გაგზავნა კაცები პითოში, დელოფოში“

¹⁹ გორდეზიანი 2009, 75

²⁰ Ibid 469

(Hdt. I. 54); „იონიელებს ეწოდებოდათ პელაზგი აიგიალები“ (Hdt. VII. 94). მოსაზრების გასამყარებლად მოვიხმოთ პაპეს ლექსიკონი, სადაც Πισθα არის ადგილი და ქალაქი დელფო ფოკიდაში. დელფოსთან დაკავშირებით ვკითხულობთ: „ქალაქი ფოკიდაში პარნასთან, განთქმული თავისი აპოლონის ტაძრით და ორაკულით, უწინ პითო ეწოდებოდა“. მეორე შემთხვევაში იონიელები იწოდებოდნენ პელაზგებად, ეგიალებად (პელაზგები და ეგიალები პარალელური სახელებია).

III. თავისი თხზულების IV წიგნში ჰეროდოტე მოიხსენიებს სასპეირებს, რომლებიც შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროსა და მეწამულ ზღვას შორის მოსახლე ხალხთაგან ერთ-ერთს წარმოადგენენ. „სპარსელები ცხოვრობენ და აღწევენ სამხრეთის ზღვამდე, რომელსაც უწოდებენ მეწამულს. ამათ ზემოთ ჩრდილოეთის მიმართულებით ცხოვრობენ მიდიელები, მიდიელებს ზემოთ სასპეირები, სასპეირებს ზემოთ კოლხები, რომლებიც აღწევენ ჩრდილოეთის ზღვამდე, რომელსაც ერთვის მდინარე ფასისი. ეს ოთხი ტომი მოსახლეობს ზღვიდან ზღვამდე (Hdt. IV. 37)²¹. მიდიელებს და კოლხებს შორის ჰეროდოტე ერთადერთ ხალხს ასახელებს (სასპეირები). სასპეირებს მკვლევარები საპირებთან აიგივებენ (საბირები), რომელთაც მოიხსენიებს სხვადასხვა ავტორი (Ap. Rhod II. 392-407; II. 1242-1261; Amm. Marc. XXIX. 286 და სხვა) ფორმით ჰესპერიტები (Xen. An. VII. 8. 25), სვისპიტირისი (Strab.) ამ ტომის ტერიტორია ძალიან მკაფიოდ არის განსაზღვრული წყაროებში. ს. ჯანაშია სასპირების მიწა-წყალს ძველ ურარტუს უკავშირებს²². გ. მელიქიშვილი სასპეირებს უკავშირებს იბერებს, რომლებიც აღმოსავლეთ საქართვე-

²¹ ჰეროდოტე 1975, 262

²² ჯანაშია 1952, 50

ლოში სახლობდნენ.²³ მელიქიშვილი განიხილავს საპირებს, როგორც ქართულ ტომს, რომელიც სათავეში ჩაუდგა აღმოსავლეთ ქართველურ ტომებს და აკონტროლებდა ურარტუს სამეფოს ჩრდილოეთ რეგიონს. ეს გაერთიანება განსაკუთრებით გაძლიერდა ძვ.წ. VII და VI საუკუნის I ნახევარში მას შემდეგ, რაც სამხრეთ კოლხეთის სამეფო კიმერიელებმა დაარბიეს. სასპირებზე მიუთითებს სპერი, ჭოროხის ზემო დინებასთან, სადაც, როგორც ფიქრობს მელიქიშვილი,²⁴ მდებარეობდა გაერთიანების ცენტრი. პიოტროვსკის აზრით²⁵, სასპირები ცხოვრობდნენ არაქსისა და მტკვრის შუა წელში. ელნიცკი²⁶ აღნიშნავს, რომ სახელი სასპირები შემორჩა სასპირიტიდში (რეგიონი სომხეთში) და სახელ ისპირში²⁷ ზედა ჭოროხზე. ცნობა, რომ სასპირები ყოფდნენ კოლხებს მიდიისაგან, მელიქიშვილს აფიქრებინებს, რომ სასპირები სახლობდნენ ამ უზარმაზარ ტერიტორიაზე. თუმცა ამ მოსაზრებას გამოუჩნდნენ ოპონენტები, რომლებიც ეყრდნობოდნენ იმ არგუმენტს, რომ ეს მოსაზრება თავად ეწინააღმდეგებოდა თვითონ ჰეროდოტესთან სხვა ადგილას მოცემულ ცნობას (III, 93-94; VIII, 89), რომ XIII და XVIII სატრაპიებში მოსახლეობდნენ არა მთლიანად საპირები, არამედ მატიენები (ხურიტები) და ალაროიდები (ურარტუელები). ს. ჯანაშიას მიხედვით, მატიენები და ალაროიდები საპირების სახელწოდების ქვეშ იგულისხმებიან. სატრაპიები ძირითადად მრავალტომიანი ოლქები იყო ერთი რომელიმე მთავარი ხალხით და მეზობელი ტომებით. ასეთ გაბატონებულ ხალხად მე-18 ოლქში სასპირ-

²³ Меликишвили 1959, 116,252; Меликишвили 1954, 414

²⁴ Меликишвили 1959, 332

²⁵ Пиотровский 1959, 117

²⁶ Ельницкий 1961, 100

²⁷ Hermann RE II A I. 57

ები უნდა ყოფილიყვნენ. სწორედ ამიტომ, ჰეროდოტე წინა აზრის ოთხ უდიდეს ხალხთა შორის მხოლოდ სასპეირებს ასახელებს. მეცნიერებაში გამოთქმულია ვარაუდი იმის შესახებაც, რომ, შესაძლებელია, სასპეირებში გვქონდეს იგივე ტიპი სიტყვათწარმოებისა, როგორც „სა-ქართველ-ო-ში“ (სა-ო მწარმოებელი). ს. ჯანაშია ჰეროდოტეს ცნობას საქართველოს შესახებ უძველესად მიიჩნევს, სადაც საუბარია ქართველთა პირველ-საცხოვრისის შესახებ და სადაც იბერ-ქართველი „სასპეირების“ სახით გვევლინებიან.²⁸

რ. გორდეზიანი ფიქრობს, რომ ურარტულ წყაროებში დადასტურებული ამ რეგიონთან დაკავშირებული გეოგრაფიული სახელების ენობრივი ანალიზი გვაჩვენებს, რომ შემთხვევათა აბსოლუტურ უმეტესობაში ეს სახელები ქართული სტრუქტურისაა. მათ შორის მრავლადაა ისეთებიც, სადაც გვხვდება ქართულისთვის დამახასიათებელი ცირკუმფლექსით სა-ო წარმოება. შესაბამისად, მეცნიერი მიდის დასკვნამდე, რომ I ათასწლეულის I ნახევარში სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ტომების მნიშვნელოვანი ნაწილი ქართულენოვანი იყო.²⁹

თ. მიქელაძემ უთითებს, რომ სასპეირები დასავლურ-ქართული ეთნიკური გარემოს ნაწილს წარმოადგენენ. აქემენიდური ხანის სასპეირ-ჰესპერიტები ლოკალიზდებიან მდინარეების: ჭოროხის, ტიგროსის და ევფრატის, აგრეთვე არაქსის სათავეების ზონაში. ეს ადგილები უშუალოდ ეკუთვნის კოლხების ტერიტორიას, სადაც ანტიკური წყაროებით აიეტის სამეფოს

²⁸ ჯანაშია 1952, 50

²⁹ გორდეზიანი 2007, 493

ლოკალიზება ხდება.³⁰ ვ. ლიჩელი ემხრობა ამ მოსაზრებას და თვლის, რომ სასპეირები და კოლხები არა მარტო ერთი ეთნიკური ჯგუფის, არამედ ერთმანეთთან ძალზე ახლოს მდგომი კულტურის მატარებელი ერთეულებია. სასპეირების შემოსვლას დღევანდელი კოლხეთის სამხრეთ რეგიონში არ გამოუწვევია არავითარი კულტურული დისკომფორტი; სასპეირების მიერ შემოტანილი დამწერლობა ორგანულად შეერწყა და მოერგო კოლხურ კულტურას, რაც იმასაც აფიქრებინებს მკვლევარს, რომ ამ ორ ეთნიკურ ჯგუფს ერთი და იგივე – მეგრულ-ჭანური ენა ჰქონდათ. ვ.ლიჩელი ძვ.წ. IV – ახ.წ. IV საუკუნეების კოლხურ და იბერიულ კერამიკაზე გადატანილ ნიშნებს (დაბლაგომი, დაფნარი, ნოქალაქევი, ნანეფიჭმაღე, ვანი, მთისძირი, უფლისციხე, ბაგინეთი, სამთავრო, მცხეთის აკლდამა, მოგვთა კარის სამაროვანი, კარნისხევი, არმაზისხევი) პროტოქართული დამწერლობის ასოებს უკავშირებს და თვლის, რომ ამ ხანაში საქართველოში ადგილობრივი დამწერლობა გამოიყენებოდა, რომლის შემქმნელებადაც სასპეირებს მიიჩნევს.

მთლიანად გასაზიარებელია მოსაზრება, რომ მრავალტომიან ოლქებში დომინანტი ერთი ეთნოსი სახელდებოდა კონკრეტულ ოლქთან დაკავშირებით, ისევე, როგორც საკმაოდ დამაჯერებელია I ათასწლეულის I ნახევარში სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიის ქართულენოვნება ენობრივი ანალიზის საფუძველზე (სა-ო მაწარმოებელი).

ჰეროდოტესთან დაცული ამ სამი ცნობის მეცნიერული კვლევის სურათი, როგორც აღვნიშნე, კიდევ ერთხელ წარმოაჩენს ბერძნული ისტორიოგრაფიის როლს ანტიკური კავკასიის პრობლემატიკის კვლევისას. დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას,

³⁰ იხ. მიქელამე 1967

რომ მრავალი ეგეოსურ-კავკასიური შეხვედრა ძვ.წ. XIV-XII სს-ის ეპოქამდე აიყვანება, როდესაც „ზღვის ხალხთა“ ერთი ნაწილი კავკასიის ფარგლებამდე აღწევს და სადაც იგი ავტონომურ კოლხურ მოსახლეობას შეერწყმის, რაზეც აშკარად მიუთითებს როგორც ენობრივი, ისე არქეოლოგიური მასალის ანალიზი. ჰეროდოტეს მიერ აიასა და კოლხეთის პარალელურად მოხსენიება ერთი და იმავე ტოპონიმის ორ, ძველ და ახალ სახელწოდებაზე უნდა მიუთითებდეს. ჰეროდოტესთან დაცული ცნობა სასპერიებთან დაკავშირებით შეიძლება შეფასდეს როგორც უძველესი ინფორმაცია ქართველთა საცხოვრებელი ტერიტორიის შესახებ, ხოლო ენობრივი ანალიზის საფუძველზე უნდა ვივარაუდოთ, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ტომების მნიშვნელოვანი ნაწილი ქართულენოვანი იყო.

ბიბლიოგრაფია:

Astour, Michael. 1965 *Hellenosemitica: An ethnic and cultural study in west semitic impact on mycenaean Greece*, Leiden: Brill Editore

Barnett, R.D. 1969. *the sea Peoples*, CAH, Rev. ed. V. II. Ch. XXVIII. Cambridge: Cambridge University Press

ბაქრაძე, ალექსანდრე. 1889. *ისტორია საქართველოსი უძველესი დროიდან X საუკუნის დასასრულამდე*. ტფილისი.

გორდეზიანი, ლევანი. 2009. *ძველი ისტორიის ნარკვევები*. თბილისი: ლოგოსი

გორდეზიანი, რისმაგი. 2000. ჰეროდოტეს ცნობა კოლხთა წარმოშობის შესახებ, *Λεκτά* თბილისი: ლოგოსი

გორდეზიანი, რისმაგი. 1970. „ილიადა“ და ეგეოსური მოსახლეობის ისტორიისა და ეთნოგენეზისის საკითხები. თბილისი: თსუ გამომცემლობა

გორდეზიანი, რისმაგი. 2007. *მედიტერანულ-ქართველური მისამართებები III*. თბილისი: ლოგოსი

Drager, P. 1993. Argo Passimelousa: Der Argonautenmythos in der griechischen und römischen Literatur, *Palingenesia 43*, Stuttgart.

Ельницкий, Лев. 1961. *Знания древних о северных странах*. Москва: Географгиз

Fick, August. 1905. *Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht

Haas, Volkert. 1993. *Magie und Mythen im Reich der Hethiter I. Vegetationskulte und Pflanzenmagie*. Hamburg: Merlin Verlag

Hermann. Saspiren. *RE II A I*. 57.

ჰეროდოტე. 1975. თარგმნა თინათინ ყაუხჩიშვილმა. თბილისი: თსუ

Ivanchik, Askold. 2007. Ocean et la Mer Noire. *Phasis 10 (1)*. Tbilisi: Logos

კაკაბაძე, სარგისი. 1924. ქართული სახელმწიფოებრიობის გენეზისის საკითხები. „საისტორიო მოამბე“ I.

Kretschmer, Paul. 1955. Das Sardonische Lachen, *Glotta 39*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht

Lesky, Albin. 1949. Aia. *Wiener Studien 63*. Wien: Verlag der Universität Wien

Меликишвили, Георгий. 1960. *Урартские клинообразные надписи*. Москва: Изд. АН СССР.

Меликишвили, Георгий. 1959. *К истории древней Грузии*, Тбилиси: Изд. АН Грузинской ССР

Меликишвили, Георгий. 1954. *Наири-Урарту*, Тбилиси: Изд. АН Грузинской ССР

მიქელაძე თ. 1967. *ქსენოფონტის “ანაბაზისი”*, თბილისი: მეცნიერება.

მიქელაძე თ. 1957. “სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიისათვის” საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, XIX, №5

Pape, Wilhelm.; Benseler, Gustav Eduard. 1959. *Wörterbuch der griechischen Eigennamen / Bd. 1. A – K.*, Nachdr. d. 3. Aufl., unveränd. Abdr. d. 1911 im Verl. Vieweg, Braunschweig

Пиотровский, Борис. 1954. *рец. На Г. А. Меликишвили. Древневосточные материалы по истории народов Закавказья, I, Наирн-Урарту.* Тбилиси: Изд. АН Грузинской ССР

Пиотровский, Борис. 1959. *Ванское царство.* Москва: Изд-во Восточной Лит-ры

ურუშაძე, აკაკი 1964. *ძველი კოლხეთი.* თბილისი: თსუ

Wiedemann, Afred. 2010. *Herodots Zweites Buch Mit Sachlichen Erläuterungen* (1890). Whitefish (Montana): Kessinger Publishing

ყაუხჩიშვილი, თინა. 1960. *ჰეროდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ.* თბილისი: საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

ჭყონია, ალექსანდრე. 1890. *ისტორიული ნარკვევი ანუ ქრესტომათია საქართველოს ისტორიის უძველესი დროიდან ბაგრატიონთა გამეფებამდე.* ტფილისი.

ჯავახიშვილი, ივანე. 1913. *ქართველი ერის ისტორია.* წ. I-II, 1913.

ჯანაშია, სიმონ. 1952. *შრომები II.* თბილისი : სმა

Ketevan Gardapkhadze

Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Georgia

Herodotus: Information about the Caucasus

Key words: Herodotus; Caucasus; Saspeires

The article aims to analyze several passages from Herodotus that deal with the origins of Colchis, mention both Aea and Colchis and refer to the ethnos of the Saspeires. This information causes scholarly debates even nowadays. Herodotus, whose works are among the earliest sources referring to the Caucasus, was the first to outline a clear concept of Caucasus and offer almost all basic versions of the terms referring to it (ὁ Καύκασος (I 203, 204): the name of the Caucasus, the name of the Caucasian mountain chain Καύκασος (III, 97), as well as Καυκᾶσιον ὄρος (I 104). The article draws on contemporary research findings related to Herodotus' information and foregrounds the role of Greek historiography in the study of ancient Caucasus. Based on a number of sources, it can be argued that Aegean-Caucasian encounters can be traced back to the 14th-12th centuries BC, when one part of the Sea Peoples reached the Caucasus and assimilated with the local Colchian population, which is clearly suggested by linguistic as well as archeological evidence. The parallel mention of Aea and Colchis by the Greek historiographer must indicate two, old and new versions of the same place name. Herodotus' information about the Saspeires can be qualified as the earliest information about the settlement area of Georgians, while linguistic analysis suggests that the major part of the tribes settling the territory of Georgia spoke a Kartvelian language.

რისმაგ გორდებიანი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

მედეას სახის უნივერსალურობისათვის ევრიპიდესთან

საკვანძო სიტყვები: მედეა, იასონი, ევრიპიდე

მედეას სახის განსაკუთრებული პოპულარობის მიზეზთა შესახებ უკვე ბევრია დაწერილი. დღეს მეტი მომხრე ჰყავს თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც, მედეას პოპულარობას შემდეგი გარემოება განსაზღვრავს: ის არის ქალი, რომელიც იბრძვის პატრიარქალური საზოგადოების წინააღმდეგ¹. ჩემი აზრით, ევრიპიდეს ტრაგედია ქალთა მოდგმას γυναικείον γένος (416) და კაცთა მოდგმას ἀρσένων γένος (429) ოპოზიციურ წყვილად წარმოგვიდგენს, რომელშიც კაცთა მოდგმა აღჭურვილია უარყოფი ფუნქციით. მედეას აქ ქალთა მოდგმის პროტაგონისტის როლი ეკისრება, რომელმაც დაპირისპირებული ოპოზიციური წევრის ნეიტრალიზაცია უნდა მოახდინოს. იასონის შემოსვლის წინ, პირველ სტასიმონში, გუნდის სიმღერაში აღწერილია სამყაროში მომხდარი ის გარდატეხა, რომელმაც ყოველივე თავდაყირა დააყენა, როდესაც წმინდა მდინარეებმა აღმა სვლა იწყეს, როდესაც სამართალი და ყოველივე უკუღმა მიემართება. (410-411) „... წავიდა ფიცის მადლი, დიდი ელადა დატოვა სირცხვილმა,

¹ Onea 2017, 161

და ეთერში გაიფანტა“ (439-441), ყოველივე ამაში კი კაცთა მოდგმა დამნაშავე, რომელიც აქამდე აედების მიერ მხოლოდ ქალთა მოდგმის ვერაგობაზე მოთხრობილი ამბებით კმაყოფილდებოდა. თუმცა იწყება გარდატეხა, ქალთა მოდგმას უჩნდება რწმენა, რომ

„მის სახელს განადიდებს
 მოკვდავთა შორის დარხეული ხმა
 ქალთა მოდგმას პატივს მიაგებს
 და აღარ იტყვიან აუგს ქალებზე“. (415-420)

ეს რწმენა საზრდოობს მედეასთან დაკავშირებული მოვლენების განვითარებით. ჯერ კიდევ ჰესიოდესთან² ღვთაებათა კონტექსტში მოქცეული მედეა ევრიპიდესთან ქალთა ღირსების დამცველ ძირითად ფიგურად ტრანსფორმირდება. ევრიპიდე მედეას აღჭურავს იმ თვისებათა ერთობლიობით, რომლებიც ამ ფუნქციის აღსასრულებლად არის აუცილებელი, ამ თვისებათა აქცენტირებას ევრიპიდე ახდენს როგორც მოქმედების განვითარებით, ასევე პროტაგონისტის სხვათა მიერ დახასიათებით ან თვითშეფასებით.

თუკი მოვინდომებთ მედეას ამ თვისებათა თუ მახასიათებელთა რანჟირებას, ადვილად დავრწმუნდებით, რომ ევრიპიდე მას ყველა იმ თვისებით აღჭურავს, რომელიც აუცილებელია ქმარსა და მამაკაცთა საზოგადოებასთან დაპირისპირებული, შურისგების წყურვილით აღსავსე ქალისათვის თავისი მიზნის მისაღწევად. ამ თვისებათა ნუსხა ამგვარ სახეს მიიღებდა:

² West 1978, 429

1) ძნელად დასამარცხებელი, ძიძა ახასიათებს მედეას, როგორც მრისხანებაში სასტიკს და წინ წამოსწევს მის ერთ თვისებას:

„მასთან შებმა რთულია ერთობ,
რადგანაც მის მტერს გამარჯვება არ უწერია“ (44-45)³

2) ჰელიოსის შთამომავლობა და ჯადოქრობა. მედეას ძალა არსებითად საზრდოობს ჰელიოსის შთამომავლობით, რომელმაც იგი ჯადოქრობის ნიჭით დააჯილდოვა (სტრ. 400-485, 486).

3) ქალთა უფლებრივი მდგომარეობით გამოწვეული პროტესტის მძაფრი გრძნობა, რაც ძალზე რელიეფურად არის გამოკვეთილი მის სიტყვაში კორინთოსელი ქალების მიმართ – „ამ ქვეყნად რაც კი რამ არსებობს, სუნთქავს, აზროვნებს, მათ შორის სხვებზე უბედურნი ვართ ჩვენ, ქალები“ (230-231).

4) ცოლ-ქმრული ფიცის გატეხვის მოძულე. მედეას მძვინვარება ეფუძნება მის საოცარ ერთგულებას ქმრისა და ქორწინებისას დადებული ფიცის მიმართ. ტრაგედიაში არაერთგზის ესმის ხაზი, თუ რაოდენ შეუფუებელია მედეა ქმრის ღალატის მიმართ, რამდენადაც ოჯახში ქმარი სავსებით განსაკუთრებულ ფიგურას წარმოადგენს (14-16). იასონმა კი, თავისი საქციელით, ვნების სიამოვნებას მიანიჭა უპირატესობა (88).

5) სარეცლის შებღალვის ვერამტანი. მედეას მოქმედების ლოგიკურობა ეფუძნება მასში ჭეშმარიტი ქალური ემოციების სიჭარბეს, თავად იგი და ტრაგედიის სხვა მონაწილენი არაერთგზის აღნიშნავენ, თუ რას ნიშნავს ქალისთვის ქმრის მიერ სარეცლის შებღალვა.

³ ევრიპიდე 2017

„... ქალი მაინც მხდალია,
 ბრძოლაც აშინებს და მახვილიც აშფოთებს, მაგრამ
 თუ სარეცელი წაუბილწეს, არვინ იქნება
 სხვა მასზედ უფრო მძვინვარე და სისხლისმწყურვალი“.

(262-265)

6) ქმარზე თავდავიწყებით შეყვარებული. სიყვარული ტრაგედიაში განვითარებული მოქმედების მამოძრავებელი ძალაა. გუნდის სიმღერაში, რომელიც სიყვარულის ერთგვარ ჰიმნს წარმოადგენს, ნამეტნავი სიყვარულია მიჩნეული ზიანისა და უბედურების მომტანად, ხოლო ზომიერი – დიდი ბედნიერებისა (627-630).

7) საკუთარი ღირსების დამცველი. მედეას მდგომარეობა ტრაგედიაში არაერთგზის არის განსაზღვრული როგორც პატივყრილი (20-33-438-696-1354). იგი გრძნობს საკუთარ თავში ძალასა და ვალდებულებას სასტიკად დასაჯოს მისი ამ მდგომარეობაში ჩამდები ყველა პირი, იასონის ახალი საცოლვე, მისი მამა და თავად იასონიც. ამ სტიმულს მედეას აძლევს ის ამბიცია, რომელიც მას საკუთარმა წარმომავლობამ განუვითარა.

8) ქმრის ღალატით გამოწვეული მრისხანების გამო საკუთარი შვილების მკვლელი. მედეას ზღვარგადასულ მძვინვარებას ტრაგედია შემდეგი არგუმენტით ამყარებს – „საშინელია ის რისხვა და ჩაუცხრომელი, როდესაც მოყვარე მოყვარეთ შუღლით დაუპირისპირდება“ (520-521).

ანტიკურობიდან მოყოლებული კამათია იმაზე, თუ რამდენად ნოვატორია ევრიპიდე ტრაგედიაში შვილების დახოცვის მოტივის შეტანით. ვფიქრობ, ლაკონურად და ამომწურავად გამოხატა თავისი დამოკიდებულება ელიანემ თავის „ჭრელ-ჭრელ ამბებში“: „ზოგიერთი წყაროს თანახმად, მედეაზე გავრცელებუ-

ლი ხმა მცდარია. მან კი არა, არამედ კორინთოსელებმა მოკლეს მათი შვილები, ხოლო მითი კოლხიდაზე ისევე როგორც თავად ტრაგედია, ევრიპიდემ კორინთოსელთა თხოვნით მოიგონა. პოეტის ოსტატობა გახდა იმის მიზეზი, რომ მოგონილმა ამბავმა დაამარცხა სინამდვილე, ხოლო მედეას შვილების წინაშე ჩადენილი დანაშაულის გამო კორინთოსელები როგორც გადმოგვცემენ, მათ საფლავთან სწირავენ მსხვერპლს, რითაც უდანაშაულო დაღუპულების წინაშე სათანადო ვალს იხდიან“ (V, 21).

არ არის ამ საკითხისადმი ერთგვაროვანი დამოკიდებულება თანამედროვე მეცნიერებაშიც. უკანასკნელ ხანებში სარა ჯონსტონმა⁴ წამოაყენა ბერძნულ ტრადიციაში ორი მედეას არსებობის თვალსაზრისი. ერთი იყო კორინთოსელი მედეა, ხოლო მეორე – კოლხი მედეა. იგი ეყრდნობა პავსანიასის ცნობას (3, 6,11) და არისტიდეს „პანათენაიკოსის“ სქოლიასტის კომენტარს, რომელიც ასე გადმოსცემს მორმოს ამბავს: „მორმო იყო კორინთოსელთა ქალი, რომელმაც ერთ ღამეს თავისი ბავშვები შთანთქა და შემდეგ გაიქცა“.

ზოგიერთი წყაროს მიხედვით, კორინთოსში კრეონსა და მის ასულზე სასტიკი შურისგების შემდეგ, მედეამ კორინთოსი დატოვა ბავშვებთან ერთად, თუმცა მათი მცირეწლოვნების გამო ისინი აკრაიელი ჰერას ტაძართან დატოვა იმის იმედით, რომ ქალღმერთის ტაძარს შეფარებული ბავშვები ხელშეუხებელნი იქნებოდნენ, თუმცა კრეონის ახლობლებმა ამას არ გაუწიეს ანგარიში და ბავშვები ამოხოცეს, ხოლო გაავრცელეს ხმა, თითქოს საკუთარი შვილები მედეამ მოკლა ქმარზე ეჭვიანობის გამო. ამის შემდეგ მედეას წყევლის გამო კორინთოსელებს დიდი უბედურება დაატყდათ თავს: მათი ბავშვები ჩვილობის ასაკშივე იხ-

⁴ Clauss and Johnston 1997, 44-70; West 1978, 243

ოცებოდნენ. ცოდვის გამოსყიდვა მხოლოდ მას შემდეგ მოხერხდა, რაც კორინთოსელებმა ყოველწლიური მსხვერპლშეწირვით მედეას შვილების პატივის მისაგებელი რიტუალი დააწესეს.

აქედან გამომდინარე, ჯონსტონი ვარაუდობს, რომ საკუთარი შვილების დახოცვის ელემენტი ევრიპიდემ ტრადიციაში არსებული რამდენიმე მომენტის გათვალისწინებით შემოიტანა: ა) კორინთოსელების მიერ მედეაზე გავრცელებული ხმების გავლენით; ბ) კორინთოსელი შვილების მშთანთქმელ მორმოს ამბის გავლენით, რისი აღმნიშვნელი ძეგლიც შემზარავი ქალისა, ანუ, ფაქტობრივად, საფრთხობელასი, კორინთოსში უნდა აღმართულიყო სადღაც მედეას შვილების ძეგლის მახლობლად. დროთა განმავლობაში აქ არსებულ ტაძარში მორმოს კულტი ჩანაცვლა აკრაიელი ჰერას კულტმა, რაც არქეოლოგებმა გასული საუკუნის 30-იან წლებში კორინთოსის პარახორას მიდამოებში ძვ.წ. VIII ს. ტაძრის აღმოჩენით დაადასტურეს, რომელზეც აკრაიელი ჰერას სახელის აღმნიშვნელი წარწერა გამოვლინდა⁵.

ჩემი აზრით, ევრიპიდეს ნოვატორობა სწორედ კორინთოსელთა შორის არსებული ტრადიციის მოტივების გამოყენებით, მედეას მითოლოგიური სახის ჭეშმარიტ ტრაგიკულ სახედ ტრანსფორმირება იყო.

ახლა დავუბრუნდეთ მედეას სახის უნივერსალურობის ამ სახველ ზოგიერთ სხვა ნიშანს.

9) შვილების სიყვარულსა და შურისგების წყურვილს შორის გაორებული. ტრაგედიაში განსაკუთრებული სიმძაფრით გამოირჩევა ის თემა, როდესაც მედეას სულში ხდება ბრძოლა დედობრივ სიყვარულსა და შურისგებისკენ ლტოლვას შორის. მე-

⁵ Dunbabin 1951, 61-71

დეა საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებისას არა იმდენად ემოციური იმპულსებით ხელმძღვანელობს, რამდენადაც ლოგიკური არგუმენტით, რისი არსიც შემდგომში მდგომარეობს: „ვფიცავ, რომ შვილებს არ დავტოვებ, უწმინდურებმა რათა არ ავნონ, არ დატანჯონ, არ შეურაცხყონ“ (1059-1060). სწორედ აქ ვლინდება მედეას ხასიათის კიდევ ერთი შტრიხი – რადიკალიზმი, რაც მოწინააღმდეგის სრულ განადგურებას გულისხმობს.

10) სამშობლოს გარეშე დარჩენილი. ტრაგედიაში არაერთგზის ესმის ხაზი იმას, თუ რაოდენ ძნელია სამშობლოს გარეთ უცხოებაში ცხოვრება. უფრო მეტიც, ტრაგედიაში სრულიად კატეგორიულად არის ნათქვამი, რომ ყველაზე დიდი სატანჯველი არის უსამშობლოდ ყოფნა: „სატანჯველთაგან არაფერია სამშობლოს დაკარგვაზე უფრო მეტი“ (650-651). ტრაგედიაში უცხო, ფაქტობრივად, ბარბაროსის ტოლფასია, იასონი დარწმუნებულია, რომ საკუთარი შვილების დახოცვა მხოლოდ ბარბაროსს შეეძლო, ხოლო ელინი ქალი ამას არასოდეს ჩაიდენდა (1339). თუმცა თავად კორინთოსელი ქალები, რომლებიც ტრაგედიაში ქოროს სახით არიან წარმოდგენილნი, თვლიან, რომ იასონმა ღალატი და უსამართლობა ჩაიდინა და სრულიად აშკარად უცხადებენ მედეას სოლიდარობას. კორინთოსელ ქალთა კორიფე ასე მიმართავს იასონს: „მე ასე ვფიქრობ, შენ უღალატე მეუღლეს და არ ხარ მართალი“ (577-578). რასაკვირველია, აქ ჩამოთვლილი შტრიხები არ ამოწურავენ მედეას ხასიათს, თუმცა ისინი იმდენად უნივერსალურნი არიან, რომ „მედეას“ რეციპირების ყველა მსურველს შესაძლებლობას აძლევენ საკუთარი ნაწარმოების მაგისტრალურ ხაზად მის ეპოქაში არსებული აქტუალური პრობლემატიკის შესაბამისად ერთ-ერთი მათგანი აქცი-

ონ. ქვემოთ შევეცდები ვაჩვენო, ეპოქათა ცვლილებების პარალელურად, რომელ მათგანს ირჩევდნენ ხელოვანნი ამგვარ წამყვან მოტივად.

შეიძლება ითქვას, რომ ევრიპიდეს შემდგომი ლიტერატურა მედეას სახის მხატვრული ხორცშესხმისას ბერძენი ტრაგიკოსის პათოსით საზრდოობს. აპოლონიოს როდოსელთან „არგონავტიკაში“ ორი მომენტია წინ წამოწეული. მედეას სიყვარული იასონის მიმართ და მედეას ჯადოქრობის ყოვლისშემძლეობა. იგივე ორი მოტივი დომინირებს ოვიდიუსთანაც. მასთან თავად სახელმა – მედეა – უკვე სავსებით გამოკვეთილი სიმბოლოს სახე მიიღო. მედეა გახდა სინონიმი ჯადოქრობისა და სასტიკი შურისგებისა. „ჰეროიდების“ VI წერილში ჰიპსიპილე იასონს ახსენებს, რომ იგი მისი კანონიერი ცოლია, რომ გრძნეული მედეას ცოლად მოყვანა მისი დანაშაული და შეცდომა იყო. მედეა ამ წერილში წარმოდგენილია ჯადოქრად, რომელსაც ძალუძს თავად მთვარესა და მზეს მოძრაობის გეზი შეუცვალოს. იმის წარმოდგენისას, თუ როგორ მოიქცეოდა ჰიპსიპილე იმ შემთხვევაში, თუკი იასონი კოლხეთიდან უკან დაბრუნებისას კვლავ ლემნოსზე აღმოჩნდებოდა, ლემნოსის დედოფალი ამბობს: *Medeae Medea forem* (მედეასთვის მედეა გავხდებოდი)⁶. ამ შემთხვევაში მედეას სახელს სავსებით გამოკვეთილი დატვირთვა აქვს. ჰიპსიპილე ისეთივე შურისმაძიებელი გახდებოდა მეტოქის მიმართ, როგორც მედეა იყო ევრიპიდეს მიხედვით. მედეას სიყვარულისა და ჯადოქრობის მოტივი ასევე მკაფიოდაა გამოკვეთილი მედეას წერილში იასონისადმი (XII). პირველსავე სტრიქონებში ხაზგასმულია ის, რომ მედეამ თავისი სიყვარული იასონისადმი გამოხატა იმ მხარდაჭერით, რისი შესაძლებ-

⁶ Hoffmann 2000

ლობაც მას ჯადოქრობის ნიჭმა მისცა. ევრიპიდესგან გადმოტანილი ეს ორი მოტივი – სიყვარული და ჯადოქრობა დასტურდება „მეტამორფოზებშიც“ (VII).

ჯადოქრობის მოტივს კიდევ უფრო ამძაფრებს სენეკა თავის „მედეაში“, რომელიც უკვე აშკარად ევრიპიდეს ტრაგედიის ბრწყინვალე რეციპირებას წარმოადგენს. აქ იასონზე შეყვარებული კოლხი ქალი ჭემმარიტ ფურიად იქცევა და იგი თავისი შურისგების სისასტიკით ევრიპიდესაც კი აჭარბებს. მედეას მთელი არსის გადმომცემი გამოთქმა *Medea fiam* (მედეა ვიქნები, 171) უკვე იმდენად მრავლის მთქმელია, რომ იგი შემდგომი ხანის ზოგიერთი შემოქმედისათვის მათი ნაწარმოების პათოსის განმსაზღვრელ ფრაზად თუ ეპიგრაფად იქცა (ლესინგი, კრისტა ვოლფი). კიდევ უფრო ძლიერად ჟღერს მედეას სახელი მის უკიდურესი მძვინვარების დროს წარმოთქმულ ფრაზაში *Medea nunc sum* (მედეა ახლა ვარ, 910).

შუა საუკუნეებსა და ადრეული რენესანსის ეპოქაში საზოგადოების განსაკუთრებული პატივისცემის გამო ცოლ-ქმრული ერთგულების მიმართ იასონისა და მედეას კონფლიქტში ერთგულების დამრღვევი იასონი ნეგატიურ, ხოლო ერთგული მედეა – მასთან დაპირისპირებულ პოზიტიურ ფიგურად წარმოგვიდგება. როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ფიცის ერთგულება ევრიპიდეს მედეას ერთ-ერთ მახასიათებელს წარმოადგენს. მისი ექსპონირება ერთგულ ცოლად ხდება XIII საუკუნის ავტორის კონრად ფონ ვიურცბურგის „ტროელთა ომში“. დანტეს „ჯოჯოხეთის“ XVIII სიმღერაში, რომელშიც მედეას ღალატის გამო იასონი გამოქვაბულშია გამომწყვდეული. ფაქტობრივად, ამავე პათოსს ვხვდებით ბოკაჩოს „ქალღმერთთა გენეალოგიაში“, „ცნობილ ქალთა შესახებ“-ში, „დეკამერონში“.

მედეას პოზიტიურ პლანში წარმოდგენა გრძელდება ჯეფრი ჩოსერის „კარგი ქალების ლეგენდებში“ (1385). პირველი ქალი ავტორი, რომელიც მედეას თემას შეეხო იყო გვიან შუა საუკუნეებში მოღვაწე იტალიური წარმოშობის ფრანგი მწერალი კრისტინა პიზელი. იგი თავის ნაწარმოებში „წიგნი ქალთა ქალაქის შესახებ“ (1404-5) მედეას წარმოგვიდგენს ძირითადი თეზისის არგუმენტად „ქალი კაცს არაფერში უდებს ტოლს“. მასთან მედეა გამორჩეულია თავისი მეცნიერული ცოდნით, ინტელექტით, ერთგულებითა და ძლიერი შეყვარების უნარით, რითაც იგი ეხმიანება ჩემ მიერ ზემოთ გამოყოფილ მედეას ხასიათის შტრიხს – პროტესტი ქალთა უთანასწორობის მიმართ პატრიარქალურ საზოგადოებაში.

დამოკიდებულება მედეასადმი იცვლება ფრანგული ტრაგედიის მამის, კლასიციზტის პიერ კორნელის სენეკას „მედეაზე“ ორიენტირებულ ამავე სახელწოდების ტრაგედიაში. აქ მედეა წარმოგვიდგება დედად და მეუღლედ, რომელიც ერთდროულად განადგურებელიც არის და გამნადგურებელიც⁷. შესაბამისად, აქ გარკვეულ თანაღმობას იმსახურებს როგორც თავად მედეა, ასევე იასონიც, რომელიც კორნელის მიერ შემოთავაზებული სიახლის წყალობით, პიესის ბოლოში თავს იკლავს. თავისი მხატვრული ღირსებებით ანტიკურ წინამორბედებთან ძალზე დაშორებულმა ამ პიესამ ლიტერატურაში კვლავ დააბრუნა და აქტუალური გახადა მედეას მიერ შვილების დახოცვის თემა. თუმცა ამის პარალელურად მატულობს მედეას დამცველთა რიგებიც. საქმე იქამდე მიდის, რომ ბენიამინ ჰედერიხი თავის საფუძვლიან მითოლოგიურ ლექსიკონში (1724)⁸, მედეას ახსნის

⁷ Lütkehaus 2006, 319 შმდ.

⁸ Hederich 1724

ყველა ცოდვას და ახდენს როგორც მისი, ასევე საერთოდ მითოლოგიის განჯადობას. ევრიპიდესთან წინ წამოწეული დედობრივი სიყვარულის თემა თავის გაგრძელებას ლესინგის „ლაოკონსა“ და „მის სარა სამჰსონში“ ჰპოვებს. ფრიდრიჰ ვილჰელმ გოტერი ბავშვების მკვლელობას დედობრივი სიყვარულის ერთგვარ გამოვლინებად თვლის, რადგან მისი „მედეას“ მიხედვით, სიკვდილი საჩუქარია. შესაბამისად, შვილების მკვლელობა და დედობრივი სიყვარული უნდა გაერთიანდეს. მედეას მითის სიუჟეტის პარადოქსულ ცვლილებას ახდენს მაქსიმილიან კლინგერი თავის პიესაში „მედეა კორინთოსში“ (1786). იგი გამოიყენებს ევრიპიდესთან აქცენტირებულ ჰელიოსის ეტლის თემას, თუმცა ამ ეტლით მედეა ათენში კი არა, არამედ კოლხეთის სიახლოვეს, კავკასოსზე მიფრინავს.

ევრიპიდეს „მედეაში“ მიმდინარე კონფლიქტი დედობრივ გრძნობასა და შურისგებას შორის განსაკუთრებით მიმზიდველი აღმოჩნდა საოპერო ხელოვნებისათვის. მრავალრიცხოვან ოპერას შორის შეიძლება გამოვარჩიოთ ლუიჯი ქერუბინის „მედეა“, რომლის ლიბრეტო ფრანსუა ბენუა ჰოფმანს ეკუთვნის. ოპერაში ერთმანეთს უპირისპირდება ერთი მხრივ, დედა და გული, მეორე მხრივ, გამარჯვებული ფურიები, რაც მედეას სიგიჟის კულმინაციას წარმოადგენს.

მომდევნო ეპოქებში გრაფი იულიუს ფონ სოდენი თავის „მედეაში“ (1814), ფრანც გრილპარცერი თავისი ტრილოგიის „ოქროს საწმისის“ III ნაწილში „მედეა“, ფრიდრიჰ ნიცშე „მედეას შესახებ“, „იასონი და მედეა“, გოტფრიდ კელერი „საშინელი მოვლენა“, პაულ ჰეისე ნოველაში „მედეა“ წინა პლანზე წამოწევენ ფსიქოპათოლოგიის მოტივს, რომელიც გარკვეულწილად ასევე ევრიპიდედან იღებს დასაბამს და სენეკასთან თავის კულ-

მინაციას აღწევს. XX საუკუნეში მედეას ფიგურა ფსიქიატრთა და ფსიქოანალიტიკოსთა ყურადღებას იპყრობს. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ფრიც ვიტტელის წიგნი „ფსიქოანალიზი და ლიტერატურა“ (1944). 1948 წელს ფსიქიატრი ედვარდ ს. სტერნი ტერმინოლოგიურ ფორმულას უმეზნის მედეას ქმედებას – „მედეას კომპლექსი“⁹ და მის ამგვარ დეფინიციას ახდენს: „სიტუაცია, რომელშიც დედა ინახავს სიკვდილის სურვილებს თავისი ნაშიერის მიმართ, ჩვეულებრივ, როგორც შურისგების რევანშს მამის წინააღმდეგ, რაც ქალური დესტრუქციულობის გამოვლენას წარმოადგენს“.

II მსოფლიო ომმა ევროპელთა მენტალიტეტის არსებითი ცვლილება გამოიწვია. წინა პლანზე წამოიწია ომისა და მშვიდობის თემატიკამ. ჩამოყალიბდა აზრი, რომ კაცებში არსებულ ომის ჟინის კოდის ოპოზიციას წარმოადგენს ქალებში არსებული მშვიდობისმოყვარეობის კოდი. ამან დღის წესრიგში დააყენა იგივე პრობლემა, რასაც ევრიპიდე ესოდენ გამოკვეთილად გადმოგვცემს მედეას მიმართვაში კორინთოსელი ქალებისადმი: ქალთა უთანასწორო მდგომარეობა და შეზღუდული უფლებები მამაკაცებისგან მართულ საზოგადოებაში. გასაკვირი არ არის, რომ სწორედ ამ დროიდან მედეას თემის მხატვრულ დამუშავებაში თუ მეცნიერულ ინტერპრეტაციაში შეინიშნება იმ ქალი დრამატურგებისა თუ მკვლევრების დომინანტურობის მკვეთრი ზრდა, რომლებიც მედეას აპოლოგიას ეწევიან ამართლებენ და ბოლოს და ბოლოს მას ფემინისტური მოძრაობის ერთგვარ სიმბოლოდ აქცევენ. ამ აპოლოგეტური ხასიათის ტექსტებიდან ჩვეულებრივ გამოყოფენ სილვია პათის „კიდეს“, ჰელგა ნოვაკის „წერილი მედეას“. ამავე პათოსითაა გაჟღენთილი ურსულა ჰა-

⁹ Stern 1948, 94, 321-331

ასის „მედეას დასაცავი სიტყვა“, დაგმირ ნიკის „მედეა, მონოლოგი“, რაინერ მიულერის „მედეა მასალა“, კრისტა ვოლფის „მედეა ხმები“ და გარკვეულწილად ლუდმილა ულიცკაიას „მედეა და მისი შვილები“. როგორც ვხედავთ, ჩვენს ეპოქაში ქალებთან ერთად საკმაოდ აქტიურად ფიგურირებენ მედეას დამცველთა რიგებში მამაკაცებიც. მედეას პოპულარობის დამამტკიცებლად ყოველი შემთხვევისათვის საქართველოში ამგვარი ფაქტი შემიძლია დავასახელო. თავის დროზე ანუის „მედეაში“, რომელშიც წინა პლანზე ქორწინების რღვევაა წამოწეული, იასონი ამბობს: „საცოდავი მედეა, რომელიც ვერასდროს გამოვა საკუთარი თავიდან, საცოდავი მედეა, რომელიც სამყაროსათვის მუდამ მხოლოდ მედეაა. არასოდეს იქნება მეორე მედეა. არასოდეს დაარქმევენ დედები თავიანთ შვილებს ამ სახელს“. საკმარისია, თვალი გადავავლოთ ქართველი ქალების სახელებს, რომ დავრწმუნდებით, რაოდენ მწარედ შეცდა იასონი ანუის ტრაგედიაში.

თანამედროვე ეპოქაში შეინიშნება ევრიპიდესთან აქცენტირებული ზოგიერთი სხვა შტრიხის აქტუალიზაცია. უპირველეს ყოვლისა, ეს ეხება დევნილობის, უცხოობის პრობლემას. ევრიპიდესთან ეს საკითხი წამოწეულია და, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, სამშობლოს გარეთ დარჩენა, დევნილობა ყველაზე დიდ უბედურებად ითვლება. სავსებით გასაგებია, რომ XX საუკუნეში, რომელმაც ორი მსოფლიო ომი გადაიტანა და ხალხთა მასობრივი გადაადგილების საფუძველი შექმნა, არაერთგზის მოხდა ამ მოტივის ინტენსიფიკაცია ევრიპიდეს „მედეას“ რეციპირებისას. ჩვენს ეპოქაში ძალზე ხშირად ძველად შექმნილი კლასიკური ნაწარმოებების რეციპირებისას მიმართავენ პერსონაჟთა და სიუჟეტის გათანამედროვეების ხერხს. ჯერ კიდევ 1934

წ. ბერტოლდ ბრეხტმა, რომელსაც გერმანიაში შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციის გამო არაერთგზის მოუხდა ერთი ადგილიდან მეორეში გადაადგილება, წერს ლექსს „მედეა ლოძიდან“¹⁰: „აქ არის ძველი ლეგენდა / ერთი ქალის შესახებ, სახელად მედეა. / ის ათასი წლის წინ მოვიდა უცხო ნაპირზე / ქმარმა, რომელიც მას უყვარდა, მოიყვანა იგი აქ. / მან უთხრა, შენ სახლში ხარ, იქ, სადაც მე ვარ სახლში. / ის ლაპარაკობდა სხვა ენაზე, / მაშინ როცა ადამიანებს იქ რძის, პურის და სიყვარულის გამოსახატავად სხვა სიტყვები ჰქონდათ, / მას სხვაგვარი თმა ჰქონდა და დადიოდა სხვა სიარულით. / აქ ვერასოდეს მოშინაურდა, მას ამრეხით უყურებდნენ. / რა დაემართა მას, ჰყვება ევრიპიდე. მისი მძლავრი ქოროები მღერიან / მოწამლვის პროცესის შესახებ. / მხოლოდ ქარი ქრის ჯერ კიდევ არასტუმართმოყვარე ქალაქის ნანგრევებზე. / და ფერფლი და ქვა, რომლითაც მან უცხო გააქვავა. / ახლა ჩვენ შიგადაშიგ გვესმის, დადის ხმები, ჩვენი ქალაქები ახალმა მედეებმა მოინახულეს. / ტრამვაის, ავტომობილებსა და მიწისზედა მეტროს შორის ძველი ყვირილი გაისმის“ (1934-ში ჩვენს ქალაქში, ბერლინში).

ახლა არ მინდა შევცხო საკამათო საკითხს, თუ რატომ განაზოგადა ბრეხტმა პოლონეთის ეს ქალაქი უცხოებით ანუ მედეებით ავსებულ არასტუმართმოყვარულ ქალაქად¹¹. მაგრამ ფაქტია, რომ ამ ლექსში უკვე გამოკვეთილია სხვა გარემოში მოხვედრილი უცხოელის გულისტკივილი.

იგივე თემას ეხება მაქს ცვაიგის „მედეა პრადში“ (1949), რობინსონ ჯეფერსის „მედეა“ (1948), მათიას ბრაუნის „მედეა“, დეა ლოჰერის „მანჰეტენელი მედეა“ (1999), რომელსაც მოქმედება

¹⁰ Brecht 1993, 240

¹¹ Onea 2017, 179 შმდ.

თანამედროვე ნიუ-იორკში გადააქვს და ნიელ ლაბუტეს „დაბრუნებული მედეა“ (1999). ეს ერთაქტიანი პიესა, რომელშიც მრავალი ამორალური ანტიგმირია გამოყვანილი, ამერიკულმა მედიამ, ისევე როგორც ამ მწერლის ზოგიერთი სხვა ნაწარმოები, „ყველაზე მეტად განრისხებული თეთრკანიანი კაცის“ ქმნილებად ჩათვალა.

სავსებით თავისებურ რეცეფციას გვთავაზობს ქართული წარმომავლობის გერმანულენოვანი მწერალი ნინო ხარატიშვილი თავის პიესაში „ჩემი და შენი გული (მედეა)“ – 2008. მის პიესაში ინტენსიფიცირებულია ევრიპიდეს ტრაგედიის კიდევ ერთი მოტივი – სიყვარული და ტრაგედიის რეალური მოქმედების ფინალამდე წარმოდგენილია არა მარტო მედეას ძლიერი სიყვარული იასონისადმი, არამედ თავად იასონის არანაკლებ ძლიერი საპასუხო გრძნობა მედეასადმი. საერთო სიყვარულისა და კეთილგანწყობის ფონზე, რომელიც პიესაში სუფევს, გასაკვირი არ არის, რომ მედეა იასონის ახალი ცოლის – გლაკესადმი კეთილგანწყობილ ქალად და, გარკვეულწილად, მასზე მზრუნველადაც წარმოგვიდგება. ყოველივე ის, რაც შემზარავია, გატანილია რეალური მოქმედების მიღმა და უხმოდ არის გათამაშებული ისევე, როგორც ეს ანტიკურ ტრაგედიაში ხდებოდა, როდესაც პიესის ტრაგიკული კონფლიქტის კულმინაციური მომენტის თხრობა ხდება მაცნის ან სხვა პერსონაჟის მიერ და პარალელურად მიმდინარეობს მიმოსის ენით ამ ეპიზოდის განსხეულება. მედეას სახის თავისებურ გააზრებას გვთავაზობს ჰანს ჰენრი იანის „მედეა“ (1926), რომელშიც ტრაგიკული კონფლიქტის საფუძველს ქმნის ის, რომ მედეა, რომელიც აქ მულატად არის წარმოდგენილი, თავისი მაგიური შესაძლებლობებით იასონს მარადიულ ახალგაზრდობას ანიჭებს, ხოლო ამის ფონ-

ზე კი მიმდინარეობს მისი დაბერება, ჭკნობა და გარეგნული დეფორმაცია. ეს კი თავის მხრივ, განაპირობებს პიესაში სოდომურ-მაზოხისტური ელემენტების აქცენტირებას.

უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვეობაში შეინიშნება ამბის, ევრიპიდესეული სიუჟეტის კორექციის ტენდენციები მაშინაც, როდესაც მწერალი, ფაქტობრივად, ბერძენი ტრაგიკოსის მიბადვით ახალ ნაწარმოებს ქმნის და მაშინაც, როდესაც რეჟისორი თავად ევრიპიდეს ტრაგედიის ახალ დადგმას გვთავაზობს¹².

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მედეას თემის დამუშავებისას XX-XXI საუკუნეებში შეინიშნება მისი გამართლების ტენდენცია. ეს ხდება ან ისევ და ისევ ანტიკური წყაროების გათვალისწინებით, ან მედეას მოქმედებისათვის არგუმენტირებული გამართლების მონახვით. ამ თვალსაზრისით ძალზე საინტერესოა ჰელგა მ. ნოვაკის „წერილი მედეას“ (1977) ამ წელს გარდაიცვალა მედეას როლის საუკეთესო შემსრულებელი მარია კალასი, რამაც სტიმული მისცა ამ ლექსის დაწერას.

„მედეა, შენ მშვენიერო, ნუ დაითრგუნები 40 ტალანტისათვის, რომელიც მან მიიღო ქალაქ კორინთოსიდან. ამის საზღაურად დამწერმა, რომ თითქოს შენ გბრალდება ბავშვების დახოცვა. მე ვლაპარაკობ ევრიპიდეზე, ხომ გესმის. აქედან მოყოლებული ნადირობენ შენზე ლიტერატურები, როგორც მკვლელზე, ფურიანზე, უწმინდურზე, თუმცა მე შენ კარგად გაგიგე. ვისაც არაფერი აქვს ფეხზე შებმული, უკეთ სირბილი შეუძლია. მაგრამ მე არ მსურს დავინახო, რომ დანაშაულის ჩამდენი საზოგადოება თავის სისხლიან ხელებს შენს კაბას აწმენდს“. ამ აპოლოგეტური ნაწილის შემდეგ პოეტი ლექსს შემდეგი

¹² Strauss 2016

სტრიქონით ამთავრებს: „და რა მინდოდა მე შენთვის კიდევ მე-ამბნა. კალასი მოკვდა“¹³.

ერთი მოხსენების ფარგლებში შეუძლებელია იმ სურათის სრულად აღდგენა, თუ როგორი განვითარება ჰპოვეს ევრიპიდეს მიერ აქცენტირებულმა მოტივებმა მის შემდგომ მხატვრულ კულტურაში. ამით დაინტერესებულ პირებს ვურჩევდი Ludger Lütkehaus-ის 2006 წელს გამოცემული წიგნის *Mythos Medea* და 2017 წელს დასტამბული *Catalina Ene Onea*-ს წიგნის *Medea der Gegenwart. Formen und Funktionen des Medea-Mythos in literarischen Texten nach 1945 in interkultureller Perspektive* (თანამედროვეობის მედეა. მედეას მითის ფორმები და ფუნქციები ლიტერატურულ ტექსტებში 1945 წლის შემდეგ ინტერკულტურული პერსპექტივით) გაცნობას.

ევრიპიდეს „მედეას“ პოპულარობის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორია მისი ინფორმატიული სისავსე. ტრაგედიის წაკითხვის შემდეგ ჩვენ ვიღებთ ინფორმაციას იმის შესახებ, თუ რა უძღვოდა წინ პიესაში განვითარებულ მოვლენებს და რა მოჰყვება მათ. ეს პიესას ძალზე ლოგიკურ სისტემად აყალიბებს, ხოლო იმ მოტივების უნივერსალურობა (ანუ ყოვლისმომცველობა), რომელზედაც ზემოთ შევაჩერეთ ყურადღება, აყალიბებს მედეას ბინარული ოპოზიციის კაცთა მოდგმა/ქალთა მოდგმა ოპოზიციური წევრის (პატრიარქალური ზღვარგადასულობა) ნეიტრალიზატორად, ქალთა მოდგმის პროტაგონისტად-უნივერსალურ დრამატულ ფიგურად, რაც ტრაგედიის ახალ-ახალი ინტერპრეტაციის პროცესს ამოუწურავ შესაძლებლობებს უქმნის.

¹³ Novak 1999

ბიბლიოგრაფია:

Brecht, Bertolt. 1993. "Die Medea von Lodz". In *Große kommentierte Berliner und Frankfurter Ausgabe*. Bd. 14 Gedichte: 240 f: Frankfurt am Main.

Clauss J. J. and S. I. Johnston, eds. 1997. "Corinthian Medea and Cult of Hera Akraia". In *Essays on Medea in Myth, Literature, Philosophy and Art*. Princeton, New Jersey.

Dunbabin, T. J. 1951. "The Oracle of Hera Akraia at Parachora". *ABSA XLVI*: 61-71

ევრიპიდე. 2017. *მედეა*. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და განმარტებანი დაურთო ნანა ტონიამ. თბილისი: „ლოგოსი“.

Hederich, Benjamin. 1724. *Gründliches Mythologisches Lexicon*.

Hoffmann, Jörg. 2000. *Medeae Medea forem! Zur Euripidesrezeption Ovids in den Heroides*. Mainz.

Lütkehaus, Ludger. 2006. *Mythos Medea. Texte von Euripides bis Christa Wolf*, Stuttgart.

Novak, Helga M. 1999. Brief an Medea. *Gesammelte Gedichte*. Frankfurt am Main.

Onea, Cătălina Ene. 2017. *Medea der Gegenwart. Formen und Funktionen des Medea-Mythos in literarischen Texten nach 1945 in interkultureller Perspektive*. Berlin

Stern, Edward S. 1948. "The Medea Complex. The Mother's Homicidal Wishes to her Child". *Journal of Mental Science*, Bd. 94: 321-331

Strauss, S. 2016. *Schaut auf dieses Mythosweib. Die Wege ihres Wahnsinns sind unergründlich – dreimal „Medea“*. FAZ 29. 11: Duiburg, Wien und München,

West, M. L., ed. 1978. *Hesiod, Theogony. Commentary to Medea's place in this catalogue means that she is immortal*. Oxford

Rismag Gordeziani

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

For the Universality of the Image of Medea in Euripides

Key Words: Medea, Jason, Euripides

One of the reasons of the popularity of *Medea* by Euripides is its informativeness. After reading the tragedy, we learn what happened before the events unfolding in the tragedy and what will follow. This presents the play as one logical whole, while the universal character of the motifs (hard to defeat; Medea's direct relations with Helios and her magic powers; her acute sensitivity toward women's rights; aversion towards matrimonial breach; intolerance towards defiling the marriage bed; selfless love for her husband; assertion of her own dignity; filicide committed by Medea out of her rage over her husband; split between love for children and the lust for revenge; left without homeland) outlined in this speech, In this speech, formed MEDEA as invalidator of the opposing member (patriarchal overstepping of bounds) of the binary opposition mankind/womankind, as universal protagonist-dramatic figure of womankind, allows for an unlimited number of interpretations.

ელისო ელიზბარაშვილი

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ინოვაციები კოეზიაში კომენოსების კარზე

საკვანძო სიტყვები: ბიზანტია, პოლიტიკური ლექსი, კომენტარები, ბიზანტიური პოეზია

ოქსფორდის ბიზანტიის ლექსიკონში ინოვაციის შესახებ ვკითხულობთ: „ბიზანტიელები არ აფასებდნენ ინოვაციას და გაცხადებულა, რომ ტრადიციაში იყვნენ ჩარჩენილნი. იმიტაცია და განმეორება სტანდარტული წესებისა მათთვის სანაქებოდ ითვლებოდა. არ არსებობდა პლაგიატიზმის ცნება. ხოლო რეფორმები, როგორც წესი, ვლინდებოდა წარსულის განახლებაში და არა ინოვაციაში... ეს უარყოფითი დამოკიდებულება ინოვაციისადმი არ გულისხმობს, რომ ბიზანტიური კულტურა სრულიად დაცლილია ორიგინალურობისგან“¹. ამ თანამედროვე მოსაზრებას, ინოვაციის როგორც მეტ-ნაკლებად არასასურველი მოვლენის შესახებ ბიზანტიაში, უპირისპირდება მთელი რიგი ფაქტები, რაც გვარწმუნებს, რომ ბიზანტიელთა გაგება ინოვაციისა არ იყო ასეთი ცალსახა. რა თქმა უნდა, არსებობდა სფეროები, სადაც ინოვაცია მკვეთრად უარყოფილი აღმოჩნდა,

¹ Kazhdan 1991, v.2, 997-8.

თუმცა ზოგიერთ სხვა სფეროში ინოვაცია იყო არა მხოლოდ მიღებული, არამედ დაფასებული და წახალისებული².

ჩვენი ნაშრომი ეძღვნება ინოვაციის ერთ-ერთ თვალსაჩინო გამოვლინებას ბიზანტიურ პოეზიაში. ზოგადად, ხალხური ელემენტების შემოტანა არის ის ცვლილებათაგანი, რასაც ბიზანტიურ ლიტერატურაში ჰქონდა ადგილი XI-XII საუკუნეების მიჯნაზე, როგორც ამას აღნიშნავენ ა.კაჟდანი და ა.ეპშტაინი პიტერ ბრაუნის რედაქტორობით გამოცემული სერიის – “კლასიკური მემკვიდრეობის ტრანსფორმაცია” – შესაბამის ტომში³. კერძოდ კი, კომენტარების საიმპერატორო კარზე ხალხური ლექსის, სტილისა და ახალი მეტრული ფორმის, ე.წ. პოლიტიკური ლექსის, პოპულარობა, ალბათ, საუკეთესო ილუსტრაციაა იმისა, თუ როგორი მიღებული და მხარდაჭერილი შეიძლება ყოფილიყო ინოვაციები ბიზანტიურ არისტოკრატთა მიერ. კომენტარების ეპოქას ბიზანტიის ისტორიაში უწოდებენ პერიოდს დაახლოებით 1081-დან 1185 წლამდე, რამდენადაც ამ დროს ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტი ეკუთვნოდათ კომენტარების დინასტიის წარმომადგენლებს (ალექსი I, იოანე II, მანუელ I, ალექსი II და ანდრონიკე I), რომლებიც 104 წელი მართავდნენ ქვეყანას. მიუხედავად იმისა, რომ ტერმინმა „ბიზანტიური რენესანსი“ ვერ ჰპოვა ფართო გავრცელება და დამკვიდრება, ეჭვგარეშეა ის კულტურული აღორძინება და ეკონომიკური წინსვლა, რასაც XII საუკუნის ბიზანტიაში ჰქონდა ადგილი⁴. ლიტერატურული სიახლეებიც სწორედ იმ ცვლილებების კონტექსტში უნდა მოვიხილოთ.

² Spanos 2014, 43-56: ბიზანტიელები ინოვაციას ორი ტერმინით აღნიშნავდნენ: καινοτομία და νεωτερισμός.

³ Kazhdan and Epstein 1985, 84-6.

⁴ Magdalino 2002.

როგორც ცნობილია, ბიზანტიური ლიტერატურა ტრადიციულად იწერებოდა ელინისტურ (კოინე) ბერძნულ ენაზე, რაც წარმოადგენდა მყარ ლინგვისტურ იდეალს, ანტიკურ გრამატიკულ სტრუქტურებს, ლექსიკასა და ლიტერატურულ სტანდარტს. ხალხური ლექსიკური ელემენტები უკვე ვლინდება ბიზანტიურ ქრონიკებში მეთორმეტე საუკუნემდე, თუმცა ამ დროისათვის ეს სტილი ჯერ კიდევ მიუღებელი იყო დახვეწილი ლიტერატურული გემოვნებისათვის. ეს დამოკიდებულება შეიცვალა XII საუკუნეში, როდესაც ხალხური ლექსიკა და სტილი ლიტერატურის მამოძრავებელიც კი გახდა⁵.

პარალელურად ცვლილებები ხდება ბერძნულ მეტრულ სტრუქტურაში. განსხვავება მოკლე და გრძელ მარცვლებს შორის, რასაც ანტიკური მეტრი ეფუძნებოდა, ჯერ კიდევ კონსტანტინოპოლის დაარსებამდე იყო გაუჩინარებული მეტყველებიდან⁶. თუმცა თხუთმეტმარცვლოვანი საზომის, ე.წ. პოლიტიკური ლექსის – *πολιτικὸς στίχος* ჩვენთვის ცნობილი პირველი ნიმუშები მათე საუკუნით თარიღდება, კერძოდ, ეს არის ჰიმნი, რომელიც ეძღვნება გაზაფხულის მოსვლას კონსტანტინე VII პორფიროგენეტის თხოულებაში „ცერემონიების შესახებ“⁷.

πολιτικὸς στίχος სიტყვასიტყვით ითარგმნება როგორც სამოქალაქო ლექსი, რამდენადაც ის გულისხმობდა პოეზიის სეკულარულ ფორმას გამიზნულს ქალაქის (*Πόλη, Κωνσταντινῶν Πόλη*) მოსახლეობისათვის. თუმცა, პოლიტიკური ლექსის არეალი მხოლოდ საერო პოეზიით არ შემოიფარგლებოდა. ერთ-ერთ მაგალითად შეგვიძლია დავასახელოთ სვიმეონ ახ-

⁵ Kazhdan and Epstein 1985, 84.

⁶ Maas 1962, 13-15.

⁷ Constant.Porphyr. *De cerem.* 366. 9-11; 367. 19-21.

ალი ღვთისმეტყველი, რომელიც თავის ჰიმნებში არ ერიდება ამ სალექსო საზომის გამოყენებას⁸.

მეტრული თვალსაზრისით პოლიტიკური ლექსი არის 15 მარცვლოვანი საზომი, რომელსაც მე-8 მარცვლის შემდგომ მოუდის ცეზურა. მახვილი/აქცენტი აუცილებლად უნდა იყოს მე-14 და მე-6 ან მე-8 მარცვლებზე და არ უნდა ხვდებოდეს მე-7, მე-13 და მე-15 მარცვლებზე, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც მე-7 და მე-13 მარცვალი არის არტიკლი, ნაცვალსახელი, წინდებული და სხვა ამ ტიპის უმნიშვნელო სიტყვა. მე-4 და მე-12 მარცვლებზე აქცენტი უფრო ხშირად გვხვდება ვიდრე მე-3, მე-5 და მე-11 მარცვლებზე. ხოლო 1-ელ და მე-2, მე-9 და მე-10 მარცვლებზე აქცენტი ნაკლებად რეგულირებადია, თუმცა მიდრეკილია მოხვდეს წყვილის მეორე მარცვალზე (მე-2 და მე-10). პოლიტიკური ლექსის სტრუქტურა სქემატურად შემდეგნაირად გამოისახება:

(/) (/) (X X /) | (/) (/) /
 X X X X X ან | X X X X X X X
 (/ X X) |
 1 2 3 4 5 6 7 8 | 9 10 11 12 13 14 15⁹

ხალხური ენის ელემენტების მსგავსად, პოლიტიკური ლექსიც არაერთგაროვნად იქნა მიღებული ლიტერატურულ წრეებში. კონსერვატორი მწერლები საერთოდ არ აღიარებენ პოლიტიკურ ლექსს, როგორც ლეგიტიმურ მეტრს. მაგალითად, ნიკიტა სტეთატოსი (XII ს) მისივე მასწავლებლის სვიმეონ ახალი ღვთისმეტყველის (X ს) “ცხოვრებაში” აღნიშნავს, რომ მან „სადმართო სიყვარულის ჰიმნები“ გამართა მეტრით, რაც არ არის მეტრი:

⁸ Koder 1969, 87-92.

⁹ Jeffreys 1974, 148.

"Τῶν θείων ὑμῶν τοὺς ἔδρατα ἐν ἀμέτρῳ συστέτατε"¹⁰, რამდენადაც სვიმეონმა გამოიყენა პოლიტიკური ლექსი და სხვა საზომები, რაც არ ეფუძნება კვანტიტეტს. ხოლო ფსელოსის ერთ-ერთი მასწავლებელი იოანე მავროპულოსი წერს, რომ მეტრს, რომელიც არ არის მეტრი, ის არასოდეს უწოდებს მეტრს: "Μέτρον δ' ἄμετρον οὐδ' ἀμᾶν μέτρον λέγει"¹¹. პოლიტიკურ ლექსს მეტრულ ფორმად არ მიიჩნევდა ასევე იოანე ცეცე (XIII ს), რომელსაც მრავალი თხზულება აქვს ამ საზომით დაწერილი. თავის ტრაქტატში – Περὶ μέτρων¹², რაც ასევე პოლიტიკური ლექსითაა გამართული, წარმოგვიდგენს სხვადასხვა კვანტიტეტური მეტრის ილუსტრაციებსა და დასახელებებს, მაგრამ მთელ თხზულებაში არსად არ ახსენებს პოლიტიკურ ლექსს.

მხოლოდ ორი ბიზანტიელი მწერალი – ევსტათი თესალონიკელი (XIII ს) და მაქსიმე პლანუდისი (XIII ს) – განიხილავენ პოლიტიკურ ლექსს როგორც ბერძნულ მეტრულ ფორმას. მათ შორის, ევსტათი თესალონიკელი თავის კომენტარში, რომელიც ეძღვნება „ილიადას“ პირველ ტაეპს, კერძოდ, იქ არსებულ სინეზისის მოვლენას (Πηλεΐδης), ძალზე მოკლედ საუბრობს პოლიტიკური ლექსის წარმომავლობის შესახებ და მიიჩნევს, რომ ის ტროქეული ტეტრამეტრიდან განვითარდა¹³.

ბევრად უფრო ღირებულ ინფორმაციას გვაწვდის პლანუდისი. თავისი ტრაქტატის – "Περὶ γράμματικῆς διάκρισις"¹⁴ – ბოლო ნაწილში იგი წარმოგვიდგენს ბერძნული მეტრული სისტემის მთელ იერარქიას, სადაც პირველი და ყველაზე მაღალი ად-

¹⁰ Nik. Steth. *Sym. Theolog.* 50. 37.12.

¹¹ Maurop. 34. 5.

¹² Tzetz. *Mert.* 302-33.

¹³ Eust. *Thess. Comm. Hom.* II.1. 19.

¹⁴ Plan. *Gramm.* 3-101.

გილი, რა თქმა უნდა, დათმობილი აქვს ჰეგზამეტრს, შემდეგ მოდის ელეგია, შემდეგ იამბი და სულ ბოლოს, როდესაც ჩამოთვლის ყველანაირ შესაძლო მეტრულ ფორმას, ის იხსენიებს პოლიტიკურ ლექსს, როგორც ყველაზე დაბალ საფეხურზე მდგომ ფორმას. მას უკვირს, თუ რატომ დამდაბლდა ადამიანის გემოვნება ასე და უხერხულადაც კი მიაჩნია პოლიტიკურ ლექსზე საუბარი. მისთვის ყოვლად მიუღებელია კვანტიტეტის ნაცვლად აქცენტზე დაფუძნებული ლექსი და სწუხს, რომ ასეთი პრაქტიკა სულ უფრო მეტად გავრცელებული ხდება. და ბოლოს, თავისი განწყობის ნათლად გადმოსაცემად პლანუდისი გვთავაზობს მხატვრულ სახეს – პოლიტიკური ლექსი სუდარაში გახვეული უსულო სხეულია, რადგანაც ტაეპის სული არის კვანტიტეტური მეტრი¹⁵. მიუხედავად ასეთი ნეგატიური კომენტარისა პლანუდისის მსჯელობა მეტად მნიშვნელოვანია ორი თვალსაზრისით. უპირველეს ყოვლისა, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მაქსიმე პლანუდისი არის XIII საუკუნის მოღვაწე, ხოლო ამ დროისთვის არსებობს უკვე ვრცელი კორპუსი პოლიტიკური ლექსით გამართული თხზულებებისა, რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა დაწერილია საიმპერატორო ოჯახის წარმომადგენელთა და, უმეტეს წილად, კომუნოსების ოჯახის წევრთა დაკვეთით. ყოველივე ეს ქმნიდა ფონსა და აუცილებლობას, რომ პოლიტიკური ლექსი მოქცეულიყო საერთო ბერძნულ მეტრულ სისტემაში, რასაც აკეთებს კიდევ მაქსიმე პლანუდისი. გარდა ამისა, მწერალი გვაცნობს თავის მოსაზრებას ამ საზომის გენეზისის შესახებ. კერძოდ, ის თვლის, რომ პოლიტიკური ლექსი არის ანტიკური მეტრული სისტემის დეგრადაციის შედეგი, რომლის დროსაც აქცენტი/მახვილი უშუალოდ ჩაენაც-

¹⁵ Plan. *Gramm.* 3-101.

ვლა კვანტიტეტს, როგორც ლექსის ფუნდამენტური პრინციპი. უნდა ითქვას, რომ ბიზანტიელი მწერლის მოსაზრება გენეზისის შესახებ გარკვეულწილად გაზიარებული იყო XIX საუკუნის მკვლევართა მიერ¹⁶, თუმცა შემგომი დისკუსიები უფრო სხვა მიმართულებით წარიმართა და დღეისათვის ამ საკითხთან დაკავშირებით ყველაზე მნიშვნელოვანი კვლევა ეკუთვნის მაიკლ ჯეფრის¹⁷ და მისი უახლესი სტატიის თანაავტორს ელიზაბეტ ჯეფრის¹⁸. მათი მოსაზრებით პოლიტიკური ლექსის სათავეები უნდა ვეძიოთ რომაულ ტრიუმფალურ ლექსში, რომელსაც *versus quadratus triumphalis* ეწოდება.

დავუბრუნდეთ ბიზანტიელ მწერალთა წარმოდგენებს პოლიტიკური ლექსის შესახებ. ამ თვალსაზრისით ინფორმატიულია ის ეპითეტები, რასაც თავად პოეტები (მათ შორის, მიქაელ ფსელოსი, იოანე ცეცე, პტოხოპროდრომული პოემების ავტორები თუ სხვანი) ხმარობენ ამ საზომთან მიმართებაში. ცეცე თავის „თეოგონიაში“ წუხილს გამოთქვამს, რომ ვალდებულია, მნიშვნელოვანი ამბების შესახებ სახუმაროდ, გასართობად წეროს: „ἀπέτισα τὸ χρέος, ἐν παύσι δὲ σὺ γράφαις συγγράψαις τὰ σπυριδῆα“¹⁹. სიტყვა – "παύσι δὲ" (სახუმარო, სამხიარულო) ყველაზე ხშირად გვხვდება სხვა ავტორებთანაც პოლიტიკურ ლექსთან მიმართებაში. ეს კი ნიშნავს, რომ “თეოგონიის” დამკვეთი, ამავდროულად, ამ აქცენტისანი სალექსო საზომის გამოყენებას ითხოვდა. ცეცე პოლიტიკურ ლექსს ასევე უწოდებს: "παυδῆμοι"²⁰ (საერთო, საზოგადო), "(καθ-)ῆμα ἄεσμα ἐνσι"²¹

¹⁶ Henrichsen 1839.

¹⁷ Jeffreys 1974: 143-195.

¹⁸ Jeffreys and Jeffreys 2016: 69-81.

¹⁹ Tzetz. *Theog.* 721-722.

²⁰ Tzetz. *Schol.* 1079.92

(სოფლური, პასტორალური). ხოლო მისეულ „არისტოფანეს სქოლიოებში“ მთელი ტაეპი ნეგატიური ეპითეტებითაა დატვირთული: "κάπηλος, ἀγοραῖον, ἀσπατίας καὶ ἀναιδείας ἀνάμεσόν τε καὶ βάρβαρον"²² – მატყუარა, ვულგარული, უძღვები და თავხედი, უსირცხვილო და ბარბაროსული. პოლიტიკური ლექსი ასევე მოიხსენიება როგორც "στίχοι ἀπλοῖκίς, λῆξει ἀπλοῖκῃ καὶ περιφιδᾷ δδομαίᾳ"²³ – მარტივი ლექსი და თავისუფალი გამოხატვის საშუალება. ამ კომენტარებიდან ჩანს, რომ პოლიტიკური ლექსი გულისხმობდა არა მარტო მარცვალთა გარკვეული რაოდენობისა და აქცენტების კომბინაციას, არამედ ხალხურ, ან ხალხურთან დაახლოებულ, მარტივ, გარკვეულ, უბრალო და ადვილად გასაგებ ენასა და სტილს. ეს ერთგვარი კომპრომისი ავტორის გემოვნებასა და დამკვეთის სურვილს შორის იოანე ცეცეს მიერ აღინიშნება ტერმინით οἰκονομία. მაგალითად, სწორედ ამ ტერმინს ხმარობს, როდესაც გვამცნობს, რომ დედოფლის მოწადინებით პატარა უსარგებლო წიგნები დაწერა:

Καὶ τὰ ἐμὰ βιβλίδια, τὸ εὐτελές τε τὸδε,
οἰκονομία συγγραφέν, σπουδῇ τῆς Ἀνάσσης.²⁴

სხვაგან მწერალი გვიხსნის, რომ მაღალი ლიტერატურული სკოლის წარმომადგენელია, მაგრამ ზოგჯერ იძულებულია წეროს მარტივი, უბრალო ენით. და თუკი ვინმე მის მიმართ კრიტიკის ისრებს ისვრის, მან არ იცის, რა არის οἰκονομία:

²¹ Tzetz. *Hist.* 9: 275; Tzetz. *Schol.* 933.10.

²² Tzetz. *Schol.* 598.21

²³ Neophytos, Πεντηκοντακέφαλος βίβλος - იბ. Tsiknopoulos 1952.

²⁴ Tzetz. *Alleg.* 18. 659-60; ასევე: *Alleg. prooemion*, 37-40; Tzetzes, *Theog.* 500- 503, 728-733; და სხვ.

Εἰ δὲ τις πέμψει πρὸς ἡμᾶς ἐν τούτοις μᾶμους βέλος,
οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος εἰδὼς τρόπους οἰκονομίας.²⁵

მიუხედავად ამ დამოკიდებულებისა, იგივე იოანე ცეცე თავის თხზულებებში უფრო ხშირად იყენებს პოლიტიკურ ლექსს, ვიდრე ნებისმიერ სხვა რესპექტაბელურ კვანტიტეტურ მეტრს. ამის მიზეზი არის პატრონაჟის აქტი, როდესაც დამკვეთი განსაზღვრავს ფორმასა და სტილს და ის ფაქტი, რომ კომნენოსების საიმპერატორო ოჯახის წარმომადგენლებს, მწიგნობართაგან განსხვავებით, ამკარად მიმზიდველად და საინტერესოდ მიაჩნდათ სწორედ ეს თხუთმეტმარცვლოვანი სალექსო საზომი. „თეოგონია“²⁶ და „ილიადას ალეგორია“²⁷ არის პირველი ორი თხზულება, რაც იოანე ცეცემ პოლიტიკური ლექსით გამართა. „თეოგონია“ მიძღვნილია მანუელ კომნენოსის უმცროსი ძმის, სევასტოკრატორ ანდრონიკეს ცოლისადმი – ირინისადმი. ირინის დავალებით ცეცეს უნდა დაეწერა ღმერთების კატალოგი და გმირთა გენეალოგია. თხზულების ძირითადი ნაწილი სრულდება სიტყვებით: “თქვენდამი ვალი დაფარულია, დავალება შესრულებულია” – “ἔχεις σὺ γὰρ τὸ δάειον· ἀπέτισα τὸ χρέος”²⁸. ხოლო „ალეგორია“ მიძღვნილია მანუელ კომნენოსის პირველი ცოლისადმი, ირინისადმი (რომელსაც ადრე ერქვა ბერტა ფონ ზულცბახი) და, ანალოგიურად, დედოფლის დაკვეთით არის დაწერილი. რამდენადაც დედოფალი გარდაიცვალა, ცეცემ დაკარგა სპონსორი, როგორც “ალეგორიის” XV და XVI

²⁵ Wendel 1940: 26: 48-49.

²⁶ Tzetz. *Theog.* 500- 503, 728-733;

²⁷ Tzetz. *Alleg.*

²⁸ Tzetz. *Theog.* 721.

თავებშია საუბარი, და თხზულება დაუსრულებელი დარჩებოდა რომ არა კონსტანტინე კოტერცის წყალობა.

ცეცე ხშირად ირიბად მიუთითებს პატრონაჟის აქტზე, რათა გააგებინოს მკითხველს, რომ ის მიდის ლიტერატურულ კომპრომისზე დამკვეთის გემოვნებისა და მოთხოვნის გამო. თავად ამ აქტის ბუნებაზე კარგად მეტყველებს ის ფრაზები, სადაც ცეცე მოიხსენიებს საკუთარ თხზულებებს. ამ დროს წიგნის შინაარსი გადაწეულია უკანა პლანზე და მთავარი ყურადღება ეთმობა, თუ ვისადმი არის ის მიძღვნილი. კერძოდ, იგი წერს: “γράφωv ἐξήγησιν Ὁμήρου τῆ Αὐγούστη”²⁹ – როდესაც ვწერდი ჰომეროსის მონათხრობს ავგუსტასთვის; “τῆ τῆς Αὐγούστης βίβλου”³⁰ – ავგუსტას წიგნში; “Ἡμεῖς δ’ ἠκλιγοδῆσαμεν πρὶν τῆ Αὐγούστη τὰδε”³¹ – ჩვენ აღვწერეთ ეს ავგუსტამდე... აქედან გამომდინარე ნათელია, თუ რა გავლენა ჰქონდა პარტონს/სპონსორს მწერალზე, რომელსაც ამღევდა დავალებას, მითუმეტეს, როდესაც ეს პატრონი იყო დედოფალი.

კიდევ ერთი ცნობილი მწერალი, რომელიც ჩართულია კომენტარების საიმპერატორო ოჯახის დაკვეთებში, არის კონსტანტინე მანასე (XIII ს.). მისი თხზულება Σύνοψις Ἰστορικῆ დაიწერა ირინის სპეციალური დავალებით და, როგორც მოსალოდნელი იყო, გამართულია პოლიტიკური ლექსით. მანასე პირდაპირ მიუთითებს იმ ფინანსურ სარგებელზე, რასაც ის ღებულობს თავისი დამკვეთისგან. კერძოდ, თხზულების საწყის ტაეკებში იგი მიმართავს დედოფალ ირინის სიტყვებით, რომ „მისი საჩუქრების სიდიდე და გულუხვობა ამხნევებს მას წერის პროცესში; ხო-

²⁹ Tzetz. *Hist.* 9. 274.

³⁰ Tzetz. *Hist.* 13. 618.

³¹ Tzetz. *Alleg.* 284.

ლო ხშირი საჩუქრები მძიმე შრომითა და ჯაფით გამოწვეულ წყურვილს უკლავს“:

παραμισθιῦνται γὰρ ἡμῶν τοῦς ἐν τοῖς λόγοις μόχθους
αἱ μεγαλοδωρίαί σου καὶ τὸ φιλότημόν σου,
καὶ τὸν τοῦ κόπου καύσωνα καὶ τῆς ταλαιπωρίας
αἱ δωρεαὶ δροσίζουσιν κενούμεναι συχνάκις.³²

კონსტანტინე მანასეს ეკუთვნის რომანი “არისტანდრე და კალითეა”, რომელიც ასევე პოლიტიური ლექსითაა გამართული და ფრანგმენტულადაა შემორჩენილი. მაგრამ, ამ შემთხვევაში, არ ჩანს რაიმე კვალი, რომ მწერლის არჩევანი დაკვეთით და პატრონაჟის აქტით ავხსნათ.

ერთ-ერთი პტოხოპროდრომიკული³³ პოემა ასევე მიძღვნილია პატრონისადმი საჩუქრების სანაცვლოდ. როგორც ჩანს, პტოხოპროდრომოსი ნანობს, რომ პოლიტიკური საზომით გამართულ ლექსებზე უკეთესს ვერაფერს სთავაზობს იოანე კომნენოსს: “ამ დროისათვის არაფერი მაქვს მე უბადრუკს, რომ თქვენ წინაშე წარმოვადგინო თქვენი ძალისა და სიკეთის, დიდებულებისა და მოწყალების შესაფერისი, გარდა ისევ მეტრის არმქონე რამდენიმე მოკრძალებული, სამხიარულო, მაგრამ არასაძრახისი პოლიტიკური ლექსისა”:

πρὸ τινος ἦδη πρὸ καιροῦ καὶ πρὸ βραχέος χρόνου,
οὐκ εἶχον οὖν, δύστηνος, τὸ τί προσαγαγεῖν σοι
κατάλληλον τᾶν κράτει σου καὶ τῇ χρηστότητί σου,
καὶ τῇ περιφανείᾳ σου καὶ χαριότητί σου,

³² Manass. *Hist.*

³³ Prodróm. I.

εἰ μὴ τινὰς πολιτικοὺς ἀμέτρος πάλιν στίχους,
 συνεσταλμένους, παίζοντας, ἀλλ' οὐκ ἀναισχυντῶντας.³⁴

როგორც ჩანს, ბიზანტიელი მწერლებისთვის ამგვარი დაკვეთების შესრულება საარსებო წყარო უფრო იყო, ვიდრე სიმდიდრის წყარო. მაგ., თუ დავუბრუნდებით ცეცეს, ის თავის “ისტორიებში” აღნიშნავს, „რომ თავისი კომენტარებისთვის ღებულაბს არა ოქროს, არამედ საჭმელს, სასმელს, ხილსა და მისთანებს“:

Αὐτὸς δ' οὐδ' ἐρμηνεύμασιν ἐλάμβανεν χρυσίον,
 μόλις δὲ βρώματα, ποτούς, ὀπώρας καὶ τοιαῦτα.³⁵

მაგრამ პოლიტიკური ლექსით გამართული პოემები ყოველთვის პატრონაჟის აქტის შედეგი როდი იყო. ამ მხრივ საყურადღებოა ფილიპე მონოტროპის თხზულება Διόπτρα³⁶, რომელიც 1095-97 წლებით თარიღდება და, სავარაუდოდ, მიძღვნილია კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ნიკოლოზ III გრამატიკოსისადმი (1084-1111). ეს პოემა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ტექსტად ითვლება პოლიტიკური ლექსის ისტორიის თვალსაზრისით და, ჩვენს შემთხვევაში, საყურადღებოა იმ მხრივაც, რომ შეიცავს შეფასებით მსჯელობებს პოლიტიკური ლექსისა და ხალხური ელემენტების შემცველი ენის შესახებ. მკვლევართა ნაწილის აზრით Διόπτρα-ს შესავალი ეკუთვნის მიქაელ ფსელოსს.³⁷ ეს კი გულისხმობს, რომ იგი XI ს-ის 90-იან წლებში ცოცხალი უნდა ყოფილიყო. თუმცა ამ მოსაზრებას არ იზიარებს მეორე

³⁴ Prodróm. I. 5-10.

³⁵ Tzet. *Hist.* 11. 24-25.

³⁶ Philip. *Sol. Diopt.* 9-264.

³⁷ Sonny 1894: 602-3; Gautier 1966: 159-164; Karpozilos 2004: 671-677; Καρπὸζήλος 2009: 72-74 და სხვ.

ჯგუფი, რომელიც მიქაელ ფსელოსის გარდაცვალების თარიღად 1076 ან 1078 წელს ასახელებს, რაც გამორიცხავს ამ მტკიცებულებას.³⁸ შესავალში ავტორი მიმართავს მკითხველს თხოვნით, რომ არ მიაქციოს ყურადღება ფილიპეს ბარბარიზმებით სავსე სტილს, რადგან მთავარია თხზულების არსი. ფილიპე ბერის თვითშეფასებაც ანალოგიურია – ვწერ ისე, როგორც შემძლია, უმეცარი მწერალი უმეცარი მკითხველებისთვის. ვურჩევ და ვამხნევებ მათ, როგორც შემძლია. ვწერ ყველასთვის, ბერებისთვის და ერისკაცთათვის, რომელნიც ჩემს მსგავსად გაუნათლებელნი არიან, და არა განათლებულთათვის, ბრძენ რიტორთათვის და სწავლულთათვის:

Ὁ ἀμαθὴς πρὸς ἀμαθεῖς, ἐξ ᾧν ἰσχύω λέγω
καὶ νουθετῶ καὶ παραινῶ κατὰ τὸ δυνατὸν μοι,
καὶ κοσμικοὺς καὶ μοναστὰς ὑπομιμνίσκω πάντες
τοὺς ἰδιώτας κατ' ἔμε τῷ λόγῳ καὶ τῇ γνώσει,
οὐ μέντοι γε πρὸς γνωστικοὺς οὐτε μὴν πρὸς λογίους
οὐτε πρὸς ῥήτορας σοφοὺς οὐτε πρὸς διδασκάλους.³⁹

სხვა ადგილას ფილიპე მიმართავს მათ, ვინც მის სოფლურ ლექსებს კითხულობს – Ὅσοι ἀναγινώσκετε τοὺς ἀγροικοὺς μου στίχοις⁴⁰, რომ მან შეცვალა სიტყვები, რათა თხზულება უფრო ნათელი და გარკვეული ყოფილიყო. გაამარტივა რთული მონაკვეთები, რათა პრობლემა უფრო ადვილად აღსაქმელი გამხდარიყო. ლიტერატურული გამოცდილების უქონლობის გამო გამართა პოემა სოფლური, უგვანო, უფორმო პოლიტიკური

³⁸ Schminck 2001: 190-196; Kaldellis 2012: 652-664; Jeffreys 2014: 77-96 და სხვ.

³⁹ Phil. Sol. Diopt.12-13.

⁴⁰ Philip. Sol. Diopt. 224.

ლექსით. შესაძლოა, მისი სიტყვები არ გამოირჩევა განსწავლულობით, მაგრამ გასაგებია:

Τὰς δὲ γε λέξεις ἤμειψα καὶ εὐληπτον συνθήκην
 εὐσύνοπτον τε καὶ σαφή καὶ πλήρη εὐφραδείας,
 τὰ δύσκολα πεποιήκα εὐκόλα τοῦ νοεῖσθαι.
 Εἰς στίχους γὰρ πολιτικούς μετέφρασα ταῦτά γε,
 ἀγροικικούς καὶ παντελῶς ἀκαλλεῖς καὶ ἀμόρφους,
 ὅτι γραμμάτων ἄπειρος τυγχάνω ἄς ἐπίπαν·
 αἱ λέξεις ἰδιωτικαί· οὐχ οὕτως δὲ ἡ γυνῶσις.⁴¹

ამგვარად, Διόπτρα-ს ავტორი გადმოგვცემს იმ შეხედულებებს, რაც პოლიტიკური ლექსისა და ხალხური ენის შესახებ არსებობდა ბიზანტიურ ლიტერატურულ წრეებში. ხოლო საკუთარ არჩევანს ხსნის არა დამკვეთის სურვილით, არამედ იმ ფაქტით, რომ ეს სტილი უფრო მახლობელია როგორც მისთვის, ასევე მისი მკითხველისთვის. ბოლოს, ის პატიებას ითხოვს მათგან, ვისაც სიამოვნებას ჰგვრის ანტიკური მეტრით გამართული ლექსების კითხვა. სთხოვს მათ, რომ არ გაკიცხონ, რადგან მან, როგორც განუსწავლელმა, არაფერი იცის მეტრის შესახებ და ამიტომ პოლიტიკური ლექსი გამოიყენა. ხოლო ვისაც სურს სულიერი საზრდოს მიღება, მისი წიგნის აზრსა და მნიშვნელობას უნდა მიაპყროს გონება:

Εἰ δέ τι καὶ παρῆσφαλον, ἄς ἄτε ἰδιώτης,
 εἰς τὴν συνθήκην ἔνταυθοῖ καὶ συμπλοκὴν τῶν στίχων,
 τὸ μέτρον τούτων ἀγνοῶν πολιτικῶς ἐφράσθην,
 λοιπὸν συγγνώμην ἔξαιτῶ τοὺς ἐντροφῶντας τούτοις·
 μηδεὶς μου καταμέμψηται, μηδεὶς με μυκτηρίσῃ

⁴¹ Philip. *Sol. Diopt.* 224.

ἀλλ' εἰς τὸν νοῦν προσάγετε καὶ δύναμιν τοῦ λόγου,
εἶπερ ζῆτεῖτε ψυχικὴν ὀφέλειαν εὐρέσθαι.⁴²

ეს ამონარიდები ფილიპე ბერის თხზულებიდან ერთ-ერთი თვალსაჩინო ნიმუშია იმ მეტრული თუ ლექსიკური სხვაობისა, რაც ამ პერიოდის ბიზანტიურ სამეცყველო და სალიტერატურო ენებს შორის არსებობდა. და, მიუხედავად იმისა, რომ ბიზანტიელი მწიგნობრები ანტიკური მეტრის სადარაჯოზე მუდმივად იდგნენ, ფონეტიკაში მომხდარი უკუცეცხვადი პროცესები გარდაუვალს ხდიდა, რომ ლექსის ფორმა და სტრუქტურა ახალ პრინციპებს დაფუძნებოდა. თუმცა, ალბათ, კომენოსების საიმპერატორო კარის ჩაურევლობის შემთხვევაში ბევრი პოლიტიკური ლექსით გამართული პოემა უბრალოდ არ შეიქმნებოდა. ჩვენ არ შეგვიძლია განვსაზღვროთ, თუ ზეპირსიტყვიერების კომპონენტის რა წილია პროცესებში, რაც XIII-დან ვითარდება. მაგრამ, სავარაუდოა, რომ იმ დროისათვის, როდესაც ხალხური, სამეცყველო ენის ლიტერატურაში ინტეგრირების პროცესი დაიწყო, მწერლებს ზეპირსიტყვიერების გარდა რაიმე სხვა ნიმუში არ გააჩნდათ.⁴³ ამგვარად, კლასიციზმის იმიტირების ხანგრძლივი პერიოდის შემდგომ, ბერძენმა ავტორებმა დაიწყეს ამ ტრადიციიდან გადახვევა და ხალხურ ენაზე წერა. ამ დროს კი მათი მთავარი ინსტრუმენტი პოლიტიკური ლექსი იყო.

პოლიტიკურ ლექსსა და საიმპერატორო ოჯახს შორის კავშირი არსებობდა კომენოსების ეპოქამდეც. კერძოდ, იმ თხზულებების უმეტესობა, რაც მიქაელ ფსელოსს გამართული აქვს პოლიტიკური ლექსით, მიძღვნილია იმპერატორებისადმი. მაგა-

⁴² Phil. Sol. Diopt. 224.

⁴³ Beaton 1986: 110-133.

ლითად, მისი “ელემენტარული გრამატიკა”⁴⁴ და “ფსალმუნების აღწერა”⁴⁵ ეძღვნება კონსტანტინე IX მონომახოსს, ხოლო დანარჩენი თხზულებები შექმნილია მაშინ, როდესაც ის კონსტანტინე X დუკას მენტორი და ნდობით აღჭურვილი პირი იყო და მასწავლებლი მიქაელ VII დუკა პარაპინაკასი. ასე, მაგალითად „ქებათა-ქების კომენტარებში“ ფსელოსი პირდაპირ მიმართავს კონსტანტინეს, თუ მიქაელს, რომ ასრულებს მის თხოვნას როგორც მისი მსახური და დიდი მონდომებით პოლიტიკური ლექსით გამოთქვამს „ქებათა-ქების“ აზრს:

Ἐμεῖς δὲ τὸ ἐπίταγμα τὸ σόν, ᾧ στεφφορδε,
ἀποπληρῶσαι θέλοντες ὡς δοῦλοι τοῦ σοῦ κράτους,
πολιτικοῖς ἐφράσαμεν ὡς δυνατὸν ἐν στίχοις
τῆν τῶν Ἀσμάτων δύναμιν, ἐξήγησιν καὶ γνῶσιν.⁴⁶

თუმცა, პოლიტიკური ლექსით გამართული ტექსტების უდიდესი ნაწილი კომენტარების საიმპერატორო მმართველობასთან ასოცირდება. საინტერესო ფაქტია ისიც, რომ კომენტარების ეპოქაში დაიწერა ყველაზე მეტი პოეტური ნაწარმოები, ვიდრე ბიზანტიის ისტორიის ნებისმიერ სხვა პერიოდში. იოანე II კომნენოსის 1118 წელს ტახტზე ასვლიდან საუკუნის დასასრულამდე უამრავი პოლიტიკური ლექსის ნიმუშია შექმნილი, როგორც ანონიმური, ისე მიძღვნილი საიმპერატორო ოჯახის სხვადასხვა წევრისადმი. ეს კორპუსი იოანე II-ს, მის ვაჟიშვილებსა და მათ ცოლებს უკავშირდება. მანუელ I-ის უმცროსი ძმა სევასტოკრატორი ანდრონიკე კომნენოსი, მისი ცოლი ირინი და მათი შვილები ინტენსიურად იყვნენ ჩაბმულნი ათეულობით პროდრო-

⁴⁴ Psell. *Gramm.*

⁴⁵ Psell. *Psalms.*

⁴⁶ Psell. *Psalms.* Ἐπιλογος: 14-17.

მიკული (მარციანუსის კოდექსი XI22) პომეის შექმნის პროცესში, რომელთა უმეტესობა პოლიტიკური ლექსით არის გამართული.⁴⁷ თავად მანუელ I-ისა და მისი ცოლის ირინისადმი მიძღვნილი თხზულებების სიაც საკმაოდ ვრცელია. მანგანეოს პროდრომოსი, როგორც პირობითად უწოდებენ მარციანუსის კოდექსში XI22 დადასტურებული პოეტური თხზულებების ავტორს, იყო საიმპერატორო კარის პოეტი და წერდა დაკვეთით. მისი პოემები უკავშირდება იმპერიის ისტორიის, ან საიმპერატორო ოჯახის ცხოვრების მნიშვნელოვან მოვლენებს, ხოლო მათი საზომი თითქმის ყოველთვის არის პოლიტიკური ლექსი. მათ შორის არის ჰიმნები იმპერატორისა და მისი ოჯახისადმი, რაც იპოდრომზე გამართული საზეიმო ცერემონიის დროს უნდა შესრულებულიყო; შობისა და ნათლისღების აღსანიშნავად დაწერილი, იოანე II კომნენოსისადმი მიძღვნილი სიმღერები; იოანე კომნენოსის ტრიუმფალური პროცესიისათვის შექმნილი სახოტბო ლექსები; ალექსი II კომნენოსის (იოანე კომნენონის ვაჟი) იმპერატორად კურთხევისათვის მიძღვნილი პოემა და სხვ. ეს კორპუსი კიდევ უფრო ნათლად წარმოგვიდგენს კავშირს საიმპერატორო კარსა და პოლიტიკურ ლექსს შორის. გარდა ამისა, ამ ლექსების აბსოლუტური უმრავლესობა საჯარო დემონსტრირებისთვის იყო გამიზნული იპოდრომზე შეკრებილი ხალხის წინაშე⁴⁸ და, შესაბამისად, გასაგები უნდა ყოფილიყო უბრალო ადამიანებისათვის. თუკი გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ხშირად საიმპერატორო ოჯახის წევრებიც ნაკლებად განსწავლულნი იყვნენ და ზოგი მათგანის მშობლიურ ენას ბერძნული არ წარმოადგენდა, სრულიად გასაგებია მოთხოვნა, რომ პოეტებს

⁴⁷ იხ. Παπαδημητρίου 1903: 107-10.

⁴⁸ Jeffreys 1974: 176-177.

უბრალო, გასაგებ ენაზე ეწერათ, რასაც პოლიტიკური ლექსის გამოყენება უზრუნველყოფდა. ამავე დროს, ლიტერატურული აუდიტორია მნიშვნელოვნად უნდა გაფართოებულყო XIII-ის განმავლობაში, შესაძლოა, პოეტური თხზულებების საჯაროდ წაკითხვის ხარჯზე.⁴⁹

რა თქმა უნდა, ამ მოვლენების დროს იყო გარკვეული ზეწოლა მწერლებზე. მაგრამ, როგორც მ.ჯეფრი ადნიშნავს, შეიძლება დასანანიც კია, რომ ასეთი ზეწოლა უფრო ხშირი არ იყო ბიზანტიურ ლიტერატურაში, რამდენადაც სწორედ პოლიტიკურ ლექსს უკავშირდება საბოლოოდ ბიზანტიური საერო მწერლობის ჩამოყალიბება⁵⁰. ხალხური ენა და პოლიტიკური საზომი შეუცვლელი მედიუმი გახდა მხატვრული ლიტერატურისთვის და შემდგომში განაპირობა ისეთი ჟანრის განვითარება როგორცაა ბიზანტიური რომანი⁵¹. ამ თხუთმეტმარცვლოვანმა აქცენტებმა მეტრმა ავტორს შესაძლებლობა მისცა, რომ მას საერო თხზულებები ეწერა. სწორედ ამ საზომით არის დაწერილი ბიზანტიური გმირული პოემა „დიგენის აკრიტასი“ (სავარაუდოდ X-XI ს.), რომელიც, ამავე დროს, ბერძნულ ხალხურ ენაზე დაწერილ პირველ თხზულებად მიიჩნევა⁵². ხოლო მის უძველეს, გროტაფერატას ვერსიის ტექსტში მკვლევარები კომენტარების საიმპერატორო კარზე გადამუშავების კვალს ხედავენ. კომენტარების საიმპერატორო ოჯახის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს დამკვიდრებული ტრადიცია, რომლის მიხედვითაც პოლიტიკური ლექსით გაწყობილი და ხალხური ენის ელემენ-

⁴⁹ Kazhdan and Epstein 1985, 197-98.

⁵⁰ Jeffreys 1981, 116.

⁵¹ Beaton 1996, 92.

⁵² Soltic 2015, 1-2; „დიგენის აკრიტასის“ ქართული თარგმანისთვის იხ. ელიზბარაშვილი 2017: (ვრცელი შესავალი წერილითა და ბიბლიოგრაფიით).

ტების შემცველი პოემები იქმნებოდა, არაარისტოკრატიული წარმომავლობის მწერლების მიერ, მაგრამ არისტოკრატის უმაღლესი წრის წარმომადგენელთათვის, განსხვავებით იმ პერიოდის დასავლურ ლიტერატურაში არსებული ტენდენციისგან, სადაც ხალხური ენით დაწერილი თხზულებები მასებისთვის იყო გამიზნული⁵³. ამგვარ მიდგომას არცთუ უმნიშვნელო როლი უნდა ეთამაშა იმ ლიტერატურულ პროცესებში, რასაც შემდგომ, XIV-XV საუკუნეებში ჰქონდა ადგილი ბიზანტიური რომანული ჟანრის განვითარების მხრივ, რის წინამორბედადაც XIIს-ში, კომნენოსების ეპოქაში დაწერილი ოთხი რომანი მოიაზრება: ევსტათე მაკრემბოლიტის “ისმინე და ისმინია”, თეოდორე პროდრომოსის “როდანთე და დოსიკლე”, ნიკიტა ევგენიანის “დროსილა და ქარიკლე” და კონსტანტინე მანასეს “არისტანდრე და კალითეა” (ფრაგმენტულად შემონახული).⁵⁴

ამგვარად, პოეტები ხშირად თავად ახდენენ იმ მოტივების დემონსტრირებას, თუ რატომ მიმართავენ პოლიტიკურ ლექსს, რასაც მივყავართ მაღალი არისტოკრატიული წრის წარმომადგენელთა, საიმპერატორო ოჯახის წევრთა მხრიდან პატრონაჟის აქტამდე. ამგვარი განმარტებების საჭიროება განპირობებული იყო ბიზანტიურ ლიტერატურულ წრეებში არსებული კონიუნკტურით, რაც პოლიტიკურ ლექსს ყველაზე მდარე ხარისხის საზომად მოიაზრებს. თუმცა პოლიტიკურ ლექსს აქვს ხიბლი, რამაც განაპირობა მისი მზარდი პოპულარობა შემდგომ საუკუნეებშიც – ის ავტორს თავისუფლებას ანიჭებდა. განსხვავებით კვანტიტეტური მეტრისგან, რაც იმ დროითვის უკვე კარგა ხნის მკვდარი და ხელოვნური იყო, ავტორს საშუალება ეძლეოდა

⁵³ Matons 1976, 4-6.

⁵⁴ Agapitos 2004: 12.

უფრო მოქნილად ემოქმედა და შეერჩია ლექსიკა, სტილი, წინადადების სტრუქტურა. ამავე დროს, როგორც ლიტერატურული ფორმა, იდგა კრიტიკის მიღმა, რადგანაც არ არსებობდა ანტიკური სტანდარტები და ჩარჩოები მის შესაფასებლად.

ბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ პოლიტიკური ლექსი/ποιητικὸς στίχος ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სიახლე იყო ბერძნულ მეტრულ სისტემაში ანტიკურობის შემდგომ, რასაც მრავალსაუკუნოვანი მეტრული დეკადანსის პირობებში ჰქონდა ადგილი. და ეს ექსპერიმენტი იმდენად წარმატებული აღმოჩნდა, რომ დღესაც ცოცხალია.

ბიბლიოგრაფია:

Agapitos, Panagiotis, A. 2004. “Genre, Structure and Poetics in Byzantine Vernacular Romances of Love”, *Symbolae Osloenses*, 79: 7-101.

Beaton, Roderick. 1996. *The medieval Greek romance*. London and New York: Routledge.

Beaton, Roderick. 1986. “The Oral Traditions of Modern Greece: A Survey”. *Oral Tradition* 1/1: 110-133.

ელიზბარაშვილი, ელისო. 2017. „დიგენის აკრიტასი“. გამოკველვა, თარგმანი, კომენტარები, თბილისი: ლოგოსი.

Gautier, Paul. 1966. “Monodie inédite de Michel Psellos sur le basileus Andronic Doucas”, *Revue des études byzantines* 23: 153-170.

Henrichsen, Rudolph Johannes Frederik. 1839. *Über die sogenannten politischen Verse bei den Griechen* (German trans.), Leipzig: Engelmann.

Jeffreys, Michael and Elizabeth Jeffreys. 2016. “The traditional style of thirteenth-century Greek ‘politikos stichos’ poetry and the search for its origins”, *Byzantine and Modern Greek Studies*. 40 /01: 69-81.

Jeffreys, Michael J. 1974. *The Nature and Origins of the Political Verse*. *Dumbarton Oaks Paper*, 28: 143-195.

Jeffreys, Michael. 1981. “The Late Greek Verse Romances, A survey”. *Byzantine papers* (Canberra), 116-127

Jeffreys, Michael. 2014. “Psellos in 1078”, In *Byzantinische Zeitschrift* 107 (1): 77-96.

Kaldellis, Anthony. 2012. “The date of Psellos' death, once again: Psellos was not the Michael of Nikomedeia mentioned by Attaleiates”, *Byzantinische Zeitschrift* 104 (2): 652-664.

Karpozilos, Apostolos. 2004. “When did Michael Psellus die? The evidence of the *Dioptra*”, In *Byzantinische Zeitschrift*, 96 (2): 671-677.

Καρπόζηλος, Απόστολος. 2009. *Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι* (11ος-12ος αι.), Αθήνα: Κανάκη.

Kazhdan, Alexander P. and Ann Wharton Epstein. 1985. *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.

Kazhdan, Alexander, ed. 1991. *Oxford Dictionary of Byzantium*. New York and Oxford: Oxford University Press.

Koder, Johannes, ed. 1969. *Syméon le Nouveau Théologien: Hymnes. Sources Chrétiennes*. Vol. 156. Paris.

Maas, Paul. 1962. *Greek Metre*, Oxford: the Clarendon Press.

Magdalino, Paul. 2002. *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*. Cambridge: Cambridge University Press.

Matons, Grosdidier, J. 1976. *Courants archaïsants et populaires dans la langue et littérature*, Athens.

Papadimitriou, Synodis D. 1903. “ Ὁ Πρόδρομος τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος XI 22”, *VizVrem*, 10: 102- 163.

Schminck, Andreas. 2001. “Zum Todesjahr des Michael Psellos”, *Byzantinische Zeitschrift* 94: 190-196.

Soltic, Jorie. 2015. “The Late Medieval Greek πολιτικός στίχος poetry, Language, metre and discourse”, PhD diss., University of Ghent.

Sonny, A. 1894. “Das Todesjahr des Psellos und die Abfassungszeit der *Dioptra*”, *Byzantinische Zeitschrift*, 3: 602-3.

Spanos, Apostolos. 2014. “Was innovation unwanted in Byzantium?” *Wanted Byzantium, the Desire for a Lost Empire?* edited By Ingela Nilsson and Paul Stepherson, 43-56. Uppsala: Uppsala University.

Tsiknopoulos, I.P. 1952. “ Ἡ Ποιητικὴ Παραγωγή τοῦ Ἐγκλείστου Ἀγίου Νεοφύτου”, *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 16: 41-49.

Wendel, Carl. 1940. “Das unbekannte Schlussstück der Theogonie des Tzetzes”, *Byzantinische Zeitschrift*, 40: 23-26.

Eliso Elizbarashvili

Giorgi Tsereteli Institute of Oriental Studies, Georgia

Innovations in Poetry at the Comnenian Court

Key Words: Byzantium, Political Verse, Comneni, Byzantine Poetry

Popularity of vernacular vocabulary, style and metric form in poetry at the Comnenian Court maybe is the best illustration of how innovations were not only accepted, but also appreciated and encouraged by Byzantine aristocracy. The authors using vernacular vocabulary and grammar, did not belong to the upper nobility, but wrote for the highest members of the aristocracy.

As vernacular vocabulary was being introduced into literature, metrical structure was changing. The distinction between long and short syllables on which ancient meters had been based, disappeared from everyday speech from before the foundation of Constantinople. And after centuries of general decadence there appeared only one striking experiment – so called political verse/ πολιτικὸς στίχος – which succeeded so magnificently that it produced a popular form still alive today. The first samples with this fifteenth-syllable tonic metrical structure are known in Byzantine poetry beginning from the tenth century.

Like the vernacular idiom, political verse was ambiguously received in literary circles. Despite the fact that, many poets (Planudes, Eustathios of Thessalonike, Tzetzes and others) refuse to acknowledge it as a legitimate. Members of the Comnenian aristocracy, in contrast, evidently found the fifteenth syllable meter quite attractive and poets complained that their noble customers expected his poems to be written in political verse.

გვანცა კოპლატაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ანტიკური ფილოსოფიური მემკვიდრეობა ბასილი დიდის სწავლებაში წმიდა სამების შესახებ

*საკვანძო სიტყვები: ბასილი დიდი, არისტოტელე, გრიგოლ
ნოსელი, ჰოპოსტატი, არსი*

ბასილი დიდის აზრით, თუმცა ღმრთისმოყვარე სული მისი სახელის ხსენებითა და მასზე საუბრით ვერ ძღება, მაგრამ რამდენადაც ადამიანის გონება ღმრთის შემეცნებისა და წვდომისათვის უძლურია, ღმრთის შესახებ მეტყველება ერთგვარად კადნიერებაცაა, მით უმეტეს, რომ გონებაზე კიდევ უფრო უძლური სიტყვაა, რომელსაც იმის გადმოცემაც კი უჭირს, რასაც გონება სწვდება და ამდენად “უდარეს არს თვით ჩვენისავე გონებისადა” – წერს იგი ჰომილიაში “სარწმუნოებისათვის სულისა წმიდისა”¹. აქედან გამომდინარე, სამყაროს შემოქმედთან მიმართებაში დუმილი მართლაც რომ ოქროა რჩეული, მაგრამ, რადგანაც კაცთა მოდგმას შემოქმედის შეცნობისა და მისი დიდების სურვილი ბუნებით მოსდგამს და ყოველი სასმენელიც მზადაა დაუსრულებლად ისმინოს მასზე, ანუ როგორც ბრძენი სოლომონი ამბობს: “არა აღივსოს სასმენელი სმენითა” (ეკლეს. 1,8), ამ-

¹ ქურციკიძე 1983, 152.

იტომ თავისი საფუძვლიანი მიზეზები დუმილის დარღვევასაც აქვს.

კიზიკის არიოზელი ეპისკოპოსის ევნომიოსის საწინააღმდეგოდ დაწერილი წიგნის შესავალში ღმრთისმეტყველების არსებობის გასამართლებლად ბასილი დიდი სხვა მიზეზსაც ასახელებს, სახელდობრ, ამპარტავნებასა და პატივმოყვარეობას ადამიანებისა, რომელთაც სახარებისეული სწავლების მოციქულთა თუ წმინდა მამათა განმარტებანი არ აკმაყოფილებთ და წმ. წერილის საკუთარი თვალთახედვით წაკითხვას ცდილობენ, რასაც შედეგად ჭეშმარიტების უმოწყალო დამახინჯება და ერესების წარმოშობა მოსდევს. ამ დროს დუმილი უკვე დანაშაულის ტოლფასია და როცა მას არღვევს, დიდი მოძღვარი სამ უმთავრეს მიზანს გამოკვეთს: 1. ერესებით დაავადებულთა განკურნება; 2. რწმენით ჯანმრთელთა დაცვა სენის მოსალოდნელი გადადებისაგან და 3. სასოება ჯილდოს მიღებისა, რომელსაც ღმერთი იმისთვის უბოძებს, რომ მძებნისთვის სიკეთე სურდა. მას იმედი აქვს, რომ დასახელებული სამი მიზნიდან, თუ ყველას არა, ერთ-ერთს მაინც მიაღწევს².

ბასილი დიდს მოღვაწეობა იმ პერიოდში მოუხდა, როცა რომის იმპერიის მხრიდან ქრისტიანთა ფიზიკური დევნა და განადგურება მათი სარწმუნოებრივი მოძღვრების განადგურებისათვის მასშტაბური ბრძოლით შეიცვალა. მხედველობაში გვაქვს იმპერიაში პირველი მძლავრი ერეტიკული მიმდინარეობის – არიოზელობის წარმოშობა და გაბატონება. იდეოლოგიურ მტერთაგან ქრისტეს მოძღვრებას ყველაზე დიდ საშიშროებას ერესი უქმნის, რადგან არა ცხადად, არამედ შენიღბულად, მისივე სახელით ებრძვის, რათა ერთიანი ეკლესიის რღვევა არა გა-

² ბასილი დიდი 2015, 121-122.

რედან შეტევით, არამედ შიგნით განხეთქილების დათესვით გამოიწვიოს.

ამიტომაც უწოდებს ერეტიკოსებს პავლე მოციქული გალატელთა მიმართ ეპისტოლეში (2,4) “ძმა-მტყუვარებს”. თუ გავიხსენებთ, რომ მოციქულის ენაზე “ძმა” ქრისტიანს ნიშნავს, გასაგები გახდება, რომ ისინი არა ჭეშმარიტი, არამედ “მტყუვარი” ანუ ცრუ ქრისტიანები არიან და ქრისტეს მიმდევრებად თავს მხოლოდ ადამიანთა, რაც შეიძლება, დიდი რიცხვის შეცდენის მიზნით ასაღებენ. სადაო არაა, რომ შენიღბული თანამოსახელე მტრების მხილება და დამარცხება ბევრად უფრო დიდ ძალისხმევას მოითხოვს, ვიდრე ცხადად დაპირისპირებულთა. აღმოსავლეთის ეკლესიის “გონიერი მგლების” – მწვალებელთაგან შემოტევისა და ნგრევისაგან გადასარჩენად ბასილი დიდს მართლაც თავგანწირული ბრძოლა მოუხდა. იგი მხოლოდ ორმოცდაცხრა წლისა იყო, როცა გარდაიცვალა, რადგან, როგორც გიორგი ფლოროვსკი³ წერს: “იმ საშინელ ხანძარში ჩაიფერფლა, რომელიც აღმოსავლეთში მძვინვარებდა და რომელსაც თავგანწირვით აქრობდა”.

კესარია-კაპადოკიის მიტროპოლიტმა ერესთან გადამწყვეტ ბრძოლაში ბრწყინვალე გამარჯვების მოპოვება იმ ტალანტის წყალობით შეძლო, რომელიც ღმერთმა უბოძა და რომელიც მან მეცნიერების ყველა დარგის საფუძვლიანი შესწავლით ფრიად განამრავლა.

რადგან მის უჩვეულოდ დიდ ნიჭიერებასა და უნივერსალურ განათლებას შეეხებთ, ვფიქრობთ, დროული იქნება გრიგოლ ღმრთისმეტყველის ავტორიტეტის მოხმობა, რომელიც მისი უახლოესი მეგობრის შესახებ წერს: „ვის სჭირდებოდა

³ Флоровский 1931, 60.

სიტყვები ასე ნაკლებად საკუთარი ცხოვრების წესისა გამო? ვინ ფლობდა უკეთ სიტყვას საქმესთან ერთად? მეცნიერების რომელი დარგი გამოტოვა? უკეთ რომ ვთქვათ, რომელი არ შეისწავლა ისე აღმატებულად, რომ თითქოს მხოლოდ მას სწავლობდა? ... ვინ შეედრება მას ორატორულ ხელოვნებაში? ვის შეუძლია ასე გამართვა გრამატიკისა ანუ ბერძნული ენისა და შეკრება ისტორიისა? ვინ ფლობს ასე სალექსო საზომებს და ადგენს პოეტურ ქმნილებათა კანონებს? ვინ იცის ასე ფილოსოფია – ჭეშმარიტად მაღალი და აღმართ მავალი, როგორც პრაქტიკული და მჭკვრეტელობითი, ასევე ისიც, რომელიც ლოგიკურ მტკიცებულებებსა და ანტითეზებს და სიტყვაში შეჯიბრებას სწავლობს და დიალექტიკას უწოდებენ? ... ხოლო ასტრონომია, გეომეტრია და მეცნიერება რიცხვთა შესახებ იმდენად შეისწავლა, რომ ამ საგნებში დახელოვნებულთა წინაშეც კი არ იბნეოდა⁴. „ვინ განათლდა უფრო ნათლითა მეცნიერებისათა, სიღრმესა შინა სულისა წმიდისა ვინ ჩაიხედა და ღმრთისა მიერ საქმენი ღმრთისანი ვინ გამოიკვლია? ვინ ფლობდა უკეთესად სიტყვას გამოსახატავად აზრისა ისე, რომ განსხვავებით სხვებისაგან, რომელთა შორისაც ან გონებას არ ჰყოფნის სიტყვა, ან სიტყვაა არაგონიერული, მას არც ერთი აკლდა და არც მეორე, არამედ აზრითაც და სიტყვითაც თანაბრად დიდებული, ყოველთვის თავისი თავის სწორი და ჭეშმარიტად სრულყოფილი ჩანდა“⁵. „მწერლებს აღარ სჭირდებათ სხვა სიმდიდრე, გარდა მისი ნაწერებისა, სდუმან ძველი განმარტებანი ღმრთის სიტყვისა, რომელთა ზედა ზოგიერთებმა მძიმე ჯაფა გასწიეს... და ჩვენს ხელოვნებაშიც

⁴ გრიგოლ ღმრთისმეტყველი 2016, 140-141.

⁵ გრიგოლ ღმრთისმეტყველი 2016, 181.

ყველაზე სრულყოფილი ისაა, ვინც სხვებს ბასილის თხზულებათა ცოდნით აღმატება... მათთვის, რომელნიც სწავლისკენ ისწრაფვიან, ყველას ნაცვლად მხოლოდ ბასილის ქმნილებათა შესწავლაც საკმარისი გახდა“ და ა.შ.⁶

ბასილი დიდი სათავეში დგას ქრისტიანული ღმრთისმეტყველების კაპადოკიური სკოლისა, რომელმაც შეიძლება ითქვას, ბიბლიურ სწავლებათა განმარტებითა და მათი შინაარსის დაზუსტებით ჩამოყალიბებული სახე მისცა დოგმატურ ღმრთისმეტყველებას. სათავეში დგომა, რა თქმა უნდა, ქრონოლოგიას არ გულისხმობს, ამ სკოლის ყველაზე ცნობილი წარმომადგენლები და შემქმნელები, მისთვის უახლოესი ადამიანები – წმ. გრიგოლ ღმრთისმეტყველი და წმ. გრიგოლ ნოსელი, ბასილი დიდს თავიანთ მეთაურად და მასწავლებლად აღიარებდნენ.

წმ. ბასილი დიდის საღმრთისმეტყველო ღვაწლი უპირველესად ყოვლადწმინდა სამებაზე დაზუსტებულისა და მკაცრად განსაზღვრული სწავლების გადმოცემაში მდგომარეობს. როგორც ცნობილია, ქრისტიანულ აღმსარებლობას სხვა მონოთეისტური რელიგიებისაგან ერთი ღმერთის სამპიროვნების აღიარება განასხვავებს, რაც მის აღქმასაც ართულებს, სახელდობრ, რას გულისხმობს ერთის სამებობა? როგორ შეიძლება ღმერთი ერთი და იმავედროულად სამი იყოს?

ერთის სამად აღქმის სირთულით, ზემოთ აღნიშნული მიზეზის გამო ქრისტიანული მოძღვრების წინააღმდეგ, ყველაზე მარჯვედ ერეტიკოსები სარგებლობდნენ და მას სამებაში სუბორდინაციის შესატანად, ან კიდევ მისი პირების საერთოდ

⁶ გრიგოლ ღმრთისმეტყველი 2016, 182-183.

უარსაყოფად და ამ თვალსაზრისით ქრისტიანობის სხვა მონო-თეისტური რელიგიების რიგში ჩასაყენებლად, წარმატებით იყენებდნენ.

გარდა ამისა, წარმართული სამყარო შეეცადა გამოცხადებით მიღებულ მოძღვრებას ქრისტიანობის ზეგავლენით გადამუშავებული ანტიკური ფილოსოფიითა და დაგროვილი მეცნიერული ცოდნით დაპირისპირებოდა. შექმნილმა ვითარებამ სარწმუნოებრივი მოძღვრების ფილოსოფიური ცნებებითა და კატეგორიებით განმარტება მოითხოვა, რათა ცოდვით დაცემული კაცობრიობის გაამპარტავებული გონება გამოცხადების სიციხედესა და გარეგნულ უბრალოებას შეცდომაში არ შეეყვანა და მასთან შედარებით უპირატესობა საკუთარი ძალისხმევით მიღწეული ცოდნისათვის არ მიენიჭებინა.

პირველი მცდელობა წმინდა წერილის ფილოსოფიური თვალსაზრისით განმარტებისა ორიგენეს ეკუთვნის. პლატონიზმის კატეგორიებზე აღზრდილი საზოგადოებისათვის, რაც ღმრთის მიუწვდომელობას, ტრანსცენდენტულობას, მარადიულობასა და უცვლელობას გულისხმობდა, მისი განკაცება და ჩვეულებრივ ადამიანად დაბადება არა მხოლოდ ძნელად გასაგები, არამედ ძნელად მისაღებიც იყო. ამიტომ ორიგენემ მთელი სისტემა შექმნა ალეგორიული განმარტებებისა, რომელშიც წმინდა წერილში გადმოცემული ყველა ისტორიული ფაქტი მარადიულ ჭეშმარიტებაზე მომთხრობ სახისმეტყველებად იყო გაგებული. მრავალი ღირსების მიუხედავად, რომელიც მის შრომებს ახასიათებდა, ორიგენემ პრობლემის გადაჭრა ვერ შეძლო. სავსებით სწორად შენიშნავს მის შესახებ დეკ. იოანე მეიენდორფი, რომ თვითონ ორიგენე თავისი ცხოვრებით ბერ-

მწულ გონებასა და ქრისტიანულ რწმენას შორის კონფლიქტის განსახიერება იყო“⁷.

ღმრთის სამპიროვნების წინააღმდეგ ბრძოლაში მანამდე არსებულ ერესებთან შედარებით, ყველაზე დიდ წარმატებას არიოზელობამ მიაღწია.

მართალია, ნიკეის კრებას ქრისტეს ღმრთეებრიობის დასამოწმებლად რწმენის სიმბოლოში ტერმინ ჰომოუსიოსის (ὁμοουσιος – ერთარსი) შეტანით უდიდესი დამსახურება მიუძღვის, მაგრამ საბოლოოდ პრობლემის გადაჭრა მაინც ვერ მოხერხდა, რადგან მანამდე, 265 წელს, ანტიოქიის კრებაზე ტერმინი ერთარსი, როგორც გამომხატველი მოდალიზმის იდეის ანუ სამების იმგვარი გაგებისა, რომლის მიხედვითაც, მისი პირები არა რეალურად არსებულად, არამედ ერთი ღმერთის მოდუსებად ანუ ასპექტებად განიხილება, განსჯილ იქნა. ამიტომ საკითხი ასე დადგა; უცილობლად უნდა შენარჩუნებულიყო ერთარსობა პირებისა, მაგრამ ისე რომ ამით ყოვლადწმიდა სამებაში მათი რეალური არსებობის აღიარებას საფრთხე არ შეექმნოდა.

ამისთვის საჭირო გახდა ზუსტად დადგენილიყო სხვაობა ტერმინებს შორის: არსი და ჰიპოსტასი. ამასთან ეს სხვაობა ლოგიკურად უნდა დასაბუთებულიყო, რათა სხვაობა არა პირობითად, არამედ რეალურად წარმოჩენილიყო.

სამების ღმრთისმეტყველებაში ცნებით „ჰიპოსტასი“ ჯერ კიდევ ორიგენე, ხოლო შემდეგ დიონისე ალექსანდრიელი სარგებლობდა⁸, მაგრამ მათთან ჰიპოსტასი – პირი თითქმის არსს უიგივდებოდა და ამდენად, გარკვეულწილად ხელს უწყობდა

⁷ Мейендорф 2001, 167.

⁸ Giet 1988, 67-68.

ბრალდების განმტკიცებას იმის თაობაზე რომ თითქოს ქრისტიანები სამი ღმერთის აღმსარებელი იყვნენ.

მართალია, 362 წელს ალექსანდრიაში წმინდა ათანასეს თავმჯდომარეობით ჩატარდა კრება, რომელმაც ტერმინების – არსი და ჰიპოსტასი – შინაარსობრივი სხვაობა აღიარა, მაგრამ მხოლოდ შესაფერისი გამოყენებისას. ასე რომ, საბოლოოდ ისინი ერთმანეთისაგან მაინც ვერ გაყო და თითოეულს თავისი მკაცრად დადგენილი შინაარსი ვერ მისცა.⁹ ამრიგად, სარწმუნოებრივი აღმსარებლობისათვის ფილოსოფიური ტერმინების – არსი და ჰიპოსტასი ჩვეულებრივი ტრადიციული მნიშვნელობით გამოყენება არასაკმარისი გამოდგა.

ამ ურთულესი ამოცანის გადაჭრა ანტიკური ფილოსოფიის ახლებურად გადაზრებული ტერმინების გამოყენების საფუძველზე ახალი საღმრთისმეტყველო ენის შექმნით, რომელიც მალე მთელი ეკლესიისათვის საერთო გახდა, კაპადოკიელმა მამებმა, უწინარესად კი, ბასილი დიდმა შეძლო, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ეკლესიამ ნიკეის სიმბოლო კაპადოკიელ მამათა დადგენილი ტერმინოლოგიით ახსნა.

სამების ღმრთისმეტყველებისას ბასილი დიდი არისტოტელესეულ შემეცნების მეთოდს იყენებს, რიმლის მიხედვითაც, ადამიანი, რომელიც შემეცნებისაკენ ბუნებით მიისწრაფვის,¹⁰ შესამეცნებელი ობიექტის შესახებ პირველ ინფორმაციას, ანუ ცოდნის ჩანასახს, ასევე თანდაყოლილი შეგრძნებებით იღებს. სხვა ცოცხალ არსებათაგან განსხვავებით, მას მიღებული ინფორმაციის დამახსოვრება შეუძლია, რაც, თავის მხრივ, გამოცდილების საწინდარი ხდება: „ადამიანებს გამოცდილება მეხსი-

⁹ Флоровский, 1931, 60.

¹⁰ Arist. *Metaph.* 980 a.

ერებიდან ექმნებათ,¹¹ ანუ მას ერთსა და იმავე მოვლენასა თუ საგანზე მრავალი მოგონება ქმნის, ხოლო გამოცდილებათა დაგროვება უკვე ცოდნის წარმოქმნას ნიშნავს“. მაშასადამე, გზა ცოდნის შეძენისა ასეა წარმოდგენილი: აღქმა, აღქმით მიღებულ ინფორმაციათა დამახსოვრება, გამოცდილება და ბოლოს, – ცოდნა. შემეცნების ინდუქციური მეთოდის – ერთეულიდან, ინდივიდიდან ზოგადისაკენ – დადგენის საშუალება არისტოტელეს პლატონისაგან განსხვავებით, მატერიალური სამყაროს რეალურად არსებობის აღიარებამ მისცა.

ღმრთის შემეცნებისას ბასილი დიდმა უპირატესობა სწორედ ინდუქციურ მეთოდს მიანიჭა. მას ამის წინაპირობა ღმრთისმეტყველების აღმოსავლური სკოლის მიერ ჰქონდა შექმნილი, რადგან, როგორც გ. ფლოროვსკი წერს, აღმოსავლური ღმრთისმეტყველებისათვის ერთობასთან მისვლაა დაამახასიათებელი და არა გამოსვლა ერთობიდან. „სხვათა შორის ამით განსხვავდება იგი ნეოპლატონური სპეკულაციისაგან, რომელთანაც ასე ახლოსაა დასავლური ღმრთისმეტყველება, განსაკუთრებით, ნეტარი ავგუსტინე“¹².

სამივე ჰიპოსტასი ღმრთისა – მამა, ძე და სულიწმიდა წმინდა წერილშივეა დადასტურებული. ამიტომ ღმრთისმეტყველების წინაშე იდგა არა ამოცანა მათი არსებობის დასაბუთებისა, არამედ ჩვენება სამის არსით ერთობისა – ერთარსობისა, როგორც რიცხოვნობის, ისე ონტოლოგიური ერთობის აზრითაც, შესაბამისად, – ნიკეის მრწამსისა და ნათლობის სიმბოლოებისაც. ამ ამოცანის გადაჭრა ბასილი დიდმა ტერმინი ჰიპოსტასისათვის

¹¹ Arist. *Metaph.* 980 b.

¹² Флоровский 1931, 76

ახლებური შინაარსის მიცემით შეძლო, რითაც იგი მეორე ტერმინისაგან – „არსი“ გამოაცალკევა. მანამდე ქრისტიანულ ღმრთისმეტყველებაში ანტიკური ტერმინი ჰიპოსტასი მისი ძირითადი მნიშვნელობით – არსი და ამდენად მეორე ანტიკური ტერმინის ὄν(α)-ს (არსი) სინონიმად გამოიყენებოდა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ალექსანდრიაში ჩატარებულმა კრებამ მათი გამიჯვნა მხოლოდ კონკრეტულ შემთხვევებში შეძლო.

ცნებათა შინაარსის დაუდგენლობა ღმრთისმეტყველებაში მცდარ შეხედულებათა წარმოშობას უწყობდა ხელს, კერძოდ, ფიქრობდნენ, რომ რამდენადაც არსი ერთია, ჰიპოსტასიც ერთი უნდა ყოფილიყო და პირიქით, სამი ჰიპოსტასის აღმსარებელნი არსსაც სამს აღიარებდნენ. მსგავსი შეცდომა რომ არ მოსვლოდა, ბასილი დიდი 38-ე წერილში გრიგოლ ნოსელს განუმარტავს, რა შინაარსს ატარებენ ქრისტიანულ ღმრთისმეტყველებაში ცნება-ნი „არსი“ და „ჰიპოსტასი“.

სახელთაგან ერთნი ზოგადი მნიშვნელობისანი არიან, – წერს ბასილი დიდი და განაგრძობს, რომ ასეთი სახელია მაგ., ადამიანი, რომელიც არა ერთ რომელიმე ადამიანს, არამედ საერთოდ კაცობრივ ბუნებას აღნიშნავს, ხოლო რაც კონკრეტული პიროვნების – პეტრეს ან იოვანეს შეცნობას შეეხება, ამისთვის ზოგადის დაყოფა ხდება საჭირო. ამიტომ სხვა რიგის სახელებიც არსებობენ, რომელთაც კერძო მნიშვნელობა აქვთ და არა საერთოდ ბუნებას, არამედ რომელიმე საგნის მოხაზულობას ისეთი განმასხვავებელი ნიშნით გამოხატავენ, რომელიც მას ერთგვაროვან საგანთაგან გამოჰყოფს. როცა ორ ან მეტ პიროვნებაზე ვსაუბრობთ, მაგ., პავლეზე, სილუანესა და ტიმოთეზე, მაშინ ზოგადად ადამიანის ცნება უნდა განისაზღვროს, რამდენადაც მათი არსის სხვადასხვაგვარ გაგებას ვერავინ მოგცემს. ამდე-

ნად, სიტყვები, რომლითაც პავლეს არსი გამოიხატება, სხვების არსის მიმართაც შესაფერისი იქნება, რადგან ისინი, რომლებზეც არსის ერთი გაგება ვრცელდება, ერთნაირები არიან.

ამ ლოგიკურ მეთოდს უნდა მივმართოთ ღმრთეებრივ სამეზაში არსის და ჰიპოსტასის გასარჩევადაც, რასაც კი ჩვენი გონება მამის არსზე მოიაზრებს, ძისა და სულიწმიდის შესახებაც იგივე უნდა მოიაზროს. ამით განისაზღვრება არსის ერთობა, თვითონ ყოფიერება ღმრთისა, რომელიც არა ერთი, არამედ მრავალი სახელით აღინიშნება და ეს სახელები, როგორცაა მაგ., შეუქმნელობა, მიუწვდომლობა და ა.შ. სამივეს თანაბრად და იგივეობრივად ეკუთვნის.

რაც შეეხება ჰიპოსტასს, განსხვავებით არსისაგან, მისით არა ზოგადი, საერთო ბუნება, არამედ ამ ბუნების მქონე, მაგრამ საკუთრივ სახელდებული აღინიშნება, ამგვარად, ასკვნის – ბასილი დიდი, ჰიპოსტასი არის არა განუსაზღვრელი ცნება არსისა, რომელიც ზოგადს აღნიშნავს, და არაფერზე ჩერდება, არამედ იმგვარი მცნება, რომელიც რომელიმე საგანში ხილული განმასხვავებელი ნიშნებით ზოგადსა და განუსაზღვრელს გამოხატავს და შემოსაზღვრავს¹³.

მაშასადამე, ღმრთეებრივ სამეზაში შეურწყმელი პირების წარმოსადგენად არა საერთო, არამედ ის განმასხვავებელი ნიშანი უნდა მოიძებნოს, რომლითაც გაგება თითოეულისა ერთობას ნათლად და შეურევნელად გამოეყოფა.

ბასილი დიდი აქვე აყალიბებს ერთარსება სამების ჰიპოსტასთა იმ თვისებებს, რომლითაც ისინი ერთმანეთისგან განირჩევიან. მაგ., სულიწმიდას, რომელიც შეერთებულია ძესთან და ასევე აქვს დამოკიდებული ყოფიერება მიზეზზე – მამაზე, რომ-

¹³ Migne 1857

ლიგანაც გამოდის, ის განმასხვავებელი თვისება აქვს, რომ ძის მიერ და ძესთან ერთად შეიმეცნება და ყოფიერება მამისგან აქვს; ძე კი, რომელიც მამისგან გამოძავალი სულის შემეცნებას მისით და მასთან ერთად იძლევა, დაუბადებელი ნათლისაგან ერთი, მხოლოდშობილი ბრწყინვალეაა, ხოლო რაც „ყოველთა ზედა ღმერთს შეეხება, თავისი ჰიპოსტასის ის უპირატესი ნიშანი, რომ მამაა და მისი ყოფიერება უმიზეზოა, მხოლოდ მას აქვს და იგი საკუთრივ ამ ნიშნით შეიცნობა“¹⁴.

მაშასადამე სამებაში ჰიპოსტასური სხვაობა ზემოხსენებული თვისებებით შეიმეცნება, რომელთაგან თითოეულს საკუთარი სახელი აქვს: მამობა, ძეობა და სიწმინდე (ამფილოქე იკონიელისადმი, წერილი 236). რაც შეეხება ღმრთეებრივ არსს – ბუნებას, ის სამივე ჰიპოსტასისათვის ერთია და არავითარ სხვაობაზე, არც სივრცისა და არც დროის თვალსაზრისით, რომელიც მათ შორის რაღაც წყვეტილობას წარმოქმნიდა, ლაპარაკიც კი არ შეიძლება. შეუძლებელია ხომ წარმოდგენა ძისა მამისა გარეშე, ან გამოყოფა სულისა ძისაგან, არამედ მათ შორის, როგორც რაღაც გამოუთქმელსა და გონებით მიუწვდომელ ერთობას, ასევე გაყოფასაც ერთდროულად ვპოულობთ. ასე რომ, არც „ჰიპოსტასთა სხვაობა არღვევს ბუნების უწყვეტობას და არც არსის ერთობა ახდენს განმასხვავებელი ნიშნების შერწყმას“¹⁵.

რათა გაგვიადვილოს გააზრება იმისა, როგორ შეიძლება ერთი ერთდროულად ერთი იყოს და დაყოფილიც, ბასილი დიდი ცისარტყელის მაგალითს მიმართავს. ცისარტყელის ბრწყინვალეებაში ცხადად შევიცნობთ სხვადასხვა ფერს, მაგრამ გარჩევა იმისა ერთი ფერი სად შორდება (გამოეყოფა) მეორეს, არ ძალ-

¹⁴ Migne 1857

¹⁵ Migne 1857

გვიძს; მსგავსი რამ უნდა წარმოვიდგინოთ ღმრთეებრივ დოგმატებთან მიმართებითაც. თუმცა არსის თვისებებზე მსჯელობისას პირებს შორის სხვაობის მოაზრება გამოირიცხულია, „მაგრამ ერთი არსის თითოეულ პირში განსხვავებული თვისება ბრწყინვს, ისევე როგორც ზემოხსენებულ შედარებაში მრავალფეროვანი ბრწყინვალეების გამომცემი ერთი არსი იყო“. ამდენად, ასკვნის ბასილი დიდი: „ერთობის გაგება მიემართება არსს, ხოლო ჰიპოსტასი არის ყოველი პირის განმასხვავებელი (განსაკუთრებული) ნიშანი“¹⁶.

მართალია, ბასილი დიდის აზრით, დოგმატებთან მიმართებაში, რომელნიც გონებას აღემატებიან, გონებით მიღწეულზე უპირატესი რწმენაა, რომელიც ჰიპოსტასთა განყოფასა და არსის ერთობას გვასწავლის, მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია ვაღიაროთ, რომ კაპადოკიური სკოლის მამამთავარმა შეძლო ისე გაემიჯნა ცნებანი ჰიპოსტასი და არსი, რომ სამის როგორც ონტოლოგიური არსებობა (მათ არა მხოლოდ სახელები – მამა, ძე და სულიწმიდა, არამედ რეალური არსებობაც აქვთ), ასევე მათი ბუნების (არსის) იგივეობაც ლოგიკურად დაესაბუთებინა.

ბასილი დიდმა, ისევე როგორც ღმრთის შემცენების მეთოდის არჩევისას, არსისა, როგორც ზოგადისა, საერთოსი და ჰიპოსტასისა როგორც კერძოსი, განსაკუთრებულისა – ერთმანეთისაგან გასარჩევად არისტოტელეს მიმართა. როგორც ცნობილია, არისტოტელესათვის ორგვარი სუბსტანცია (არსი) არსებობდა: პირველი სუბსტანცია – ერთეული და მეორე – ზოგადი. ბასილი დიდის მოძღვრებაში ჰიპოსტასი იგივეა, რაც არისტოტელეს პირველი არსი – $\pi\rho\alpha\tau\eta\ \omicron\upsilon\sigma\tau\alpha$, ანუ „აი, ეს“ ($\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$), ხოლო არსი ($\omicron\upsilon\sigma\tau\alpha$) მასთან არისტოტელეს მეორე სუბსტანციას

¹⁶ Migne 1857

უიგივდება, რომელიც გვაროვნული ყოფიერებისათვის იყო საერთო და ერთნაირად ითქმებოდა მრავალზე და არა „აი, ამას“ (τόνδε τι) არამედ „ამგვარს“ (τοίονθεν) აღნიშნავდა. არისტოტელე მეტაფიზიკაში წერს: „პირველი არსი არის ის, რაც ერთეულის საკუთრებაა და სხვას არ აქვს“ (1038 ბ).

ვფიქრობთ, გადაჭარბებული არ იქნება, თუ დავასკვნით, რომ ბასილი დიდის სწავლებაში წმ. სამების შესახებ, ცნება „ჰიპოსტასის“ შინაარსის დადგენით მოიხსნა დუალიზმი, რომელიც არისტოტელეს ფილოსოფიურ სისტემაში კერძოსა და ზოგადის, ერთისა და სიმრავლის დამოკიდებულებაში არსებობდა და ორი სუბსტანციის აღიარებით იყო გამოწვეული, ანუ დასაბუთდა, რომ რამდენადაც კერძოსა და ზოგადს შორის სხვაობას მხოლოდ ის ნიშნები ქმნის, რომელიც ცალკეული, კონკრეტული საგნის ან პირის საკუთრებას წარმოადგენს, მათ შორის ჰიპოსტასურ, პიროვნულ სხვაობაზე უნდა ვისაუბროთ და არა არსობრივზე (პირველი და მეორე არსი,) რადგან ერთგვაროვანთ არსიც უცილობლად ერთი ექნებათ.

ბიბლიოგრაფია:

ბასილი დიდი. 2015. *ეკნომიოსის წინააღმდეგ*. თარგმნა გ. კოპლატაძემ. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, თბილისი: საპატრიარქოს გამომცემლობა.

Giet, Stanislav. 1988. *Basile de Césarée*, Paris

გრიგოლ ღმრთისმეტყველი. 2016. *ეპიტაფია ბასილი დიდისა*, თარგმნა და შენიშვნები დაურთო გ. კოპლატაძემ, საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა.

Мейендорф, Иоанн. 2001. *Введение в святоотеческое богословие*, Минск.

Migne, Jacques- Paul. 1857. *Patrologia Graeca*, vol.23 . Petit Mont-Rouge: Bibliothecae Cleri Universae.

Флоровский, Г. 1931. *Восточные Отцы IV века*. Париж.

ქურციკიძე, ციალა. შემდგ. 1983. *ბასილი კესარიელის “სწავლათა” ევთვიმე ათონელისეული თარგმანი*. თბილისი: მეცნიერება.

Gvantsa Koplatadze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Antique philosophical heritage in the study on Holy Trinity of St. Basil the Great

Key Words: St. Basil the Great, Aristotle, Gregory of Nyssa, Hypostasis, Ousia

In the paper is discussed how St. Basil the Great used the work of Aristotle about substance (ousia) to separate the terms “hypostasis” and “ousia” in his study On the Holy Trinity. With the identification of the term “hypostasis” was cancelled the dualism, that exists in relations between “private” and “general”, “one” and “many” in the works of Aristotle, that was caused by admission of two substances, in other words, it was justified, that since the difference between private and general creates only the signs that belong to the individual, specific subject or person, we should talk about the hypothetical and personal distinction, not the substantial (first and second substance) because the homogeneous objects will have inevitably the same substance.

ქეთევან ნადარეიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ევროპისა და ე.წ. „სხვის“ ანტიკური მოდელები

საკვანძო სიტყვები: ევროპა; სხვა; იდენტურობა; ბერძნები; სახე; რეპრეზენტაცია

როგორც ცნობილია, ევროპული იდენტობის შექმნაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა ე.წ. „სხვის“ ფენომენმა, ანუ იმან, თუ როგორ იაზრებდა ევროპელი უცხო ხალხს და როგორ ჰქმნიდა „სხვასთან“ დაპირისპირებით საკუთარ იდენტობას. დღეს მკვლევართა დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ ევროპის მიერ საკუთარი იდენტიფიცირება ანტიკურ ეპოქაში, უფრო კონკრეტულად კი ძვ.წ. V ს-ის ბერძენ-სპარსელთა დაპირისპირებით იწყება. შესაბამისად, ევროპა და ე.წ. „სხვების“ ისტორიული ურთიერთობის, პირველი ევროპული ქსენოსტერეოტიპების შესასწავლად ანტიკურ სამყაროში ჩამოყალიბებულ უცხო ხალხების მოდელების კვლევას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიენიჭოს.

ჩვენი სტატიის მიზანია გამოვიკვლიოთ „სხვის“ ანტიკური მოდელების ძირითადი მახასიათებლები და განვიხილოთ ისტორიული კონტექსტისა და გეოპოლიტიკის როლი ქსენოსტე-

რეოტიპთა მთავარ განზომილებათა ჩამოყალიბებაში. დასასრულ, შევეცდებით მოკლედ წარმოვადგინოთ, თუ რა გავლენა იქონია „სხვის“ ანტიკურმა მოდელებმა მოგვიანო ხანის ევროპისა და „სხვის“ ურთიერთობის პროეცირებაზე, რა როლი ითამაშეს მათ შუა საუკუნეებსა თუ თანამედროვე ევროპის ახალი „სხვის“ სტერეოტიპთა ჩამოყალიბებაში. გამომდინარე იქიდან, რომ შესასწავლი თემა ფართო და კომპლექსურია, ჩვენ პრობლემის მხოლოდ უმთავრეს საკითხებს წარმოვადგენთ, საკმაოდ ბევრი საკითხი კი, რომლებსაც მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლიათ მთლიანი სურათის ნათელყოფაში, სამწუხაროდ, ყურადღების მიღმა იქნება დატოვებული.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ძვ.წ. V საუკუნის ბერძენ-სპარსელთა დაპირისპირებამ გადაამწყვეტი როლი ითამაშა ევროპელთა თვითიდენტიფიკაციის პირველ გამოვლენაში. შესაბამისად, ცხადია, რომ ევროპის პირველი რეპრეზენტატორის – საბერძნეთისათვის ყველაზე მნიშვნელოვან, მთავარ „სხვას“ აქემენიდთა სპარსეთი წარმოადგენდა, რომელიც იმხანად აზიის ძირითად რეპრეზენტატორად მოგვევლინა. როგორ ჰყავდათ ბერძნებს წარმოსახული ეს მთავარი უცხო – სპარსეთი და სპარსელების ხატით რას გვეუბნებოდნენ ისინი საკუთარ თავზე? ბუნებრივია, ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად საჭიროა განვიხილოთ სპარსელების ბერძნული რეპრეზენტაციები, რომლებიც საბედნიეროდ მრავლად მოიპოვება ანტიკურ წყაროებში, თუმცა მანამდე საჭიროდ ვთვლით მოკლედ შევეხოთ ბერძნების ახლო აღმოსავლეთთან არსებულ კონტაქტის ხასიათს ანტიკური ისტორიის მანძილზე, რაც ასევე დაგვეხმარება იმის გარკვევაში, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა ისტორიულ და გეოპოლიტიკურ

კონტექსტს უცხო ხალხის პერცეფციისა და მათი ხატის ჩამოყალიბების პროცესში.

პრეისტორიული ხანიდან მოყოლებული ბერძნები მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული ახლო აღმოსავლეთთან, რაზედაც ბერძენთა რელიგიაზე, მეცნიერებასა და ხელოვნებაზე აღმოსავლური სამყაროს ძლიერი გავლენები მეტყველებს. ამგვარი კავშირები არ იყო ბერძენებისათვის სახიფათო მანამ, სანამ ისინი მძლავრი სამეფოების ჰეგემონისტური ამბიციების ობიექტი არ გახდნენ¹. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ჰომეროსი ტროელებს „ბარბაროსებად“ არ მოიხსენიებს. მასთან ტროელებს უმეტესად ცხოვრების იგივე წესი აქვთ, როგორც ბერძნებს. არქაიკის პერიოდშიც კი, როცა იწყება საერთო ბერძნული იდენტობის გაცნობიერება და როცა ღრმავდება ბერძენთა ისტორიული კონტაქტები აღმოსავლეთთან, ამ კავშირს არ სდევს ფონად აღმოსავლური დეკადანსის მიმართ სიძულვილით აღსავსე იდეოლოგია, პირიქით, ეს ურთიერთობა შედარებითი ღიაობის სულისკვეთებითაა წარმართული².

ცნება „ბარბაროსი“ ცნება „ბერძენს“ ძვ. წ VI-V საუკუნეებში დაუკავშირდა და მაშინ იგი „არაბერძენს“ აღნიშნავდა. ამ პერიოდში ამ ცნებას არ ჰქონია უარყოფითი კონოტაცია, ანუ იგი არ ნიშნავდა ბარბაროსული ქმედებისკენ მიდრეკილ ადამიანს. ყოველივე ის, რასაც ჩვენ ტრადიციისამებრ ამ ტერმინში ვდებთ, ცნება „ბარბაროსმა“ მოგვიანებით შეიძინა³.

ძვ.წ. Vს-ის ბერძნულ-სპარსულმა ომებმა კარდინალურად შეცვალა აღმოსავლეთთან საბერძნეთის ურთიერთობის ხასი-

¹ Heuss, 1969,36-96.

² Harrison, 2002,4.

³ Hartog, 2001, 81.

ათი. ეჭვგარეშეა, რომ ამ ომმა აღმოსავლელი ბარბაროსის უარყოფით ფენომენის ჩამოყალიბებაში კატალიზატორის როლი შეასრულა. არტოგის თქმით, აღმოსავლეთისა და ევროპის ამ ახალი პოლარობის ირგვლივ „სხვისი“ ველი სამომავლოდ დიდი ხნით დადგინდა⁴. მიუხედავად იმისა, რომ ჰეროდოტე სპარსელებს ცალსახად ნეგატიურად არ გვიხატავს (არ დაგვავიწყდეს, რომ ისტორიკოსი უცხო ხალხთა შეძლებისდაგვარად ობიექტური წარმოდგენით გამოირჩევა, ტყუილად არ უწოდებდენ ანტიკურობაში მას „ბარბაროსთა მოყვარულს“), მის ნაწარმოებში მაინც საკმაოდ ნათლად ჩანს იმ ცნობიერების ანარეკლი, რომელიც სპარსელებზე ბერძნების დიადი გამარჯვების შემდეგ ჩამოყალიბდა – შეურიგებელი დაპირისპირებისა ბერძნულ თავისუფლებასა და სპარსეთის დესპოტურ მმართველობას შორის.⁵ ბერძენსა და სპარსელს შორის სადემარკაციო ხაზი ისტორიკოსისათვის პოლიტიკურ დისკურსზე გადის. მმართველის პასუხისმგებლობა თავისი ხალხის წინაშე, კანონის ქმედითობა, სიტყვის თავისუფლება (ისეგორია) და ყველას თანასწორობა კანონის წინაშე (ისონომია) – ეს, ერთი მხრივ, ბერძნული სამყაროს არსებითი მახასიათებლებია, მეორე მხრივ კი ის ფაქტორები, რომლებიც სრულიად უცხოა სპარსეთის პოლიტიკური კონტექსტისათვის. შესაბამისად, ისინი ამ ორი ცივილიზაციის წყალგამყოფს ქმნიან.

ბარბაროსის, უფრო ზუსტად, აღმოსავლელი ბარბაროსის, კანონიკური სტერეოტიპის ჩამოყალიბება ატიკურ ტრაგედიაში ხდება. ამ სფეროს ერთ-ერთი ყველაზე ავტორიტეტული მკვლევარის – ედით ჰოლის მიხედვით, ესქილეს „სპარსელები“ ორი-

⁴ Hartog, 2001, 81.

⁵ Nippel, 2002, 289.

ენტალიზმის არქივის პირველი ჭეშმარიტი ფაილი გახლავთ. და მართლაც, ტრაგიკოსისათვის ბერძენსა და ბარბაროსს შორის წყალგამყოფი მართო პოლიტიკურ კონტექსტზე არ გადის. ბერძენთა და სპარსელთა შორის განსხვავება ეთნიკურ და კულტურულ მახასიათებლებზეც ვრცელდება. ძვ.წ. IV საუკუნეში ბერძნების და სპარსელების ზემოთ ჩამოთვლილ ფაქტორთა შორის განსხვავებას კულტურის, კერძოდ, აღზრდის სისტემის განსხვავებულობა ემატება. სპარსელთა ბერძნულ რეპრეზენტაციებში ერთგვარ ტოპოსად (თემად) შეიძლება მივიჩნიოთ სპარსელ მმართველთა დახასიათება კიროსიდან მოყოლებული დარიოს III ჩათვლით. ბერძენთა თვალთახედვით, კიროსის მმართველობა სპარსეთის მონარქიის იდეალურ მოდელს წარმოადგენდა. პლატონის მიხედვით, მხოლოდ კიროსის დროს იყო სიტყვის თავისუფლება და რაც მთავარია, ურთიერთთანამშრომლობა ხელისუფალსა და მართულს შორის. ამასთან, ფილოსოფოსის აზრით, სპარსეთის იმპერიის შემდგომ დაქვეითებაში ამ ბალანსის დარღვევასთან ერთად, რასაც კიროსის შემდეგ ჰქონდა ადგილი, არანაკლები როლი კულტურის ფაქტორმა – აღზრდის სისტემის დეგრადაციამაც შეასრულა. კერძოდ, კიროსის წარმატებები უბრალო გარემოში მისმა მკაცრმა აღზრდამ განაპირობა. მისი შვილების „განაზებულმა“ აღზრდამ კი სავალალო შედეგი გამოიღო. პლატონი ცალსახად ხედავს კავშირს ქვეყნის სამხედრო სიძლიერესა და აღზრდის სისტემას შორის (Pl. Leg. III, 693 c – 698 a).

როდესაც სპარსელები მკაცრი ხალხიდან „განაზებულ“ ხალხად იქცნენ, ისინი ნელ-ნელა დეგრადირდნენ და სახელმწიფოს სიძლიერეც დაკარგეს. ქსენოფონი სპარსელ მმართველთა შეფასებისას განსაკუთრებულ ყურადღებას მათ სამხედრო ტაქტიკა-

ზე ამახვილებს და მას გაუბედავობით გამორჩეულ ტაქტიკად ახასიათებს. ამისი მიზეზი კი ისტორიკოსის აზრით, ისევ და ისევ სპარსელების ცნობილი განაზებულობაა, ფუფუნებაში ცხოვრების სპარსელებისთვის დამახასიათებელი სიყვარული.

სპარსელების უარყოფითი ხატის კვინტესენციას ძვ.წ. IV ს-ის ორატორ ისოკრატესთან ვხვდებით. იმიტომ რომ სპარსელები ისე არიან აღზრდილნი და მართულნი, როგორც არიან, მათ არანაირი სიქველე არ გააჩნიათ, არა აქვთ დისციპლინა, არა აქვთ ხიფათთან შეგებების გამოცდილება; ხელისუფალნი მუდმივად სხვების შეურაცხყოფასა და დამცირებას მისდევენ, თვითონ კი ფუფუნებაში ცხოვრობენ. დაშინებული მოსახლეობა მზადაა ყოველგვარი დამცირება აიტანოს, ისინი მონობაში ბერძენ მსახურებზე მეტად არიან გაწვრთნილნი (Isoc. Paneg. IV, 150-151).

რა ხდება ამ კუთხით ელინისტურ პერიოდში? ამ დროს სპარსელთა ხატი ძირითადად შეუცვლელი რჩება, თუმცა სპარსელთა რეპრეზენტაციებში შეინიშნება სტერეოტიპიდან გარკვეული გადახრები,⁶ კერძოდ, სპარსელთა ხატის ერთ-ერთი უმთავრესი კომპონენტი – *tryphe* (ფუფუნებაში ცხოვრება) უკვე აღარ მოიაზრება ცალსახად უარყოფითად. ელინისტური სასახლეების კონტექსტში *tryphe* ძალაუფლების სიმბოლოდ და პრესტიჟის საქმედ ცხადდება (Athen. IV, 150 b-c; Ael. VH, 5,1).⁷ პლუტარქეს მიერ დახატული არტარქსერქსე II-ის სახეც გვიჩვენებს „სხვის“ სტერეოტიპული სახისაგან გარკვეულ გადახვევას და წინააღმდეგობრიობას.

სპარსელების ხატთან ერთად ე.წ. „სხვების“ შესწავლის დროს ასევე ძალზე მნიშვნელოვანია ეგვიპტელთა ბერძნული

⁶ Harrison 2002, 6.

⁷ Briant 2002, 208.

რეპრეზენტაციის კვლევაც. მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ ეგვიპტელები და სპარსელები უცხო ხალხთა ბერძნულ წარმოსახვაში ორ პოლუსს ქმნიან. მთავარი განმასხვავებელი ამ ორ ხატს შორის ისაა, რომ ეგვიპტელები არ იყვნენ ბერძნების მიერ იმგვარ რადიკალურ „სხვად“ მოაზრებულნი, როგორც სპარსელები და არც მათსავით უარყოფით ფერებში დახატულნი. ამასთანავე ეგვიპტელთა ხატი უფრო მეტადაა ფლექსიბილური გეოპოლიტიკურ და კულტურულ კონტექსტებში მიმდინარე ცვლილებების მიმართ. თუ ძალზე მოკლედ წარმოვადგენთ ეგვიპტის ხატს, დიაქრონულ ჭრილში ის ამგვარად შეიძლება იქნას დახასიათებული: ჰომეროსის პოემებში ეგვიპტე გვევლინება შორეულ ქვეყანად, ქვეყანად, რომელიც სავესეა სამკურნალო ბალახებით, ექიმებით, მჩხიბავებით, მხარედ, საიდანაც ელენემ მოკვდავთა დარდის გამაყუჩებელი ბანგები წამოიღო. იონელი გეოგრაფებისთვის (ძვ.წ. VI ს.) ეგვიპტე მეცნიერული ინტერესის საგანია, უპირველესად, ნილოსის განსაკუთრებულობიდან გამომდინარე. უკვე ჰეროდოტე ეგვიპტის ბერძნული ხატის ყველა ტრადიციულ კომპონენტს წარმოგვიდგენს. მასთან: ა) ეგვიპტე უძველესი ქვეყანაა, რომელიც არ ექვემდებარება ცვლილებას; ბ) ეგვიპტე რელიგიურ სფეროში გამომგონებელია; ცალკეული ბერძენი ღმერთისა თუ რელიგიური დღესასწაულის ეგვიპტიდან მომდინარეობის გარდა, ღმერთთა სახელდების წესიც ეგვიპტიდან მომდინარეობს. გ) ეგვიპტელებმა გამოიგონეს დამწერლობის ხელოვნება. თუმცა, ცივილიზაციის წინაშე ამ დამსახურებათა მიუხედავად, ეგვიპტე ისტორიკოსისთვის მაინც ბარბაროსი „სხვაა“. ამის მიზეზი ისტორიკოსის მსოფლხედვაში უნდა ვეძებოთ. ჰეროდოტესთვის ბარბაროსია ის, ვისთვისაც უცხოა პოლისური ცხოვრება და ვინც მეფის დაქვემდებარე-

ბაში ცხოვრობს.⁸ როგორც ვხედავთ, ბერძენსა და ბარბაროსს – ამ შემთხვევაში ეგვიპტელს შორის წყალგამყოფი ჰეროდოტესთვის ერთმნიშვნელოვნად პოლიტიკურ სივრცეზე გადის.

ჰეროდოტესგან განსხვავებით, პლატონს, ეგვიპტესა და ეგვიპტელების შესახებ მოთხრობისას უმთავრესად მათი კულტურა აინტერესებს. შეიძლება ითქვას, რომ ეგვიპტის რეპრეზენტაცია მასთან ერთგვარად წინააღმდეგობრივია. ეგვიპტის შესახებ იგი თავის მონათხრობში, ერთი მხრივ, გვაძლევს ეგვიპტელთა „თითქმის ტრადიციულ“ მახასიათებლებს და, მეორე მხრივ, გარკვეულწილად „ეთამაშება“ ამ ტრადიციას. არტოგი ორ მომენტზე ამახვილებს ყურადღებას. მეცნიერის აზრით, „ფედროსში“ პლატონი ანამნესისს (არსის მახსოვრობას) ჰიპომნესისზე (დაწერილის გახსენებაზე) მაღლა აყენებს და ამით გარკვეულწილად აკნინებს ეგვიპტის, როგორც დამწერლობის გამომგონებელი ქვეყნის, დამსახურებას ცივილიზაციის წინაშე (Plat. Phaed. 274 c-275 d). „ტიმეოსში“ ეგვიპტელი ქურუმი სოლონს უცხადებს, რომ ათენი ყველაზე ძველი ქალაქია, ქალაქი, რომელიც არის „სიბრძნის მოყვარული“ და „ომის მოყვარული“ და რომელსაც ამასთან საუკეთესო კონსტიტუცია აქვს. ეგვიპტელი ქურუმის პირით ათენის ყველაზე ძველ ქალაქად გამოცხადებით, პლატონი ეჭვქვეშ აყენებს ჰიპოთეზას ეგვიპტის ყველაზე ძველ ქვეყანად მოაზრების შესახებ. შესაბამისად, პლატონის თანახმად ეგვიპტელები კი არ არიან ცივილიზაციის გამომგონებლები, არამედ უძველესი ქალაქის – ათენის მცხოვრებლები, ასკვნის მეცნიერი.⁹

⁸ Hartog 2002, 216.

⁹ Hartog 2002, 216.

ელინისტურ ეპოქაში ბერძენისა და ბარბაროსის კონტექსტის შეცვლა – ე.წ. „დეპოლიტიზაცია“ ამ პერიოდის ეგვიპტის ბერძნულ რეპრეზენტაციებში აისახა. ასე მაგალითად, აქამდე კანიბალისტურ ფარაონად მიჩნეულ ეგვიპტელ ბუსირისს ისოკრატე უკვე ცივილიზაციის შემომტან პირველ მეფედ განიხილავს.¹⁰ იცვლება დამოკიდებულება მონარქიის მიმართ და მმართველობის ეს ფორმა უკვე აღარ არის უარყოფითად შეფასებული.

ეგვიპტელთა ხატის ფლექსიბილურობას კულტურულ კონტექსტში მიმდინარე პროცესების მიმართ მისი მოქნილობა ადასტურებს. ვგულისხმობთ ბერძნულ კულტურაში არსებულ ერთ საინტერესო ტენდენციას – ცენტრის გადაფასებას განაპირა მხარეების წინ წამოწევის ხარჯზე. თუ აქამდე ცენტრი ყველანაირი სიქველის წარმოქმნის ადგილად და შესაბამისად, ცივილიზაციის ადგილსამყოფელად ითვლებოდა, ამ ტენდენციის მიხედვით, სიძველის, წმინდა ცხოვრებისა და ღმერთთან მიახლოების გამომხატველად ქვეყნის კიდებებისათვის დამახასიათებელი ცხოვრების წესი გახდა. ასე მაგალითად, სისხლიანი მსხვერპლშეწირვა ველურობის მაჩვენებელად წარმოჩინდა, ცოცხალი არსების მოკვლისაგან თავშეკავება კი ცივილიზებული ცხოვრების წესად გამოცხადდა. სწორედ ამგვარ პრაქტიკას ხედავდა თეოფრასტოსი სამხრეთით – კიდებზე მაცხოვრებელთა შორის, განსაკუთრებით კი ეგვიპტელებში, რომლებიც უთვალავი დროიდან მოყოლებული მცენარეულ მსხვერპლშეწირვას ეწეოდნენ (Porph. On Absistence II, 5,1). კინიკოსებთან ეგვიპტე კაცობრიობის სკოლად მოიაზრება, ეგვიპტის სივრცე კი არისტოტელესთვის ფილოსოფიური ცხოვრების საშუალებას იძლევა (Arist. Metaph. I, 1, 981b). ეს მისთვის ის სივრცეა, სადაც

¹⁰ Hartog 2002, 220

ფილოსოფიური ცხოვრების წესის პრაქტიკულად განხორციელება პირველად გახდა შესაძლებელი.

ყურადღება გვინდა ასევე გავამახვილოთ ერთ ცნობილ ანტიკურ თეორიაზე, რომელიც არა ცალკეულ ეთნოსთა ხატს, არამედ მთლიანად „ბარბაროსის“ ფენომენს მიემართება. ეს თეორია არისტოტელეს ეკუთვნის. მისი მიხედვით, ადამიანები მონები არიან არა სოციალური კონვენციის შედეგად, არამედ ბუნებით. რამდენადაც ისინი სხვას მათზე დესპოტურად ბატონობის უფლებას რთავენ, ისინი „ბუნებით მონებად“ უნდა იქნენ განხილულნი. ამასთან ფილოსოფოსი „ბუნებითი მონების“ ფენომენს ბარბაროსთან, უცხო ხალხთან აკავშირებს იმ საერთო შტრიხის გამო, რომელიც ორივე მათგანს ახასიათებს – ბარბაროსებიც, მონების მსგავსად, სხვას მათი დესპოტურად მართვის უფლებას აძლევენ. ასეთ ადამიანებზე ბატონობა კი, ფილოსოფოსის აზრით, მისაღებია, მეტიც, ეს ისევე მათ საკეთილდღეოდვე ხორციელდება (Aris. Pol. 1252b 7; b 27; b 20). ყოველივე ეს, ბუნებრივია, სხვა არაფერია თუ არა ცივილიზებული ხალხის ბატონობის გამართლება ნაკლებად განვითარებულ ხალხებზე.

აი, ასეთი გახლდათ ანტიკურ ხანაში ევროპისა და ე.წ. „სხვის“ ურთიერთობის ორი უმთავრესი მოდელი. სპარსელებისა და ეგვიპტელების ხატითა ამ მოკლე განხილვამაც, ვფიქრობთ, დაგვანახა, თუ რაოდენ გადამწყვეტი როლი ეკისრება კონტექსტს – ისტორიულს თუ გეოპოლიტიკურს ქსენოსტერეოტიპთა ჩამოყალიბებაში, გვაჩვენა ქსენოსტერეოტიპთა მახასიათებლების ერთგვარი პირობითობა, კერძოდ ის, თუ როგორ შეიძლება ერთ პერიოდში ქსენოსტერეოტიპს მთავარი განზომილება მისცეს პოლიტიკურმა ფაქტორმა, სხვა დროს კი – კულტურის ამა თუ იმ ასპექტმა.

დასასრულ, მოკლედ შევეხებით იმ გავლენას, რომელიც „სხვის“ ანტიკურმა მოდელმა მოახდინა მოგვიანო პერიოდების ევროპაში შექმნილ უცხო ხალხთა სტერეოტიპებზე.

როგორც ვნახეთ, ძვ.წ. V ს-სა და ნაწილობრივ IV ს-ში ბერძენსა და ბარბაროსს შორის მთავარი წყალგამყოფი პოლიტიკის სფეროზე გადიოდა და ამდენად, პოლიტიკური მახასიათებლები გავლენას ახდენდნენ ქსენოსტერეოტიპთა მთავარი განზომილების ჩამოყალიბებაზე. შუა საუკუნეებში ევროპასა და აღმოსავლეთს შორის სადემარკაციო ხაზს უკვე რელიგიური კონტექსტი ქმნიდა. შემთხვევითი არაა, რომ ამ ეპოქაში ევროპა ქრისტიანობის სინონიმი გახდა და გარკვეულ პერიოდში ევროპა *Res publica Christiana* -დ მოიხსენიებოდა. ჩვენ ვნახეთ ისიც, რომ ელინისტურ პერიოდში გეოპოლიტიკური კონტექსტის ცვლილებამ გამოიწვია „სხვისი“ ხატის მთავარი განზომილების ცვლილება – კერძოდ, პოლიტიკურმა ფაქტორმა უკანა პლანზე გადაინაცვლა და იგი კულტურის ფაქტორებმა – აღზრდამ (პაიდეია) და ცხოვრების წესმა შეცვალა. „სხვისი“ ხატის მთავარი განზომილების ცვლილების მსგავსი პროცესი სახეზეა განმანათლებლობის ეპოქაში. ამ პერიოდში ევროპა უკვე აღარ არის ქრისტიანობის სინონიმი და ევროპასა და არა-ევროპას შორის დაპირისპირება უკვე განმანათლებლობისა და დესპოტიზმის ოპოზიციაში გადადის. როგორც დენის ჰეი აღნიშნავს: „XVII და XVIII საუკუნეებში ქრისტიანული სამყარო ნელ-ნელა არქაული სამყაროს განუსაზღვრელობაში გადავიდა“.¹¹ ჩვენ შეგვიძლია უფრო შორსაც წავიდეთ და მსგავსება იმაშიც დავინახოთ, რა შეიქნა ახალ ეპოქაში „სხვისი“ ხატის მთავარი განმასხვავებელი. თუ ელინისტურ ეპოქაში ბერძენსა და ბარბაროსს შორის ახალი

¹¹ Hay 1968, 116.

წყალგამყოფი აღზრდა (პაიდეია)/განათლება და ცხოვრების წესი გახდა, განმანათლებლობის პერიოდში ევროპასა და არა-ევროპას შორის არსებული უწინდელი სადემარკაციო ხაზი – რელიგია ასევე განათლებამ შეცვალა. ეს ბუნებრივიც იყო, რადგან განმანათლებლობა ევროპას „სხვა ხალხებში“ ცივილიზაციის შემტან პროექტად სწორედ განათლების მეშვეობით განიხილავდა.

„სხვის“ ანტიკურ და თანამედროვე მოდელებს შორის მსგავსება იმაშიც მდგომარეობს, რომ უცხო სტერეოტიპი არც ანტიკურობაში და არც თანამედროვეობაში არ არის აუცილებელი პირობით ნეგატიურად შეფასებული. ასე მაგალითად, ბერძნები კიროსის მმართველობას უმეტესწილად იდეალურ მონარქიად განიხილავდნენ, tryphe-ს, რომელიც კლასიკურ ეპოქაში აღმოსავლური დეკადანსის სიმბოლოდ მოიაზრებოდა, ელინისტურ ეპოქაში პრესტიჟისა და ძალაუფლების ნიშნად თვლიდნენ. მსგავსი პროცესები შეინიშნება მოგვიანო ეპოქის მიერ შექმნილ „სხვის“ სტერეოტიპში. კერძოდ, განმანათლებლობის ზოგიერთი მოაზროვნე მუჰამედს განათლებულ ფილოსოფოსად მიიჩნევდა. „ათას ერთი ღამის“ ფრანგულად თარგმნის შემდეგ კი აღმოსავლეთის შემაშინებელმა ხატმა ეგზოტიკური შტრიხები შეიძინა.¹²

ისევე როგორც ანტიკურ ევროპას აღმოსავლეთის გარდაჰქონდა სხვა „სარკეები“ – მაგალითად, სკვითთა და ეგვიპტე, ისე განმანათლებლობის ევროპას მთავარ „სხვასთან“ – აღმოსავლეთთან ერთად ჰქონდა სხვა „სარკეებიც“, კერძოდ, ამერიკა და აღმოსავლეთ ევროპა. თანამედროვე ეპოქის ფილოსოფოსთა მიერ აღმოსავლეთ ევროპა (ისევე როგორც ეგვიპტე ანტიკურობა-

¹² Strath 2002, 392.

ში) არ იყო რადიკალურ „სხვად“ მოაზრებული. აღმოსავლეთ ევროპის ხატიც, ეგვიპტის ხატის მსგავსად, მოქნილი გახლდათ გეოპოლიტიკურ და კულტურულ კონტექსტში მიმდინარე ცვლილებების მიმართ.

ყურადღებას კიდევ ერთი მსგავსება იპყრობს. ჩვენ შევხვებით ანტიკურობაში მისი კულტურის კონტექსტში მიმდინარე პროცესს, რომელიც ცენტრის საპირისპიროდ განაპირა მხარეების წინ წამოწევასა და მანამდე ცივილიზებულად მიჩნეული ფაქტორების გადაფასებაში გამოიხატებოდა. ეს, თავის მხრივ, არსებულ ავტოსტერეოტიპთა ერთგვარ კრიტიკად უნდა მივიჩნიოთ. მოგვიანო პერიოდის ევროპაში ევროპელობის ავტოსტერეოტიპთა მიმართ ასევე კრიტიკული დამოკიდებულების მაგალითად მიგვაჩნია ვოლტერის აღფრთოვანება მუსლიმთა ტოლერანტობით, რასაც იგი ქრისტიანთა არატოლერანტობას უპირისპირებს, ასევე ევროპელების გატაცება ჩინეთისა და ინდოელების უძველესი ცივილიზაციებით, მოჩვენებითი ცივილიზებული ადამიანის ნაცვლად კეთილშობილი ველურის ფენომენის აღზევება და ა.შ.

ანტიკურობაში ევროეთნოცენტრიზმით გამორჩეული ზოგიერთი თეორია ფრიად სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა შემდგომი პერიოდის ევროპაშიც. არისტოტელეს თეორია „ბუნებითი მონებისა“ და ბარბაროსების იგივეობრიობის შესახებ, ევროპისა და არა-ევროპის ოპოზიციის „ასიმეტრიული ოპოზიციის“ კონცეფციად მოაზრება სხვადასხვა ეპოქაში გამოიყენებოდა ევროპული კოლონიზაციის გამართლებად, რომლის მისიად დაბალგანვითარებულად მიჩნეულ ხალხებში ცივილიზაციის შეტანა ცხადდებოდა.

ევროპისა და ე.წ. „სხვის“ ურთიერთობის ანტიკურმა მოდელებმა გავლენა მოახდინა და გარკვეულწილად განსაზღვრა ურთიერთობის ტიპი, რომელიც ევროპელებს დანარჩენ მსოფლიოსთან ჰქონდათ.¹³ შუა საუკუნეებისა თუ თანამედროვე ეპოქის ევროპული იდენტობის დისკურსში აშკარად სახეზეა ანტიკური მსოფლალქმის მოდელების უამრავი ინტერპრეტაცია ევროპელების მიერ საკუთარი თავის განსაზღვრის თუ გლობალურ კონტექსტში ევროპის როლის გააზრების თვალსაზრისით.

ბიბლიოგრაფია:

Briant, Pierre. 2002. “History and Ideology: The Greeks and ‘Persian Decadence’”. In *Greeks and Barbarians*, edited by Thomas Harrison, 193-210. New York: Routledge.

Bugge, Peter. 1999. “Central Europe: A Tool for Historians or a Political Concept?”. *European Review of History* 6 (1):15-35.

den Boer, Pim. 1995. “Europe to 1914: The Making of an Idea”. in *The History of the Idea of Europe*, edited by Kevin Wilson and Jan van der Dussen. London: Routledge.

Harrison, Thomas. 2002. “General Introduction”. In *Greeks and Barbarians*, edited by Thomas Harrison, 1-14. New York: Routledge.

Hartog, Francois. 2001. *Memories of Odysseus: Frontier Tales from Ancient Greece*, translated by J. Lloyd. Chicago: University of Chicago Press.

Hartog, Francois. 2002. “The Greeks as Egyptologists”. In *Greeks and Barbarians*, edited by Thomas Harrison, 211- 228. New York: Routledge.

Hay, Denys. 1968. *Europe: The Emergence of an Idea*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

¹³ Bugge 1999, 15-35; den Boer, 1995.

Heuss, Alfred. 1969. “Die archaische Zeit Griechenlands als geschichtliche Epoche”. In *Zur griechischen Staatskunde*, edited by Fritz Gschnitzer, 36-96. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Nippel, Wilfried. 2002. “The Construction of the ‘Other’”. In *Greeks and Barbarians*, edited by Thomas Harrison, 278-310. New York: Routledge.

Strath, Bo. 2002. “An European Identity to the Historical Limits of a Concept”. *European Journal of Social Theory* 5(4): 387- 401.

Ketevan Nadareishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Ancient Models of Relationship of Europe and So-called Other

Key words: Europe; the Other ; Identity; Greeks; Image; Representation.

Given the suggestion that Europe comprises the succession of its various representations made in different places, the study of Europe’s first representation – ancient Europe and its surrounding world -- is especially topical in current research about European identity. Consequently, the investigation of how early Europeans viewed foreign peoples and how they differentiated themselves from them, and how the so- called *other* helped construct their identity, acquires a major importance.

The article studies the main models of so-called *other* of the first representator of Europe – the Greeks, namely, the main dimensions of the images of the Persians and Egyptians as represented by the Greek authors; investigates the role of historical context and geopolitics in constructing the core elements of the first xenostereotypes; analyses the similarities existed in the opposition Europe: non-Europe of the ancient and the subsequent periods of the European history.

The article will suggest useful insights concerning the extent of the influence the ancient models of the *other* had on the images of foreign peoples created by Europeans in the middles ages and the modern periods as well as concerning the role that ancient theories played in self-identification of Europe and understanding of Europe’ role in a global context.

ნანა ტონია

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

რომანტიზმის გმირიდან პოსტმოდერნის გმირამდე

საკვანძო სიტყვები: პოსტმოდერნიზმი, ნოველისტები, პრომეთე

რომანტიზმის ეპოქა ლიტერატურის, მხატვრობისა და მუსიკის არნახული აღმავლობის ხანად არის მიჩნეული. სინამდვილე, ისტორიის რეალური სახე ირაციონალური, იდემალებისაკენ მიდრეკილი „გონებისათვის“ აღარ იყო საინტერესო, რადგანაც ზღუდავდა პიროვნების თავისუფლებას. ამიტომაც რომანტიკოსები მიმართავდნენ შორეული წარსულის მოვლენებს, ლეგენდებსა და მითებს და რაც ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია, თავადაც ქმნიდნენ ახალ მითებს. ასეთი იყო ნოვალისის რომანი – მითი „ჰაინრიხ ფონ ოფტერდინგენი“, რომელიც რომანტიზმის საწყისებთან იდგა, ხოლო რომანტიზმის დასასრულის ახლად შექმნილი მითის ნიმუშად მუდამ ასახელებენ დრამატურგისა და კომპოზიტორის რიჰარდ ვაგნერის მიერ შექმნილ გრანდიოზულ ტეტრალოგიას სახელწოდებით „ნიბელუნგების ბეჭედი“. ასევე ვიქტორ ჰიუგო თავის პოეტურ კრებულში „აღმოსავლური“ და ბაირონი თავის „აღმოსავლურ პოემებში“ ხატავდნენ არა რეალურ აღმოსავლეთს, არამედ გამო-

გონილს, ისეთს, რომელიც განსხვავდებოდა მათ მიერ მიუღებელი რეალური სინამდვილისგან¹.

რომანტიული ლიტერატურის გმირი ხდება პიროვნება, რომელიც კავშირს წყვეტს ძველ სამყაროსთან, რომელიც აბსოლუტურად განსხვავდება მის თანამედროვეთაგან. სწორედ ამიტომ ის უკვე გამონაკლისია. რომანტიზმის შემოქმედები, როგორც წესი, გაურბოდნენ ჩვეულებრივი და მორჩილი ხასიათების ასახვას. მათი მთავარი გმირები იყვნენ მარტოსული მეოცნებენი, პიროვნებები, შემოქმედებითი ნიჭით აღსავსე ფიგურები, წინასწარმეტყველები, რომლებიც დაჯილდოვებულნი იყვნენ მძაფრი ვნებებითა და გრძნობათა არნახული ძალით. უმეტეს შემთხვევაში ეს გმირები მემამბოხენი იყვნენ, რის გამოც ისჯებოდნენ კიდევ, მაგრამ მათ ძალისხმევას არასოდეს ჩაუვლია უკვალოდ.

პიროვნების თვითშეგნების გამოფხიზლება რომანტიზმის მხატვრული აზრის მონაპოვარია. ამას ემატებოდა ინდივიდის ესთეტიზაციის გამძაფრება. აქედან გამომდინარე პიროვნების განსაკუთრებულობა ხდებოდა ესთეტიკური აღფრთოვანების წყაროც. რომანტიკული გმირი, რომელიც თავს აღწევს გარემომცველ სამყაროს, რომელიც არღვევს კანონს, რომელმაც შეიძლება ჩაიდინოს დანაშაულიც კი (როგორც მანფრედმა, კორსარმა ან კაენმა ბაირონთან), თუ იგი მაღალი ლიტერატურული ოსტატობით არის წარმოდგენილი, გარკვეულწილად მკითხველის თაყვანისცემის ღირსიც კი ხდება. პიროვნების ეთიკური და ესთეტიკური შეფასებები ურთიერთსაპირისპიროც კი შეიძლება ყოფილიყო. რომანტიკოსები სწორედ ამით განსხვავდებოდნენ

¹ Ванслов 1996, Луков 2003, Hacks 2001.

განმანათლებლებისაგან². რომანტიული გმირი სულაც არ არის დადებითი გმირი; მთავარია, რომ ის განასახიერებს პოეტის სევდასა და იდეალს. ხომ არასოდეს დასმულა ლიტერატორთა შორის კითხვა იმის შესახებ თუ როგორი გმირია ლერმონტოვის „დემონი“ ან კონრადი ზაირონის „კორსარში“. ისინი დიდებულნი არიან და დაუოკებელი სულიერი ძალის მფლობელები³.

რომანტიკოსთა ერთ-ერთ უსაყვარლეს სიმბოლოდ იქცა პრომეთე, რომელიც ძველ ბერძნულ მითოსში მარადიული წინსვლისა და სიკეთის განმასახიერებელ ღვთაებად არის მიჩნეული⁴.

პრომეთეს სახე მსოფლიო ლიტერატურის მარადიულ გმირთა კატეგორიაში მოიაზრება. ამ სახის შექმნაში განსაკუთრებული როლი შეასრულა ესქილეს ტრაგედიამ სახელწოდებით „მიჯაჭვული პრომეთე“. თუმც მას წინ უძღოდა ბერძნული მითოსის სისტემატიზატორთან, ჰესიოდესთან წარმოდგენილი მითი, სადაც პრომეთე დახატულია როგორც მოხერხებული ტიტანი, რომელმაც შეძლო ღვთაებათა მბრძანებლის, ზევსის შეცდენა პირველი მსხვერპლშეწირვის დაწესებისას და ესეც არ იკმარა.

² Елистратова 1960

³ Вишневская, Саприкина 2010.

⁴ ანტიკურობის ცნობილი მკვლევარი ა.ფ. ლოსევი თავის წიგნში „Античная литература“ წერდა: „В образе Прометея представлена та классическая гармония судьбы и героической воли, которая вообще является огромным и ценным достижением греческого гения: судьба все предопределяет, но это не ведет обязательно к бессилию, к безволию, ничтожеству; она может вести к свободе, к великим подвигам, мощному героизму. В таких случаях судьба не только не противоречит героической воле, но, наоборот, её обосновывает, возвышает. Таков Ахилл у Гомера, Этеокл у Эсхила, но еще большей мере таков Прометей“. პრომეთეს შესახებ იხ.: პრომეთე და ადამიანთა მოდგმა. სერიაში: ბერძნული მითების სამყარო. თხრობა და კომენტარები რუსუდან ცანავასი. პროგრამა „ლოგოსი“, თბ., 2013 წ.

მან ადამიანთა სასარგებლოდ მოიპარა ზეციდან ცეცხლი, რის გამოც დაისაჯა კიდეც. ეს სასჯელი, ჰესიოდეს აზრით, პრომეთემ სამართლიანად დაიმსახურა (Hes. Theog. 521-564).

ესქილემ სრულიად ახლებურად გადაიაზრა ტიტანის სახე. მან პრომეთეს თემაზე მთელი ტრილოგია დაწერა⁵, რომლისგანაც ჩვენამდე მხოლოდ ერთმა მოაღწია, შედეგად აღიარებულმა ტრაგედიამ, სახელწოდებით „მიჯაჭვული პრომეთე“. ამ ქმნილების მიხედვით პრომეთე მართალგანგების ღვთაების, თემისის უკვდავი ნაშიერია. თავდაპირველად იგი ზევსთან ერთად მართავს სამყაროს, მაგრამ შემდეგ თავის უზენაეს პრივილეგიებს თმობს მხოლოდ იმიტომ, რომ სუსტ არსებებს, მოკვდავ ადამიანებს დაეხმაროს. ცეცხლთან ერთად მან ადამიანები აზიარა ცოდნას, ხელოსნობასა და ხელოვნებას, რითაც გაუადვილა დედამიწაზე ცხოვრების გაუსაძლისი პირობები. ყოველივე ამასთან ერთად ის წინასწარმეტყველი ღვთაებაც არის, მან იცის ისეთი საიდუმლო, რაც თავაც ზევსისთვისაც კი არის დაფარული.

⁵ ჩვენამდე ესქილეს მხოლოდ შვიდმა ტრაგედიამ მოაღწია სრულად. ცნობილია დანარჩენ ტრაგედიათა სახელწოდებები, რომელთაგანაც ტეტრალოგიის შესაძლო ნაწილებად მკვლევარები ასახელებენ „გათავისუფლებულ პრომეთეს“ და „ცეცხლის მომტან პრომეთეს“. ესქილემ, ჰესიოდესგან განსხვავებით, ზევსთან მოპაექრე და ადამიანებისათვის ტექნიკურ პროგრესთან ერთად დამღუპველი ძალის მიმნიჭებელი პრომეთე წარმოადგინა ტირანიის წინააღმდეგ მებრძოლ ღვთაებად, რომელიც იტანჯება მხოლოდ იმის გამო, რომ სურდა ადამიანთა გაბედნიერება. ვარაუდობენ, რომ ჩვენამდე ვერმოღწეულ ტრაგედიამ „გათავისუფლებული პრომეთე“ ზევსი და პრომეთე ერთმანეთს უნდა მორიგებოდნენ: პრომეთე ზევსს გაუმხელდა მხოლოდ მისთვის ცნობილ საიდუმლოს (როდის დასრულდებოდა ზევსის მეუფება), ხოლო ზევსი ტირანიდან ბერძენ ღმერთათვის სანიშნუთ კეთილმოწყალებად ღვთაებად უნდა ქვეუღიყო. პრომეთეს ათავისუფლებდა ჰერაკლე და ეს აღიქმებოდა როგორც სამყაროსეული ჰარმონიის აღდგენა, როგორც პირობა უზენაესი ღვთაების მიერ სამყაროს კეთილგონივრული მართვისა. იხ. Latacz 1993, 152.

ესქილეს პრომეთე საკუთარი ღირსების შეგნებით მოქმედებს, მას გაცნობიერებული აქვს საკუთარ ქმედებათა მნიშვნელობა. ესქილეს მიხედვით პრომეთეს საქციელი კაცობრიობის კულტურული და შეგნებული ცხოვრების დასაბამია, მაშინ, როდესაც ჰესიოდე ამ საქციელში მხოლოდ ადამიანურ უბედურებათა მიზეზებს ჭკრეტს. მისი აზრით, ტექნიკური პროგრესი, რაშიც ცეცხლის მოპოვების სწავლება, ცივილიზაციის დასაბამი იგულისხმება, ბოლოს მივიდა რკინის საუკუნემდე, რამაც ადამიანები გააუბედურა. და ამ ცოდვაში ბრალი მხოლოდ პრომეთეს მიუძღვის⁶.

მოგვიანებით აპოლოდოროს ათენელმა (Apollod. Bibl. 1. 7. 1.) პრომეთეს მითში არსებითი ცვლილებები შეიტანა. მისი ინტერპრეტაციით, ტიტანი ადამიანთა არა მხოლოდ კეთილისმყოფელია, არამედ მათი შემქმნელიც არის და თანაც ორგზის: პირველად, როდესაც ის ამას უშუალოდ თავად აკეთებს, ხოლო მეორედ, თავისი ძის, დევკალიონის მეშვეობით.

გვიანი ხანის ანტიკურ ავტორებს ხელეწიფებოდათ მითოსურ ხასიათთა ახლებური გადააზრება. ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო რომაული ეპოქის მითთა ბრწყინვალე ინტერპრეტატორის, ოვიდიუსის „მეტამორფოზებში“ მხოლოდ რამდენიმე სტრიქონით წარმოდგენილი პრომეთე, სადაც ექსილესეული ვერსია იგულისხმება („მან ადამიანს გამართული მზერა უბოძა, / ვარსკვლავებისკენ მოუწოდა სახის აპყრობა“, (Ov. *Met.* I, 81-88).

ყურადღებას იქცევს ბერძენი მწერლის, ანტიკურობის „მეფელიტონედ“ აღიარებული ლუკიანოსის სამი დიალოგი. ერთ-ერთი სატირული ხასიათის არის, რაზეც თვით სახელწოდებაც მი-

⁶ West 1966, 155.

უთითებს: „მჭევრმეტყველების პრომეთეოსი“. აქ ლუკიანოსი აქებს ამ ტიტანს თავისი სიბრძნისა და გამჭრიახობის გამო და სხვებსაც მოუწოდებს, მას მიბაძონ. მეორე დიალოგში, „პრომეთე ანუ კავკასია“, პრომეთე დახატულია, როგორც ნიჭიერი სოფისტი, რომელიც მოხერხებულად იცავს თავის საქმეს. რაც შეეხება კიდევ ერთ ქმნილებას, რომლის სახელწოდებაც არის „ღმერთების საუბრები“ – აქ პრომეთე ღიმილის მომგვრელ ლოველასად არის წარმოდგენილი.

პრომეთეს სახის ანტიკურ გადააზრებათა მრავალფეროვნებაში⁷ მომდევნო თაობებმა სწორედ ესქილესეული ვერსია ირჩიეს. სწორედ თაობათა არჩევანი იყო პრომეთეს თავისუფალი შემოქმედებითი სულის, შეუპოვარი შემოქმედის, პროგრესის გენიად გააზრება და წარმოდგენა.

ასეთად მიიღო იგი დასავლეთევროპის ახალმა კულტურამ. მასზე შექმნილ ნაწარმოებთა სიმრავლეში უმნიშვნელოვანესია გოეთეს დრამა „პრომეთე“, სადაც იგი ის ტანჯული კი არ არის, რომელიც ღმერთების დაუმორჩილებლობის გამო მიაჯაჭვა ზევსმა კავკასიონს, არამედ თავისუფალი შემოქმედი, რომელმაც შექმნა ადამიანები. დიდი განმანათლებლისათვის, გოეთესათვის, ის შემოქმედებითი ძალისა და ნების განსახიერებაა, რომელიც იბრძის თავისუფლებისა და ღირსებისათვის, სულიერი ამაღლებისათვის.

რომანტიკოსი ბაირონი თავის ლექსში „პრომეთე“ ამ მეამბოხის საქციელს გონიერების ზეიმს უწოდებს. მისი პრომეთე შეუდრეკელი ნებისა და თავისუფალი სულის განსახიერებაა.

⁷ პრომეთეს სახის გააზრებისთვის იხ. აგრეთვე: ვერიპიდე „იონი“, 455; პლატონი „პროტაგორასი“, 320დ-323ა; პავსანიასი „ელადის აღწერილობა“ X, 4, 4; ფედრუსი, იგავ-არაკები IV, 16; ჰორაციუსი „ოდები“ 1, 16; 13, 16; პროპერციუსი „ელეგიები“ 5, 6-10; ჰიგინუსი „მითები“ 142 და სხვა.

პ. ბ. შელლის რევოლუციურ-ლირიკულ დრამაში სახელწოდებით „გათავისუფლებული პრომეთე“ ტიტანი ზევსის მეუფების წინააღმდეგ მებრძოლი, შეუდრეკელი ღმერთია. მის სახეში ჩაქსოვილია აზრი იმის თაობაზე, რომ პოლიტიკური ტირანიისა და ყოველგვარი სულიერი ჩაგვრის წინააღმდეგ მხოლოდ თავდადებულ ბრძოლას შეუძლია კაცობრიობის ხსნა.

პრომეთეს სახის საინტერესო ინტერპრეტაციები შეიქმნა რუსულ ლიტერატურაშიც. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია ცნობილი განმანათლებლის ლომონოსოვის პოემა „წერილი შუშით სარგებლობაზე...“, სადაც ავტორი ხაზს უსვამს პრომეთეს განმანათლებლურ დამსახურებას და აღნიშნავს, რომ მისი ღვაწლი ადამიანების მიერ არ ყოფილა სათანადოდ დაფასებული; რომ ადამიანები შურისა და შუღლის გამო ანადგურებენ განათლების მონაპოვარს, ნაცვლად იმისა, რომ გაუფრთხილდნენ და ისარგებლონ ამ სიკეთით⁸.

პრომეთეს სახე კიდევ მრავალ სხვა მწერლისა თუ ფილოსოფოსის ქმნილებებში დასტურდება. საკმარისია დავასახელოთ ისეთი დიდი შემოქმედები, როგორებიც იყვნენ ვოლტერი, ძმები შლეგელები, ჰერდერი და სხვები. და ყველა შემთხვევაში პრომეთე წარმოდგენილია კაცობრიობის კეთილდღეობის, თავისუფლებისა და იდეისათვის მებრძოლ შეუპოვარ ლიტერატურულ სახედ⁹.

⁸ პრომეთეს თემაზე მნიშვნელოვანი ქმნილებები აქვთ დაწერილი ნ. შჩერბინას, ე. გუბერს, ი. პოლონსკის. ბურჟუაზიული და ზოგადად პოლიტიკური რევოლუციის სიმბოლოდ წარმოადგინა იგი ნ. ოგარიოვმა.

⁹ პრომეთეს მიმართ დიდია ინტერესი ქართულ კულტურასა და მეცნიერებაში. მას, სწორედ კავკასიის კლდეზე მიჯაჭვულს, უკორტნის ღვიძლს არწივი. არგონავტებს კოლხეთში შემოსვლისას ესმოდათ მთებიდან მისი გმინვის ხმა. მეცნიერები დიდი ხანია იკვლევენ პრომეთეს ქართული ორეულის, ამირანის პრობლემას (მიმოხილვისათვის იხ.: ნ. ჩიხლაძე, პრომეთეს მხატვრუ-

რომანტიკოსთა ამ დიდებულ გალერეაში თავისი განსაკუთრებული მნიშვნელობითა და გავლენით მთელს შემდგომდროინდელ ლიტერატურაზე გამოიყოფა ინგლისური რომანტიზმის კიდევ ერთი წარმომადგენელი მერი შელლი (მერი გოდვინი, 1797-1851), რომლის ეპისტოლარული, დრამატურგიული, ესეისტური თუ ბიოგრაფიული ჟანრის თხზულებათა შორის გამოირჩევა „ფრანკენშტეინი, ანუ თანამედროვე პრომეთეოსი“ (1818 წ.). ეს არის ორიგინალური, ფილოსოფიურ-ფანტასტიური ხასიათის ქმნილება, რომელიც საფუძვლად დაედო ახალი და უახლესი დროის ე.წ. „საშინელებათა ჟანრს“. უკანასკნელი ორი საუკუნის მანძილზე ამ წიგნმა, რომელიც კონცეპტუალურად უკავშირდება პრომეთეს ანტიკურ მითს, თავისთავად განაპირობა წარმოქმნა სრულიად ახალი, ორიგინალური კულტუროლოგიური მითოსისა, რომელიც შეივსო და ახლაც ივსება ახალი ტექსტებით, სახეებით, აზრებით. რომანში მოქმედება მიმდინარეობს XIX საუკუნეში. მეცნიერი ფრანკენშტეინი ქმნის და აცოცხლებს მონსტრს, რომელიც შურს იძიებს თავის შემქმნელზე, ანადგურებს მის ოჯახს, თავად შემქმნელი კი თანდათანობით მიჰყავს დაღუპვამდე, თუმცა ამას თავადაც განიცდის, ბოლოს იგი უძირო ზღვაში ეშვება და ქრება.

შვეიცარიელი მეცნიერ-ექსპერიმენტატორის ვიქტორ ფრანკენშტეინის სახელი ღრმად აღიბეჭდა დასავლური კულტურის მეხსიერებაში, ხოლო თავად მერი შელლის მიერ გამოგონებულიმა ტრაგიკულიმა და შემზარავმა სიუჟეტმა შთააგონა ლიტერატურის, კინოსი თუ მუსიკის მრავალი მესვეური ყველა შესაძ-

ლი სახის ოპოზიციების გენეზისი და ფორმირება, თბ., 2006). პრომეთეს სახე აირეკლა ქართველ მწერალთა შემოქმედებაშიც. ამ მხრივ საინტერესოა ა. წერეთლის, გ. ტაბიძის, გ. კორნაპელის და სხვათა ქმნილებები.

ლო მხატვრული, იდეოლოგიური თუ მეცნიერული ინტერპრეტაციისათვის.

დადგა XX საუკუნე, რომელიც ისტორიაში დამკვიდრდა ტრაგიკულ მსოფლალქმათა, ჰუმანიტარული იდეალების კრიზისის საუკუნედ. შემოქმედებითმა აზრმა დაიწყო ახალ გამომსახველობით საშუალებათა ძიება, რასაც შედეგად მოჰყვა კანონიკური ფორმებისა და რიტმის რღვევა, ჰარმონიულ პროპორციათა უარყოფა, აქცენტმა გადაინაცვლა დეფორმაციაზე, წარმოსახვით ილუზიაზე.

რაც შეეხება ანტიკურობას, ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენების შედეგად იგი საყოველთაო შესწავლისა და გაცნობიერების საგნად იქცა. გამოიკვეთა ანტიკური სამყაროს მხატვრულ სახეთა ახლებური გაგებისადმი განსაკუთრებული ინტერესი. ამ სახეთა შორის კვლავ რჩებოდა პრომეთე, რომლის ერთ-ერთი განსხვავებული და საინტერესო ინტერპრეტაცია შესთავაზა მკითხველ საზოგადოებას უნგრელმა მწერალმა ლაიომ მემტერჰაზიმ (Mesterházi) რომანში „პრომეთეს საიდუმლო“. ეს დიადი ტიტანი უნგრელ მწერალთან ხდება ადამიანი. და როდესაც იგი ხდება ადამიანი, იმავდროულად იძენს უკვდავებასა და წარმოდგება მთელი თავისი დიდებულებით. მემტერჰაზი პრომეთეს უტოლებს იესო ქრისტეს და გამოჰყოფს საერთოს მათ დიდებულებაში. ისინი არიან: დაუსაბამოდ კეთილნი; ღმერთები, მაგრამ ადამიანები; ისინი დაიტანჯნენ, რათა ეხსნათ ადამიანები; თავდაპირველად ორივე ღმერთი ვერ დააფასეს ადამიანებმა. ლაიომ მემტერჰაზის პრომეთე არის ასბოლუტური სიკეთე.

XX საუკუნის საზოგადოებრივი ცნობიერების კრიზისმა ანტიკური ხანის იდეალურ სახეთა განკეთილშობილებაც გამოიწვია, რამაც თავისი წვლილი შეიტანა პოსტმოდერნის ფენომენის

აღმოცენებაში. თუმცა ეს მრავალ გარემოებაზე იყო დამოკიდებული. ერთ-ერთი ამ გარემოებათაგან იყო ამბოხება მასიური ცნობიერების სტერეოტიპების წინააღმდეგ, რითაც მნიშვნელოვანწილად შეიძლება აიხსნას პოსტმოდერნის ის ეპატაჟური და გროტესკული ხასიათი, რომელიც ირონიულად აქილიკებს მასიური ეთიკური და ესთეტიკური ცნობიერების შაბლონების შემქმნელ ტრივიალურ ხელოვნებას. პოსტმოდერნის ფენომენის აღმოცენება ეპოქათა ცვლის თანამდევი პროცესია. ამ დროს ხდება ერთი კულტურული პარადიგმის მსხვრევა და მის ნამსხვრევებზე ახალი კულტურული პარადიგმის წარმოქმნა.

ამის უბადლო ნიმუშად შეიძლება დავასახელოთ პოსტმოდერნის ცნობილი ავტორის, გერმანელი დრამატურგისა და პროზაიკოსის პატრიკ ზიუსკინდის რომანი „პარფიუმერი. ამბავი ერთი მკვლელისა“ (1985 წ.).

რომანი „პარფიუმერი“, რომელიც მსოფლიო ბესტსელერთა ათეულში მოიხსენიება, მიჩნეულია გერმანულ ლიტერატურაში პირველ პოსტმოდერნისტულ ქმნილებად, რომელმაც დაასრულა მოდერნისა და მასთან ერთად გენიის კულტის ეპოქა. ავტორი საუბრობს შემოქმედების არსსა და თავად შემოქმედის პრობლემაზე, გენიის კულტზე, რომელიც მუდამ აღელვებდა გერმანულ მწერლობას რომანტიზმის ეპოქიდან მოყოლებული. რა თქმა უნდა, გენიის პრობლემა უყურადღებოდ არ დარჩენილა არც ინგლისურ და არც ფრანგულ ლიტერატურაში, მაგრამ გერმანულში ისე გამოიკვეთა, რომ XX საუკუნეში იგი იდეოლოგიად იქცა (ჰიტლერი). ზიუსკინდის რომანი ანგრევს ამ იდეოლოგიას. ავტორი განიხილავს გენიალობის თემაზე შექმნილ ევროპელ მწერალთა ქმნილებებს და მათი საშუალებით განაქი-

ქებს ტრადიციულ წარმოდგენებს შემოქმედის ორიგინალობისა და განსაკუთრებულობის თაობაზე.

რომანის დასაწყისშივე მწერალი თავის გმირს წარმოადგენს გენიოსად, რომელიც ბოროტებასთან არის წილნაყარი. ის ფრანკენშტეინის მონსტრს მოგვაგონებს. და ალბათ ასეც არის, რადგანაც თავად ზიუსკინდი თავის ქმნილებას „ურჩხულს“ უწოდებს. ეს არის ყველა ადამიანურ თვისებას მოკლებული, სამყაროსაგან მოძულეული და თავადაც მოძულე ამ სამყაროსი არსება, რომელიც ცდილობს დაიმორჩილოს კაცობრიობა თავისი ტალანტის წყალობით. გრენუის არ გააჩნია საკუთარი სუნი, რაც სიმბოლურად ინდივიდუალობის, საკუთარი „მე“-ს არქონას ნიშნავს.

როდესაც გრენუი ქმნის თავის პირველ შედეგს – ადამიანის სურნელს, ღმერთს ეტოლება. ის გრძნობს, რომ უფრო მეტის მიღწევაც შეუძლია – ზეადამიანური არომატის შექმნა, რათა ადამიანებს შეაყვაროს თავი. შემდეგ იგი ისურვებს „არომატის ყოველისშემძლე ღმერთად იქცეს“. გრენუის ეს პაექრობა ღმერთთან რომანტიკოსებისათვის საყვარელი პრომეთეს მითის ასოციაციას იწვევს. გრენუი პარავს ბუნებას ღმერთს სულის – არომატის საიდუმლოს, მაგრამ ის ამ საიდუმლოს ადამიანების წინააღმდეგ იყენებს. ის ადამიანებს სულებს სტაცებს. პრომეთეს მითისისაგან ზიუსკინდის გმირს ისიც განასხვავებს, რომ პრომეთეს ადამიანებისადმი სიყვარული ამომრავებს, მაშინ როდესაც გრენუი შეპყრობილია ადამიანებისადმი სიძულვილითა და ძალაუფლებისადმი ლტოლვით. ბოლოს კი, ბაკქანალიის სიუჟეტში გრენუი თავს „დღიად პარფიუმერად“ წარმოიდგენს, „მთელი სიცოცხლის უდიდეს ტრიუმფს“ ზეიმობს, „პრომეთეს გმირობის“ ტოლფას სიხარულს განიცდის.

გრენუი აშკარად ანტიგმირია. „პარფიუმერი“ პოსტმოდერნიზმის საპროგრამო ქმნილებად იქცა, რამეთუ მასში მომხიბლავი ლიტერატურული ენითა და მაღალმხატვრული თხრობის დამაინტრიგებელი მანერით წარმოდგენილია პოსტმოდერნიზმის ყველა ძირითადი პოსტულატი: აქ არის მრავალპლანიანი წიაღსვლებიც; განსწავლულობის, ორიგინალობის, იდენტობის კრიტიკაც; თამაშიც მკითხველთან; დამშვიდობება ყოველსმომცველი წესრიგის, სრულყოფილების, რეალობის ქაოსთან დაპირისპირებული ეთიკური პრინციპების მოდერნისტულ სევდასთან; რომანის ხიბლად შეიძლება მივიჩნიოთ მისი სტილი და ინტერტექსტუალობა, რამეთუ იგი მდიდარია ალუზიებით, ამონარიდებით. ავტორი გვთავაზობს ახლებურად გავიაზროთ წარსულიც, ტრადიციაც, მითიცა და რიტუალიც. ყოველივე ეს თავშესაქცევ სიუჟეტთან ერთად დღემდე იწვევს არა მხოლოდ ინტელექტუალური, არამედ ტრივიალური ლიტერატურის მოყვარე მკითხველთა განუზომელ ინტერესს¹⁰.

ასეთია პრომეთეს სახის სვლა ანტიკურობიდან თანამედროვეობამდე. მხატვრული ლიტერატურით დაინტერესებულმა საზოგადოებამ კარგად იცის, რომ თანამედროვე მწერლობა უხვად სარგებლობს რა ანტიკური სამყაროს მონაპოვარით, მუდამ ცდილობს მის გარდასახვას, გამრავალფეროვნებას, თუმცა ეს პროცესი სულაც არ მიმდინარეობს ეთიკური თუ ესთეტიკური მრწამსის სასარგებლოდ.

¹⁰ Вераксих 2012

ბიბლიოგრაფია:

- Ванслов В. В. 1996. *Эстетика романтизма*. Москва.
- Вераксия И. Ю. 2010. *Зарубежная литература XX века*. Москва.
- Вишневская Н. А. и Е. Ю. Саприкина, редакторы. 2010. *Жизнь и смерть в литературе романтизма: Оппозиция или единство?* Ин-т Мировой литературы им. А. М. Горького РАН.-Москва.
- Елистратова А. А. 1960. *Наследие английского романтизма и современность*. Москва.
- Hacks, Peter. 2001. *Zur Romantix*. Hamburg: Konkret Literatur Verlag.
- Луков В. А. 2003. *История литературы: Зарубежная литература от истоков до наших дней*. Москва: Академия.
- Latacz J. 1993. *Einführung in die griechische Tragödie*, Göttingen.
- West, M. L., ed. 1966. *Hesiod, Theogony*. Oxford.

Nana Tonia

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

From Hero of Romanticism to Hero of Postmodernism.

Keywords: Postmodernism, Novelists, Prometheus

The narrative techniques of postmodern prose are based on the style offered by the theoreticians of the so called “new novel” and hinge, specifically, on balancing between fiction and reality, overshadowing events by texts, disregarding components of borrowed plots etc. Though “new novelists” did not discover this manner, they refined and adjusted it to new aesthetic program, which was adopted and imbued by postmodern novelists. This trend attracted many theoreticians. The variety of their programs shares the following conclusion: postmodernism consciously ignores all the rules and limitations of the previous cultural tradition. Adhering to this view, I illuminate the path that the romantic hero of the Prometheus passed from love to hatred to men, thus becoming an anti-hero of postmodernism.

ნიკოლოზ შამუგია

სკუოლა ნორმალე სუპერიორე (პიზა),
იტალია

შესანიშნავი ხუთეული ანუ ღიმილის ცხენკაცები

საკვანძო სიტყვები: კენტავრების ბრინჯაოს სტატუეტები, ღიმილი, ფოლოე, ფოლოსი

ელინურ ცივილიზაციაში კენტავრები იმთავითვე უცხო, ველურ, საშიშ და უხემ ძალას განასახიერებდნენ. თქმულებები ამ არსებებს საბერძნეთის ორ სხვადასხვა კუთხეში უჩენდნენ ბინას: თესალიაში, კერძოდ, მაგნესიის მხარეში, პელიონის მთაზე და პელოპონესში, კერძოდ, არკადიის მხარეში, ფოლოეს მთაზე. მითის თანახმად, ძველი ბერძენი გმირები ამ ძალმომრე, აგრესიულ ცხენკაცებს ორივეგან დაუპირისპირდნენ და დაამარცხეს. შესაბამისად, არსებობს ორი კენტავრომაქია – თესალიური და პელოპონესური. გეომეტრიული (ძვ. წ. 900 – 700 წლები) და არქაული (ძვ. წ. 700 – 480 წლები) პერიოდების სახვითი ხელოვნების ნიმუშებზე ჩანს, თუ როგორ იბრძვიან უზარმაზარი ლოდებითა და მიწიდან ძირფესვიანად ამოგლეჯილი ხეებით შეიარაღებული თმაწვერაბურძენილი კენტავრები თესალიური კენტავრომაქიის შემთხვევაში ლაპითების, ხოლო პელოპონესური კენტავრომაქიის შემთხვევაში ჰერაკლეს წინააღმდეგ. ცხენკაცების სიძლიერისა და სიმრავლის გამო თუ იყო, რომ ზო-

გიერთი მხატვარი ლაპითების დამხმარედ გმირ თესევსს, ჰერაკლესად კი იოლასს გამოსახავდა. რაც შეეხება მწერლობას, საკმარისია თვალი გადავაგვლოთ პირველ ძველბერძნულ ლიტერატურულ ძეგლს, ჰომეროსის „ილიადას“. პოემის პირველსავე ქებაში ჰომეროსი ოსტატურად ადარებს ლაპითთა მეფე პირითოოსის ქორწილში პატარძლის მოტაცების მოწადინე აგრესორ კენტავრებს ბერძენთათვის მშვენიერი ელენეს წამგვრელ აგრესორ ტროელებთან.¹ ამასთან, მინიშნებულია, რომ ელინები ერთად უნდა აღუდგნენ წინ ამ უცხო, ველურ ძალას, ისევე როგორც თავის დროზე სხვადასხვა კუთხის ბერძენი გმირები დადგნენ ერთად ბარბაროსი და ძალმომრე ცხენკაცების წინააღმდეგ. კლასიკური პერიოდის (ძვ. წ. 480 – 323 წლები) დადგომისთანავე კენტავრების უარყოფით, ანტაგონისტურ ძალად აღქმა საოცრად გაამძაფრა სპარსელთა შეჭრამ საბერძნეთში. ძვ. წ. მეხუთე საუკუნეში, სპარსელებთან ომის შემდეგ, უმნიშვნელოვანეს ელინურ ტადართა ფრონტონები, ფრიზები და მეტოპები დაიხუნძლა უკულტურობაზე ცივილიზაციის გამარჯვების იდეით დატვირთული თესალიური კენტავრომაქიის გამოსახულებებით: პართენონი ათენში, აპოლონის ტაძარი ბასიში, პოსეიდონის ტაძარი სუნიონში, ჰეფესტოს ტაძარი ათენის აგორაზე, ზევსის ტაძარი ოლიმპიაში... ამ უკანასკნელი ტაძრის დასავლეთ ფრონტონზე გამოსახულია, თუ როგორ ხელმძღვანელობს, როგორ წარმართავს გამარჯვებისკენ კენტავრთა წინააღმდეგ თესევსისა და ლაპითების ბრძოლას თავისი ღვთაებრივი ძალით, სიმბოლურად გაწვდილი მარჯვენათი, თვით აპოლონი (სურ. 1), ღმერთი, რომელიც ელინურ ხელოვნებას უმაღლესი

¹ Hom. *Il.* 1.254-284. დაწვრილებითი ანალიზისთვის იხ. Alden 2000, 79-82; Shamugia 2012-2013, 220-231.

კულტურული ძღვევამოსილებისა და მშვენიერების განსახიერებად აერჩია.

ამ ზოგადი სურათის ფონზე გარკვეულწილად მოულოდნელი და დამაბნეველიც კი აღმოჩნდა ამერიკელ კოლექციონერ დეიმენ მემაკაპას მიერ 1997 წელს პრინსტონის უნივერსიტეტის ხელოვნების მუზეუმისათვის გადაცემული ერთი საჩუქარი. ეს გახლდათ ბრინჯაოსაგან დამზადებული კენტავრის მცირე ზომის ატიკური სტატუეტი, რომელიც დაახლოებით ძვ. წ. 530 წლით თარიღდება (სურ. 2 – 4).² ნიშანდობლივია, რომ ამ კენტავრს მოძალადე, საშიში, ველური არსებისათვის დამახასიათებელი შტრიხები არ აქვს. იგი საოცრად დინჯი, დარბაისლური ნაბიჯით მიდის, შვენის ლამაზი, მოწესრიგებული და კულულებად დახვეული თმა-წვერი, თავი ოდნავ მოუბრუნებია და იღიმის. კითხვებს სწორედ ეს ოდნავი, საოცრად თბილი, ენიგმატური ღიმილი უჩენს კლასიკოსებს: ვინ არის ეს კენტავრი და რატომ იღიმის?

წინამდებარე საკითხზე ყურადღება პირველად გამახვილდა და რამდენიმე საინტერესო თვალსაზრისიც გამოითქვა პრინსტონის უნივერსიტეტის ხელოვნების მუზეუმის მიერ 2003 წელს გამოცემულ გამოფენის კატალოგში „The Centaur’s Smile: The Human Animal in Early Greek Art“. სხვა გამოკვლევა აღნიშნულ სტატუეტს არ მისძღვნია. კატალოგში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ღიმილი, რომელიც კენტავრს ამშვენებს, უბრალოდ „არქაული ღიმილია“.³ არქაული პერიოდის მრავალ ქან-

² პრინსტონის უნივერსიტეტის ხელოვნების მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 1997-36. ქანდაკების სიმაღლეა 11,1 სმ., სიგრძე – 11,9 სმ., ხოლო სიგანე – 3,9 სმ. იხ. Guthrie 1998, 194, სურ. 196-ე გვერდზე; Padgett 2003, 13-14, სურ. 9, 158-161, ნომერი 24.

³ Padgett 2003, 161, ნომერი 24.

დაკებას ხომ ოდნავი, თბილი ღიმილი დასთამაშებს, იმ ეპოქის უტყუარი მახასიათებელი.⁴ თუმცა კლასიკოსთა გარკვეულ წრეს ეს ახსნა ვერ დააკმაყოფილებს, რადგან ისინი შინაგანი მეცნიერული ალღოთი გრძნობენ, რომ, არქაული პერიოდის არაერთი სახვითი ნიმუშისაგან განსხვავებით, ამ ქანდაკებაზე იკითხება ჩვეულებრივ დროისმიერ ატრიბუტად ქცეულ ღიმილზე უფრო მეტი, იკითხება დარბაისლური სული. ღიმილი აქ უბრალო ეპოქალური მახასიათებელი როდია, არამედ კანონზომიერად აგვირგვინებს იმ მრავალ შტრიხთა ერთობლიობას, რომელიც არაორაზროვნად ერთ მიზანს ისახავს – ლალი, გახარებული კენტავრის სახის შექმნას, კენტავრისას, რომელსაც თვალებში საამო სიხარული ჩასდგომია. ამ ცხენკაცის უჩვეულოდ ბედნიერ გამომეტყველებას ხაზი ესმება სიხარულისაგან გაბადრული თვალებითა და ზეაწეული წარბებით. დამაჯერებელი ინტერპრეტაციის ძიებაში გამოფენის კატალოგში ორჭოფულად, მაგრამ მაინც გამოითქვა სხვა მოსაზრებაც. კერძოდ, ვარაუდის დონეზე დაშვებული იქნა შესაძლებლობა, რომ მომდღმარი კენტავრი მივიჩნიოთ ქირონად ან ფოლოსად, რომლებიც ძველბერძნულ მითოლოგიაში ყველასათვის არიან ცნობილი როგორც ცივილიზებულნი, ბრძენნი და ელინი გმირებისადმი კეთილად განწყობილნი.⁵ განსაკუთრებით ეს ითქმის ქირონზე, რაკი იგი მიიჩნეოდა აგრეთვე მრავალი ბერძენი გმირის – მათ შორის იასონის, აქტეონის, ასკლეპიოსის, ტირესიასის, ჰერაკლესა და აქილევსის – აღმზრდელად. ეს ვარაუდი, პირველის დარად, ნაკლებ დამაჯერებელია: დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენთვის საინტერესო კენტავრს ხელში ეჭირა და მარჯვენა მხარზე გადებუ-

⁴ გორდეზიანი 1988, 233, 246.

⁵ Padgett 2003, 14.

ლი ჰქონდა კომბალი, რიგით ცხენკაცთა განუყრელი ატრიბუტი, რომელიც ქირონისა და ფოლოსისთვის უცხოა ელინურ სახვით ხელოვნებასა თუ მწერლობაში.⁶

საკითხის არსის გასარკვევად უნდა გავითვალისწინოთ რამდენიმე სხვა ბრინჯაოს სტატუეტის კენტავრისა, რომელთა შესწავლისას არცერთი კლასიკოსი არ ცდილა, სათანადო ინტერპრეტაცია მოემეზნა ცხენკაცთა მომღიმარი სახეებისთვის. პრინსტონის უნივერსიტეტის ხელოვნების მუზეუმში დაცული ბრინჯაოს ქანდაკების გარდა არსებობს მომღიმარი კენტავრის კიდევ ოთხი სტატუეტი:

- 1) ათენში აღმოჩენილი ძვ. წ. მეექვსე საუკუნის მეორე მეოთხედით დათარიღებული ლაკონიური ბრინჯაოს ქანდაკი, რომელიც ამჟამად ათენის ეროვნულ არქეოლოგიურ მუზეუმშია დაცული (სურ. 5).⁷
- 2) ათენში ნაპოვნი ძვ. წ. 540 – 530 წლების ბრინჯაოს ქანდაკი, რომელიც დღესდღეობით პარიზში საფრანგეთის ეროვნული ბიბლიოთეკის მონეტების, მედლებისა და ანტიკურობის მუზეუმში ინახება (სურ. 6).⁸

⁶ კომბალი, როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში დაზიანდა კენტავრის ცხვირთან და ფეხებთან ერთად.

⁷ ათენი, ეროვნული არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 6680. იხ. de Ridder 1896, 146, ნომერი 430, სურ. 98; Reinach 1897-1930, II, 692, ნომერი 4; Baur 1912, 98, ნომერი 236; Casson 1922, 210-211, სურ. 3c; Niemeyer 1964, 11-12, 29-30, ილუსტრაცია 27; Lamb 1969, 101; Schiffler 1976, 154-155, 320 (V 15); Herfort-Koch 1986, 61-62, 69, 121, ნომერი K 155; Leventopoulou, Marangou *et al.* 1997, ნომერი 39, ილუსტრაცია 418; Padgett 2003, 11-12, სურ. 6.

⁸ პარიზი, საფრანგეთის ეროვნული ბიბლიოთეკა, მონეტების, მედლებისა და ანტიკურობის მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 514. იხ. Müller 1854-1856, II, ილუსტრაცია 47, ნომერი 592; Ross 1855-1861, I, 104-105, ილუსტრაცია 6; Babelon and Blanchet 1895, 219-220, ნომერი 514; Reinach 1897-1930, II, 692,

- 3) ესპანეთში, მურსიის პროვინციაში, ქალაქ კარავაკა დე ლა კრუსის მახლობლად აღმოჩენილი ძვ. წ. 540 – 530 წლების პელოპონესური ბრინჯაოს სტატუეტი, რომელიც მადრიდის ეროვნულ არქეოლოგიურ მუზეუმშია დაცული (სურ. 7).⁹
- 4) ქრონოლოგიური თვალსაზრისით უკანასკნელია ძვ. წ. 510 – 500 წლებით დათარიღებული ბრინჯაოს ქანდაკი, რომელიც ანონიმი კერძო კოლექციონერის კუთვნილებაა (სურ. 8). შესაბამისად, სტატუეტთან დაკავშირებული მრავალი დეტალი, სამწუხაროდ, უცნობია.¹⁰

ძირითადი შტრიხი, რაც ამ შესანიშნავ ხუთეულს ნებისმიერი სხვა მათი თანამომძისაგან გამოარჩევს, არის ის, რომ ისინი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ღიმილის ცხენკაცები არიან. ხუთივე კენტავრი გვიცქერის მშვიდი, გახარებული მზერით და არცერთი მათგანი ოდნავ პოტენციურ აგრესიასაც არ ავლენს.

ნომერი 6; Babelon 1900, 335, ნომერი 514, სურ. 160; Baur 1912, 98, ნომერი 237; Babelon 1929, 34-35, ნომერი 29, ილუსტრაცია 22; Niemeyer 1964, 11-12, ილუსტრაცია 32a; Lamb 1969, 101, ილუსტრაცია 39a; Rolley 1969, 132; Schiffler 1976, 154-155, 321 (V 16); Herfort-Koch 1986, 61-62, 69, 121, ნომერი K 154; Padgett 2003, 155-158, ნომერი 23.

⁹ მადრიდი, ეროვნული არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 18536. იხ. Mérida 1897, 513-516, ილუსტრაციები 17-18; Reinach 1897-1930, III, 205, ნომერი 6 და IV, 441, ნომერი 3; Hübner 1898, 121-122, სურ. 4-5; Paris 1903-1904, I, 113-115, სურ. 88-89; Baur 1912, 99, ნომერი 239, სურ. 24; Thouvenot 1927, 10, ნომერი 5, ილუსტრაცია 1; García y Bellido 1948, II, 87-89, ნომერი 7, ილუსტრაცია 24; de Navascués y de Juan 1954, ილუსტრაცია 10a; Riis 1959, 44; Schiffler 1976, 154, 321 (V 17); Shefton 1982, 361-362; Rouillard 1996, სურ. 51-ე გვერდზე; Cabrera Bonet and Sánchez Fernández 1998, 259, ნომერი 3; Blech, Koch and Kunst 2001, 614, ილუსტრაცია 210; Padgett 2003, 162-163, ნომერი 25.

¹⁰ პირადი კოლექცია. იხ. Padgett 2003, 12-13, სურ. 8.

კენტავრთა ღიმილი, ჩანს, გარკვეულ სიუჟეტურ კონტექსტში უნდა აიხსნას. ფიგურების შექმნისას იგი უთუოდ გონებაში ექნებოდათ ავტორებს. ამ კონტექსტის წარმოსახვა, მოფიქრება ჩვენთვის საინტერესო ხუთი მოქანდაკიდან თითოეულს შეეძლო რომელიმე ძველბერძნული ლიტერატურული პასაჟის, უფროსთაგან გაგონილი მითის ან სულაც ხელოვნების რაიმე ნიმუშის გათვალისწინებით. სიუჟეტის გამოცნობისთვის გასაღებს გვაძლევს ერთი საგულისხმო გარემოება: ხუთივე სტატუეტი წარმოადგენდა ღვინის შესანახი დიდი ზომის ძველბერძნული ჭურჭლის, ლებესის, სახელურს ან დეკორატიულ ელემენტს.¹¹ ამ ფუნქციის გათვალისწინება გონებაში უმაღლეს ატივტივებს ღვინოსთან დაკავშირებულ მითებს კენტავრებზე. ასეთი არაერთია, მაგალითად, თქმულება თესალიელ ცხენკაცებზე, რომლებიც იმდენად დათვრნენ ლაპითა მეფე პირითოროსის ქორწილში, რომ პატარძალსა და მასპინძელთა ქალებს დაუპირეს მოტაცება. მაგრამ არის ერთი საყურადღებო მითი. ის პელოპონესელ, მთა ფოლოზე მობინადრე კენტავრებს ეხება და, სხვადასხვა პერიოდის ბერძენ მოღვაწეთა მონათხრობის გათვალისწინებით,¹² შემაჯამებელი სახით ასე შეიძლება გადმოიციეს: ევრისტევსისგან მიღებული მესამე დავალების შესასრულებლად, ერიმანთოსის ტახის ცოცხლად დასაჭერად მიმავალმა ჰერაკლემ გზად პელოპონესელ კენტავრ ფოლოსს შეუარა, რომელიც თესალიელი ქრონის დარად ელინი გმირებისადმი კეთილგანწყობით გამოირჩეოდა. ფოლოსი ხორციტ გაუმასპინძლდა სტუმარს. ამასთანავე, თავი ახადა ღვინის დიდ ჭურ-

¹¹ იხ. Cabrera Bonet and Sánchez Fernández 1998, 259, ნომერი 3; Padgett 2003, 14, 157.

¹² იხ., მაგალითად, D.S. 4.12.3; Apollod. 2.83-87.

ჭელს, რომელშიც მთა ფოლოეზე მცხოვრები ყველა კენტავრის საერთო ღვინო ინახებოდა, და გმირს ღვინო შესთავაზა. ღვინის სურნელი ეცათ კენტავრებს და ნელ-ნელა, აქეთ-იქიდან დაიძრნენ ფოლოსის გამოქვაბულისკენ, რათა შეერთებოდნენ მინახეთ. ცხენკაცები უბრალოდ თავიანთი საერთო ღვინის დაღევის აპირებდნენ ფოლოსთან და მათთან ან მასთან ერთად, ვინც მომძე ფოლოსის მღვიმეში დახვდებოდათ. ფოლოსის გამოქვაბულში მოხდა ჰერაკლესა და პელოპონესელი კენტავრების ბრძოლა, რასაც, ცხადია, კენტავრების არაცივილიზებულიობით და ველურობით ხსნიან ძველი ბერძენი ავტორები. ეს მითი ძვ. წ. 530 წლისთვის უკვე ცნობილი იყო. ამას მოწმობს ათენეოსის „ბრძენთა ნადიმში“ შემორჩენილი ერთი ფრაგმენტი ძველ ბერძენ პოეტ სტესიქოროსის (ძვ. წ. 640 – 555 წლები) ეპიკური პოემიდან „გერიონეისი“, სადაც ფოლოსთან სტუმრად მისულ ჰერაკლეზე ნათქვამია:

σκάφιον δὲ λαβὼν δέπας ἔμμετρον ὡς τριάνγυνον
 πῖ' ἐπισχόμενος, τό ρά οἱ παρέθηκε Φόλος κερύσας.¹³
 ღრმა თასი, სამი დოქის ტევადობისა, ფოლოსმა
 წყალში გაზავებული
 ღვინით რომ გაუვსო, ტუჩებთან მიიღო და
 გამოსცალა.

სტატუეტების ფუნქციისა და ნახსენები მითის გათვალისწინებით, ნათელი ხდება, რომ ჩვენთვის საინტერესო ხუთი კენტავრი მთა ფოლოეზე მოზინადრე რიგითი ცხენკაცები არიან. მათ ეს-ესაა ეცათ ფოლოსის გამოქვაბულიდან გამოძავალი სა-

¹³ Stesich. *fr.* 181 (Page 1962); Ath. 11.499A.

ერთო ღვინის სურნელი,¹⁴ გაეღიმათ, გაუხარდათ, სახე გაებადრათ. თითოეული მათგანი თითქოს ამბობს, უჰ, უჰ, ჩვენს ფოლოსს, ეტყობა, ვიღაც სწვევია, უთუოდ მიზეზი რაიმე აქვთ მოლხენის, წავიდე, შევუერთდე, მეც მოვილხინოო. ღვინის არომატით დაბანგულნი, სიხარულით იმართებიან მხრებში სანუკვარი სასმელის სურნელზე, მხარზე კოხტად მოირგებენ თავიანთ განუყრელ კომბალს და ისე დინჯად გაეშურებიან მოძმის გამოქვაბულისკენ, თითქოს ამ სიარულითაც გამოხატავენ, რომ წინდაწინ ტკბებიან მოსალოდნელი ლხინით. ცხადია, ჰერაკლე ჯერ არც დაუნახავთ, ახლა მიეშურებიან ფოლოსის მღვიმისკენ. კომბალი ამ შემთხვევაში რიგითი კენტავრების ტრადიციული ატრიბუტი იქნებოდა უთუოდ და არამც და არამც ძალმომრე, საომრად გამზადებული ცხენკაცების იარაღი. უცნობმა ბერძენმა ხელოვანებმა გონებაში წარმოისახეს, მოიფიქრეს, გამოყვეს ისეთი დეტალი მითისა, რაზეც არც მანამდე, არც შემდეგ არცერთ სხვა ელინ ოსტატს არ უფიქრია. ისინი არ გაჰყვნიენ კენტავრთა მთვრალ, მოძალადე არსებებად წარმოსახვის ტრადიციულ, გატკეპნილ გზას. ამ უცნობმა ოსტატებმა, განსაკუთრებით კი პრინსტონის უნივერსიტეტის ხელოვნების მუზეუმში დაცული ქანდაკის შემქმნელმა, მითიური ცხენკაცების თვალით შეხედეს სინამდვილეს და... დაინახეს კენტავრთა ყოფის ხიბლი. ასეთი ინტერპრეტაციები არცთუ მრავალია არქაული ეპოქის ძველ ბერძნულ ხელოვნებაში. ამიტომ პრინსტონის უნივერსიტეტის ხელოვნების მუზეუმში დაცული კენტავრის სტატუეტი სწორედ რომ უმნიშვნელოვანესია. მასში საინ-

¹⁴ შდრ. Polyaen. 1.3.1, სადაც ნახსენებია, ფოლოსის მიერ თავახდილი ქვევრიდან ამომავალმა ღვინის სურნელუბამ როგორ მიიზიდა მეზობლად მცხოვრები ცხენკაცები.

ტერესო იდეა ასევე საინტერესოდ არის ხორცშესხმული. სტატუეტი ხუთეულში ყველაზე გამორჩეულია და დახვეწილი. ღვინის დიდი ჭურჭლის დამზადება-შემკობის მოსურნე ძველი ბერძენი ხელოვანისთვის ძნელი იქნებოდა მოეფიქრებინა უფრო გენიალური სახელური, ვიდრე ეს ფიგურაა: ის უმაღლეს გენდარულ წარსულს გაახსენებდა ამ ჭურჭელთან ღვინის ამოსაღებად მისულ კაცს და კენტავრის, ამ მითიური ცხენკაცის გაბანგული ღიმილით მიანიშნებდა მოლხენის მსურველს, რომ ღვინო იყო შვება და ლხენა.

ჩვენი ინტერპრეტაციის მართებულობას ამყარებს ვულჩიში აღმოჩენილი ერთი ათენური შავფიგურული ჰიდრია, რომელიც დაახლოებით ძვ. წ. 510 წლით თარიღდება და დღესდღეობით მიუნხენში ანტიკურობის სახელმწიფო კოლექციაში ინახება (სურ. 9).¹⁵ ჰიდრიაზე მხატვარს პელოპონესელ ცხენკაცთა საერთო ღვინის შემნახველ ქვევრთან გამოუსახავს მთა ფოლოზე მოსული ჰერაკლე და მისი მასპინძელი, თავისი მღვიმის შესასვლელში მდგომი ფოლოსი. ჰერაკლეს უკან დგას გმირის მფარველი ქალღმერთი ათენა, ხოლო სცენის მარცხენა მხრიდან შემოდის ორი კენტავრი, რომლებიც აშკარად თავიანთი დაძველებული ღვინის ტკბილმა სურნელმა მოიზიდა და მოსალხენად გამოუწიათ გულმა. ისინი მხიარულად მოუბარნი მოდიან და სიბრაზის ნიშანწყალიც არ ეტყობათ.

¹⁵ მიუნხენი, ანტიკურობის სახელმწიფო კოლექცია, ინვენტარის ნომერი 1705. იხ. Jahn 1854, 152, ნომერი 435; Baur 1912, 43, ნომერი 132, ილუსტრაცია 3; Brommer 1973, 180 (A 30); Schiffler 1976, 19, 41, 249 (A 65 = A/Ph 4); Brize 1980, 148, ნომერი 24; Vierneisel and Kaeser 1990, 336-337, სურ. 57.1; Leventopoulou, Maria, Lila Marangou *et al.* 1997, ნომერი 237; Wünsche 2003, 16, სურ. 3 (ზემოთ), 162, 166-169, სურ. 23.1, 408, კატალოგის ნომერი 95.

რამდენადაც ღიმილის ცხენკაცების ხუთივე სტატუეტი არქაულ პერიოდშია შექმნილი, მიზანშეწონილი იქნება, თვალი გადავავლოთ ამ ეპოქის ლიტერატურულ პასაჟებს, რომლებიც ღვინის დაღვევის წადილს ან ადამიანზე ღვინის სურნელის ზემოქმედებას აღწერს. იმ დროის პოეტთათვის დიონისეს სიხარულისმომგვრელი საჩუქარი ნამდვილად არის საკმაოდ ახლობელი თემა. ალკეოსი ერთ-ერთ თავის ლექსში ღვინოს დარდისგან განმკურნავ საუკეთესო წამლად მოიხსენიებს:

ὄς χρῆ κάκισι θύμιον ἐπιτρέπειν,
 προκίψομεν γὰρ οὐδὲν ἄσάμενοι,
 ᾗ Βύκχι, φαρμάκων δ' ἄριστον
 οἶνον ἐνεικαμένοις μεθύσθην.¹⁶

არ გვეკადრება ბოროტებით აღვივსოთ სული,
 ვერას მივაღწევთ და ამაოდ დავიტანჯებით,
 სჯობს, ჩემო ბიკეს, ჩვენი სულის
 დიდებულ მკურნალს მივენდოთ, დავთვრეთ!¹⁷

თუმცა ალკეოსისთვის ღვინო უზრალოდ ნადველის ჩასაკლავი სასმელი არ არის. იგი, უპირველეს ყოვლისა, ზევსისა და სემელეს ვაჟის ღვთიური ძღვენია, რომელსაც სიამე და სიხარული მოაქვს.¹⁸ პოეტის შემოქმედებაში ღვინო გააზრებულია იმგვარადვე სასურველად ცხოვრებაში, როგორც გულწრფელობა სა-

¹⁶ Alc. fr. 335 (Voigt 1971). იხ. ასევე Alc. fr. 50 (Voigt 1971).

¹⁷ წინამდებარე სტრიქონების თარგმანი ეკუთვნის ნანა ტონიას (ტონია 2002, 58, ფრაგმენტი 30).

¹⁸ იხ. Alc. fr. 346 (Voigt 1971).

ზოგადობის წევრთა შორის.¹⁹ ამასთან, მისთვის სასიხარულო ამბის ან ზუნების ამა თუ იმ საამო სიახლის შეტყობისას, პირველი, რითაც აღკვესს სურს გული გაიხაროს, არის დიონისეს საჩუქარი. ამიტომ იყო, რომ, როდესაც თავისი მძვინვარე ოპონენტის, ტირან მირსილოსის სიკვდილის ამბავი გაიგო, ღვინით მოლხენა ინატრა.²⁰ ხოლო როდესაც გაზაფხულის დადგომა იგრძნო, ღვინით სავსე თასით მიეგება მას:

ἦρος ἀνθήμεντος ἐπίοιον ἐρχομένοιοι

...

ἐν δὲ κέρνατε τὼ μελιόδεος ὄττι τάχιστα

κράτηρα...²¹

გავიგე, ყვავილოვანი გაზაფხული მობრძანდება

...

დაუყოვნებლივ გამიმზადეთ წყალში გაზავებული

თაფლივით ტკბილი ღვინით სავსე კრატერი...

ღვინო არქაული პერიოდის კიდევ ერთი პოეტის, ანაკრეონის შემოქმედებაშიც მიჩნეულია სიხარულის მომგვრელ საშუალებად.²² ერთ-ერთ ლექსში ანაკრეონი მოუწოდებს თანამეინახეთ, ნუ გამართავენ ღრეობას და ნუ ილოთებენ სკვითები-

¹⁹ შდრ. Alc. fr. 366 (Voigt 1971): Οἶνος, ὃ φίλε παῖ, καὶ ἀλάθεια / „ღვინო, ძვირფასო ბიჭო, და სიმართლე“. შდრ. Snell and Maehler 1981, III, 10-11.

²⁰ Alc. fr. 332 (Voigt 1971): „ახლა კი გვმართებს მოვილხინოთ თავდავიწყებით, | რადგან მირსილოსს, როგორც იქნა, აღმოხდა სული“ (თარგმანი ნანა ტონიასი [ტონია 2002, 54, ფრაგმენტი 17]).

²¹ Alc. fr. 367 (Voigt 1971).

²² იხ. Bowra 1961, 275-277; MacLachlan 1997, 142-144.

ვით, არამედ ზომიერად ილხინონ და თან საამო სიმღერებით დატკბენენ.²³

არქაული ეპოქის პოეტთა გარდა, რომლებიც რეალური ადამიანები იყვნენ, საგულისხმო და საინტერესოა ერთი პასაჟი ჰომეროსის „ოდისეიდან“, რადგან მასში ჩანს ღვინის სურნელის ზეგავლენა ისეთსავე მითურ და ფანტასტიკურ არსებაზე, როგორებიც კენტავრები იყვნენ. ამ ეპიკური პოემის მიხედვით, ფანტასტიკური არსებებიც კი ამბროსიასა და ნექტარს ადარებდნენ დიონისეს ძღვენს.²⁴ „ოდისეის“ მეცხრე ქებაში ითაკის მეფე ჰყვება თავის თავგადასავალს კიკლოპების, ამ უხეში და არაცივილიზებული ცალთვალა ბუმბერაზების მოდგმის კუნძულზე. საგულისხმოა, რომ ამბის თხოობას ოდისევსი იწყებს ღვინის მნიშვნელობის ხაზგასმით. იგი ეუბნება ფეაკების მეფე ალკინოოსს, რომ, მისი აზრით, არაფერი შეედრება იმას, მეინახენი ილხენდნენ და იშვებდნენ და თან აედის მღერას უგდებდნენ ყურს, მწდენი კი ღვინით უვსებდნენ მათ ფიალებს.²⁵ ამის შემდეგ ოდისევსი იხსენებს, ტროიდან შინმომავალ თავის ამხანაგებთან ერთად როგორ აღმოჩნდა კიკლოპების მიწაზე. აქ მათ ნახეს ერთი გამოქვაბული, რომლის მკვიდრი კიკლოპი პოლიფემოსიც სასტიკად მოეპყრო მოსულთ: დაატუსაღა ისინი და ყოველდღე ორ კაცს ჭამდა ოდისევსის თანმხლებთაგან. კიკლოპის დასამარცხებლად ითაკის გონებამახვილმა მეფემ იარაღად გამოიყენა... საოცრად სურნელოვანი ღვინო. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ კიკლოპების კუნძულზე ვაზი ხარობდა და ეს არსებები

²³ Anac. fr. 11 (Page 1962) = ფრაგმენტი 33 (კალატოზი 1988).

²⁴ Hom. Od. 9.359. ob. Seltman 1957, 35.

²⁵ Hom. Od. 9.5-11.

ღვინოს დიახაც რომ იცნობდნენ.²⁶ შესაბამისად, პოლიფემოსის დამარცხება შეუძლებელი იქნებოდა ჩვეულებრივი ღვინით; ეს შეეძლო მხოლოდ საუცხოოდ სურნელოვან ღვინოს. და მართლაც: ოდისევსმა კიკლოპს არაჩვეულებრივი, განსაკუთრებული არომატისა და გემოს ღვინო შესთავაზა, რომელიც თვით მარონს, თრაკიის ქალაქ ისმაროსის მკვიდრ აპოლონის ქურუმს დაეწურა და დაეყენებინა.²⁷ მარონს მადლიერების ნიშნად ეჩუქებინა ეს სასწაულებრივი, ღვთაებრივი სურნელების მქონე ღვინო ითაკის მეფისათვის, რაკი ოდისევსს ისმაროსის იავარყოფისას აპოლონის ქურუმი და მისი ცოლ-შვილი დაენდო და მათთვის ხელი არ ეხლო.²⁸ ღვინოზე საუბრისას პენელოპეს მეუღლე სწორედ მის საუცხოო სურნელსა და ძლიერებას უსვამს ხაზს:

τὸν δ' ὅτε πίνοιεν μελιηδέα οἶνον ἐρσθρόν,
 ἐν δέπας ἐμπλήσας ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα
 χεῦ', ὀδμη' δ' ἠδέϊα ἀπὸ κρητῆρος ὀδῶνδει
 θεσπεσίη· τότ' ἂν οὔ τοι ἀποσχέσθαι φίλον ἦεν.²⁹

²⁶ Hom. *Od.* 9.110-111, 357-358. შდრ. Stubbings 1962, 524; Heubeck, West, Hoekstra, Hainsworth, Russo and Fernández-Galiano 1988-1992, II, 21, ad 110-111.

²⁷ მარონის სახელი მომდინარეობს თრაკიის სამხრეთ სანაპიროზე მდებარე, ანტიკურ პერიოდში თავისი ღვინით განთქმულ ქალაქ მარონეიას სახელწოდებიდან (Plin. *HN* 14.6.53-54). ისმაროსულ ღვინოს ახსენებს არქილოქოსიც, ვინც ამბობს, რომ შუბზე აქვს ისმაროსული ღვინო / ἐν δίρι δ' οἶνος Ἰσμαρικῶς (Archil. *fr.* 2 [West 1992]). პოეტის ამ ნათქვამის ინტერპრეტაციისთვის იხ. Lasserre and Bonnard 1958, 3, ad 7; Gerber 1970, 12, ფრაგმენტი 2, ad 1; Snell and Maehler 1981, II, 126, ad 2; Campbell 1982, 142, ad 1).

²⁸ Hom. *Od.* 9.196-205.

²⁹ Hom. *Od.* 9.208-211.

ყოველთვის, როცა (მარონი) ამ თაფლივით ტკბილი წითელი ღვინის დალევას მოისურვებდა, ერთ ფიალას აავსებდა და მას კრატერში ოცწილ წყალში გააზავებდა, კრატერიდან ამ დროს ღვთაებრივად ტკბილი სურნელი ამოიფრქვეოდა; მაშინ კაცთაგან ძნელად თუ ვინმე შეიკავებდა თავს ამ ღვინის დალევისაგან.

მარონის ნაჩუქარი ღვინო იმდენად ძლიერი და არომატული იყო, რომ უადრესად დიდი რაოდენობის, ოცწილ წყალში უნდა გაეზავებინა კაცს დასალევად.³⁰ ოდისევსმა კი ეს ღვინო განუზავებელი შესთავაზა პოლიფემოსს, რათა სასმელის მომაჯადოებელ სურნელებას არაფერი მოკლებოდა. ჩვეულებრივ განუზავებელი რძით კმაყოფილმა კიკლოპმა,³¹ როგორც ჩანს, დიონისეს ბადიშიშვილის³² ძღვენის გამაბრუებელ სურნელს ვერ გაუძლო, იხმია სასმელი და შეთავაზებული კათხა კიდევ გამოსცალა ბოლომდე.³³ ოდისევსის მონათხრობში არის ერთი ჩვენთვის მეტად ნიშანდობლივი დეტალი. კერძოდ: ითაკის წინდახედული მეფე ამბობს, რომ ქალაქ ისმაროსის დატოვებისას მარონის ნა-

³⁰ არქაული პერიოდის ძველ საბერძნეთში ერთწილ ღვინოს დასალევად, ჩვეულებრივ, ორწილ ან სამწილ წყალში აზავებდნენ (შდრ. Hes. *Op.* 596. *ib.* Page 1955, 308, ad 4; West 1978, 308, ad 596). ჰომეროსი მარონისეული ღვინის სამ ძირითად თვისებას აქვს: გემოს (μαλιδέα – *Od.* 9.208), ფერს (ἐρυθρόν – *Od.* 9.208) და ყველაზე მეტად – სურნელს (ὀσμὴ – *Od.* 9.210).

³¹ Hom. *Od.* 9.248-249, 297. შდრ. Schein 1970, 78-79; Heubeck, West, Hoekstra, Hainsworth, Russo and Fernández-Galiano 1988-1992, II, 28, ad 248-251, 30-31, ad 297.

³² „ქალთა კატალოგის“ მიხედვით, მარონი დიონისეს ბადიშიშვილი იყო (Hes. *fr.* 238 [Merkelbach-West 1967]).

³³ Hom. *Od.* 9.354.

ჩუქარი ღვინო საგანგებოდ შეინახა მომავლისთვის, რადგან გული უგრძნობდა, ეს სურნელოვანი სასმელი უთუოდ გამოადგებოდა ველურ და ღონიერ მხეც-კაცთან დაპირისპირებისას, რომელსაც არაფერი გაეგებოდა ცივილური ქცევისა.³⁴ კენტავრებსაც ძველი ბერძენი ხელოვანები და პოეტები ხომ, როგორც წესი, მსგავს ველურ, უხეშ, უკულტურო და სასტიკ მხეც-კაცებად მოიაზრებდნენ, რომლებსაც საოცრად უყვარდათ ღვინო და ახელებდათ მისი დალევა. ჰომეროსის მიერ მოთხრობილი კენტავრ ვერიტიონის ამბავიც იკმარებს ამის დასტურად.³⁵ ჩვენს მიერ განხილული ცხენკაცთა ქანდაკებების ხუთეული კი იმით გამოირჩევა, რომ მათი შემქმნელები აქცენტს ღვინით გონდაკარგულ, გაშმაგებულ და აგრესიულ არსებებზე არ აკეთებენ. ამ ოსტატების წარმოსახვით, პელოპონესში, არკადიაში, ფოლოეს მთაზე, ამო ლხინის მოტრფიალე ხუთი ლაღი, ხალისიანი, მომღიმარი ცხენკაციც ცხოვრობდა. ელინი გმირების წინააღმდეგ ბრძოლისას თესალიაში დამარცხების შემდეგ კენტავრები პელოპონესშიც დამარცხდნენ და ძველი ბერძნული მითოლოგიის სცენიდან სამუდამოდ გაქრნენ.

³⁴ Hom. *Od.* 9.213-215.

³⁵ Hom. *Od.* 21.295-304.

სურათი 1

თესალიური კენტავრომაქია. ოლიმპიაში მდებარე ზევსის ტაძრის დასავლეთი ფრონტონი. ძვ. წ. 470-456 წლები.
ოლიმპიის არქეოლოგიური მუზეუმი.

სურათი 2

კენტავრის სტატუეტი. ატიკური, ბრინჯაო, დაახლოებით ძვ. წ. 530 წელი.
პრინსტონის უნივერსიტეტის ხელოვნების მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი
1997-36.

სურათი 3

კენტავრის სტატუეტი პრინსტონის უნივერსიტეტის ხელოვნების მუზეუმში, ინვენტარის ნომერი 1997-36.

სურათი 4

კენტავრის სტატუეტი პრინსტონის უნივერსიტეტის ხელოვნების მუზეუმში, ინვენტარის ნომერი 1997-36.

სურათი 5

კენტავრის სტატუეტი. ლაკონიური, ბრინჯაო, ძვ. წ. მე-6 საუკუნის მეორე მეოთხედი.

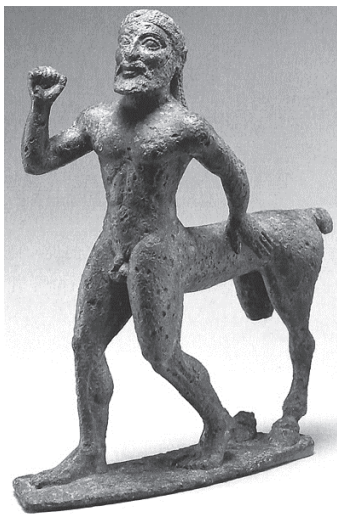
ათენი, ეროვნული არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 6680

სურათი 6

კენტავრის სტატუეტი. ლაკონიური, ბრინჯაო, ძვ. წ. 540-530 წლები.
 პარიზი, საფრანგეთის ეროვნული ბიბლიოთეკა, მონეტების, მედლებისა
 და ანტიკურობის მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 514.

სურათი 7

კენტავრის სტატუეტი.
 პელოპონესური, ბრინჯაო,
 ძვ. წ. 540-530 წლები.
 მადრიდი, ეროვნული
 არქეოლოგიური მუზეუმი,
 ინვენტარის ნომერი 18536.

სურათი 8

კენტავრის სტატუეტი. ძვ. წ. 510-500
წლები. კერძო კოლექცია.

სურათი 9

პელოპონესელი კენტავრები
ჰერაკლეს მოსვლისას მთა
ფოლოეზე.
შავფიგურული ჰიდრია, ატიკური,
დაახლოებით ძვ. წ. 510 წელი.
მიუნხენი, ანტიკურობის
სახელმწიფო კოლექცია,
ინვენტარის ნომერი 1705.

ბიბლიოგრაფია:

Alden, Maureen. 2000. *Homer Beside Himself: Para-Narratives in the Iliad*. New York: Oxford University Press.

Babelon, Jean. 1900. *Guide illustré au Cabinet des Médailles et Antiques de la Bibliothèque Nationale: les antiques et les objets d'art*. Paris: Ernest Leroux Éditeur.

Babelon, Jean. 1929. *Choix de bronzes et de terres cuites des collections Oppermann et de Janzé*. Paris: Les Éditions G. Van Oest.

Babelon, Jean and Jules Adrien Blanchet. 1895. *Catalogue des bronzes antiques de la Bibliothèque Nationale*. Paris: Ernest Leroux Éditeur.

Baur, Paul V. C. 1912. *Centaur in Ancient Art: The Archaic Period*. Berlin: Karl Curtius.

Blech, Michael, Michael Koch and Michael Kunst, eds. 2001. *Denkmäler der Frühzeit*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

Bowra, C. M. 1961. *Greek Lyric Poetry: From Alcman to Simonides*. Oxford: Clarendon Press.

Brize, Philip. 1980. *Die Geryoneis des Stesichoros und die frühe griechische Kunst*. Würzburg: Konrad Triltsch Verlag.

Brommer, Frank. 1973. *Vasenlisten zur griechischen Heldensage*. Marburg: N. G. Elwert Verlag.

Cabrera Bonet, Paloma and Carmen Sánchez Fernández, eds. 1998. *Los Griegos en España: tras las huellas de Heracles*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura.

Campbell, David A. 1982. *Greek Lyric Poetry: A Selection of Early Greek Lyric, Elegiac and Iambic Poetry*. Bristol: Bristol Classical Press.

Casson, Stanley. 1922. "Bronze Work of the Geometric Period and its Relation to Later Art." *The Journal of Hellenic Studies* 42: 207-219.

de Navascués y de Juan, Joaquín María. 1954. *Museo Arqueológico Nacional: Guías de los museos de España, 1*. Madrid: Dirección General de Bellas Artes.

de Ridder, André. 1896. *Catalogue des bronzes trouvés sur l'Acropole d'Athènes*. Paris: Albert Fontemoing Éditeur.

García y Bellido, Antonio. 1948. *Hispania Graeca*, 2 vols. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos.

Gerber, Douglas E. 1970. *Euterpe: An Anthology of Early Greek Lyric, Elegiac, and Iambic Poetry*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert – Publisher.

გორდეზიანი, რისმაგ. 1988. *ბერძნული ცივილიზაცია*, ნაკვეთი I. თბილისი: „მერანი“.

Guthrie, Jill, ed. 1998. “Acquisitions of the Art Museum 1997.” *Record of the Art Museum, Princeton University* 57: 164-208.

Herfort-Koch, Marlene. 1986. *Archaische Bronzeplastik Lakoniens*. Münster: Archäologisches Seminar der Universität.

Heubeck, Alfred, Stephanie West, Arie Hoekstra, John Bryan Hainsworth, Joseph Russo and Manuel Fernández-Galiano. 1988-1992. *A Commentary on Homer's Odyssey*, 3 vols. Oxford: Clarendon Press.

Hübner, E. 1898. “Die Büste von Ilici.” *Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts* 13: 114-134.

Jahn, Otto. 1854. *Beschreibung der Vasensammlung König Ludwigs in der Pinakothek zu München*. Munich: Jos. Lindauer'sche Buchhandlung.

კალატოზი, თამარ. 1988. *ანაკრეონტი, ანაკრეონტა*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

Lamb, Winifred. 1969. *Ancient Greek and Roman Bronzes*. Chicago: Argonaut, Inc., Publishers.

Lasserre, François and André Bonnard, eds. 1958. *Archiloque. Fragments*. Paris: Société d'édition “Les belles lettres”.

Leventopoulou, Maria, Lila Marangou *et al.* 1997. “Kentauroi et Kentaurides.” In *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, vol. 8, 671-721. Zurich – München: Artemis Verlag.

MacLachlan, Bonnie C. 1997. "Personal Poetry." In *A Companion to the Greek Lyric Poets*, edited by Douglas E. Gerber, 135-220. Leiden: Brill.

Mélida, José Ramón. 1897. "Figura de centauro. Bronce griego arcaico procedente de Rollos (Campo de Caravaca, Murcia)." *Revista de archivos, bibliotecas y Museos* 1: 513-516.

Merkelbach, Reinhold and Martin L. West, eds. 1967. *Fragmenta Hesiodae*. Oxford: Oxford University Press.

Müller, Karl Otfried. 1854-1856. *Denkmäler der alten Kunst*, 2 vols. Göttingen: Dieterichsche Buchhandlung.

Niemeyer, H. G. 1964. "Attische Bronzestatuetten der spätarchaischen und frühklassischen Zeit." In *Antike Plastik*, edited by Walter-Herwig Schuchhardt, Lieferung 3, Teil 1-3, 7-31. Berlin: Gebr. Mann Verlag.

Padgett, J. Michael, ed. 2003. *The Centaur's Smile: The Human Animal in Early Greek Art*. Princeton, New Jersey: Princeton University Art Museum.

Page, Denys Lionel. 1955. *Sappho and Alcaeus: An Introduction to the Study of Ancient Lesbian Poetry*. Oxford: Clarendon Press.

Page, Denys Lionel. 1962. *Poetae Melici Graeci*. Oxford: Clarendon Press.

Paris, Pierre. 1903-1904. *L'art et l'industrie de l'Espagne primitive*, 2 vols. Paris: Ernest Leroux Éditeur.

Reinach, Salomon. 1897-1930. *Répertoire de la statuaire grecque et romaine*, 6 vols. Paris: Ernest Leroux Éditeur.

Richter, Gisela Marie Augusta. 1953. *The Metropolitan Museum of Art: Handbook of the Greek Collection*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Riis, Poul Jørgen. 1959. "The Danish Bronze Vessels of Greek, early Campanian, and Etruscan Manufactures." *Acta Archaeologica* 30: 1-50.

Rolley, Claude. 1969. *Monuments figures: les statuettes de bronze*. Paris: de Boccard.

Ross, Ludwig. 1855-1861. *Archäologische Aufsätze*, 2 vols. Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubner.

Rouillard, Pierre. 1996. "Gli iberi." *Archeo* 135: 46-63.

Schein, Seth L. 1970. "Odysseus and Polyphemus in the *Odyssey*." *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 11: 73-83.

Schiffler, Birgitt. 1976. *Die Typologie des Kentauren in der antiken Kunst: vom 10. bis zum Ende des 4. Jhs. v. Chr.* Bern: Herbert Lang.

Seltman, Charles. 1957. *Wine in the Ancient World*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

Shamugia, Nikoloz. 2012-2013. "The Thessalian Centauromachy and Common Greek Identity in Homer." *Phasis* 15-16: 220-233.

Shefton, Brian Benjamin. 1982. "Greeks and Greek imports in the South of the Iberian Peninsula. The Archaeological Evidence." In *Phönizier im Westen*, edited by Hans Georg Niemeyer, 337-370. Mainz am Rhein: Phillip von Zabern.

Snell, Bruno and Herwig Maehler, eds. 1981. *Frühgriechische Lyriker*, 3 vols. Berlin: Akademie-Verlag.

Stubbings, Frank H. 1962. "Food and Agriculture." In *A Companion to Homer*, edited by Alan J. B. Wace and Frank H. Stubbings, 523-530. London: Macmillan & Co.

Thouvenot, Raymond. 1927. *Catalogue des figurines et objets de bronze du Musée archéologique de Madrid*. Bordeaux: Feret & Fils Éditeurs.

ტონია, ნანა, რედ. 2002. *ჰელიკონი: ძველი ბერძნული ლირიკა*. თბილისი: „ლოგოსი“.

Vierneisel, Klaus and Bert Kaeser, eds. 1990. *Kunst der Schale: Kultur des Trinkens*. Munich: Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek.

Voigt, Eva-Maria, ed. 1971. *Sappho et Alcaeus: Fragmenta*. Amsterdam: Polak & van Gennepe.

West, Martin L., ed. 1978. *Hesiod: Works and Days*. Oxford: Clarendon Press.

West, Martin L., ed. 1992. *Iambi et elegi Graeci ante Alexandrum cantati*, 2 vols. Oxford: Oxford University Press.

Wünsche, Raimund, ed. 2003. *Herakles – Herkules*. Munich: Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek.

Nicoloz Shamugia

Scuola Normale Superiore (Pisa), Italy

The Magnificent Five or the Smiling Horse-Men

Key words: bronze statuettes of centaurs, smile, Pholoe, Pholus

The present article discusses five Archaic bronze statuettes of centaurs which form a particularly interesting group of representations (figs. 2-8). The main feature that distinguishes the magnificent five from other centaurs is their smile. A significant question about them is who these centaurs are. The horse-men stare at the onlooker with their genial and likeable faces, big wide-open eyes, and, most notably, with radiant smiles, which makes them wonderfully pleasant, peaceful, and attractive monsters registering no potential aggression. Taking into consideration the fact that the figurines decorated large wine vessels, it seems plausible to interpret the statuettes as representing the centaurs dwelling on Mount Pholoe who surged up in order to become fellow drinkers of Pholus, the host of Heracles, as soon as the aroma of their own communal wine hit their nostrils. The artists of the five bronze statuettes seem to have imagined ordinary Peloponnesian centaurs overjoyed by the strong fragrance of their wine, and they created images of smiling horse-men with this idea in mind.

ნინო ჩიხლაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

კომედია „მხედრები“ ანუ არჩევნები არისტოფანესეულად, თანამედროვე აქცენტებით

საკვანძო სიტყვები: არისტოფანე, არჩევნები, კომედია „მხედრები“

არისტოფანეს შემოქმედება ის კლასიკაა, რომელიც დღემდე არ კარგავს აქტუალობას. ერთ-ერთი საინტერესო ამ თვალსაზრისით არის მისი კომედია „მხედრები“ (ძვ.წ. 425–424). როგორც ყოველთვის, არისტოფანეს ეს კომედიაც მის თანამედროვე ათენში შექმნილ მდგომარეობაზეა; როგორც ყოველთვის, დრამატურგი აქაც ახერხებს მას მარადიული სიმწვავე და აქტუალობა მისცეს ყველგან, ყველა დროსა და სივრცეში, რადგან თემები, რომელსაც ბერძენი კომედიოგრაფი ეხება, ზოგად ადამიანური ბუნებისაა. ეს არის დრამატული პამფლეტი, შესაძლოა, ყველაზე უფრო გაბედული, რაც კი სცენაზე ოდესმე დადგმულა¹.

ამ პიესაზე საუბრისას, ჩვეულებრივ, ყურადღებას ამახვილებენ იმაზე, რომ კომედიაში გამასხარავებელია დემაგოგი კლეონი და ზოგადად დემაგოგია, ათენელი სტრატეგოსები ნიკიასი

¹ Dorey 1972, 12.

და დემოსთენესი, მხედრები, რომლებიც ათენის ჯარის არისტოკრატიულ ნაწილს შეადგენს².

რა თქმა უნდა, არისტოფანეს ტექსტი მრავალგვარი ინტერპრეტაციის საშუალებას იძლევა. მთავარი საკითხი, რომელმაც ამჯერად ჩემი ყურადღება მიიქცია, დემოსის მიერ მსახურების არჩევის პროცედურა და მასთან დაკავშირებული ხარვეზებია, რომელიც, უკვე თითქმის 2500 წელია თან ახლავს არჩევნების პროცესს ზოგადად და რომლითაც, არისტოფანე ყველა ტიპის არჩევნებზე აკეთებს პამფლეტს.

რატომ დგება კომედიაში არჩევნების აუცილებლობა?

არჩევნები – საარჩევნო პროცესია, რომლის დანიშნულება და შედეგია საჯარო ხელისუფლებისა და თანამდებობის პირთა არჩევა. ეს არის ქვეყნის მოქალაქეთა უფლება – შეცვალონ მმართველობის ფორმა გარკვეული პროცედურების საშუალებით.

პერსონიფიცირებული ათენელი ხალხის, დემოსის ორი მსახური შემფოთებულია მათი „მოხუცი, ანჩხლი, ფხუკიანი, გამოყრუებული და გამოშტერებული“ ბატონის ახალშემძენილი მსახურის, პაფლაგონიელი მეტყავის თავხედობითა და აღვირაზსნილობით: „რაც ის უკეთური სახლში შემოგვეჭრა, დაოსებული ვართ ცემით მსახურები“ (Arist. *Hipp.* 4-5). მას მთლიანად ჩაუგდია ხელში დემოსი და ატყუებს ისე, როგორც სურს.

მსახურებმა სასწრაფოდ მისი მოშორება და ახლით შეცვლა გადაწყვიტეს. რადგანაც კრებსითი *ხალხი* ერთი პერსონით – დემოსით არის კომედიაში წარმოდგენილი, პირობითად შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ ორი მოსამსახურეც უკმაყოფილო ხალხის საკმაოდ დიდი ფენის ინტერესებს წარმოადგენს და მათი

² Anderson 2003, 1-9; McGlew 1996, 144.

უკმაყოფილება ვერაფრით დაიყვანება მხოლოდ ორი ადამიანის პრობლემამდე.

უკმაყოფილო ხალხია, მაგრამ ასეთ დროს კონკრეტული ლიდერები ყოველთვის ასრულებენ კატალიზატორის, პროცესების ორგანიზება-დაჩქარების, ხალხის გამოფხიზლების ფუნქციას. შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ ხალხის ინტერესების გამომხატველი და დამცველი ორი მოსამსახურეა, რომლებმაც პირველებმა დააფიქსირეს შექმნილი გაუსაძლისი მდგომარეობა და თავის თავზე აიღეს პროცესების წარმართვა, ხალხისთვის თვალის ახელის თუ გამოფხიზლების როლი. მათ მოიძიეს შესაბამისი კანდიდატი, შექმნეს საჭირო გარემო და გარედან აკვირდებიან არჩევნების პროცესს. გარკვეულწილად, შეიძლება ითქვას, რომ დამკვირვებლების ფუნქციასაც თვითონვე ასრულებენ.

ვის აქვს არჩევნებში მონაწილეობის მიღების უფლება?

მოქალაქეებს აქვთ ქვეყნის მართვაში მონაწილეობის უფლება პირდაპირ, ან თავისუფალი არჩევნების შედეგად არჩეული წარმომადგენლების მეშვეობით.

კომედიაში არჩევნებს ატარებს პერსონიფიცირებული დემონი, ანუ ხალხი, სავარაუდოდ, ხმის ულფების მქონე მოქალაქეები.

არჩევნებს სჭირდება შესაბამისი კანდიდატები, რომლებიც კენჭს იყრიან. ვინ შეიძლება იყოს კანდიდატი? ხშირად, შემთხვევითი პიროვნება, რომელიც, უბრალოდ, საჭირო დროს საჭირო ადგილზე აღმოჩნდება.

როგორც კი შეკითხვა ჩნდება – „მერედა სად ვიპოვოთ ასეთი კაცი? (Arist. *Hipp.* 145), „ასეთი კაციც“ ჩნდება, „თითქოსდა განგებით“ (148). არჩევნებით დაინტერესებული პირები ირგვლივ მიმოიხედავენ და ვინც პირველი შერჩებათ ხელში, კანდიდა-

ტიც ის ხდება. ასე შემთხვევით, მეძებვე აგორაკრიტოსი სწორედ მაშინ გამოჩნდება ასპარეზზე, როცა ახალი „მთავრობის“ არჩევის საკითხი აქტიურად დგება. მაშინვე მას მიაშურებენ ორგანიზატორები შემახილებით: „აქეთკენ წამოდი, ძვირფასო, შენ უნდა დაგვიხსნა ჩვენცა და ქალაქიც“ (149-150).

ასე შემთხვევით „გაუმართლა და გაბედნიერდა“ (151) აგორაკრიტოსი. ასე გახდა „დღეს არაფერი, ხვალ ყველაფერი, ბედნიერი ათენის მეუფე (159-160).

როგორია არჩევნებში გამარჯვებულის პერსპექტივა?

როგორც ხდება ხოლმე – უსაზღვრო ძალაუფლება მიენიჭება. მას შეუძლია „პნიქსის, აგორას, ნავსადგურის უფროსი გახდეს, მას შეუძლია საბჭო გადათელოს, ყველა დაიმონოს, კუნძულეზიც“, რაც მოესურვება, ის გააკეთოს, მაგალითად, პრიტანიონში გოგოები მიიყვანოს (164-167).

უნდა იყოს თუ არა ძალაუფლების ხელში ჩაგდების მსურველი კანდიდატი ცოტა მაინც ავანტიურისტი?

შეკითხვაზე, თუ რატომ შეილება გახდეს აგორაკრიტოსი „კაცი უდიდესი“? (179), პასუხი ასეთია: „სწორედ იმიტომ, მეძებვე, წამხდარი, თავხედი რომ არის“ (180-181) (პოლიტიკა ბინძური საქმეა?).

როგორ უნდა მართოს ასეთმა კაცმა, გაუნათლებელმა, უღირსი მშობლების შვილმა, მეძებვე აგორაკრიტოსმა, რომელსაც მართვის არანაირი გამოცდილება არ გააჩნია, ქვეყანა?

ლიდერებს მიაჩნიათ, ძალიან მარტივად – თავისი ძველი, მეძებვისთვის დამახასიათებელი პროფესიული უნარ-ჩვევებით და მეთოდებით: „რასაც აკეთებდი, ისევ ის აკეთე, კარგად გამოშიგნე საქმე, ამღვრიე და დაშაქრულ სიტყვებით დაატკბე დემოსი (214-216).

მთავარია, კანდიდატი იყოს დემაგოგი. დანარჩენი ყველაფერი მეორეხარისხოვანია: „ხალხზე ბატონობას არც განათლებული, არც პატიოსანი კაცი არ სჭირდება, მხოლოდ – უმეცარი და უსასიზღრესი. არც წერა-კითხვის ცოდნაა საჭირო. და ხალხმა საერთოდ არ უნდა აიცოდეს ამ ნაკლის შესახებ“ (185-195).

ლიდერების აზრით, აგორაკრიტოსს აქვს ყველაფერი, რაც დემაგოგს უნდა ჰქონდეს: „ხმა საშინელი, ბაზრული აღზრდა და ცუდი წარმოშობა... რაც მთავარია, სიბრიყვე“ (218-221).

ყველა კანდიდატს სჭირდება მოკავშირეები, მხარდამჭერები, თანამოაზრეთა გუნდი (პარტია?). ვინ შეიძლება ასეთად ჩაითვალოს კომედიაში მაშინ, როცა მოწინააღმდეგის – პაფლაგონელის და მის მხარდამჭერთა „შიშით მდიდრები ძრწიან და ღარიბებს მაგათი შიშით ეპარებათ?“ (223-224).

ასეთად შეიძლება მოვიაზროთ გუნდი, რომელიც არისტოფანეს კომედიაში 1000 მხედრით არის წარმოდგენილი და რომელიც პაფლაგონელს ვერ იტანს (225-226); ასევე, ღირსეული მოქალაქეები, წესიერი მაყურებლები, ყველა, ვინც ჭკვიანია, ღმერთიც მას (აგორაკრიტოსს, ანუ ყველა ზემოთ ჩამოთვლილთა კანდიდატს) შეეწევა (227-229).

რას ელოდებიან მხარდამჭერები თავიანთი კანდიდატისგან? მათი მთავარი მესიჯია, მხარს კი დაგიჭერთ, მაგრამ „მერე არ დაგავიწყდეთ“! (231).

როგორ მიმდინარეობს წინასაარჩევნო პროცესი?

იწყება კანდიდატების და მათი მხარდამჭერების ურთიერთ ლანძღვა. რაც უფრო ახლოვდება არჩევნების დღე, მით უფრო იმატებს დუღილის და ლანძღვა-გინების ტემპერატურა: „კადნიერებით, სიძულვილით აავსე ეს დედამიწა, მთელი სახალხო კრება, ჩანაწერები, სასამართლო, ბაჟი, ამოსვარე ლაფში მთელი

ჩვენი ქალაქი, აგვაჯანყე, ათენი დააყრუე ყვირილით, გადასახადებს უდარაჯებ...“ (304-312).

და ასე, დაუსრულებლად – შენ რომ/მე რომ: თავხედობით დაიწყე/მდიდარ სტუმრებს წველი; შენ ხარ თაღლითი/არც შენ ხარ ნაკლები; საქმეს თავს ვერასდროს მოაბამ/მთელი ქალაქი გააყრუე ლაქლაქით; ყველასაგან ქრთამს მოელი/ვერ მაჯობებ ურცხვობით.

მეტყავე პაფლაგონელი თვლის, რომ მას საქმეს ხელოვნურად უკერავენ (314), მეძებვე აგორაკრიტოსის აზრით კი, კერვა მისი (პაფლაგონელის) ხელობაა (აქედან ხომ არ მოდის ყბადაღებული გამოთქმა – საქმის შეკერვა?).

ურთიერთბრალდებების პარალელურად, კანდიდატები უმურველად იქებენ და იდიდებენ საკუთარ თავს: უჭკვიანესი ვარ/უდიდებულესს მეძახიან; ყველას ვუყვარვარ/ყველას მოვწონვარ ა.შ.

მეტყავე და მეძებვე ერთმანეთს მუქარაშიც ეჯიბრებიან: მაგ სითამამეს განანებ/შენაც განანებ, შენაც; დაგამხოვ მალე/დაგამარცხებ ყველაფრით.

არანაირი პროგრამა, არანაირი სამოქმედო გეგმა. მხოლოდ უსაგნო ლაყბობა, დაპირებები და ფიცი-მტკიცი იმაზე, რომ არ აღმოჩნდება არც ერთი კაცი, ხალხისთვის მათზე უკეთესი მებრძოლი, დემოსის უფრო მოყვარე; რომ მათ სურთ ხალხს მოემსახურონ ათგზის, თორმეტგზის, ათასგზის და ასე უსასრულოდ მრავალ და მრავალგზის... (790-791; 1150-1155).

როგორ მიმდინარეობს საარჩევნო პროცედურა? როგორ უნდა მიიღოს დემოსმა გადაწყვეტილება – რომელი კანდიდატი უკეთ მოემსახურება ხალხს?

არჩევნებით უნდა გაირკვეს, ორი კანდიდატიდან რომელმა უფრო უერთგულა დემოსს და ამ უკანასკნელმაც ის უნდა აირჩიოს და შეიყვაროს (740-745).

როცა არჩევნის გასაკეთებლად ყველაფერი მზად არის, უსაგნო ლაყბობა, დემაგოგია და დემოსისთვის ნაცრის თვალებში შეყრაც იწყება: ლაპარაკობ კარგად, მაგრამ სიტყვებს ბევრად აღემატება საქმე (617); რა ურცხვად მიიჩნევ, რომ ხალხი შენია (7140); რას შეჭამ, საფულეს? (707); დემოს, გადაწყვიტე, ჩვენგან რომელია შენთვის უკეთესი და შენი მუცლისთვის (1207-1208).

კანდიდატები (მემძებვე და მეტყავე) დემოსს თავიანთ კალათებში გულდაგულ ჩაყრილ ათასგვარ ხარახურას ისე სთავაზობენ, როგორც რაღაც ძვირფას განძს. როცა აგორაკრიტოსს ხალხის სატყუარა უსაგნო დაპირებები პაფლაგონელზე ადრე გაუთავდება, თავს იმით იმართლებს, რომ მას, რაც კი ჰქონდა, ყველაფერი უშურველად გასცა დემოსის კეთილდღეობისთვის.

საინტერესოა, რომ როგორი კანდიდატებიც არიან, ისეთია ამომრჩეველიც – არასერიოზული, ღირებულებების გარეშე, რომელიც გადაწყვეტილებას ძალიან პრაგმატული არგუმენტით იღებს: „მუცლისთვის, რა თქმა უნდა, მემძებვე ჯობია“.

პაფლაგონელის განაცხადიც ნიშანდობლივია: „თქვენი სულ არ მეშინია, სანამ საბჭო არსებობს, სანამ ბჭობს და საქმეს არჩევს ჭკუათხელი დემოსი“ (395).

დასკვნა: ხალხი უნდა შეიცვალოს. ღირებულებები³.

არ უნდა დაგვავიწყდეს არჩევნების კიდევ ერთ-ერთი მთავარი ატრიბუტი – საარჩევნო ყუთი, რომლის გარკვეული ასოციაცია კომედიაში შეიძლება იმ კალათებმა შეგვიქმნას, რომლებშიც კანდიდატებისთვის მიცემული ხმები – არა, მაგრამ ათასი

³ Sing 2010, 5.

ხარახურა კი ყრია (უსარგებლო დაპირებები), რომლითაც კანდიდატები, თავიანთ დაუსრულებელ ყბედობასთან ერთად, ხალხის მოხიზვლას და კეთილგანწყობის მოპოვებას აპირებენ.

არჩევნები პაფლაგონელმა წააგო. ხშირად, სკამების დაკარგვის შემდეგ, ადამიანი კარგავს პატივს, ღირსებას, თავს და პაფლაგონელივით აღმოხდება: „ვინღა ვარ, არავინ“ (1243).

არც თუ იშვიათად დაუდანაშაულებიათ სასამართლო და მოსამართლეები საარჩევნო პროცესებში ზედმეტად ჩართულობის გამო. არისტოფანეს დროსაც აფრთხილებენ მოსამართლეებს: „თქვენ, მოსამართლეებს, ფქვილი არ გეყენბათ, თუ არ გამოიტანთ სასურველ განაჩენს (1360-1361).

კომედიაში „მხედრები“ მარტო კლეონი არ არის დემაგოგი. გამარჯვებული აგორაკრიტოსიც დემაგოგია, ანუ ხალხი საკუთარ ლიდერებს აძლევს დემაგოგიის საშუალებას⁴. არჩევნები იძლევა ამის საშუალებას.

აგორაკრიტოსი კლეონის მემკვიდრეა. კლეონ-აგორაკრიტოსის მსგავსებს ყოველთვის ექნებათ ხალხით მანიპულირების საშუალება. არისტოფანესეული ეს მესიჯი პესიმისტურია, თუმცა, ნაწარმოებში ჩანს, რომ დემოსი არის მთავარი წარმმართველი ძალა. ბოლოსდაბოლოს, სახლის პატრონი სწორედ ის არის, *νῦν γὰρ ἐστὶ δεσπότης* (40), თუნდაც ის იყოს *საშინელი მოხუცი* (42-43). დემოსის ძალა მაშინაც ჩანს, როცა მეძეხვე და მეტყავე მისი კეთილგანწყობის მოპოვებას ცდილობენ. ისინი იყენებენ ეროტიკულ ენას მის მოსათაფლად: (732, 733, 734, 769, 773, 779, 791, 821, 849, 870).

დემოსის გადაწყვეტილებაზე, მის ჭირვეულობაზეა დამოკიდებული, არჩევნებში ვინ გაიმარჯვებს. ამით პროცესის ორგანი-

⁴ Edmunds 1987, 105;

ზატორები და კანდიდატები აღიარებენ დემოსის ძალას, მაგრამ, როგორც გუნდი შენიშნავს (1110ff.), დემოსის სიჩერჩეტე ამლევს მანიპულატორებს მისი მართვის საშუალებას⁵. ეს ხაზი კომედი-აში მისი სიძლიერის დემონსტრირების პარალელურად ვითარდება. სანამ ლიდერები მის მოტყუებას ცდილობენ, დემოსი მათ თავად ატყუებს და ამბობს, რომ თვალი მუდმივად ეჭირა მათზე: „მუდამ თვალყურს ვადევნებ ჩუმად, თითქოს ვერ ვხედავ, რომ ყველაფერს მპარავენ, სულ ამოვანთხევიანებ, რაც კი მოუპარავთ“ (1123–1124; 1145–1150). ანუ მაშინ, როცა კანდიდატებს ჰგონიათ, ხალხს ატყუებენ, დემოსი თავად ასულელებს მათ.

ერთი შეხედვით, კომედიის ბოლოს ხალხის მეტამორფოზა უკეთესი მომავლის იმედს იძლევა, მაგრამ არჩევნების შემდეგ დემოსი არც ისე ჭკვიანი ხდება, ვიდრე მანამდე იყო. ისეთივეა, როგორც არჩევნებამდე – ძალა აქვს, მაგრამ ადვილად გასასულელებელია. ფაქტობრივად, ის მხოლოდ გარეგნულად იცვლება. დემოსი ისევ ის ბიჭია, რომელიც არისტიდესთან და მილტიადესთან სადილობდა (1325). როგორც ჩანს, ამიტომაც მეორდება მისი „გასულელება“ არჩევნებიდან არჩევნებამდე, ყოველჯერზე, „ასგზის, ათასგზის“.

სამეცნიერო ლიტერატურაში მემეხვე ხშირად განიხილება გმირად, რომელიც მალავს თავის ჭეშმარიტ სახეს და მხოლოდ ბოლოს გაამჟღავნებს თავს, როცა მოგვევლინება ჭეშმარიტ მრჩეველ, ჭკვიან, სანდო პოლიტიკოსად. ისე ჩანს, თითქოს იგი ხალხის მხსნელია, მაგრამ მემეხვის არც ერთი ნაბიჯი არ ადასტურებს, რომ იგი გმირია⁶. ის, რომ პაფლაგონელი ცუდია, არ ნიშნავს იმას, რომ აგორაკრიტოსი კარგია. იმ დროიდან, რაც იგი

⁵ Macdowell 1995, 9–11.

⁶ Hansen 1979, 67.

პაფლაგონელის მეტოქედ მოგვევლინა, აგორაკრიტოსი ყველა-ნაირად ცდილობს მის დამარცხებას პაფლაგონელისვე იარაღით (1261–1263). როგორც ჩანს, აგორაკრიტოსიც ისევ ისე გაასულ-ელეებს ხალხს, როგორც ის და მისი მსგავსნი აქამდეც ყოველ-თვის ახერხებდნენ ამას. ეს აძლევს აგორაკრიტოსს შემდეგი გან-ცხადების გაკეთების უფლებას: „მეც, დემოს, კეთილად მოგემ-სახურები და ნახავთ, ვერავის იპოვით უკეთესს ამ დოყლაპიათა დედაქალაქისთვის (1960-1963).

აგორაკრიტოსის მიზანია, ხალხი არ იყოს პოლიტიკურ ავან-სცენაზე. აგორაკრიტოსი სულაც არ განსხვავდება იმ პოლიტი-კოსებისაგან, რომელთაც ხალხის მრჩეველის როლის შესრულება სურთ. მას არაფერი გაუკეთებია ხალხით მანიპულაციის პრო-ცესის გაღრმავების გარდა, მაგრამ ის უფრო ჭკვიანია. არა მხო-ლოდ ახერხებს, მოიპოვოს დემოსის კეთილგანწყობა, ფიცსაც დებს, რომ თავადაც გარდაიქმნება. თუმცა ეს ტრანსფორმაცია კომედიაში არ არის მნიშვნელოვანი.

აგორაკრიტოსმა, რომელსაც არჩევნებამდე კარგად ესმოდა, რასაც წარმოადგენდა და არ მიაჩნდა თავი კანდიდატობის ღირ-სად, არჩევნებში გამარჯვების შემდეგ თავადვე ირწმუნა საკუ-თარი განსაკუთრებულობა. ამაში მას ორგანიზატორები (დემო-სის ორი მსახური) და თავად დემოსი დაეხმარა.

არც დემოსის ცვლილების მერე ჩანს, რომ ასე თუ ისე, მან მართლა განიცადა მეტამორფოზა უკეთესობისკენ. ხალხი იმ-ითაც კმაყოფილია, რაც მიიღო, მაგალითად, გოგონებით, რომ-ლებიც პაფლაგონელს მანამდე ჩაკეტილი ჰყავდა. დუღილის პროცესი ცვლილებების და გაახალგაზრდავების სიმბოლოა, რის პირობასაც ყველა პოლიტიკოსი აძლევს ხალხს და თით-ქმის არასდროს ასრულებს. არც არისტოფანეს „მხედრებში“.

უფრო მეტიც – ამ გაახალგაზრდავება-დუღილს აქვს მითოლოგიური პარალელები. მაგრამ ეს ხარშვა მითოლოგიაში ეფექტურია, მოკვდავებში კი არ ამართლებს⁷.

არისტოფანე აქაც ირონიის ოსტატია, მიანიშნებს რა მითოლოგიური და მისი კომედიის გმირების განსხვავებულობაზე. ეს არ არის მხოლოდ კლეონზე შურისგება. ეს არის ხალხის გამახრებაზე ირონია. ერთადერთი, რასაც ხალხი აკონტროლებს, არის მისი ლიდერების არჩევნების გზით შეცვლა. ძველი კომედიის სამიზნეები ყოველთვის იყვნენ გამოჩენილი პოლიტიკოსები. თუ მკითხველი ფიქრობს, რომ არისტოფანეს გმირები არ იყვნენ ჯენტლმენები, ესე იგი, ბერძენმა კომედოგრაფოსმა მისი დამოკიდებულება გააკრიტიკა პოლიტიკის მიმართ.

ბიბლიოგრაფია:

Aristophanes. 1986. *The Acharnians, the Clouds, the Knights, the Wasps*. Translator Benjamin B. Rogers: Loeb Classical Library.

არისტოფანე. 2013. *კომედიები*. მთარგმნელი ლევან ბერძენიშვილი. თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.

Dorey, Thomas Alan. 1972. *Aristophanes and Cleon*: Doubleday & Company.

Anderson, Carl. 2003. "The Gossiping Triremes in Aristophanes' Knights 1300-1315", *The Classical Journal*, 99. 1.

Edmunds, Lowell. 1987. *Cleon, Knights, and Aristophanes' Politics*. Lanham: University Press of America.

Hansen, Mogens Herman. 1979. How Often did the Athenian Dicasteria Meet. GRBS, 20/3.

⁷ Dorey 1972, 18-21.

McGlew, James. 1996. “Everybody Wants to Make a Speech’: Cleon and Aristophanes on Politics and Fantasy”, *Arethusa* 29.

Macdowell, Douglas. 1995. *Aristophanes and Athens*. Oxford: Oxford University Press.

Sing, Robert. 2010. Jury Pay and Aristophanes. University of Western Australia. *ASCS*31.

Worthington, Ian. 1987. *Aristophanes' Knights and the Abortive Peace Proposals of 425 B.C.. AC* 56.

Hesk, Jon. 2000. *Deception and Democracy in Classical Athens*. Cambridge: Cambridge University press.

Nino Chikhladze

Akaki Tsereteli State University, Georgia

The Comedy “The Knights” or the Elections by Aristophanes, with Modern Accents

Key words: Aristophanes; elections; comedy “The Knights”

The creative works of Aristophanes is the classics, which does not lose its actuality even today. One of the interesting work of its kind is his comedy “The Knights” (425-424 BC). As it happens, this comedy tells us about the condition in Athens and as always, the poet manages to give it everlasting acidity and actuality in any period of time and at any space, as the issues, about what the Greek comedy writer describes, are of human nature. This is the dramatic pamphlet, and maybe one of the most audacious, which has ever performed on stage.

Aristophanes’ comedies can’t be interpreted in only one way. The basic issue, which I focus my attention on, are the process of electing servants by Demos and errors related to it. These errors have been characteristic to all

elections for nearly 2700 years. Thus, it can be said, that Aristophanes makes a pamphlet of all types of elections.

In the following work, we try to answer the question on the basis of the text by Aristophanes: why it is necessary to hold elections; who has the right to vote at the elections; who can be the candidate; what perspectives the elected person has; how the illiterate and inexperienced leader has to rule the country; who the legitimists of the candidates are, who they are introduced by; what the legitimists expect from their candidate; how candidates manage to be admired by people with mere verbiage and demagogy; how the pre-election process goes; whether the candidates have effective programs; how the election procedure goes; what election results we have, etc.

At the same time, we try to show that election procedures have not greatly changed since Aristophanes wrote this comedy, and if the reader thinks, that Aristophanes' characters are not gentlemen, it does mean, that he successfully criticized his attitude towards politics.

ლელა ჩოთალიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ინოვაციების ფაქტორი ბერძნული დამწერლობის ფორმირების პროცესში

*საკვანძო სიტყვები: ინოვაცია, დამწერლობათა სისტემები,
ბერძნული ალფაბეტი, სემიოტიკური დამწერლობა.*

ძველი ახლო აღმოსავლეთი და ხმელთაშუაზღვისპირეთი ის რეგიონებია, სადაც კაცობრიობის უძველესი დამწერლობის სისტემები აღმოცენდა. დღეს კამათია იმაზე, ამ შემთხვევაში პირველობა ეგვიპტელებს ეკავათ, თუ მესოპოტამიელებს, კერძოდ, შუმერებს. მესოპოტამიური ხაზი, რომელიც ფონეტიზაციის გზით დამწერლობის სილაბური სისტემის ფორმირებამდე მივიდა, გარკვეულწილად გააგრძელეს იმ ძველმა ანატოლიურმა ხალხებმა (ენებმა), რომლებიც ლურსმულ სისტემას იყენებდნენ. ფინიკიელები იწყებენ დამწერლობის განვითარების ახალ ეტაპს და ფონეტიზაცია მიჰყავთ კონსონანტური ანბანის შექმნამდე.

სტატია მიზნად ისახავს იმის გარკვევას, თუ რა როლი შეასრულა დამწერლობის განვითარების ისტორიაში ეგვიდამ, სადაც საკმაოდ ადრე, დაახლოებით ძვ.წ. II ათასწლეულის დასაწყისში, იკვეთება ლტოლვა საკუთარი სისტემის შექმნი-

საკენ. პიქტოგრაფიული (შემდეგ კი მისგან განვითარებული იეროგლიფური) დამწერლობა, სავარაუდოდ, თავიდანვე დაშორდა ძველ აღმოსავლურ დამწერლობებს, რაც შეიძლება ახლის ძიების ერთგვარ შესამზადებელ ეტაპად წარმოვიდგინოთ. როგორც ჩანს, საბოლოოდ კ. კრეტაზე არჩევანი კეთდება მარცვლოვან სისტემაზე, თუმცა იგი ერთი არსებითი ნიშნით განსხვავდება მესოპოტამიურ-ანატოლიური ლურსმული დამწერლობებისაგან – თუკი ლურსმულში კონსონანტმა შეიძლება მიიღოს გახმოვანება როგორც თავში, ისე ბოლოში, ეგვიდის მარცვლოვანი დამწერლობისათვის დამახასიათებელია თანხმოვანი-ხმოვანი ან ხმოვანი-ხმოვანი სტრუქტურა.¹

მინოსურ კულტურაში საინტერესო ძიებები მიდიოდა დამწერლობის სისტემების დასახვეწად. შესაძლოა, ამის ერთ-ერთი მაგალითი იყოს ფესტოსის დისკოს წარწერა, რომლის პრინციპზეც დღემდე არ არის ერთიანი აზრი ჩამოყალიბებული. ყოველ შემთხვევაში, თუკი ეს დამწერლობა ავთენტურია, მაშინ პირველად სწორედ აქ ხდება მოძრავი ანბანის პრინციპის გამოყენება.²

როდესაც ბერძნულ კულტურაში ინოვაციურ მუხტზე ვსაუბრობთ, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ბერძნების დიდი მიღწევა დამწერლობის განვითარების ისტორიაში. დამწერლობას, როგორც ყველაფერს, ბერძნები შემოქმედებითად მიუდგნენ, აითვისეს ეგეოსური თუ ძველადმოსავლური ტრადიციები და მათზე დაყრდნობით გამოავლინეს საკუთარი შესაძლებლობები. თავდაპირველად, დაახლ. ძვ.წ. XIV-XII საუკუნეებში, მიკენელებმა მინოსური მარცვლოვანი დამწერ-

¹ Jensen 1969; ჩოთალიშვილი 2003, 83-98.

² Berkle 1997, 60.

ლობის (A-ხაზოვანის) საფუძველზე შექმნეს ახალი დამწერლობის სისტემა. A-ხაზოვანს, რომელიც, როგორც ჩანს, ძვ.წ. II ათასწლეულის პირველ ნახევარში ეგვიპტეში დამწერლობის წამყვან სისტემას წარმოადგენდა, ფუნქციონირება მინოსური კულტურის დაქვეითებასთანავე უნდა შეეწყვიტა, როდესაც მან ადგილი დაუთმო მიკენურ B-ხაზოვანს. შესაბამისად, B-ხაზოვანი დოკუმენტები შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ბერძნული ენის გადმოსაცემად დამწერლობის გარკვეული სისტემის გამოყენების პირველი ცდა. B-ხაზოვანი პირობითად გადმოსცემდა ბერძნულის ფონეტიკურ ბუნებას, რადგან იგი შეესაბამებოდა ისეთ ენას, რომლისთვისაც დამახასიათებელია თანხმოვანი-ხმოვანი ან ხმოვანი-ხმოვანი სტრუქტურა.³

დამწერლობის სისტემაში ახლის მიღების ხაზი, რომელიც შესაბამისობაშია მინოსურ კულტურაში კრიტიკული, ანალიტიკური აზროვნების ტენდენციების მომძლავრებასთან, ლოგიკურ განვითარებას პოვებს უკვე ბნელი წლების შემდგომ გეომეტრიული ეპოქის ბერძნულ კულტურაში. თითქოს სრულ დავიწყებას ეძლევა ხაზოვანი დამწერლობის ტრადიცია და ბერძნები აკეთებენ ახალ არჩევანს – იღებენ უკვე ჩამოყალიბებულ, ფონეტიზებულ კონსონანტურ სისტემას არამარტო ფონოლოგიური კლასიფიკაციის პრინციპის თვალსაზრისით, არამედ გრაფიკულადაც და შეაქვთ მასში რევოლუციური გარდატეხა კონსონანტურთან ერთად ვოკალის აღმნიშვნელი გრაფემების სახით. ამ შემთხვევაში უკვე შესაძლებელია საუბარი ჭეშმარიტ ინოვაციაზე.

ანტიკური ხანის მწერალთა ცნობების ანალიზის შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ ბერძნებს ამ პერიოდისათვის არ გააჩ-

³ Bartonek 2003.

ნდათ საფუძვლიანი ცოდნა თავიანთი დამწერლობის წარმოშობასა და განვითარებაზე. ანტიკური ხანის წყაროები დამწერლობის წარმოშობის შესახებ განსხვავებულ ცნობებს გვაწვდიან: ერთნი მიიჩნევენ, რომ იგი ფინიკიურის საფუძველზე შეიქმნა; მეორეთა აზრით, ფინიკიურს წინ უძღვოდა პელასგური დამწერლობა; სხვანი კი საერთოდ გამორიცხავენ ფინიკიურის გავლენას. პოეტები დამწერლობის შემქმნელს ეძებდნენ მითოსის სამყაროში (სტესიქოროსი, ესქილე, ევრიპიდე), მეცნიერები კი ცდილობდნენ რაციონალური ახსნა მოეცათ (ჰეკატაიოსი, ჰეროდოტე).

ფინიკიელი კადმოსი პირველად ჰეროდოტემ წარმოგვიდგინა დამწერლობის ფუძემდებლად. ისტორიკოსის ცნობით, ბეოტიაში კადმოსთან ერთად მოსულმა ფინიკიელებმა სხვადასხვაგვარი ცოდნა შესძინეს ელინებს, მათ შორის აღსანიშნავია წერის ხელოვნება, რომელიც უწინ ბერძნებს არ გააჩნდათ (ὁὐκ ἔσταντο πρὶν Ἑλλησι). თავდაპირველად ბერძნების დამწერლობა ფინიკიურის იდენტური იყო, ხოლო დროთა განმავლობაში ენის შეცვლასთან ერთად შეიცვალა ასოთა მოხაზულობაც (μετὰ δὲ χρόνου προβαίνοντες ἡμεῖς τῆ φωνῆ μετέβαλον καὶ τὸν ῥῆθμὸν τῶν γραμμάτων) და რადგან წერის ხელოვნება ელადაში ფინიკიელების მიერ იყო შემოტანილი, ელინებმა თავის დამწერლობასაც ფინიკიური უწოდეს (φοινικίᾳ κεκλήσθαι....) (Hdt. V, 58-61). ანტიკური ხანის ზოგიერთი ავტორის მიხედვით კი, ფინიკიურ დამწერლობამდე ეგვიპტეში გამოიყენებოდა მისგან განსხვავებული პელასგური დამწერლობა. ამ მხრივ საინტერესო ცნობაა დაცული ძეგლისათვის: კადმოსმა, ვინც ფინიკიურ ანბანზე დაყრდნობით შექმნა ბერ-

ძნული დამწერლობა, მოკლა ლინოსი, რადგან მას სურდა პელასგური დამწერლობის დამკვიდრება (Zen. 4, 45).

არქაული ბერძნული ალფაბეტის ძველი ფინიკიური დამწერლობიდან სესხების მოსაზრება ამჟამად ყველაზე გავრცელებული და დასაბუთებული თვალსაზრისია ბერძნული დამწერლობის წარმომავლობის შესახებ,⁴ თუმცა ძნელია ზუსტად იმის განსაზღვრა, თუ როდის შეიქმნა ბერძნული დამწერლობის ახალი სისტემა. მას ათარიღებენ ძვ.წ. XII საუკუნიდან VII საუკუნემდე პერიოდით. არ არსებობს საუკუნე, რომელსაც თავისი მომხრე არ ჰყავდეს. სამეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია, რომ მიკენური ცივილიზაციის დაქვეითების შემდეგ ძველი დამწერლობები დავიწყებას მიეცა და საბერძნეთში ალფაბეტის შექმნამდე აღარ ფლობდნენ წერის ხელოვნებას, თუმცა, ზოგიერთი მკვლევარის ვარაუდით, უკვე ძვ.წ. XIV საუკუნიდან ფუნქციონირებდა კადმოსის მიერ ბეოტიკაში შემოტანილი დამწერლობა, რომლის ტრანსფორმაციის შედეგად მოგვიანებით ჩამოყალიბდა ბერძნული ალფაბეტი.⁵

არქაული წარწერების პალეოგრაფიული თავისებურებებიდან გამომდინარე, ბერძნული ანბანი ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისისათვის უნდა შექმნილიყო. ასოთა უმეტესობა ამ წარწერებში გრაფიკული ფორმით ძვ.წ. X საუკუნის დასასრულისა და IX საუკუნის დასაწყისის ფინიკიური ასოების მსგავსია, განსაკუთრებით აღსანიშნავია α -ის და $\kappa^{\text{h}}\alpha^{\text{h}}$ -ის გრაფიკული ფორმები. ფინიკიური ასო α -ის მოხაზულობა, რომელიც საფუძვლად უდევს ბერძნულ ალფას, აპირამას წარწერა-

⁴ Taylor 1899, 24; Jensen 1969, 442.

⁵ Mentz 1936, 347.

ში (ძვ.წ. XIII ს.) ჯერ კიდევ არ ჩანს და მხოლოდ ორი საუკუნით ახალგაზრდა წარწერებში გვხვდება. გარდა ამისა, ბერძნული დამწერლობის ყველა ჯგუფისათვის დამახასიათებელია სემიტური $k^h a p^h$ ნიშნის შესატყვისი $\kappa \alpha \pi \alpha$ ასოს აღმნიშვნელი K სიმბოლო, რომელიც ძველ სემიტურ პროტოტიპს გრაფიკულად ემთხვევა. სემიტურ სისტემაში $k^h a p^h$ ნიშნის გრაფიკული ფორმა ძვ.წ. IX საუკუნის წარწერებში დასტურდება. ამ ნიშნის მიხედვით, ბერძნული ალფაბეტის შექმნა ძველი სემიტური დამწერლობის საფუძველზე ვერ მიეკუთვნება ძვ.წ. X-IX საუკუნეებზე უფრო ადრეულ პერიოდს.⁶

გამომდინარე იქიდან, რომ ბერძნული ალფაბეტის თითქმის ყველა ჯგუფში ასოთა თანმიმდევრობა, სახელწოდებები, ხმოვანთა შემადგენლობა და მნიშვნელობები მსგავსია, სავარაუდოდ, ფინიკიური დამწერლობის სესხება ბერძნული ტომების მიერ ერთდროულად მოხდა ან ბერძნული ალფაბეტი შეიქმნა ერთ განსაზღვრულ ადგილას ერთი პირის ან პიროვნებათა გარკვეული ჯგუფის ერთობლივი შემოქმედების შედეგად; როგორც ჩანს, ეს იყო ერთჯერადი აქტი და არა დროში გაწეილი პროცესი.⁷ უკვე ძვ.წ. III საუკუნიდან ბერძნული დამწერლობისათვის გამოიყენება გამოთქმა $\alpha \lambda \phi \alpha \text{ και } \beta \eta \tau \alpha$ ან $\tau \theta \alpha \lambda \phi \alpha \eta \tau \omicron \nu$, ან θ , η $\alpha \lambda \phi \alpha \beta \eta \tau \omicron \varsigma$.⁸

არქაულ წარწერებში ასოები ჯერ კიდევ ძალიან ჰგავს ფინიკიურს; წერის მიმართულება – მარჯვნიდან მარცხნივ; სიტყვები არ არის გამოყოფილი ერთმანეთისაგან; როგორც წესი, არ გვხვდება ე. წ. დამატებითი ნიშნები ϕ , χ , ψ , რომლებიც

⁶ Février 1959, 396; შდრ. Jensen 1969, 446.

⁷ Jeffery 1961, 2 შმდ.; Larfeld 1914, 211 შმდ.; Jensen 1969, 445; Carpenter 1933, 29.

⁸ Kuhns Ztschr: 58, S, 199, 204.

გამოჩნდა მოგვიანებით და ამის გამო ბერძნული ანბანის ბოლოს დადგა; ფართოდ არის წარმოდგენილი „სან“ და „კოპპა“; არქაულ ბერძნულ წერით სისტემაში გრაფიკულად არ აღინიშნება ბერძნულისათვის დამახასიათებელი ფონეტიკური დაპირისპირება მოკლე და შესაბამის გრძელ ხმოვნებს შორის (არ გვაქვს ა; η კვლავ გამოიყენება h-ს მნიშვნელობით), მხოლოდ მოგვიანებით ჩნდება სისტემაში სპეციალური ნიშნები გრძელი ხმოვნების გამოსახატავად, თუმცა საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ არ ფიქსირდება ბერძნული ანბანის განვითარების ისეთი სტადია, როდესაც ხმოვნები არ აღინიშნებოდა ან აღინიშნებოდა არასრულად.

კონსონანტების ვოკალური ფუნქციით ხმარების შემთხვევები ბერძნული ანბანის შემქმნელებისათვის უკვე სემიტურიდან უნდა ყოფილიყო ცნობილი და არ არის გამორიცხული, ძველი სემიტური სისტემისათვის დამახასიათებელი *matres lectionis* ბერძნულისათვის ერთგვარი ნიმუში გამხდარიყო.⁹ მაგრამ ბერძნებმა შეცვალეს ხმოვანთა აღნიშვნის პრინციპი. ყველაზე მნიშვნელოვანი სიახლე, რამაც არქაულ ბერძნულ დამწერლობაში იჩინა თავი, მდგომარეობს სწორედ ხმოვანთა აღნიშვნაში სპეციალური გრაფიკული ნიშნების მეშვეობით, რისთვისაც ბერძნებმა სემიტური დამწერლობის კონსონანტური გრაფემები გამოიყენეს.¹⁰ ეს იყო არა ერთი სისტემის გადმოღება, არამედ გარდატეხა ანბანის განვითარების ისტორიაში.

როდესაც ბერძნული დამწერლობის განვითარების ძირითად ეტაპებზე ვმსჯელობთ, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს

⁹ გამყრელიძე 1989, 46.

¹⁰ Jensen 1969, 447.

მისი უბიკვიტეტი, „ფონეტიკური რევოლუცია“ ხმელთაშუაზღვისპირეთში – ძვ.წ. I ათასწლეულში იქმნება ბერძნული ფონეტიკური დამწერლობის ვარიაციები, რომლებიც ენაცვლება იეროგლიფურ, იდეოგრაფულ, ლოგოგრაფულ თუ სილაბურ სისტემებს. ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს ორი წრე: დასავლეთ მედიტერანული და აღმოსავლეთ მედიტერანული.

დასავლეთ მედიტერანულ დამწერლობთა შორის განსაკუთრებულ ადგილს იმკვიდრებს ეტრუსკული დამწერლობა, რომელმაც დასაბამი მისცა ფალისკურ და ლათინურ ანბანს, ასევე ოსკურ და უმბრულ დამწერლობას.¹¹ ეტრუსკული, სავარაუდოდ, ისტორიულად პირველი სისტემაა, რომელიც ბერძნული ალფაბეტის საფუძველზე წარმოიქმნა. იტალიის ძველი დამწერლობების მჭიდრო კავშირის შესახებ ბერძნულ სისტემასთან ჯერ კიდევ ანტიკური ავტორებისთვის იყო ცნობილი. ბერძენი დიონისიოს ჰალიკარნასელი გვაცნობებს, რომ სერვიუს ტულიუსის თანამედროვენი იყენებდნენ იმავე ასოებს, რასაც ძველი ბერძნები: οἷς τὸ παλαιὸν ἢ Ἕλληδες ἐχρηῶτο (Archil. 4, 26.; Tac. Ann. 11, 14).

ეტრუსკული დამწერლობა ძირითადად ბერძნულ ფონეტიკურ სისტემას ასახავს, მისი სტრუქტურული მახასიათებელია როგორც კონსონანტური, ასევე ვოკალური ნიშნების არსებობა, თუმცა ყურადღებას იპყრობს ე. წ. სილაბური, ანუ მარცვლოვანი დამწერლობის კვალის თუ გავლენის საკითხი:¹² საინტერესოა ჩერეში აღმოჩენილი ლეკითოსის წარწერა, რომელზეც, ზოგიერთი მკვლევარის ვარაუდით, მოდელი ალფა-

¹¹ Jensen 1969, 500.

¹² Gelb 1963, 294.

ბეტის გვერდით წარმოდგენილია სილაბარი,¹³ იგი მიჰყვება ანბანში მოცემულ ასოთა რიგს და თითოეულ თანხმოვანს წარმოგვიდგენს გახმოვანების ოთხი ვარიანტით (i, a, u, e).¹⁴ უძველესი ეტრუსკული ტექსტებისაგან განსხვავებით, ძვ.წ. VI საუკუნიდან შემოდის მარცვალთა პუნქტირების პრინციპი და იგი დაახლ. ძვ.წ. 400 წლამდე გამოიყენება, მოგვიანებით კი მხოლოდ სიტყვათა გამყოფ წერტილებს ვხვდებით წარწერებში.¹⁵ რა მოვლენასთან გვაქვს საქმე მარცვალთა პუნქტირებისა და სილაბარის შემთხვევაში? მკვლევართა ნაწილმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ წერტილები ეტრუსკულ ტექსტებში მიუთითებს დამწერლობის მარცვლოვან ხასიათზე და თანხმოვნების აღმნიშვნელ გრაფიკულ ნიშნებს მარცვლის ღირებულება უნდა ჰქონოდათ; შესაძლოა, ეტრუსკები დასავლეთ ბერძნული ალფაბეტის სესხებამდე სარგებლობდნენ ეგეიდაში გავრცელებული სილაბური სისტემების მსგავსი მარცვლოვანი დამწერლობით, რომელიც მოგვიანებით ანბანის პარალელურად გამოიყენებოდა და გავლენას ახდენდა ბერძნულიდან გადმოღებული დამწერლობის სისტემის გამოყენების პროცესზე.¹⁶ ასევე არ გამორიცხავენ ეტრუსკულ დოკუმენტებში კონსონანტურ-სილაბური სემიტური დამწერლობის პრინციპების არეკვლას.¹⁷

დასავლეთ მედიტერანულ სივრცეში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ესპანეთის უძველეს მკვიდრთა, იბერეთა, დამ-

¹³ TLE, 55.

¹⁴ Pffiffig 1969, 25 შმდ; Vercillo 1995, 81.

¹⁵ Vetter 1936, 114; 1939, 159; Sloty 1952; Pallottino 1952-1953, 478 შმდ.

¹⁶ Cohen 1958, 191; Février 1948, 452-454; გორდეზიანი 2007, 40-41; Vercillo 1995, 81.

¹⁷ Gelb 1963, 295.

წერლობა, რომელიც ასევე ორი სისტემის, ალფაბეტურის და სილაბურის, კომბინაციას წარმოადგენს. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ იბერიული დამწერლობის ნიშანთა ნაწილი გარეგნული ფორმით ფინიკიურ გრაფემებს მოგვაგონებს, შესაძლებელია, მათი სილაბური ხასიათი სემიტური პროტოტიპის გავლენას მივაწეროთ. შესაბამისად, იბერიულ დამწერლობაში ორი წყარო ივარაუდება: ფინიკიური (ანუ სემიტური), როგორც უფრო ადრეული და ბერძნული, როგორც უფრო გვიანდელი, თუმცა არ არის გამორიცხული ეგეოსური დამწერლობის ტრადიციების არეკვლა.¹⁸

როგორც ჩანს, ბერძნულმა ფონეტიკურმა დამწერლობამ გავლენა მოახდინა აღმოსავლეთ მედიტერანულ დამწერლობებზეც, რომელთა წარმოშობის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა.¹⁹ მათი გაერთიანება ერთ ჯგუფში ძირითადად გეოგრაფიულ პრინციპზეა დამყარებული. ამ ჯგუფში შედის დამწერლობათა ის სისტემები, რომელთაც იყენებდნენ არაბერძნული ტომები დასავლეთ მცირე აზიაში ძვ.წ. I ათასწლეულში: ფრიგიული, ლიკიური, ლიდური, კარიული. მცირეაზიული ალფაბეტების (განსაკუთრებით ფრიგიულის) ნიშნები შეესაბამება ბერძნულ ასოებს, მსგავსება ვლინდება ასევე წერის პალეოგრაფიულ თავისებურებებში; საყურადღებოა არაბერძნული, სავარაუდოდ, მარცვლოვანი დამწერლობის, ელემენტების არსებობაც. უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, მცირეაზიული დამწერლობათა სისტემები წარმოადგენენ არა ბერძნული ან-

¹⁸ შდრ. Gelb 1963, 294; გორდეზიანი 2007, 38.

¹⁹ Jensen 1969, 462-472; გამყრელიძე 1989.

ბანის განშტოებებს, არამედ წინაპრებს და მომდინარეობენ ფინიკიური დამწერლობიდან.²⁰

საბოლოოდ ბერძნული სამყარო ირჩევს ალფაბეტს და იგი იქცევა დომინანტურ, წამყვან სისტემად. ისევე როგორც დიალექტების სფეროში, ახალი ფონეტიკური სისტემის ფორმირების პროცესშიც მართალია უმნიშვნელო, მაგრამ ერთგვარი დიფერენციაცია მაინც შეინიშნება. გამოიკვეთა ბერძნული ანბანის რამდენიმე ჯგუფი თითოეულ მათგანში ნიშანთა რაოდენობისა და ე. წ. დამატებით ნიშნების (φ, χ, ψ) არსებობის გათვალისწინებით:²¹

1. სამხრეთ არქიპელაგის დორიული კუნძულების არქაული ბერძნული ანბანი, რომელშიც დამატებითი ნიშნები შეტანილი არ არის და წარმოდგენილია 23 გრაფემა;
2. აღმოსავლური ალფაბეტები, რომლებიც შეიცავდა φ და χ დამატებით ნიშნებს;
3. ψ ნიშნის მქონე დასავლური ალფაბეტები.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია იონიური ალფაბეტის გრაფიკული თავისებურებები, რაც აიხსნება ამ დიალექტის სპეციფიკური ფონეტიკური ევოლუციით სხვა ბერძნულ დიალექტებთან შედარებით.²²

²⁰ Miltner 1938, 407.

²¹ „დამატებითი ნიშნები“ სპეციფიკური ბერძნული გრაფიკული სიმბოლოებია, რომელთაც არ გააჩნიათ პროტოტიპი ძველ სემიტურ დამწერლობაში. მათ წარმოშობასთან დაკავშირებით სხვადასხვა თეორია არსებობს: მეცნიერთა ერთი ნაწილის აზრით, ეს ნიშნები ნასესხებია სხვა დამწერლობებიდან, მაგ., კვიპროსული სილაბარიდან ან სამხრეთსემიტური დამწერლობებიდან; სხვების ვარაუდით, დამატებითი ნიშნები შეიქმნა უკვე არსებული ნიშნების სახესხვაობის შედეგად. იხ. Kirchhoff 1887; შდრ. Larfeld 1914, 232-239; Jensen 1969, 452-453.

²² იონიურ ანბანში გრძელ ო ხმოვანს აღნიშნავს ახალი გრაფემა Ω, ხოლო ნიშანი Η, ანბანთა სხვა ტიპებისგან განსხვავებით, გამოიყენება არა

ბერძნული დამწერლობის შემდგომი ისტორიისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ძვ. წ. ა. 403 წელს. აღნიშნულ წელს, ევკლიდეს არქონტობის დროს, ათენში ოფიციალურად მიიღეს იონიური ალფაბეტი.²³ საერთო ალფაბეტის მიღებამ ხელი შეუწყო ერთიანი სალიტერატურო ენის, კოინეს (κοινή) გავრცელებასაც. ამ დროიდან ბერძნულ ალფაბეტს რადიკალური ცვლილებები აღარ განუცდია, იგი 24 ნიშნის შემცველ დამწერლობის სისტემად დარჩა.

სასაუბრო ენაში მიმდინარე ფონოლოგიური თუ გრამატიკული ცვლილებების ინტენსიური პროცესის შედეგად თანდათანობით იზრდებოდა დისტანცია ბერძნულ ენასა და დამწერლობას შორის. შესაბამისად, ის ანბანი, რომელიც მაშინდელი ენის ფონოლოგიურ სისტემას იდეალურად შეესაბამებოდა და ძვ. ბერძნულისათვის ფონეტიკური იყო, ახალი ბერძნულისათვის ისტორიულად გადაიქცა.²⁴ მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია განიცადა როგორც ხმოვანთა, ასევე თანხმოვანთა სისტემამ,²⁵ თუმცა აღნიშნული პროცესი ალბათ ინოვაციად ვეღარ ჩაითვლება. ვფიქრობ, ეს უფრო სისტემასთან ახალი ენობრივი რეალობის მისადაგებაა.

შეიძლება ითქვას, რომ ეგეოსის ზღვის აუზში დამწერლობამ ევოლუციის თითქმის ყველა საფეხური გაიარა – დაწყებული კრეტული იეროგლიფებიდან, დამთავრებული ბერძნული ფონეტიკური დამწერლობით, რომელიც განვითარების დე-

ასპირაციის, არამედ გრძელი ე ხმოვნის გადმოსაცემად. მანამდე E და O სიმბოლოები გადმოსცემდნენ ე და ო ხმოვანთა როგორც გრძელ, ასევე მოკლე ვარიანტებს. იხ. Buck 1968.

²³ Larfeld 1914, 263.

²⁴ Debrunner 1954.

²⁵ Ἀρτυριάδης 1990, 182.

მოკრატული გზით წავიდა. ბერძნულმა დამწერლობამ არა მარტო დასაბამი მისცა მრავალ სხვა ანბანურ სისტემას, არამედ მისი გავლენით მოდიფიკაცია განიცადა უშუალოდ ძველი სემიტური წყაროდან მომდინარე ზოგმა კონსონანტურ-სილაბურმა დამწერლობამ მათში საკუთრივ ხმოვანთა გამომხატველი ნიშნების გაჩენის მხრივ (ისინი ძირითადად კონსონანტურ ნიშანთა ზემოთ ან ქვემოთ თავსდება).

ამ რევოლუციურ ცვლილებას დამწერლობის სისტემის არჩევის თვალსაზრისით საინტერესო შედეგები მოჰყვა: ბერძნული ინოვაცია და დამწერლობის განვითარების ბერძნული მოდელი მიიღო ცენტრალური და დასავლეთი ხმელთაშუაზღვისპირეთის კულტურებმა, მესოპოტამიური კი – ხმელთაშუაზღვისპირეთის აღმოსავლეთ ნაწილმა. ეს გარკვეულწილად ეხმიანებოდა იმ ორი ტიპის ცივილიზაციის მოდელის ჩამოყალიბებას, რომელსაც შეიძლება ვუწოდოთ ევროპული და აზიური.

როგორც ჩანს, კლასიკურმა საბერძნეთმა ფონეტიკური ანბანის შექმნის მიმართულებით სრულყოფის უმაღლეს საფეხურს მიაღწია. რა უნდა იყოს იმის მიზეზი, რომ საბოლოოდ ზუსტად ბერძნებმა, რომლებმაც სრულად აითვისეს სემიტური დამწერლობის ნიშანთა ფორმები, მოახდინეს კონსონანტური სისტემის ტრანსფორმაცია და, ამგვარად, პირველად შექმნეს დამწერლობის საკუთრივ ალფაბეტური სისტემა; სემიტებმა კი, თავის მხრივ, ბერძნებისაგან ისწავლეს ხმოვნების ნიშნების გამოყენება და განავითარეს საკუთარი ალფაბეტი.

ძვ.წ. II ათასწლეულის დასაწყისში ან შუახანებში ფინიკიაში ფონეტიკური დამწერლობის შემოღების რამდენიმე მცდელობა იყო. უგარითული „ალფაბეტი“, რომელიც დაახლ. ძვ.წ.

XVI საუკუნეში წარმოიქმნა, უკვე ვარაუდობს პროტოსემიტური ალფაბეტის არსებობას. როგორც ჩანს, ახლო აღმოსავლეთში პოლიტიკურმა სიტუაციამ ხელი შეუწყო „რევოლუციური“ დამწერლობის შექმნას – დამწერლობის, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს დემოკრატიული, ეგვიპტის „თეოკრატიული“ დამწერლობისაგან განსხვავებით. შედეგად, ძველი აღმოსავლეთის სიტყვა-მარცვლოვან დამწერლობათა შორის II ათასწლეულის ბოლოს ჩნდება სრულიად ახალი, მარტივად მოწყობილი და შეუდარებლად უფრო მოსახერხებელი სისტემა – სემიტური კონსონანტური დამწერლობა დაახლოებით ორი ათეული ნიშნით, რომლის სწავლაც ადვილი იყო, ხოლო სარგებლობა – მარტივი და რომელმაც ამით უზრუნველყო დამწერლობის გაცილებით ფართო გავრცელება.

სემიტური სისტემის კონსონანტური ბუნება განპირობებული უნდა იყოს სემიტურ ენათა თავისებურებებით, კერძოდ, სიტყვის ძირების კონსონანტური აგებულებით. ერთი შეხედვით, ფინიკიურიდან ბერძნული ალფაბეტის შექმნა და ხმოვნების აღნიშვნის იდეა მარტივად აიხსნება: გავრცელებული მოსაზრებით, ლიტერატურული, განსაკუთრებით პოეტური ნაწარმოებების, გამრავლებისათვის დამწერლობის გამოყენებამ გამოიწვია ბერძნებში მისწრაფება, უზრუნველყოთ ტექსტების მაქსიმალურად ზუსტი გამოთქმა. ბერძნულ ენაში, ფინიკიურისაგან განსხვავებით, თანხმოვნები და ხმოვნები თანაბარი ხარისხით მონაწილეობენ ძირეული თუ აფიქსალური მორფემების წარმოებაში და, შესაბამისად, შეუძლიათ მსგავსი ფუნქცია შეასრულონ. აქედან გამომდინარე, საჭირო გახდა დამწერლობაში ხმოვანი ბგერების აღნიშვნა. კონსონანტების ვოკალური ფუნქციით ხმარების შემთხვევები ბერძნუ-

ლი ანბანის შემქმნელებისათვის უკვე სემიტურიდან უნდა ყოფილიყო ცნობილი, მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ უძველესი სემიტური დამწერლობა ჯერ კიდევ არ იყო ნამდვილი ალფაბეტი, რადგან იგი მხოლოდ კონსონანტურ ნიშნებს შეიცავდა. მკვლევართა ნაწილის აზრით, სემიტურ დამწერლობაში უნდა ვეძებოთ დამწერლობის ორი პრინციპის ნაზავი, სახელდობრ, ელემენტები როგორც მარცვლოვანი, ასევე ანბანური დამწერლობის, რომელშიც მხოლოდ კონსონანტები იწერება.²⁶ ამ სტრუქტურის წერით სისტემას თ. გამყრელიძე „კონსონანტურ-სილაბურ“ სისტემას უწოდებს, იგი კონსონანტურია პარადიგმატულად (ე.ი., თითოეული ნიშანი პარადიგმატიკაში ცალკეულ თანხმოვანს გამოხატავს), მაგრამ სილაბურია სინტაგმატურად (ე.ი., თითოეული ნიშანი სხვა ნიშნებთან კონკრეტულ სინტაგმატურ გარემოცვაში გამოხატავს გარკვეულ თანხმოვანს რომელიმე მომდევნო ხმოვნით ან უხმოვნობით, რასაც მოცემული სიტყვის სტრუქტურა განსაზღვრავს).²⁷ ზოგიერთი მეცნიერი უფრო შორს მიდის და სემიტურ კონსონანტურ დამწერლობაში მხოლოდ მარცვლოვან სტრუქტურას ხედავს.²⁸

როგორც ვიცით, დამწერლობა წარმოადგენს ურთიერთობის ფორმას, რომელიც კავშირშია მეტყველებასთან, ამიტომ ამა თუ იმ ხალხის დამწერლობის თავისებურებები და განვითარება დამოკიდებულია ენის თავისებურებაზე. შესაბამისად, არ არის გასაკვირი, რომ გადასვლა კონსონანტურიდან ვოკალიზებულ დამწერლობაზე განაპირობა ბერძნული ენის

²⁶ Jensen 1969, 245.

²⁷ გამყრელიძე 1989, 60.

²⁸ Gelb 1963, 148; Praetorius 1906; Schmitt 1954, 216; Diringer 1948, 261.

სტრუქტურამ, მაგრამ ამავედროულად დაისმის კითხვა: ბერძნულ დამწერლობაში ვოკალიზაცია რატომ არ წავიდა კონსონანტური ნიშნების მარცვლოვანში გადასვლის გზით (როგორც ეს მოხდა, მაგალითად, ინდურში), არამედ შეიქმნა ცალკეული ნიშნები ხმოვნებისათვის? კონსონანტური დამწერლობის ვოკალიზაციის მარცვლოვანი გზა ხომ უფრო ბუნებრივი და მარტივია.

როგორც ცნობილია, წერის პიქტოგრამული სისტემით დაწყებული დამწერლობა თავისი განვითარების პროცესში თანამიმდევრულად გადის სიტყვა-მარცვლოვან და საკუთრივ მარცვლოვან სისტემებს, სანამ ჩამოყალიბდება წერის კონსონანტური და ანბანური სისტემები.²⁹ ამ საფეხურზე გადასვლა ხერხდება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც შესაძლებელი ხდება მეტყველების დანაწევრება უმარტივეს ფონეტიკურ ელემენტებად – ბგერებად, რაც კაცობრიობის ინტელექტუალური განვითარების საკმაოდ მაღალ საფეხურს გულისხმობს. უდავოა, რომ იმ რანგის აღმოჩენები, როგორიცაა ალფაბეტის შექმნა, კულტურის ისტორიაში არ ხდება ცარიელ ნიადაგზე, გარეგანი გავლენებისა და ერთგვარი კულტურული მემკვიდრეობის გარეშე. შესაბამისად, „ბერძნული საოცრება“ არის არა მხოლოდ ბერძნების, არამედ დასავლეთისა და აღმოსავლეთის, როგორც ერთი მთლიანის, სტადიური განვითარების შედეგი. თუმცა ისიც ფაქტია, რომ ბერძნებმა მოახდინეს კულტურული გადატრიალება კაცობრიობის განვითარებაში, ჩაუყარეს საფუძველი ანალიტიკური და კრიტიკული ხასიათის თეორიულ აზროვნებას, რაც გულისხმობს ადამიანის გადასვლას პრელოგიკური მითოლოგიური აზროვნების საფეხური-

²⁹ Gelb 1963; Pulgram 1976.

დან ლოგიკურზე. ვფიქრობ, აზროვნების ახლებური სისტემა და ბერძნებისათვის დამახასიათებელი სიახლისაკენ ლტოლვა უნდა გამხდარიყო ალფაბეტის შექმნის მთავარი პირობა. ალბათ, სწორედ ამ ახლებური აზროვნების შედეგი უნდა იყოს ის, რომ უკვე არქაული ბერძნული ანბანი ბერძნულ ბგერათა საკმაოდ მაღალი დონის ფუნქციონალურ ანალიზს გვიჩვენებს.³⁰

როგორც ჩანს, ბერძნებისაგან განსხვავებით, იმ ხალხთა დამწერლობები, რომელთა საზოგადოების კულტურული დონე და აზროვნების სტილი ვერ მოახერხებდა თანხმობებისა და ხმოვნების შეგნებულ გამიჯვნას, წავიდა სემიტური კონსონანტური ნიშნების მარცვლოვანში გადასვლის გზით – მარცვლიდან ცალკეული ბგერების აბსტრაგირება ხომ მიულწეველი იყო უფრო კულტურული მწერლებისათვის ეგვიპტიდან და მესოპოტამიიდან.

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ე.წ. სილაბური, ანუ მარცვლოვანი დამწერლობის კვალის თუ გავლენის საკითხი თავად ბერძნული დამწერლობიდან მომდინარე სისტემებში. იქნებ ამ დამწერლობათა ნარევი სტრუქტურა იმაზე მიუთითებს, რომ მისი შემქმნელების აზროვნების განვითარების სტადია ჯერ კიდევ არ იყო მზად სუფთა ალფაბეტურ სისტემაზე გადასასვლელად და ბერძნული დამწერლობის სესხება მიბაძვით მოხდა, რასაც ვერ ვიტყვით ლათინურ ანბანზე და მის შემქმნელებზე.³¹

დღესაც ბერძნული დამწერლობა გარკვეული ვარიაციებით აგრძელებს არსებობას. ბერძნული ალფაბეტის საფუძველზე

³⁰ გამყრელიძე 1989, 78.

³¹ შდრ. Jensen 1969, 500.

შექმნილი ლათინური ანბანის მეშვეობით დამწერლობის ვოკალიზებული სიტემა მთელს ევროპაში გავრცელდა და მიუხედავად დასავლური ცივილიზაციების კოლოსალური მიღწევებისა ადამიანური მოღვაწეობის მრავალ სფეროში, არ განუცდია ევოლუცია ბერძნული პერიოდიდან. ხმოვანთა აღნიშვნის ინოვაციურმა იდეამ იგი აქცია უფრო ზუსტ და უნივერსალურ სისტემად, რომელიც უკეთ ემსახურება ადამიანთა კომუნიკაციას, ვიდრე მანამდე არსებული სხვა სისტემები. შეიძლება ითქვას, რომ იმ ინოვაციამ, რაც ბერძნებმა მოახდინეს საკუთარი დამწერლობის განვითარებაში, არისტოტელეს საყვარელი ტერმინი რომ გამოვიყენოთ, მიაღწია ტელოსს, იმგვარ სრულყოფილებას, რომ მას ვერ ელევიან ის ენებიც კი, რომლებიც ფონეტიკური თვალსაზრისით დიდად დაშორდნენ ბერძნულ ალფაბეტს.

ბიბლიოგრაფია:

Άργυριόδης, Γεώργιος Π. 1990. *Νεοελληνική γλώσσα: Ιστορικές και γλωσσολογικές διαστάσεις*. Θεσσαλονίκη.

Bartonek, Antonin. 2003. *Handbuch des mykenischen Griechisch*. Heidelberg: Univ.-Vlg. C.Winter.

Brekle, Herbert E. 1997. Das typographische Prinzip. Versuch einer Begriffsklärung, *Gutenberg – Jahrbuch* 72: 58-63.

Buck, Carl D. 1968. *The Greek dialects*. Chicago: University of Chicago Press.

Carpenter, Rhys. 1933. The Antiquity of the Greek Alphabet. *AJA* 37: 8- 29.

Cohen, Marcel. 1958. *La grande invention de l'écriture et son évolution* 3. Paris: Klincksieck.

Debrunner, Albert. 1954. *Grammatik*. Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Diringer, David. 1948. *The Alphabet. A Key to the History of Mankind*. London: Hutchinson.

Février, James Germain. 1959. *Histoire de l'écriture*. Paris: Payot

Friedrich, Johannes. 1966. *Geschichte der Schrift*. Heidelberg: Carl Winter.

გამყრელიძე, თამაზ. 1989. *წერის ანბანური სისტემა და ძველი ქართული დამწერლობა (ანბანური წერის ტიპოლოგია და წარმომავლობა)*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

Gelb, I. J. 1976. West Semitic Syllabaries. *Mysteries of ancient writings, Problems of decipherment*. 263-301. Moscow (in Russian).

Gelb, Ignace Jay. 1963. *A Study of Writing*. Chicago: University of Chicago Press.

გორდუზიანი, რისმაგ. 2007-2008. *Mediterranea-Kartvelica - მედიტერანულ-ქართველური მიმართებები*. თბილისი: ლოგოსი.

Jensen, Hans. 1969. *Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart*. Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften (2. Auflage).

Kirchhoff, Adolf. 1887. *Studien zur Geschichte des Griechischen Alphabets*. Gutersloh: C. Bertelsmann.

Larfeld, Wilhelm. 1914. *Griechische Epigraphik (3)*. München: C. H. Beck.

Mentz, Arthur. 1936. *Die Urgeschichte des Alphabets*. Rhein. Mus.

Miltner, Franz. 1938. Die entwicklungsgeschichtliche Stellung der kleinasiatischen Alphabete. *Forsch. U. Fortschr*; 407 f.

Pallottino, Massimo. 1952-1953. *Studi Etruschi XXII*. Rome.

Pffiffig, Ambros Josef. 1969. *Die etruskische Sprache. Versuch einer Gesamtdarstellung*. Graz: Graz Akademische Druck- u Verlagsanstalt.

Praetorius, Franz. 1906. *Über den Ursprung des kanaanaischen Alphabets*. Berlin: Reuther und Reichard.

Pulgram, Ernst. 1976. The typologies of writing-system. *Writing without letters*. Ed. E. Pulgram & W. Haas. 1-28. Manchester: Manchester University Press.

Schmitt, Alfred. 1954. Die Vokellosigkeit der agyptischen und semitischen Schrift. *Indogerm. Forsch.* 61: 216-27.

Slotty, Friedrich. 1952. *Silbenpunktierung und Silbenbildung im Altetruskischen*. Heidelberg: Winter.

Taylor, Isaak. 1899. *The Alphabet. An Account of the Origin and Development of Letters*. New York: Scribner.

TLE – *Testimonia Lingua Etruscae*, a cura di M. Pallottino, Firenze 1968².

Vercillo, Lunetto. 1995. *L'etrusco sillabico VI*. Rende: Cosenza.

Vetter, Emil. 1936. Die Herkunft des Venetischen Punktiersystems. *Glotta* 24: 114-133.

Vetter, Emil. 1939. Etruskisches. Zur altetruskischen Silberinterpunktion. *Glotta* 27: 157-178.

Wachter, Rudolf. 1986. *Die etruskische und venetische Silbenpunktierung*. Museum Helveticum : schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft 43: 111-126.

შარაშენიძე, ჯემალ. 2006. *შუმერული სილაბარი*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ჩოთალიშვილი, ლელა. 2003. *ეგეოსურ დამწერლობათა სისტემები*. თბილისი: ლოგოსი.

Lela Chotalishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

The Factor of Innovations in the Formation of Greek Writing System

Key Words: Innovation, Writing Systems, Greek Alphabet, Semitic Writing.

The aim of this article is to examine the role of the Aegean region in the history of the development of writings. In this region, as early as the beginning of the second millennium BC, there was a certain aspiration to create their own exclusive scripts, which can be thought of as the preparatory stage in a quest for something new.

It can be asserted that in the Aegean Sea basin, the scripts have gone through all stages of evolution – starting from the Cretan Hieroglyphic script and culminating in the Greek phonetic alphabet.

Nowadays, the Greek writing system maintains its existence with some variations. It can be said, that the innovation, elaborated by the Greeks in the development of their writing system, reached, using the favorite term of Aristotle, the Telos, such perfection that it cannot be given up even by languages, which from the phonetic point of view have significantly parted from the Greek alphabet.

ქეთევან ცინცაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ინოვაციური ტენდენციები ოციანი წლების ბერძენი პოეტიკის შემოქმედებაში

*საკვანძო სიტყვები: ახალი ბერძნული პოეზია, ინოვაციები,
ნეორომანტიზმი, ნეოსიმბოლიზმი.*

საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ბერძნული სამყარო ოტომანთა ბატონობის წყალობით მოწყვეტილი იყო იმ უმთავრეს პროცესებს, რომლებიც ევროპის კულტურულ ცხოვრებას განსაზღვრავდნენ და ზოგიერთი მიმდინარეობა ისე დაიწყო და დასრულდა დანარჩენ ევროპაში, რომ საბერძნეთში მას არც კი შეუღწევია. ვითარება საგრძნობლად შეიცვალა XVIII საუკუნის მიწურულსა და XIX საუკუნის პირველ ათწლეულებში. ამ პერიოდში ბერძნულენოვანი მოსახლეობით დასახლებულ რეგიონებში ნელ-ნელა მომწიფდა განმათავისუფლებელი მოძრაობა და თითქმის შეუქცევადი გახდა პროცესი ეროვნული თვითგამოღვიძებისა, ყოველივე ამას კი, ცხადია, ერის სულიერი გამოღვიძება და ევროპულ კულტურულ ღირებულებებზე ორიენტირება მოჰყვა. ამ მხრივ განსაკუთრებით ხელსაყრე-

ლი პირობები რევოლუციის დაწყებისა და ახალი დამოუკიდებელი ბერძნული სახელმწიფოს შექმნის შემდეგ შეიქმნა.

როდესაც ახლად შექმნილ ბერძნულ სახელმწიფოში მიმდინარე კულტურულ პროცესებზე ვსაუბრობთ, ყურადღებით უნდა მოვეკიდოთ იმას, თუ რა ტიპის საზოგადოებასთან მიმართებაში განვიხილავთ ამ საკითხებს. “ეს იყო საზოგადოება, რომელმაც ოთხი საუკუნე თურქულ ბატონობაში გაატარა და მრავალი თვალსაზრისით, ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებისათვის ვერ დაეღწია თავი. მას არ ჰქონდა შეხება აღორძინებასთან და არც მის მომდევნო განმანათლებლობასთან. არ არსებობდა ორგანიზებული, ერთიანი საგანმანათლებლო სისტემა. წერა-კითხვის უცოდინრობა თითქმის საყოველთაო მოვლენა იყო”¹. მოსახლეობის 90% ჩვეულებრივი მიწათმოქმედები და მეცხოველეები იყვნენ და შესაბამისად, მათი ენაც და ტრადიციებიც მთლიანად სოფლის ცხოვრებას იყო მორგებული, ხოლო, როდესაც ჩვენ დასავლეთ ევროპულ ცივილიზაციას ვახსენებთ, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ საუბარია ევროპის კულტურულ ცენტრებზე და ამ ცენტრებში მიმდინარე პროცესებზე, ანუ დასავლეთ ევროპაზე არა როგორც ვრცელ გეოგრაფიულ ცნებაზე, არამედ მის დიდ ქალაქებზე, რადგანაც ბერძნებს სწორედ მათთან ჰქონდათ შეხება და მისაბამ ელემენტებსაც მათ წიაღში ეძებდნენ. ბერძნებს სურდათ ახალი ბერძნული სახელმწიფო და კულტურა დასავლეთ ევროპულ ყაიდაზე მოეწყოთ, ხოლო, რამდენადაც

¹ Αράγης 2006, 18.

დასავლეთ ევროპულ კულტურას ისინი ქალაქურ ცხოვრებასთან აიგივებდნენ, აუცილებელი ხდებოდა ბერძნულ სინამდვილეშიც აღმოცენებულიყო დასავლური ტიპის ქალაქები შესაბამისად მომზადებული მოსახლეობით, და ეს მაშინ, როდესაც საბერძნეთის დედაქალაქი ათენიც კი ერთი პატარა პროვინციული ქალაქი იყო და დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან ორი ათწლეულის გასვლის შემდეგაც კი საბერძნეთის მთლიანი მოსახლეობის მხოლოდ 8-10% წარმოადგენდა ქალაქის მკვიდრს.² ეს კიდევ ერთი საკმაოდ დიდი პრობლემა იყო პროგრესულად მოაზროვნე ბერძნებისათვის, რადგან თუკი სურდათ, საბერძნეთი დასავლურ სახელმწიფოდ ექციათ, ტიტანური შრომა უნდა გაეწიათ მოსახლეობის ტრანსფორმირებისათვის.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, XIX საუკუნის დასაწყისში დაწყებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ჯერ რევოლუციაში გადაიზარდა, შემდეგ კი ახალი ბერძნული სახელმწიფოს შექმნით (1830წ.) დასრულდა. მრავალსაუკუნოვანი მონობის შემდეგ ბერძნებისათვის ამგვარი წარმატება ახალი ეპოქის დასაწყისად იქცა როგორც ქვეყნის ისტორიულ-პოლიტიკურ, აგრეთვე კულტურულ ცხოვრებაშიც. მანამდე ევროპულ ცივილიზაციასთან კავშირს მოკლებულმა ბერძნებმა ფართოდ გაუღეს კარი დასავლურ მიმდინარეობებს და, რაღა თქმა უნდა, მათი მხედველობის არეალში რომანტიზმი მოექცა. მიუხედავად იმისა, რომ საუბარია ერთ მიმდინარეობაზე, რომანტიზმი ბერძნულ ლიტერატურაში ორი ერთმანეთისაგან განსხვავ-

² Σβάρσος 1976,102. Φιλιάς 1977, 450.

ვებული სკოლის სახით ჩამოყალიბდა. ერთია ტრადიციული ათენური და მეორე – ჰეპტანისური. ამ ორ სკოლას ერთმანეთისაგან უპირველეს ყოვლისა განსხვავებული კულტურული და პოლიტიკური ორიენტაცია გამოარჩევდა. ჰეპტანისელებმა, რომელთა მშობლიური კუნძულებიც არასდროს დაუპყრიათ თურქებს, მოახერხეს შეენარჩუნებინათ დამოუკიდებელი აზრი და საკუთარი ხედვა და მათთვის კულტურულად ახლო იტალიური რომანტიზმის იდეები ბრმად კი არ გადმოუტანიათ თავიანთ შემოქმედებაში, არამედ მისგან ის ელემენტები ისესხეს, რომლებიც კარგად შეერწყმებოდა ბერძნულ ტრადიციებს. ათენელებსათვის კი საკითხისადმი ამგვარი მიდგომა ცოტა რთული აღმოჩნდა; დამოუკიდებლობის მოპოვებისთანავე საკუთარი პოლიტიკური უსუსურობისა და სახელმწიფო ინტერესების გამო ისინი სხვისი გავლენის ქვეშ აღმოჩნდნენ, რაც თავისთავად აისახა კულტურულ ცხოვრებაზეც და ფრანგული რომანტიზმით აღფრთოვანებულებმა დაუფიქრებლად მოარგეს მისი იდეები ბერძნულ ლიტერატურას. ათენური სკოლის წარმომადგენლებმა ვერ გაითვალისწინეს ის მომენტი, რომ საბერძნეთში რეალური ვითარება მკვეთრად განსხვავდებოდა იმ პერიოდის ფრანგული რეალობისგან და ის, რაც შეიძლებოდა ორგანული ყოფილიყო საფრანგეთისათვის, არ გამოდგებოდა საბერძნეთისათვის. მართალია, ახლად შექმნილ ბერძნულ სახელმწიფოში ყოფა არც ისეთი სახარბიელო იყო, როგორსაც დამოუკიდებლობის მოპოვების შემთხვევაში მოელოდნენ ბერძნები, მაგრამ ახლად განთავისუფლებულ ერს მაინც არ უნდა ჰქონოდა

ისეთი მწვავე პესიმიზმისა და უიმედობის საბაზი, როგორსაც ფანარელ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში ვხვდებით. მათ ვერც რომანტიზმის ერთ-ერთი მთავარი ხიბლი, ხალხური ენით წერის პრინციპი შეისიხლხორცეს და თავიანთი ისედაც მწვავე სარკაზმითა და ირონიით დამძიმებული ნაწარმოებები კიდევ უფრო გაუგებარი გახადეს მძიმე, ხელოვნური კათარეფუსას წყალობით.³

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან საბერძნეთი შეძლებისდაგვარად კიდევ უფრო აქტიურად ჩაერთო საერთო ევროპულ პროცესებში და ლიტერატურულ ასპარეზზე ახალგაზრდა, კიდევ უფრო მეტად ევროპული ორიენტაციის მქონე შემოქმედთა ახალი თაობის გამოჩენის შემდეგ რომანტიზმი იძულებული გახდა პოზიციები დაეთმო.

მიუხედავად დიდი წინააღმდეგობისა, რომანტიზმს მაინც მოუხდა პოზიციების დათმობა ახალი მიმდინარეობებისათვის. ამჯერად ბერძენ ლიტერატორთა ყურადღება ფრანგ პარნასისტთა შემოქმედებამ მიიპყრო, ბერძნებმა იგი გარკვეული სახეცვლილებით მიიღეს და ამგვარად დაუპირისპირეს რომანტიზმის ბერძნულ, არცთუ წარმატებულ ვარიანტს. პარნასისტთა მოღვაწეობიდან ჩვენთვის საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ბერძნებმა ბრმად კი აღარ მიიღეს უცხო იდეები, არამედ ისინი ეროვნულ ინტერესებს შეუხამეს და ბერძნული სინამდვილისათვის ორგანულად აქციეს, თუმცა მათი შემოქმედება შინაარსობრივად კონფლიქტში მოდიოდა არსებულ რეალობასთან, რადგან პარნასისტებმა უარი თქვეს რეალობასთან შეგუებაზე და ლიტერა-

³ Καπαντώνης 1990, 119.

ტურას სხვა მიზნები დაუსახეს. ბერძენი პარნასისტების მთავარ საზრუნავად იქცა ის, რაც წესით თავის დროზე რომანტიკოსებს უნდა ეტვირთათ საკუთარ თავზე; პალამას, ბერძნული პარნასიზმის ფუძემდებელს, სჯეროდა, რომ ქვეყანას, რომელმაც სულ ცოტა ხნის წინ მოიპოვა დამოუკიდებლობა და რომელიც ვალდებული იყო, ეფიქრა მომავალზე, სჭირდებოდა ისეთი მწერლობა, რომელიც ოპტიმისტურად განაწყობდა საზოგადოებას და გმირის იდეალს დაუხატავდა მას⁴. პალამასის ეს მოწოდება მისმა თანამედროვეებმაც აიტაცეს და ლიტერატურა იდეალების შექმნის სამსახურში ჩააყენეს. ამგვარად, ეს ახალგაზრდა შემოქმედები აქტიურად გამოეხმაურნენ იმ “დიდ იდეას”, რომელიც მთელი მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში განსაზღვრავდა საბერძნეთის პოლიტიკურ თუ კულტურულ ცხოვრებას.

განსხვავებით განმანათლებლებისა და რომანტიკოსებისაგან, რომლებმაც ვერ შეძლეს თავი დაეღწიათ წარსულის აბსოლუტური გაიდეალებისათვის, რის გამოც მუდმივად მის ჩრდილში ექცეოდნენ და ამის გამო უფრთხოდნენ ინოვაციებს, პარნასისტებმა სრულიად ახლებური კონცეფცია შეიმუშავეს ამ საკითხთან დაკავშირებით: “მათთვის მიუღებელი იყო ანტიკურობის აღიარება საკუთარი აწმყოს უარყოფის საფუძველზე. ამიტომ ისინი აყენებდნენ თვალსაზრისს, რომელშიც დიდებული წარსული შერწყმული იყო არანაკლებ სასიქადულო აწმყოსთან. რაც მთავარია, უმნიშ-

⁴ Vitti 1994, 311.

ენელოვანესი მომენტი ამ იდეისა იყო მომავალზე ფიქრი”.⁵ ბერძნული ლიტერატურა იქცა თანამედროვეობის აპოლოგეტად, როგორც ამას პალამასისეული თეორია ქადაგებდა. ამგვარმა მიდგომამ ლიტერატურა საკმაოდ დააშორა რეალობას და კვლავ გაჩნდა საფრთხე იმისა, რომ შთაგონების ცოცხალ წყაროს მოკლებული ბერძნული პოეზია კვლავ განვითარების ერთ წერტილში გაყინულიყო.

ამასობაში საბერძნეთში 1897 წლის მარცხის შემდეგ პოეტთა ერთ ჯგუფს ამბოხის გრძნობა გაუჩნდა, მათ აღარ სურდათ რეალობასთან შეგუება და თავი სიმბოლიზმის სამყაროს შეაფარეს. ამგვარად მოხდა ბერძნულ ლიტერატურაში სიმბოლისტური იდეების გავრცელება, თუმცა ბერძენმა სიმბოლისტებმა ვერ მოახერხეს საბოლოოდ დაეღწიათ თავი პალამასისეული პარნასისტული იდეებისთვის და ამდენად მათი შემოქმედება ვერ იქცა რეაქციად პარნასიზმზე, როგორც ეს მოხდა დანარჩენ ევროპაში.

პალამასის მოწოდება ლიტერატურის პრიმერულობის შესახებ ისევ ძალაში რჩებოდა და სწორედ მაშინ, როცა ამ პროცესმა ზენიტს მიაღწია, XX საუკუნის ოციან წლებში გამოჩნდა ახალგაზრდა პოეტთა ერთი ჯგუფი, რომელიც არსებული ისტორიული რეალობის გათვალისწინებით მკვეთრად დაუპირისპირდა უფროსი თაობის ამგვარ პათოსს და სიმბოლისტებისაგან განსხვავებით შემოქმედებითად სათანადო წინააღმდეგობის გაწევაც შეძლო. მათ სრულიად საპირისპირო განწყობა შეიტანეს პოეზიაში. საუბარია ოციანი წლების პოეტებზე. ეს იყო თაობა, რომელმაც

⁵ ქამუშაძე 1998, 51.

უამრავი მარცხი იწვნია საკუთარ თავზე. ამ პოეტების შემოქმედებით ასპარეზზე გამოჩენა ემთხვევა პერიოდს, როდესაც საბერძნეთი ჯერ ბალკანური ომების შემდეგ არ იყო გამორკვეული, რომ თავს პირველი მსოფლიო ომი დაატყდა და სულ მალე ზოგიერთი გენერლის ავანტიურისტული წამოწყების თუ ფსევდონაციონალური ღირსების აღდგენისათვის გამართული კამპანიის წყალობით მიღებულ მცირე აზიის კატასტროფის შედეგებს იმკიდა. როდესაც ოციანი წლების პოეტებზე ვსაუბრობთ, ვგულისხმობთ ნეორომანტიკოს-ნეოსიმბოლისტი პოეტების სახელით ცნობილ პოეტთა ჯგუფს, რომლის უმთავრეს წარმომადგენლად კოსტას კარიოტაკისი ითვლება. ეს პოეტები არიან: რომოს ფილირასი (1888-1942 წწ.), ნაპოლეონ ლაპათიოტისი (1893-1944 წწ.), ფოტის ღიოფილისი (1887-1981 წწ.), კოსტას ურანისი (1890-1953 წწ.), ლევტერის ალექსიუ (1890-1964 წწ.), კლეონ ვ. პარასხოსი (1894-1964 წწ.), იოსებ რაფტოპულოსი (1893-1923 წწ.), კოსტას კარიოტაკისი (1896-1928 წწ.), კოსტის ველმირასი (1898-1960 წწ.), გიორგოს სტავროპულოსი (1898-1969 წწ.), ნ. ხალერ-ბუფიდისი (1899-1950 წწ.), ტელოს აღრასი (1899-1944 წწ.), მიცოს პაპანიკოლაუ (1900-1943 წწ.), კესარ ემანუელი (1902-1970 წწ.), მარია პოლიდური (1902-1930 წწ.), ტევკროს ანთიასი (1903-1968 წწ.), ნიკოს კავადიასი (1910-1975 წწ.)

ოციანი წლების პოეტები წინა თაობის პოეტებისაგან განსხვავებით აღარ აპირებდნენ თავი მოეტყუებინათ თითქოს ყველაფერი კარგად იყო და თითქოს პოეზიას კიდევ შესწევდა უნარი რაიმეს შეცვლისა. გარდა იმისა, რომ ამ-

გვარი თვითმყოფადობით ერთგვარად წერტილი დაუსვეს ბერძნული პოეზიის ევროპულ ტენდენციებში სრულფასოვანი ჩართვის ხანგრძლივ პროცესს და ბერძნული პოეზია გაათავისუფლეს სხვადასხვა გავლენის კოპირების არტახებისგან, მას სასიცოცხლოდ და შემდგომი განვითარებისათვის აუცილებელი ახალი სულიც შთაბერეს. მათი მხრიდან ნოვატორობა რამდენიმე მიმართულებით გამოვლინდა; ოციანი წლების ბერძენ პოეტთა შემოქმედებაში ცვლილებები განიცადა ლექსის ფონეტიკამ, სტილისტიკამ, კომპოზიციამ და იდეოლოგიამ, რაც, ამავე პერიოდის რუს პოეტს ნიკოლაი გუმილიოვს თუ დავესესხებით, მნიშვნელოვან პოეტებსა და მიმდინარეობებს ახასიათებთ.⁶ სათითაოდ ვნახოთ ყოველი ელემენტი და მასთან დაკავშირებული სიახლეები, რომლებიც ოციანი წლების პოეტებმა შესთავაზეს ბერძნულ პოეზიას. პირველ ყოვლისა იმ ორ ელემენტს გადავხედოთ, რომლებსაც შედარებით ნაკლებად შეეხო პოეტური რეფორმა. ესენია ფონეტიკა და კომპოზიცია. ფონეტიკური თვალსაზრისით იმის თქმა შეგვიძლია, რომ პესიმისტი პოეტები მართალია დიდად არ მოსწყვეტიან ბერძნული რითმის ტრადიციებს და ამ მხრივ განსაკუთრებული ორიგინალობით არ გამოირჩევიან, თუ არ ჩავთვლით იმას, რომ ზოგ შემთხვევაში ფრანგი სიმბოლისტების გავლენით უბრალოდ საერთოდ უგულებელყოფდნენ რითმის აუცილებლობას, თუმცა გარკვეული სიახლეები დაამკვიდრეს რიტმთან დაკავშირებით, კერძოდ, აგრეთვე ფრანგი

⁶ გუმილიოვი 1921.

სიმბოლისტების გავლენით პოეზიის მუსიკალობა აღიარეს და დიდი ყურადღებით ეკიდებოდნენ სტრიქონების მელოდიურ ჟღერადობას.

რაც შეეხება კომპოზიციას, ამ მიმართულებით სიახლედ მიგვაჩნია ლირიკული ლექსის შემოტანა. ნეორომანტიკოსმა-ნეოსიმბოლისტმა პოეტებმა უარყვეს სიუჟეტურად თანმიმდევრული თხრობითი ელემენტები, ვრცელი ლექსი და დაიწყეს მოკლე, ემოციურად შთაგონებული ლექსის წერა, რომელშიც აღარ იყო აუცილებელი სტროფებს შორის შინაარსობრივად უწყვეტი კავშირის შენარჩუნება. ამასთანავე დაარღვიეს სტროფის ტრადიციული გაგება და ამ თვალსაზრისით დიდი გასაქანი მისცეს ფანტაზიას.

ოციან წლებში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა ბერძნული ლექსის იდეოლოგიამ და სტილისტიკამ, ეს ორი კი მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან.

პირველ რიგში, ხაზი უნდა გაესვას ნეორომანტიკოს – ნეოსიმბოლისტ პოეტთა მიერ ბერძნული პოეზიის იდეოლოგიის ძირეულ ცვლილებას. როგორც უკვე ვისაუბრეთ XIX საუკუნის განმავლობაში და XX საუკუნის დასაწყისში ლიტერატურას მხოლოდ ეროვნული ინტერესების წარმოჩენა კი არ ეკისრებოდა მისიად, არამედ გაცილებით მეტი, იგი სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბების ერთ-ერთი მთავარი საყრდენიც უნდა გამხდარიყო. მთელი თურქული ბატონობის განმავლობაში და განსაკუთრებით კი დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან მოყოლებული, ბერძნული პოეზია იდეოლოგიურ დონეზე ეროვნული ინტერესების სამსახურში იდგა, XIX საუკუნის შუაწლებიდან, მას შემდეგ

რაც ახლად შექმნილმა ბერძნულმა სახელმწიფომ გარკვეულწილად პოლიტიკური პოზიციები გაიმყარა ევროპულ სახელმწიფოთა ოჯახში, მის უმთავრეს ეროვნულ მიზნად ეგრეთ წოდებული „დიდი იდეა“ იქცა, რომელიც ბერძნული სახელმწიფოს შემადგენლობაში ყველა დაკარგული ტერიტორიის და მოსახლეობის დაბრუნებას ითვალისწინებდა და საბოლოოდ კონსტანტინოპოლშიც კვლავ ბერძნული მმართველობის აღდგენას გულისხმობდა. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ამ ოცნების უკიდურეს აპოლოგეტად აქცია ლიტერატურა კოსტის პალამასმა და მისმა წრემ და ამგვარმა ვითარებამ XX საუკუნის ოციან წლებამდე გასტანა, პერიოდამდე, როდესაც „დიდი იდეა“ საბოლოოდ დაასამარა 1922 წლის მცირე აზიის კატასტროფამ. გეორგიოს თეოტოკასი აღნიშნავდა, რომ „საბერძნეთისათვის XIX საუკუნე 1922 წელს დასრულდა“.⁷ ეს მართლაც ასეა ბერძნეთა მსოფლმხედველობრივი ორიენტაციის თვალსაზრისით. ოციანი წლების ახალგაზრდა პოეტებმა ბერძნული პოეზია საბოლოოდ გაათავისუფლეს განუხორცილებელი საუკუნოვანი ოცნების, „დიდი იდეის“ ტყვეობიდან და მას ახალი მსოფლმხედველობრივი დატვირთვა შესძინეს. ნეორომანტიკოს-ნეოსიმბოლისტ პოეტთა ზოგიერთი წარმომადგენელი ჯერ კიდევ 1922 წლამდე იჩენდა სრულ გულგრილობას პალამასის მოწოდების მიმართ და პოეზიის ეროვნულ-იდეოლოგიურ მნიშვნელობას არ აღიარებდა, მცირე აზიის კატასტროფის შემდეგ კი მათ სრულეებით უგულვებელყვეს „დიდი იდეა“ და მისი არსებობაც კი დაივიწყეს, გადაწყვი-

⁷ Vitti 1989, 19.

ტეს, წერტილი დაესვათ ილუზიებისათვის და ყურადღება რეალობისაკენ მიემართათ. ამგვარად, ბერძნული პოეზია გამოვიდა „დიდი იდეის“ გავლენიდან და სამყაროს აბსოლუტურად განსხვავებული თვალით შეხედა, ლიტერატურის და პოეზიის ინტერესების სფეროში იმ პერიოდის სოციალური ვითარება მოექცა. ნეორომანტიკოსმა-ნეოსიმბოლისტმა პოეტებმა პოეზია მიწაზე დააბრუნეს და განყენებული თემების ნაცვლად, ერთი შეხედვით პოეზიისათვის ისეთ შეუფერებელ ტრივიალურ საკითხებზე დაიწყეს ხმა-მაღლა საუბარი, როგორც ჩვეულებრივი, რიგითი ადამიანების პირად პრობლემებთან დაკავშირებული განცდებია.

როდესაც ოციანი წლებში ბერძნული პოეზიის იდეოლოგიის ცვლილებაზე ვსაუბრობთ, ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი უნდა გავითვალისწინოთ, ამ პერიოდში იდეოლოგია უბრალოდ კი არ შეიცვალა, ანუ მისი ერთი მიზანი რომელიმე მეორემ კი არ ჩაანაცვლა, არამედ სხვადასხვა პოეტისათვის სრულებით განსხვავებული დატვირთვა შეიძინა. ოციანი წლების პოეტების დამსახურებით ბერძნულ პოეზიას განვითარების შემდეგ ეტაპებზე აღარ სჭირდებოდა იდეოლოგიურ დოგმებთან ჭიდილი, იგი თავისუფალი გახდა არჩევანში და შეუზღუდავი თემებში. ამას შეგვიძლია მსოფლმხედველობრივი რეფორმა ვუწოდოთ, რომელმაც თავის მხრივ ცვლილებები შეიტანა ზოგადად ბერძნული ლექსის განვითარებაში.

ზაზა შათირიშვილს თუ დავესესხებით XIX საუკუნეში და XX საუკუნის პირველ ნახევარში პოეზიამ „ეგზისტენციალური მეგზურის კომპენსატორული“ როლი იტვირთა და

ამას ქრისტიანული ცივილიზაციის დასასრულით ხსნიან. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ მათი აზრით ქრისტიანული ცივილიზაციის დასასრული სოციალურ ცხოვრებაზე ქრისტიანობის გავლენის შესუსტებას ნიშნავს მხოლოდ და სხვას არაფერს.⁸ ეგზისტენციალური მეგზურის კომპენსატორული როლი გულისხმობს იმას, რომ პოეზია იქცა ადამიანთათვის ცხოვრების საზრისის მიმთითებლად და მეტაფიზიკურ გზამკვლევად, ამ მხრივ გარკვეულწილად რელიგიაც კი ჩანაცვლა და დიდაქტიკური ფუნქცია შეიძინა (სწორედ ამგვარად წარმოედგინა პოეტისა და პოეზიის დანიშნულება საბერძნეთში პალამასსა და მის წრეს), თუმცა დროთა განმავლობაში მან ეს ფუნქცია კვლავ დაკარგა და ძირითადად უადრესატოდ ან პოეტის სუბიექტური განცდების პრიზმაში აღქმული რეალობის ამსახველად იქცა. საბერძნეთში ამგვარ ცვლილებას სწორედ XX საუკუნის ოციან წლებში ვხედავთ და მის ძირითად გამტარებლად ნეორომანტიკოსი-ნეოსიმბოლისტი პოეტები მიგვაჩნია. ამ პოეტებისათვის სულერთი გახდა, ისინი მათი მკითხველისათვის შეასრულებდნენ მოძღვრის როლს თუ არა, მათ მხოლოდ ის სურდათ, რომ მკითხველისათვის საკუთარი განცდები გაეზიარებინათ და ზოგ შემთხვევაში მათი თანაგრძნობაც კი მოეპოვებინათ, მათ უარი თქვეს პოეზიის დიდაქტიკურობაზე, დამმოდღვრელ ტონზე და ამდენად უფრო უშუალო კავშირის დამყარება მოახერხეს მკითხველთან ვიდრე ეს წინამორბედ პოეტებს გამოსდიოდათ. ამ უშუალობის განმტკიცებას ნეორომანტიკოს-ნე-

⁸ შათირიშვილი 2007.

ოსიმბოლისტ პოეტთა მხრიდან გატარებულმა სტილისტიკურმა ცვლილებებმაც შეუწყო ხელი. ამ მხრივ განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია პოეზიის ენობრივ-გრამატიკული ორიენტაციის სხვა მიმართულებით წარმართვა.

მეოცე საუკუნე ზოგადად მთელი მსოფლიოსათვის გლობალიზაციის გააქტიურებული ტენდენციებით გამოირჩა და იმისათვის, რომ ბერძნული კულტურაც აქტიური წევრი გამხდარიყო ამ გლობალური ერთიანობისა, საჭირო იყო ისეთი თემატიკის წინ წამოწევა, რაც არა მარტო ვიწრო ეროვნულ ინტერესებს წარმოაჩენდა, არამედ მისაღები და აღსაქმელად ადვილი იქნებოდა სხვა ეროვნული წრეებისათვისაც. შესაბამისად პოეზიის ინტერესების ცენტრში მოექცა ის სეგმენტი, რომელიც დაახლოებით ერთგვარი იყო სხვადასხვა ქვეყანაში, ეს იყო დიდი ქალაქების ცხოვრება, მასთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულებით. ამ პერიოდის საბერძნეთის ყოველდღიურ მეტყველებაში უცხო სიტყვების მოზღვავენამ და ქალაქური ცხოვრების განვითარებამ ახალი ქალაქური მეტყველების ტიპის დამკვიდრება გამოიწვია, რომელიც უშუალოდ ეხმიანებოდა ნეორომანტიკოს-ნეოსიმბოლისტ პოეტთა თემატიკას, ოციანი წლების პოეტების ლექსიკა ქალაქური ცხოვრების ამსახველი სიტყვებით შეივსო.

ოციან წლებში პოეზიის ენობრივი მიმართება შეიცვალა დროსთან და სივრცესთან დამოკიდებულებაშიც. „ამ პოეტებმა კარგად გაიაზრეს, რომ პალამასის, დროსინისის, სიკელიანოსის, ვარნალისის და მათი თანამოაზრეების დიმოტიკიზმი ჩიხში ექცეოდა, რადგან ამ ენას არ ჰქონდა ორგა-

ნული კავშირი რეალურ გარემოსთან.⁹ მანამდე ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა (მალაკასისი, პორფირასი, ვარნალისი)¹⁰, ყველა პოეტის შემოქმედებაში ერთმანეთისაგან დაშორებული იყო ის სივრცე, რომელშიც ეს პოეტები ცხოვრობდნენ და ლექსში გადმოცემული სივრცე. მართალია, არ არის აუცილებელი რომ ყველა პოეტმა ის გარემო აღწეროს, რომელშიც ცხოვრობს, მაგრამ ამჯერად პოეტთა მხრიდან მათ თანამედროვეობასთან ცნობიერ ურთიერთობას ვგულისხმობთ. ოციან წლებამდე პოეზიაში იგრძნობა ერთგვარი გაორება, თითქოს ეს პოეტები საერთოდ არ ცნობდნენ მათ გარშემო არსებულ რეალობას. ეს ალბათ ობიექტური და სუბიექტური მიზეზებთაც იყო გამოწვეული. ობიექტური მიზეზებიდან იმის დასახელება შეგვიძლია, რომ ჯერ საბერძეთში არ იყო ქალაქური ცხოვრება იმ დონეზე აყვანილი, რომ პოეტებს მისი აღწერის, მის შესახებ საუბრის სურვილი გასჩენოდათ და სუბიექტურია ის, რომ ეს პოეტები ჯერ კიდევ იდეოლოგიურ პოეზიას ემსახურებოდნენ, რომლის მიზანიც იყო, ბერძნების ეროვნული თვითშეგნება გაეღრმავებინა, მკითხველი ბერძნულ ფესვებთან უფრო დაეახლოვებინა, რაც ამ პოეტების აზრით სოფლებში უკეთ იყო შენარჩუნებული ვიდრე ქალაქში (როდესაც საბერძნეთის ქალაქურ ცხოვრებაზე ვსაუბრობთ მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ იმ სტერეოტიპს, რომელსაც ევროპული გაგებით ქალაქი ეწოდებოდა იმ პერიოდში მხოლოდ ათენი თუ შეესატყვისებოდა და შესაბამისად ქალაქური ცხოვრე-

⁹ Αράγης 2006, 394.

¹⁰ Αράγης 2006, 167.

ბაც ათენური ცხოვრების იდენტურია ამ შემთხვევაში), რომელიც მისი კოსმოპოლიტური ხასიათით და საერთო ევროპული ტენდენციებით მათ წარმოსახვაში ყოველივე ეროვნულს უპირისპირდებოდა.

ოციანი წლების საბერძნეთში განვითარების თვალსაზრისით მკვეთრად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან ათენი და პროვინციები. ამ პერიოდის ბერძნული სოფელი მიღწევებით და ცხოვრების სტილით შუასაუკუნეებთან უფრო ახლოს იდგა ვიდრე მეოცე საუკუნესთან. განსხვავებული მდგომარეობაა ათენთან დაკავშირებით, იგი მართალია, ჯერ არ იყო ბოლომდე დასავლური ყაიდის ქალაქი, მაგრამ მაინც მეოცე საუკუნის მსოფლიო ცივილიზაციის შემადგენელი ნაწილი იყო. შესაბამისად წინა თაობის პოეტებისაგან განსხვავებით, რომელთა ყურადღებაც სოფლის გარემოს დროისაკენ იყო მიპყრობილი, ოციანი წლების პოეტების მთავარ თემად ქალაქის, ანუ ათენის შემოტანამ პოეზია იმ დროში დააბრუნა, რომელშიც პოეტები რეალურად ცხოვრობდნენ.¹¹

საინტერესოა, რამ გამოიწვია ასეთი შემობრუნება. ნეორომანტიკოს-ნეოსიმბოლისტ პოეტთაგან ლაპათიოტისის გარდა არც ერთი არ დაბადებულა და გაზრდილა დედაქალაქში, ყველა ცხოვრების უფრო გვიან ეტაპზე ეზიარა ათენური ცხოვრების სტილს და მაინც მათი პოეზიის სივრცედ ეს ქალაქი იქცა. აქ ერთი საინტერესო დეტალი უნდა გავიხსენოთ, პოეტი დროსინისი ათენელი იყო, იქ დაბადებული და გაზრდილი და მაინც, მისი შემოქმედება გვერდს

¹¹ Αράγης 2006, 399.

უვლიდა ათენურ თემებს და მხოლოდ ფოლკლორული სივრცით ინტერესდებოდა. შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ოციან წლებში ათენით დაინტერესება მხოლოდ ათენის დიდ ქალაქად გადაქცევით კი არ იყო გამოწვეული, არამედ ოციანი წლების პოეტთა სურვილს გამოხატავდა, რომ ბერძნულ პოეზიაში ბოლო მოეღოთ დროსა და სივრცეში გაორებისათვის და პოეტური სიტყვა იმ რეალობის ამსახველად და შესაბამისად ექციათ, რომელშიც ცხოვრობდნენ. ეს ტენდენცია იმთავითვე სასიცოცხლოდ აუცილებელი იყო ბერძნული პოეზიისათვის, რადგან მას საზოგადოებისაგან იზოლაციის საფრთხე ემუქრებოდა. მისი ენა, მიუხედავად კათარევუსას უარყოფისა, ლექსიკურ დონეზე მაინც შორდებოდა ყოველდღიურობას. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ წინამორბედთა მიერ ოციანი წლების პოეტთათვის წაყენებული ერთ-ერთი მთავარი ბრალდება სწორედ ენას ეხებოდა, უფროსებს მიაჩნდათ, რომ ახალგზრდები მას გულგრილად ეკიდებოდნენ.

სტილისტიკური თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია კიდევ ერთი ცვლილების აღნიშვნა, რაც ლექსის გრამატიკულ პირებთან მიმართებას შეეხება. წინა თაობის პოეტები, რომლებსაც საგნებისადმი გნოსტიკური დამოკიდებულება ჰქონდათ, გამუდმებით მრავლობით რიცხვში საუბრობდნენ და ზოგად მატერიებზე მსჯელობდნენ, ოციან წლებში კი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პოეზიის თემებისადმი გნოსტიკური დამოკიდებულება ემპირიული გამოცდილების საფუძველზე მიღებული გრძნობების გადმოცემამ ჩაანაცვლა, რაც პოეტის გრამატიკული პირის მხოლოდობით „მე“-

დ ქცევაში გამოიხატა.¹² ამგვარი ცვლილება, ჩვენი აზრით, საკმაოდ გაბედული განაცხადი იყო ბერძნულ პოეზიაში, რადგან პოეტს მეტ პასუხისმგებლობას აკისრებდა.

ბიბლიოგრაფია:

Αράγης, Γιώργος. 2006. «Η μεταβατική περίοδος της ελληνικής ποίησης», *Η σταδιακή της εξέλιξη από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους έως το 1930*, Αθήνα: Σοκόλη.

Beaton, Roderick. 1996, *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία*, Αθήνα: Νεφέλη.

გამრეკელი თეა და ქეთევან ციციანძე, 2005. „ბერძნული რომანტიზმი“ კრებულში *ნარკევეები ახალბერძნულ ლიტერატურაში*. თბილისი: ლოგოსი.

Гумилёв, Николай. “Анатомия стихотворения”, *Дракон. Альманах стихов, Петербург 1921*, წვდომის თარიღი: 11 აპრილი, 2018; <https://gumilev.ru/clauses/4/>

Δημαράς, Κωνσταντίνος Θ. 1993. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα: Ερμής.

Δημαράς, Κωνσταντίνος Θ. 1994. *Νεοελληνικός Ρομαντισμός*, Αθήνα: Ερμής.

Δημαράς, Κωνσταντίνος Θ. 1975. *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Ικαρος.

Vitti, Mario. 1994. *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Οδυσσέας.

Καραντώνης, Αντρέας. 1990. *Εισαγωγή στη νεότερη ποίηση – Γύρω από τη σύγχρονη ελληνική ποίηση*, Αθήνα: Παπαδήμας Δημ. Ν.

¹² Αράγης 2006, 395.

Φιλιάς Β., 1977, «Ελληνική κοινωνία», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΓ, Αθήνα.

ქამუშაძე, მაკა. 2005, „კოსტის პალამასი და 80-იანელთა თაობა,“ კრებულში: *ნარკვევები ახალბერძნულ ლიტერატურაში*, თბილისი: ლოგოსი.

შათირიშვილი, ზაზა. 2007. „პოეტი და პოეზიის იდეა ევროპულ კულტურაში“, *ევროპული იდეების ისტორია და ქართული კულტურა - სერია ევროპული ძიებანი*, წვდომის თარიღი: 11 აპრილი, 2018;

<http://www.ctc.org.ge/sites/default/files/publications/history-of-european-ideas.pdf>

Σβορώνος Νίκος. 2004. *Το Ελληνικό έθνος: Γένεση και διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού*, Αθήνα: Πόλις.

Ketevan Tsintsadze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Innovative Trends in the Greek Poetry of 1920s

Key Words: Modern Greek Poetry, Innovations, Neoromanticism, Neosymbolism

Greek poets of 1920s put an end to the long-term process of the organic implementation of european trends in Greek poetry. But its not the only contribution of them to the Greek literature, Neoromanticist-Neosymbolist poets also acted as reformators of Greek poem by adding for the further development vitally important innovations to it. They were innovative in several directions; In the works of the poets of 1920s phonetics, stylistics, composition and ideology have undergone significant changes.

In terms of phonetical changes inspired by the French Symbolist poets Greek Neoromanticist-Neosymbolist poets recognized musicality of poetry and paid special attention to the melody. As for the composition, innovation was bringing of lyrical verse. Neoromanticist-Neosymbolist poets rejected the elements of narrative poetry and began to compose short, emotionally inspired verses with no longer uninterrupted narrative line. At the same time they broke the traditional understanding of the strophe and gave a great extent to imagination.

In 1920s significant changes were obtained in the ideology and stylistic of the moderns Greek poem.

The Greek poets of the 1920s finally released the Greek poetry from the unrealistic Dream of „Megali Idea“, set an end to the illusions and gave new directions to its's ideology.

In terms of stylistic poets of 1920s changed the linguistic and grammatical orientation of poetry. They refused dimoticism and replaced it with modern urban vocabulary enriched with lots of foreign terms. They also changed grammatical persons in poem. If the previous generation of poets, who had Gnostic relations to different things, always used plural for speaking about common matters, the poets of 1920s find topics of inspiration in their empirical experience, which resulted in changing of grammatical person to singular „I“.

საქართველოს

ლევან ალექსიძე, იამზე გაგუა, მაია დანელია,
ეკატერინე კობახიძე, ნინო რუხაძე,
„ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგია“,
თბილისი, მერიდიანი, 2015, 678 გვ.

სარეცენზიო ნაშრომი „ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგია“ შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროგრამის ფარგლებში და მომზადებულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბაზაზე. აღსანიშნავია, რომ ამ პროექტზე მუშაობდნენ, როგორც მეცნიერ-იურისტები (პროფ. ლევან ალექსიძე, ნინო რუხაძე), ასევე ფილოლოგები – ლათინური ენის სპეციალისტები (პროფ. იამზე გაგუა, ეკატერინე კობახიძე, მკვლევარი მაია დანელია). სწორედ საკითხისადმი ამგვარმა, შეიძლება ითქვას, კომპლექსურმა მიდგომამ განაპირობა მიღებული ნაშრომის ის მნიშვნელობა და ღირებულება, რაც მას გააჩნია მეცნიერ-მკვლევართა, სამართლის (განსაკუთრებით რომის სამართლის) შესწავლით დაინტერესებულ პირთა თუ მკითხველთა ფართო წრის თვალში.

სრულყოფილი საუნივერსიტეტო იურიდიული განათლება წარმოუდგენელია სათანადო დონეზე ლათინური ტერმინოლოგიის არათუ უბრალო ცოდნის, არამედ მასში ღრმა წვდომისა და ეტიმოლოგიური მნიშვნელობის დადგენის უნარს გარეშე. ეს გარემოება, ბუნებრივია, დამახასიათებელია არა მხოლოდ ქართული უმაღლესი იურიდიული განათლების სივრცისათვის, არამედ მთლიანი რომაულ-გერმანული სამარ-

თლებრივი ოჯახის წარმომადგენელი ნებისმიერი კონტინენტური ევროპის ქვეყნისათვის. ამგვარი დამოკიდებულება განპირობებულია რომის სამართლის რეცეფციის ისტორიული პირობების გათვალისწინებით, რის გამოც ფაქტობრივად ლათინური „საერთაშორისო ურთიერთობის“ ენად იქცა ევროპულ იურიდიულ სივრცეში. მით უმეტეს მნიშვნელოვანია ეს ცოდნა თანამედროვე გამოწვევების ფონზე, როდესაც ევროინტეგრაციის პროცესების გათვალისწინებით, არაერთი ნორმისა თუ ინსტიტუტის იმპლემენტაცია ხდება მოქმედ კანონმდებლობაში.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია რომის სამართლის შესწავლის შეუძლებლობა ლათინური ტერმინოლოგიის მინიმალური ცოდნის გარეშე. რომის სამართლის გავლენამ განაპირობა უამრავი ლათინური ტერმინის დამკვიდრება, რაც დღესაც მკვეთრად იგრძნობა თანამედროვე იურიდიული ხასიათის ნაშრომებსა თუ ნორმატიულ აქტებში. გარდა ამისა, ისტორიული თვალსაზრისით, რომში ჩამოყალიბდა ტერმინები, რომლებიც დღეს უკვე ნაკლებად, ან საერთოდ აღარ გამოიყენება, მაგრამ თანამედროვე სამართლებრივი ინსტიტუტების ჩამოყალიბებისა და განვითარების გზის წარმოდგენა მათი გააზრების გარეშე შეუძლებელია.

დაიტერესებული მკვლევარისა თუ მკითხველის ინტერესს ლათინურ იურიდიულ ტერმინოლოგიასთან მიმართებაში გარკვეულ წილად აკმაყოფილებს უცხოურ ენებზე გამოცემული არაერთი ლექსიკონი თუ საცნობარო ლიტერატურა. მიუხედავად ამისა, დღემდე მწვავედ იგრძნობა ლათინური იურ-

იდიული ტერმინოლოგიის ამსახველი ქართულენოვანი ნაშრომების¹ სიმცირე.

ამ თვალსაზრისით სარეცენზიო ნაშრომი, რომლის სრული მოცულობა 678 გვერდს შეადგენს, ნამდვილად მნიშვნელოვან სიახლეს წარმოადგენს.

ნაშრომი შედგება რამდენიმე ნაწილისაგან: წინასიტყვაობა; შესავალი; I. ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგია; II. ლათინური იურიდიული ფორმულები და გამონათქვამები; III. რომაელი იურისტები და გამონათქვამები; IV. დანართი და შეჯამება (ინგლისურ ენაზე).

ნაშრომის უმნიშვნელოვანესი ნაწილი, რასაკვირველია, ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგიაა. ამ ნაწილის უდავო ღირსებას წარმოადგენს შემდეგი გარემოებები: ავტორები არ შემოიფარგლებიან უბრალოდ ლათინური ტერმინის ქართული შესატყვისის მოძიებით; აქ მოცემულია ლათინურ იურიდიულ ტერმინთა განმარტება და წარმომავლობის ისტორია; ტერმინებს თან ახლავს ტრანსკრიფცია (როგორც კლასიკური, ასევე შუა საუკუნეების პერიოდისა); მისადაგებულია ქართულენოვანი ტერმინი; დამოწმებულია პირველწყარო; მოცემულია ინფორმაცია კონკრეტული ტერმინის რომის სამართლისა თუ ქართულ წყაროებში დადასტურების შესახებ; იმ შემთხვევაში, თუკი ტერმინი გამოიყენება მოქმედ კანონმდებლობაში, მითითებულია შესაბამისი ნორმატიული აქტი.

ლათინური ტერმინოლოგიის ქართული სამართლის წყაროებში დამკვიდრების ქრონოლოგიის თვალსაზრისით, ავტორები პირობითად რამდენიმე ეტაპს გამოჰყოფენ. ესენია:

¹ მაგ. ლათინურ-ქართული იურიდიული ლექსიკონი, შემდგენლები: ნუნუ კაპანაძე, მარინა კვაჭაძე, თბ. 2008, 86 გვერდად, და სხვა.

XI-XII სს; XVII-XIX სს; საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საკანონმდებლო აქტები; საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა პერიოდში დამკვიდრებული იურიდიული ტერმინოლოგია. ქართული სამართლის პირველწყაროებში ლათინური ტერმინების ამგვარ ჭრილში განხილვა უადრესად ორიგინალურ ხასიათს სძენს მთლიანად ნაშრომს და, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ სამომავლოდ ბევრად გააადვილებს ამ მიმართულებით სამეცნიერო კვლევებს.

ავტორები ასევე გვანახებენ იმ გზებსაც, რაც ცალკეულმა ტერმინმა გაიარა ქართულ ენაში დასამკვიდრებლად (საუბარია კონკრეტული ტერმინის, მაგ., ბერძნული ან რუსული ენიდან სესხების შემთხვევაში).

ზემოთ აღნიშნული თვალსაზრისით საინტერესო იქნებოდა XVIII საუკუნის დასაწყისში ქართულ ენაზე თარგმნილი და ვახტანგ VI-ს სამართლის წიგნთა კრებულში შესული რომაული სამართლის წყაროების (ბერძნული სამართლის ქართული ვერსიის და სომხური სამართლის ქართული ვერსიის პირველი ნაწილის – სირიულ-რომაული სამართლის) ფარგლებში დამკვიდრებული ლათინური ტერმინებისა და/ან მათი შესატყვისი ქართული ტერმინების გამოვლენა/მნიშვნელობის დადგენაც, თუმცა კარგად გვესმის, რომ ეს სცილდება პროექტის ფარგლებს და სამომავლო მუშაობის საგანს წარმოადგენს.

ნაშრომის შემდეგ ნაწილში – ლათინური იურიდიული ფორმულები და გამონათქვამები – თავმოყრილია ის ძირითადი სენტენციები თუ იურიდიული მნიშვნელობის მქონე ფორმულები, რომლებიც ხშირად გვხვდება სხვადასხვა დროის რომაელი იურისტების, საზოგადო მოღვაწეთა თუ რომის

სამართლით დაინტერესებულ მკვლევართა გამონათქვამებსა და ნაშრომებში. ამჯერადაც თანდართული ტრანსკრიფცია აადვილებს ამ გამონათქვამების სწორად წაკითხვასა თუ წარმოთქმას.

ნაშრომის შემდგომ ნაწილში – რომაელი იურისტები და კანონმდებლები – თავმოყრილია მოკლე ინფორმაცია ცნობილი რომაელი სამართალმცოდნეების, სახელმწიფო მოღვაწეებისა და კანონმდებლების შესახებ, რაც აადვილებს ქართულენოვანი მკითხველისათვის პირველდაწყებითი წარმოდგენის შექმნას მათი მოღვაწეობის რაობასა და პერიოდის თაობაზე.

დანართში გადმოცემულია გრამატიკული ცნობარი, რაც აადვილებს ლათინური ტერმინებისა და ფორმულების სწორად გაგებას.

მთლიანობაში სარეცენზიოდ წარმოდგენილი ნაშრომი – ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგია – თანდართული, გამართული სამეცნიერო აპარატით, წარმოადგენს მნიშვნელოვან სიახლეს და საინტერესო შენაძენს სამართლით (ასევე სამართლის ისტორიით, რომის სამართლით) დაინტერესებული მეცნიერ-მკვლევარებისა თუ მკითხველთა ფართო წრისათვის. მოქმედი კანონმდებლობის ჭრილში წარმოდგენილი ლათინური ტერმინოლოგია აადვილებს იმ გზების წარმოდგენას, რაც ცალკეულმა ტერმინმა გაიარა წარმოშობიდან თანამედროვე სამართლებრივ აქტებში დამკვიდრებამდე.

დაბოლოს, ლათინური ტერმინების სწორად გაგება, რის საშუალებასაც უპირობოდ იძლევა აღნიშნული ნაშრომი, ბევრად გააადვილებს ევროპულ სამართლებრივ სივრცეში დამკვიდრებული იურიდიული ინსტიტუტების ქართული კანონ-

მდებლობის ფარგლებში ასახვისა და იმპლემენტაციის პროცესს.

დავით ბოსტოღანაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი

**ლევან ალექსიძე, იამზე გაგუა, მაია დანელია,
ეკატერინე კობახიძე, ნინო რუხაძე**
ლატინური იურიდიული ტერმინოლოგია
თბილისი, მერიდიანი, 2015, 678 გვ.

წიგნი დაიბეჭდა საქართველოს პრეზიდენტის ხელშეწყობით, აღნიშნული პროექტი კი განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის მეშვეობით.

ქართულ ენაზე ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგიის ადრე გამოქვეყნებული რამდენიმე საცნობარო ხასიათის მცირე მოცულობის წიგნი ვერ აკმაყოფილებდა ქართული საზოგადოების ინტერესს, არადა ტერმინოლოგიური და ენობრივი თვალსაზრისით გამართული, მრავალფეროვანი ინფორმაციის შემცველი, აკადემიურად შესრულებული ნაშრომის შექმნა და გამოცემა, რომელიც შეიცავს არა მარტო ლათინური ტერმინის თარგმანს, განმარტებას, ქართულ ეკვივალენტებს, არამედ ასევე ინფორმაციას პირველწყაროს შესახებ, ლემის მნიშვნელობას რომის სამართალსა და მოქმედ კანონმდებლობაში, ტერმინის ქართულ სამართლებრივ სივრცეში ადრეულ დადასტურებას, საშური საქმე იყო და ამ ნაშრომმა შეავსო ეს სიცარიელე ქართულ მეცნიერებაში.

რომის სამართალი შეიცავს კლასიფიკაციის საკმაოდ სრულ მოდელს, რომელმაც, არსებითად, დღემდე შეინარჩუნა თავისი მნიშვნელობა. თანამედროვე ევროპული ქვეყნების ეროვნული სამართლისა და საერთაშორისო სამართლის იურიდიული ტერმინოლოგია, ძირითადად, რომაული სამართლის

მიერ გამომუშავებული ფორმულებითა და ცნებებით საზღვრობს. დღესაც რომის სამართლის საფუძვლების ღრმა ცოდნის გარეშე შეუძლებელია მაღალი დონის პროფესიონალი იურისტის ჩამოყალიბება. ნაშრომი მიზნად ისახავს ქართველი იურისტების, სტუდენტებისა და ამ საკითხებით დაინტერესებულ პირთა წინაშე მდგარი პრობლემის გადაჭრას, სახელდობრ – ლათინური იურიდიული ტერმინისა თუ ფრაზეოლოგიური გამონათქვამის სწორად დაწერასა და გამოყენებას. რისი მიღწევაც როგორც იურისტების (ლევან ალექსიძე, ნინო რუხაძე), ასევე ლათინური ენის სპეციალიტების (იამზე გაგუა, მათა დანელია, ეკატერინე კობახიძე) ერთობლივი ძალისხმევით გახდა შესაძლებელი.

ნაშრომი შედგება რამდენიმე ნაწილისაგან: წინასიტყვაობა; შესავალი; I. ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგია; II. ლათინური იურიდიული ფორმულები და გამონათქვამები; III. რომელი იურისტები და კანონმდებლები; IV. დანართი.

ნაშრომის ძირითად ნაწილში – ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგია – წარმოდგენილია ლათინურ იურიდიულ ტერმინთა განმარტება და წარმომავლობის ისტორია. ტერმინის წაკითხვისას უზუსტობების თავიდან ასაცილებლად ლათინურ ტერმინს ახლავს ტრანსკრიფცია (როგორც კლასიკური, ასევე შუა საუკუნეების პერიოდის). ტერმინს მისადაგებული აქვს ქართული ეკვივალენტი.

საჭიროებისამებრ დამოწმებულია ტერმინის პირველწყარო (რომაელი ავტორები, იურიდიული ტექსტები). მოცემულია ტერმინის რომის სამართალსა და ქართულ სამართლებრივ აქტებსა და წყაროებში დადასტურების შესახებ ინფორმაცია.

თუ ტერმინი გამოიყენება თანამედროვე კანონმდებლობაში, მითითებულია შესაბამისი აქტი და მუხლი.

აღსანიშნავია, რომ ნაშრომში თავი მოიყარა არა მხოლოდ რომაული სამართლის წიაღში წარმოქმნილმა ლემებმა, რომლებიც გამოკვლევაში შეტანილია უახლესი ევროპული ლექსიკონების გათვალისწინებით, არამედ შუა საუკუნეების და უფრო გვიანდელ ეპოქაში ჩამოყალიბებულმა ლათინურმა იურიდიულმა ტერმინებმა (დაახლ. 400 ერთეული).

ზემოაღნიშნული ტერმინების ნუსხაში ჩართვა ამ სიტყვების თანამედროვე კანონმდებლობაში გამოყენებამ განსაზღვრა. ის ტერმინები, რომლებიც რომაულ სამართალში არ დასტურდება, შესაბამისად, არც კლასიკური ხანის ლათინური ენის ლექსიკონებშია, თუმცა მათ აქვთ ლათინური ეტიმოლოგია და ისინი გამოიყენებიან თანამედროვე კანონმდებლობაში. ავტორებმა ასეთი ტერმინების ვერიფიკაციისათვის დამატებით შეისწავლეს შუა საუკუნეების ლათინური ენის ლექსიკონები, სადაც რომის სამართალში და, ზოგ შემთხვევაში, თავად შუასაუკუნეებამდე, ე.წ. კლასიკურ ლათინურში არარსებული სიტყვები უკვე იურიდიული ტერმინის მნიშვნელობითაა დადასტურებული.

საყურადღებოა აგრეთვე ტერმინის სწორად წარმოთქმის პრობლემა. გამომდინარე იმ ფაქტიდან, რომ ნაშრომი განკუთვნილია როგორც პროფესიონალი იურისტებისა და სტუდენტებისათვის, ისე ფართო საზოგადოებისათვის, ავტორებმა სრულიად სამართლიანად საჭიროდ მიიჩნიეს ლათინური ტერმინისთვის ქართული ტრანსლიტერაციით შესაბამისი ტრანსკრიფციის მითითება.

ავტორებმა ლათინური ტერმინის ქართულად გადმოტანისას ლათინური ლემების ქართული შესატყვისები მოიძიეს ქართულ საკანონმდებლო დოკუმენტებში არსებული ტერმინებში, მაგრამ ამავდროულად, ლათინური ტერმინების ქართულად გადმოცემისას გაითვალისწინეს ტრადიციულად დამკვიდრებული წესები, წიგნის ავტორები ბევრი პრობლემის წინაშე იდგნენ, ასე მაგალითად, იმ შემთხვევებში, როცა ტერმინი აშკარად ლათინურია, მაგრამ წარმოთქმა არ შეესაბამება არც კლასიკურს და არც შუა საკუნეების ლათინურს და იგი რუსულიდან არის შეთვისებული რომელიმე ევროპული ენის მეშვეობით, ავტორებმა სრულიად სამართლიანად, თარგმნეს და განმარტება დაურთეს რომის სამართლის ცნობილი წყაროების გათვალისწინებით.

კონკრეტული ლათინური ტერმინების მნიშვნელობის განმარტება და მოქმედ კანონმდებლობაში აღნიშნული ტერმინების შესაბამისი ციტირებისას ავტორებმა ისარგებლეს უცხოენოვანი იურიდიული ენციკლოპედიური ნაშრომებით და თავად ქართულ საკანონმდებლო აქტებში მოცემული განმარტებებით (აქ იგულისხმება შემთხვევები, როდესაც ტერმინის მოყვანას სამართლებრივ აქტში ახლავს მოკლე ახსნა-განმარტება).

ტერმინთა განმარტებისათვის სირთულეს წარმოადგენდა ყველა იმ ტერმინის მოძიება, რომელიც საქართველოს სამართლებრივ აქტებშია ასახული. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ საქართველოში მოქმედებს ურიცხვი საკანონმდებლო აქტი, საერთაშორისო ხელშეკრულება, რომლებსაც საქართველოში მოქმედი კანონის ძალა აქვთ; კიდევ უფრო დიდი რაოდენობით გვხვდება კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები, როგო-

რებიცაა ბრძანებულებები, ბრძანებები, განკარგულებები და ა.შ. აღსანიშნავია, რომ კანონქვემდებარე ნორმატიულ აქტებში იურიდიული ტერმინები გვხვდება უფრო ხშირად, ვიდრე თავად საკანონმდებლო აქტებში.

ამ რთული ვითარებაშიც ავტორებმა მოიძიეს ის ლათინური ფუძეები, რომლებითაც ოპერირებენ ქართული სამართლებრივი აქტები.

საყურადღებოა აგრეთვე პრობლემა, რომელიც უკავშირდება ლათინური ტერმინის რამდენიმე მნიშვნელობით გამოყენების საკითხს ქართულ კანონმდებლობაში. ავტორებმა ეს პრობლემა შეკრებითობის პრინციპის დაცვით გადაჭრეს, გაითვალისწინეს ყველა მნიშვნელობა და დაიმოწმეს ყველა შესაბამისი კონტექსტი. ყურადსაღებია და დაინტერესებულ პირთათვის მნიშვნელოვანი ლექსიკონის ავტორების მიერ დამუშავებული თემა: ლათინური ტერმინის ქართულ სამართლებრივ სივრცეში ადრეული დადასტურების საკითხი, რომლის შესწავლამ მოითხოვა ქართული სამართლის ძეგლების, საბჭოთა, პოსტსაბჭოთა პერიოდის და მოქმედი კანონმდებლობის გაცნობა. ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგიის დამუშავება (XI-XII სს.-ში შემოსული ტერმინები; XVIII-XIX სს.-ში პირველად დადასტურებული ტერმინოლოგია; საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის საკანონმდებლო აქტებში პირველად წარმოდგენილი იურიდიული ტერმინები; საბჭოთა პერიოდში დამკვიდრებული იურიდიული ტერმინოლოგია; პოსტსაბჭოთა და მოქმედი კანონმდებლობაში პირველად დადასტურებული ტერმინები).

ნაშრომის ნაწილში, რომელსაც რომელიც იურისტები და კანონმდებლები ეწოდებათ, ავტორებმა თავი მოუყარეს მოკ-

ლე ინფორმაციას იმ ცნობილი სამართალმცოდნეების, საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწეების შესახებ, რომლებსაც მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით რომის სამართლის ისტორიაში. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტიც, რომ რომის სამართლის არაერთი კანონი მათ სახელთან არის დაკავშირებული, რაც ბუნებრივად ზრდის ინტერესს ამ პიროვნებების მიმართ. დანართში წარმოდგენილი გრამატიკული ცნობარი (ლათინური ანბანი და ფონეტიკის უმთავრესი ელემენტები, წარმოთქმის წესები, ხმოვნების სიგრძე-სიმოკლე, მახვილი, ბრუნების, უღლების და სხვა მოდელების შემცველი გრამატიკული სქემები), ბუნებრივია, აადვილებს ლათინური ტერმინების, ფორმულებისა და გამონათქვამების სრულყოფილად და სწორად გაგებას. წიგნს ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგია გამოიყენებენ როგორც სტუდენტები, ასევე სამეცნიერო წრეები, პრაქტიკოსი იურისტები და ასევე ამ საკითხებით დაინტერესული პირები.

რასაკვირველია, ეს ნაშრომი დროთა განმავლობაში გადამუშავდება, რადგანაც ლათინურ ტერმინთა შემოსვლა ქართულ საკანონმდებლო დოკუმენტებში დღესაც გრძელდება, რაც, ბუნებრივია, მუდმივად მოითხოვს ახალი მასალებით გამდიდრებას და იმ ტერმინების მოძიებას, რომლებიც შემდგომში სათანადო განმარტებებითა და სამართლებრივი აქტებიდან შესაბამისი ციტირებებით იქნება დამოწმებული. მით უფრო, რომ საკანონმდებლო სივრცე მუდმივად ვითარდება (საქართველოში ეს საკმაოდ ინტენსიურად ხორციელდება), ხდება ახალი სამართლებრივი აქტების მიღება და არსებულ სამართლებრივ აქტებში ცვლილებების შეტანა. შედეგად, ეს ტერმინები, რომლებიც უკვე მოცემულია გამოკვლევა-

ში, შეიძლება აღარ შეგვხვდეს შეცვლილ სამართლებრივ აქტებში ან წარმოდგეს განსხვავებული მნიშვნელობით. ლათინური იურიდიულ ტერმინთა შევსება, შესწორება მუდმივად განახლებადი პროცესია.

ყოველივე ეს ცხადყოფს ლათინური ენის და, აქედან გამომდინარე, ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგიის მნიშვნელობას ქართულ და ზოგადად მსოფლიო იურისპრუდენციაში და შესაბამისად, ეს წიგნი *ლათინური იურიდიული ტერმინოლოგია* ჩვენი დღევანდელი სახელმწიფოს ქართული მეცნიერების საჭირო და მნიშვნელოვანი შენაძენია.

მანანა ფხაკაძე

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი

ეკატერინე კობახიძე, მანანა ფხაკაძე.

Loquerisne Latine? სტუბრობ ლათინურად?

თბილისი, ლოგოსი, 2014, 248 გვ.

საუკუნეების განმავლობაში ლათინური ენა კულტურის, ლიტერატურის და მეცნიერების ენად რჩებოდა ევროპაში. დღესაც, მიუხედავად იმისა, რომ ლათინური მკვდარ ენად ითვლება, მას არ დაუკარგავს მეცნიერების უნივერსალური ენის როლი. მკვდარი ლათინური, ალბათ, ყველაზე ცოცხალი ენაა თანამედროვე ტერმინების შექმნის თვალსაზრისით. ეს არის ენა, რომელთანაც შეხება აქვს მთელ მსოფლიოს ყოველ-დღე ყოფით თუ პროფესიულ დონეზე. თანამედროვე ენების ლექსიკური მარაგის შთამბეჭდავი პროცენტი სწორედ ლათინურ ძირებზე მოდის. ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ ლათინური ენისადმი ინტერესი მთელ მსოფლიოში არათუ კლებულობს, დღითი დღე იზრდება. „ცოცხალი“ ლათინური უფრო და უფრო მოთხოვნადი ხდება, რაზეც კარგად მეტყველებს რეგულარულად მოწვეული საერთაშორისო კონგრესები. ამ კონგრესთა ორგანიზაციულ ცენტრს რომში დაარსებული ლათინური განათლების საერთაშორისო აკადემია (Academia Latinitati inter omnes gentes fovendae) წარმოადგენს. სწორედ საკითხისადმი გაზრდილმა ინტერესმა თანამედროვეობის წინაშე დააყენა ახალი ამოცანა „გაეცოცხლებინა“ ლათინური ენა და მისი სწავლების ახლებური მეთოდები დანერგილიყო – ზეპირმეტყველებითი სავარჯიშოები, რომლებიც მეტად საინტერესოს და სახალისოს გახდიდა ენის ათვისების და დაუფ-

ლების პროცესს. ევროპასა და ამერიკის შერთებულ შტატებში ამ ტიპის არაერთი სახელმძღვანელო გამოვიდა, რომელთა შორის არსებული მეთოდოლოგიური თუ შინაარსობრივი განსხვავებისა, საერთო იყო მიზანი – ლათინური გაცოცხლებულიყო, სწავლების პროცესი გასცდენოდა გრამატიკულ სქემებს, თუნდაც პასიურ თარგმანებს და თანამედროვე ადამიანი ამეტყველებულიყო ლათინურად.

კლასიკური ფილოლოგიის ქართული სკოლის წინაშეც მომწიფდა საკითხი, შეეთავაზებინა ლათინური ენით დაინტერესებული ახალგაზრდებისათვის და არა მარტო მათთვის, ენის შესწავლის ახალი ფორმატი (აქვე აუცილებლად მინდა აღვნიშნო, რომ ლათინურის ტრადიციული სახელმძღვანელოების მხრივ კლასიკური ფილოლოგიის ქართული სკოლა ნამდვილად ანებივრებდა საკითხით დაინტერესებულ ადამიანებს. სხვადასხვა დროს გამოიცა არაერთი სახელმძღვანელო თუ დამხმარე სახელმძღვანელი ლათინური ენის სწავლებასთან დაკავშირებით. შემოვიფარგლები მხოლოდ სახელმძღვანელოთა ავტორების დასახელებით: ს. ყაუხჩიშვილი; გ. ათანელიშვილი; ა. შილაკაძე; ე. გამყრელიძე და ი. გაგუა; ა. ტრაპაიძე და დ. ქურიძე; მ. ფხაკაძე; მ. დანელია და ქ. კვაჭანტირაძე; ლ. ჩოთალიშვილი; ლ. ალექსიძე, ი. გაგუა, მ. დანელია, ე. კობახიძე, ნ. რუხაძე; მ. ფხაკაძე და თ. ჭეიშვილი და სხვ.), მორგებული თანამედროვე მოთხოვნებს. სწორედ ამან უბიძგა ლათინური ენის სასაუბროს „საუბრობ ლათინურად? – *Loquerisne Latine*“ ავტორებს – ე. კობახიძეს და მ. ფხაკაძეს, ერთგვარად, როგორც თვითონ ამბობენ ნაშრომის შესავალში, „გაეცოცხლებინათ“ ლათინური სწავლების ზეპირ მეთოდზე დაყრდნობით (ლექსიკის, იდიომატიკის, ფრაზეოლოგიიზმ-

ბის თემატურ ჯგუფებად თავმოყრა და იმიტირებული სიტუაციების გამოყენება).

ავტორები სერიოზული გამოწვევის წინაშე იდგნენ. მიუხედავად იმისა, რომ მათ ჰქონდათ ლათინური ენის სახელმძღვანელოებზე მუშაობის წარმატებული გამოცდილება, ამ შემთხვევაში საჭირო იყო სრულიად ახალი მიდგომა საკითხისადმი. ავტორები უნდა დაშორებოდნენ ენის სწავლების ტრადიციულ მეთოდიკას და ცოცხალი დიალოგებით შეეყვანათ მკითხველი ლათინური ენის სამყაროში. წარმოდგენილი ნაშრომი, როგორც უკვე აღვნიშნე, პირველი ცდაა ქართულ ენაზე ლათინური სასაუბროს შექმნისა. თანამედროვე, ცოცხალ ენებზე არსებული სასაუბროებისაგან განსხვავებით, ლათინური ენის სასაუბროს შედგენა გარკვეულ სირთულეებს უკავშირდებოდა, რომელთაგან თვითონ ავტორები „მკვდარი ენის სამეტყველო სივრცეში „პორტირებას“ გამოყოფენ. აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ავტორთა სასახელოდ, რომ მათ, მართალია, გაითვალისწინეს ევროპულ ენებზე არსებული მსგავსი სასაუბროების გამოცემები (ძირითადად რამდენიმე ხერხს მიმართავენ: ა) დიალოგების ფრაზეოლოგიური ქსოვილს შექმნისას საგანგებოდ შედგენილ წინადადებებს ეყრდნობიან; ბ) გაურბიან ფრაზების დამოწმებას და თემატური ლექსიკით იფარგლებიან; გ) ეყრდნობიან მხოლოდ ამონარიდებს რომაელ ავტორთა თხზულებებიდან), მაგრამ გაცილებით საინტერესო და სწავლების მეთოდიკის თვალსაზრისით სწორი ფორმა მისცეს ნაშრომს:

1. რომაული სინამდვილის კონკრეტული სფეროს მოკლე მიმოხილვა, რასაც მკითხველი შეეყავს რომაელთა ყოველდღიურობის იმ სივრცეში, რომლისთვისაც მოცემუ-

ლი ლექსიკა იყო დამახასიათებელი. მაგ., რომაული კალენდრის მიმოხილვას თან ახლავს წელიწადის, ეპოქის, დღეების, სეზონების აღმნიშვნელი ლექსიკა. თემატურად მოცემული ლექსიკური ერთეულები გაცილებით ადვილად ამახსოვრდება საკითხით დაინტერესებულ პირს.

2. მსგავსი სემანტიკური ველის ნეოლოგიზმები ქართული განმარტებებით ხელს უწყობს არა მარტო ანალიტიკური აზროვნების განვითარებას, არამედ წარმოდგენას უქმნის მკითხველს ლათინური სიტყვათწარმოების ზოგად პრინციპებზე.
3. მოცემული ლექსიკური ერთეულების შემცველი ფრაზები ქართული შესატყვისებით საუკეთესო საშუალებაა ლათინურისთვის დამახასიათებელი სინტაქსური კონსტრუქციების ასათვისებლად.
4. მოცემული შინაარსობრივი ჯგუფის ლექსიკაზე დაფუძნებული სენტენციები პარალელური ქართული თარგმანით აღრმავებს როგორც ლექსიკურ, ისე მორფოლოგიურ-სინტაქსურ ცოდნას.

სასაუბროს წამმდგარებული აქვს ავტორთა წინასიტყვაობა და შესავალი, სადაც საუბარია როგორც ნაშრომის დანიშნულებაზე, ასევე იმ სირთულეებზე, რომლებსაც მუშაობის პროცესში წააწყდნენ მკვლევარები და თამამად შეიძლება ითქვას, რომ წარმატებით გაართვეს თავი. რთულია რომაული ლიტერატურიდან შესაბამისი ციტატების მოძიება, ქართული პწკარედული თარგმანის შეფარდება. ეს არა მარტო მასალის ღრმა ცოდნას მოითხოვდა ავტორებისგან, არამედ მიზანდასახულ რუტინულ სამუშაო პროცესს. სასაუბროს ერთვის ლათინური

ანბანის, გამოთქმის წესების, ბრუნების და უღლების გრამატიკული სქემები, რაც ნამდვილად წაადგება სტუდენტებს თუ ლათინური ენის შემსწავლელ პირებს სასაუბროზე მუშაობის პროცესში. კომპოზიციურად სახელმძღვანელო შედგება შემდეგი თემატური თავებისაგან, სადაც შიგნით გამოყოფილია ქვეთავები: ლათინურად ლაპარაკი (მისალმება, მოკითხვა, გაცნობა; დადასტურება, უარყოფა; მადლობის გადახდა, მობოდიშება; მილოცვა, სურვილები; კითხვის დასმა; ყოველდღიური სასაუბრო ფრაზები); ხშირად გამოყენებული ზედსართავი სახელები; ფერები; რიცხვითი სახელები (რაოდენობითი, რიგობითი, ჯერობითი, პროცენტის გადმოცემა, არითმეტიკული ოპერაციები, წონის, ზომის, სითხის საზომი ერთეულები); კალენდარი (თვეები, წელიწადის დროები, კვირის დღეები, დღე და ღამე); ამინდის შესახებ; ადამიანი (ადამიანის სახელი, სხეული, ექიმი); ქორწინება, ოჯახი, ნათესავები; სახლი; თერმები; ტანსაცმელი; ნადიმი (სუფრა, კერძები, ხორცეული, საწებლები, ტკბილეული, თევზეული, ხილი, სასმელები); რომაული დღესასწაულები (მუსიკა, ცეკვა, ძირითადი დღესასწაულები); საჩუქრები (მაღაზიები და სახელოსნოები); თეატრი, სანახაობა, თამაშები; სპორტი; ცხოველები; (ნადირობა, თევზაობა); სკოლა; სამართალი (საჯარო მმართველობა); რელიგია, ტაძარი (სიკვდილი, საიქიო); სამხედრო საქმე. ჩამონათვალზე თვალის გადავლებაც ნათელს ხდის, რომ ავტორთა ყურადღების მიღმა არ დარჩენილა რომაელთა საზოგადოებრივი და კერძო ცხოვრების არცერთი სფერო. თითოეული თემა (მიმოხილვას ვგულისხმობ), ერთი მხრივ, ძალიან ლაკონურად არის წარმოდგენილი, ხოლო, მეორე მხრივ, ინფორმაციულად დატვირთულია, დასმულია სწორი აქცენტები, რაც

დაეხმარება სტუდენტს ამ ინფორმაციის ფონზე უფრო სახალისო გახდეს მოცემულ თემასთან დაკავშირებული როგორც ლექსიკის, ისე ნეოლოგიზმებისა თუ სენტენციების დასწავლა. აქვე ისიც მინდა დავუმატო, რომ მთელ რიგ სენტენციებს თან ახლავს განმარტება (შინაარსობრივი კონტექსტი), რაც კიდევ უფრო მეტ ხიბლს სძენს ნაშრომის ამ ნაწილს ისევე როგორც კონკრეტულ ფრაზებთან მითითებული წყაროები (ავტორთა დასახელება). ნეოლოგიზმები ჩვენი ლექსიკის ორგანული ნაწილია, ამდენად ავტორთა მხრიდან ამ საკითხზე ყურადღების მიქცევა სწორ გადაწყვეტილებად მიმაჩნია.

სურვილის სახით დავამატებდი, რომ კარგი იქნებოდა, თუ სასაუბროს განმეორებით გამოცემის შემთხვევაში ავტორები იზრუნებდნენ იმაზე, რომ წიგნს დაერთოს აუდიომასალა, რაც დამეთანხმებით, კიდევ უფრო მეტ სიცოცხლეს შესძენდა ლათინურ დიალოგებს.

არასდროს უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ლათინური ენის გამოყენება წერილობითი თუ სალაპარაკო ფორმით უძველესი ჰუმანისტური ტრადიცია იყო ევროპაში. ეს იყო აღორძინების და განმანათლებლობის ენა, მთავარი საშუალება, რომლის დახმარებითაც გაჩნდა პირველი კონტაქტები ევროპასა და დანარჩენ სამყაროს შორის ევროპელი მისიონერების, მეცნიერების, დიპლომატების თუ პედაგოგების მეშვეობით. ლათინურის წყალობით ადამიანი არა მარტო უფრო საფუძვლიანად სწვდება დიდ მოაზროვნეებს, არამედ აგრძელებს ევროპული ჰუმანიზმის ტრადიციას. ვიმედოვნებთ, რომ მომავალში ლათინურს ადამიანები გამოიყენებენ არა მხოლოდ როგორც უსიცოცხლო კოდურ ენას, არამედ ერთმანეთთან და დანარჩენ სამყაროსთან საკომუნიკაციოდ. სწორედ ამ მიზანს ემსახურე-

ბა წინამდებარე სახელმძღვანელო, რომელთა ავტორებმაც საკუთარი ნაშრომის საშუალებით, ვფიქრობ, სერიოზული წვლილი შეიტანეს ლათინური ენის “გაცოცხლების“ საქმეში.

ქ. გარდაფხამე

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ფილოლოგიის დოქტორი

ლათინური ენის ქართული სახელმძღვანელოები

2015 წელს თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის უცხოური ენების ცენტრმა გამოსცა ნანა ამირანაშვილის, რუსუდან გიორგობიანის, ნელი ხატიაშვილისა და ნელი გიგოლაევას *ლათინური სამედიცინო ტერმინოლოგიის საფუძვლები*, სახელმძღვანელო და სამუშაო რვეული უმაღლესი სამედიცინო სასწავლებლების სტუდენტებისათვის. (FUNDAMENTA TERMINOLOGIAE LINGVAE LATINAE MEDICINALIS), გამომცემლობა „უნივერსალი, თბილისი, 2015, 292 გვ.

ქართულ ენაზე ჰუმანიტარებისა და იურისტებისთვის რამდენიმე ლათინური ენის სახელმძღვანელოა გამოცემული, „ლათინური სამედიცინო ტერმინოლოგიის საფუძვლები“ კი ქართულ ენაზე გამოცემული პირველი ლათინური სამედიცინო სახელმძღვანელოა.

სახელმძღვანელო „ლათინური სამედიცინო ტერმინოლოგიის საფუძვლები“ მიზანი ისეთი ექიმის მომზადებაა, რომელიც პროფესიული საქმიანობასა თუ სამეცნიერო მუშაობაში ადეკვატურად გამოიყენებს ლათინურ სამედიცინო ტერმინოლოგიას. შესაბამისად, ეს სახელმძღვანელო ითვალისწინებს ლათინური ენის გრამატიკის, ბერძნული და ლათინური სიტყვაწარმოების პრინციპების, მაწარმოებელი ელემენტების მნიშვნელობებისა და შესაბამისი ლექსიკის შესწავლას.

სახელმძღვანელოში „ლათინური სამედიცინო ტერმინოლოგიის საფუძვლები“ ახსნილია ანატომიური, ჰისტოლოგიური, კლინიკური, ქიმიური, ფარმაცევტული ტერმინების

მნიშვნელობები, გაანალიზებულია მათი სტრუქტურა, დიდი ადგილი ეთმობა რეცეპტებზე მუშაობას – რეცეპტის სტრუქტურას, ლათინურენოვან ნაწილს, რეცეპტის დამატებით წარწერებსა და შემოკლებებს და ა.შ., რაც აუცილებელია პროფესიონალი ექიმის მომზადებისთვის.

სახელმძღვანელოს ერთვის ლათინურ-ქართული და ქართულ-ლათინური ლექსიკონი, ჰიპოკრატეს ფიცი, სტუდენტური ჰიმნი „Gaudeamus“-ი და სამედიცინო შინაარსის ლათინური ფრთოსანი გამოთქმები.

სამუშაო რვეულისათვის შერჩეული მრავალფეროვანი სავარჯიშოები (სამედიცინო ტერმინების ლათინურიდან ქართულად და ქართულიდან ლათინურად თარგმნა, ტერმინების სხვადასხვა ბრუნვაში გადაყვანა, შესაფერისი დაბოლოებების მიწერა, შეუთანხმებელი მსაზღვრელისათვის სწორი ფორმის მოძებნა, ქართულ ენაზე მოყვანილი სამედიცინო ტერმინებისთვის ადეკვატური ლათინური კომპოზიტების შედგენა, მსაზღვრელთა განლაგება, სწორი ვარიანტების შემოხაზვა) ნაწინა ამირანაშვილის, რუსუდან გიორგობიანის, ნელი ხატიაშვილისა და ნელი გიგოლაევის სამედიცინო სასწავლებლებში მრავალწლიანი პრაქტიკული სწავლების შედეგია.

გულმოდგინებით, კორექტურულადაც კი უშეცდომოდ შედგენილი სახელმძღვანელო პრაქტიკულად დიდად დაეხმარება სტუდენტებს სამედიცინო ლათინურის დაუფლებაში.

2011 წელს გამოვიდა ლელა ჩოთალაშვილის *ლათინური ენის სახელმძღვანელო ბიოლოგებისათვის* ლოგოსი, თბილისი, 136 გვ.

ცნობილია, რომ თანამედროვე საბუნებისმეტყველო ცნებებს საფუძველი ჯერ კიდევ ძველ საბერძნეთში ჩაეყარა. გამოჩენილი ფილოსოფოსი და მეცნიერი არისტოტელე (ძვ.წ. IV) პირველად შეეცადა შეეჯამებინა ცოდნა მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროზე. მისმა მოსწავლემ, თეოფრასტოსმა (ძვ.წ. IV-III სს- “Historia Plantarum”- “მცენარეთა ისტორია”), შეადგინა ტრაქტატი მცენარეების აგებულებისა და გამრავლების შესახებ, ბოტანიკოსმა დიოსკორიდესმა (ახ.წ. I ს. – “De Materia Medica” – “სამკურნალო ნივთიერების შესახებ”) დაახლოებით 400 მცენარის აღწერილობა მოგვცა. ცხოველები-სა და მცენარეების ბევრი ბერძნული სახელწოდება საბოლოოდ გალათინურდა და ზოოლოგიური და ბოტანიკური ნომენკლატურების შემადგენლობაში შევიდა.

ძველ რომში საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს რომაელმა ფილოსოფოსმა ლუკრეციუს კარუსმა (ძვ.წ. I), რომელსაც ეკუთვნის პოემა “De Rerum Natura” (“საგნების ბუნების შესახებ”), ენციკლოპედისტმა ავლუს კორნელიუს ცელსუსმა (ახ.წ. I), ავტორმა რვატომიანი თხზულებისა “De medicina” (“მედიცინის შესახებ”), ნატურალისტმა პლინიუს უფროსმა (ახ.წ. I), რომელმაც შექმნა კაპიტალური ნაშრომი “Historia naturalis” (“ბუნებრივი ისტორია”).

ახალი იმპულსი ლათინური ენის შეწავლისა და გამოყენებისათვის დასავლეთ ევროპამ აღორძინების ეპოქაში მიიღო. ამ პერიოდში აქტიურად გავითარდა სამედიცინო

და ბიოლოგიური მეცნიერებები, რამაც ხელი შეუწყო საერთაშორისო ლათინური ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებას. ლათინურ ენაზე წერდნენ თავიანთ შრომებს დეკარტე, ნიუტონი, ლაიბნიცი, ლეონარდო და ვინჩი, კამპანელა და სხვ.

სტუდენტებს ეს სახელმძღვანელო დაეხმარება დღეისათვის არსებული საერთაშორისო ტერმინთა ნუსხების, ე.წ. ნომენკლატურების: მიკრობიოლოგიური, ბოტანიკური, ზოოლოგიური, ფარმაკოლოგიური, ანატომიური და ა.შ., და თითოეულ ამ ნომენკლატურაში თავმოყრილი ათასობით ლათინური და ბერძნული სიტყვებისა თუ სიტყვათმაწარმოებელი ელემენტების ბაზაზე შექმნილ ტერმინებში გაერკვეს.

ბიოლოგიაში ტერმინების წარმოების ინტენსიური პროგრესი დაკავშირებულია მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროს კლასიფიკაციის ახალ მეთოდებთან. *ლათინური ენის სახელმძღვანელო ბიოლოგებისათვის* ამ მეთოდების გათვალისწინებით შესაძლებლობას მისცემს სტუდენტებს დანიშნულებისამებრ სწორად გამოიყენონ საერთაშორისო ტერმინებად ქცეული ლათინური სახელწოდებები და ფრაზები, საჭიროების შემთხვევაში კი შეძლონ ახალი ტერმინების დამოუკიდებლად წარმოება.

ლათინური ენის სახელმძღვანელო ბიოლოგებისათვის სტუდენტებს დაეხმარება დაძლიოს ბიოლოგებისათვის საკმარისი გრამატიკული მასალა, გაამყაროს ის პრაქტიკული სავარჯიშოებით (უნიონომინალური ტერმინების გრამატიკული და სალექსიკონი ფორმების განსაზღვრა, სახეობების, ბინომინალური ტერმინების, ტაქსონომიური კატეგო-

რიების, ტერმინების თარგმნა ქართულად, ოჯახის, კლასების სახელწოდებების წარმოება და ა.შ.), სახელმძღვანელოს დართული აქვს პოპულარული ლათინური გამოთქმები, ლათინურ-ქართული და ქართულ-ლათინური ლექსიკონები, რომელშიც ასახულია გაკვეთილის სასწავლო (ძირითადი) ტექსტის ლექსიკა.

2012 წელს ლოგოსის გამომცემლობამ დაბეჭდა ლელა ჩოთალიშვილის შედგენილი *ლათინურ-ქართული ბოტანიკური ლექსიკონი*, თბილისი, 120 გვ.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ლათინური და ძველი ბერძნული ენების საფუძველზე იგება ახალი და იხვეწება უკვე არსებული და დამკვიდრებული ბოტანიკური ტერმინოლოგია.

ბოტანიკური ნომენკლატურის თანამედროვე კოდექსები მოითხოვს, რომ ყველა სისტემატური ჯგუფის სამეცნიერო სახელწოდება ლათინურ ენაზე იყოს, ესე იგი დაიწეროს ლათინური ანბანით და დაემორჩილოს ლათინური ენის გრამატიკის წესებს იმის მიუხედავად, რომელი ენიდან არის ნასესხები.

ბევრი მცენარის სახელწოდების ქართული თარგმანი უმეტესწილად არ არსებობს. გარდა ამისა, აღსანიშნავია, რომ მცენარეთა სახეობების განმსაზღვრელ ეპითეტთა დიდი ნაწილის ქართული შესატყვისი ფაქტობრივად დადგენილი არ არის, ხშირ შემთხვევაში გამოიყენება მხოლოდ გვარის აღმნიშვნელი სახელი. ამის გათვალისწინებით ლელა ჩოთალიშვილი შეეცადა არა მარტო ლათინური სახელწოდებებისა და ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მათი ქართუ-

ლი შესატყვისების თავმოყრას, არამედ იმ სახელწოდებების თარგმნასა და ტერმინად ჩამოყალიბებას; სადაც სახეობის ეპითეტი არ იყო ცნობილი, ლელა ჩოთალიშვილმა ისინი სიტყვასიტყვით თარგმნა, ხოლო გვარის სახელწოდების გადმოტანისას, როგორც ეს სხვა ანალოგიურ გამოცემებშია მიღებული, დატოვა ლათინური სახელწოდება (მაგ., ლეპტოპუსი, იმპერატა, ლინდერნია). მის მიერ თარგმნილი სახელწოდებები კი დახრილი შრიფტით წარმოადგინა.

ლექსიკონში შესულია საქართველოში გავრცელებული 3700-მდე მცენარის ლათინური სახელწოდება და მისი ქართული შესატყვისები. მცენარეთა სახეობების ლათინური სახელწოდებების უმთავრესი ნაწილი ამოღებულია რ. გაგნიძის მიერ შედგენილი ნომენკლატურული ნუსხიდან. ასევე გამოყენებულია <http://www.biodiversity-georgia.net/> ვებგვერდზე წარმოდგენილი მასალა (Georgian Biodiversity Database 2005-2010).

2008 წელს გამომცემლობა ლოგოსმა დაბეჭდა მანანა ფხაკაძისა და ლევან ბერძენიშვილის *ლათინური ენის სახელმძღვანელო* (I ნაკვეთი, ლოგოსი, თბილისი, 502 გვ.) და ლევან ბერძენიშვილის II ნაკვეთი (ლოგოსი, თბილისი, 436 გვ.)

პირველ ნაკვეთში (პრაქტიკული ნაწილი) წარმოდგენილია ქრესტომათიული მასალა: ლათინური ტექსტები, სავარჯიშოები, ლათინურ-ქართული და ქართულ-ლათინური ლექსიკონები, ხოლო მეორეში (თეორიული ნაწილი) – ლათინური ენის სისტემატური გრამატიკა.

სახელმძღვანელოში ტექსტები (გაკვეთილები) და სავარჯიშო მასალა გადმოტანილია წიგნიდან – Lateinisches

Lehrbuch v. Fr. Wolf. Verfasst v. A. Pogl. Berlin 1965., ნაშრომის პირველ ნაკვეთში ამ მასალას დამატებულია ქართულიდან ლათინურად სათარგმნი სავარჯიშო მასალა, ლათინური ტერმინები, ანდაზები და გამონათქვამები. აღნიშნულ მასალას დაემატა სავსებით ახალი ნაწილი – შერჩეული და კომენტირებული საკითხავი დამატებითი ტექსტები.

ამრიგად, დამხმარე სახელმძღვანელოს პირველი ნაკვეთი ოთხი ნაწილისაგან შედგება: I. ძირითადი ტექსტები, II. დამატებითი ტექსტები, III. ლათინურ-ქართული და IV. ქართულ-ლათინური ლექსიკონი.

პირველი ნაწილი (ძირითადი ტექსტები) შეიცავს 42 გაკვეთილს. თითოეული გაკვეთილის შედგენილობა ამგვარია: I) სასწავლო ტექსტი; II) ლათინური ტერმინები, ანდაზები და გამონათქვამები; III) ლექსიკონი სასწავლო ტექსტისათვის; IV) ლექსიკონი ტერმინების, ანდაზებისა და გამონათქვამებისათვის; V) სავარჯიშოები.

I) გაკვეთილებში მოცემულია გაბმული სასწავლო ტექსტები, რომლებიც თანმიმდევრულად ასახავს რომის ისტორიისა და ყოფის უმნიშვნელოვანეს რეალიებს. ტექსტების გართულებასთან ერთად თანდათანობით იზრდება მათი მოცულობაც (პირველ სასწავლო ტექსტში ასამდე ლექსიკური ერთეულია, ხოლო უკანასკნელში – ოთხასზე მეტი). თითოეული ტექსტის სათარგმნელად საჭიროა გარკვეული გრამატიკული მასალის კომპლექსურად შესწავლა (ერთდროულად შეისწავლება მორფოლოგია და სინტაქსი). სინტაქსური მასალა აღნიშნულია ტექსტის თავზე – მარჯვნივ, ხოლო მორფოლოგიური – მარცხნივ; იქვე მითითებულია მეორე (გრამატიკული) ნაკვეთის შესაბამისი პარაგ-

რაფის ნომერი. მარჯვენა მინდორზე აღრიცხულია სტრიქონთა რაოდენობა, ხოლო მარცხენა მინდორზე ჩამოწერილი რიცხვები მიგვანიშნებს გრამატიკული ნაკვეთის სინტაქსური დანართის შესაბამის ნაწილებზე.

II) ძირითად ტექსტს ერთვის ლათინური ტერმინები, ანდაზები და გამონათქვამები (პირველ ხუთ ტექსტს – 10, უკანასკნელს – 46, ხოლო დანარჩენებს – 14 ერთეული). ენობრივი თვალსაზრისით კი ამ ნაწილის გასაგებად საჭიროა იმავე გრამატიკული მასალის შესწავლა, რაც შესაბამისი გაკვეთილის ტექსტისთვისაა საჭირო.

III) საკითხავ მასალას მოსდევს ლათინურ-ქართული ლექსიკონი, რომელშიც ასახულია გაკვეთილის სასწავლო (ძირითადი) ტექსტის ლექსიკა. ამ ლექსიკონის აგებულება ამგვარია: ბუდეში მოცემულია ლათინური სიტყვა (დამკვიდრებული ტრადიციის თანახმად – სახელი ნომინატივის ფორმით, ხოლო ზმნა აწმყოს თხრობით კილოს მხ. რ. I პირის ფორმით); ამ სიტყვის ქვემოთ საჭიროების შემთხვევაში მოცემულია ამავე ძირის უკვე შესწავლილი სხვა ლექსიკური ერთეული. სიტყვის ქართული მნიშვნელობის ქვემოთ მითითებულია: ა) ლათინური ნასესხობა ქართულში (აღინიშნება “ ”ნიშნით); ბ) განსამარტავი სიტყვიდან ნაწარმოები ნაწარმოები ლექსიკური ერთეული, რომელიც უშუალოდ ლათინურიდან, ან რომელიმე სხვა ენიდან შემოვიდა და დამკვიდრდა ქართულში (აღინიშნება > ნიშნით); გ) ლათინური ნასესხობანი ფრანგულ (აღინიშნება F. ნიშნით), ინგლისურ (E.), გერმანულ (D.) და ზოგჯერ რუსულ (R.) ენებში; იმავე ძირის სხვა ლათინური ნასესხობანი (ჩაისმის ფრჩხილებში) და ლექსიკური შესატყვისობანი,

რომლებიც აიხსნება ლათინურისა და ზემოხსენებული დასავლეთევროპული და რუსული ენების საერთო ინდოევროპული წარმოშობით.

მაგალითად:

materia, ae f

მასალა, ხის მასალა

(მდრ. māter)

“მატერია”

მატერიალიზმი

F. la matiere

E. (material)

D. Materie

R. (материя, материал)

IV) ლათინური ტერმინების, ანდაზებისა და გამონათქვამების ლექსიკონში მოცემულია მხოლოდ ის სიტყვები, რომლებიც არ გვხვდება უკვე შესწავლილ ძირითად სასწავლო ტექსტებში.

V) ყოველი გაკვეთილი (უკანასკნელი ორი გაკვეთილის გარდა) მთავრდება სავარჯიშოებით. მათში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ფორმათა წარმოებას (ბრუნება, ხარისხთა წარმოება, უღლება და ა.შ.); მოცემული ფორმების განსაზღვრას; მსგავსი ფორმების განსხვავებას; ცალკეული წინადადებების თარგმნას; ზოგიერთი ლექსიკური ერთეულის (მაგალითად, ზმნიშედების, კავშირებისა და სხვ.) სისტემატიზაციასა და დამახსოვრებას.

წიგნის მეორე ნაწილში მოცემულია დამატებითი ტექსტები, რომელთა წაკითხვა მიზანშეწონილია 20 გაკვეთილის შესწავლის შემდეგ. დამატებითი ტექსტების ნაწილი შეიცავს ორიგინალურ (არაადაპტირებულ) ნაწყვეტებს რომაული პროზი-

დან და ლათინური პოეზიის ნიმუშებს. თავდაპირველად, ყოველი ძირითადი გაკვეთილის შესწავლის შემდეგ სასურველია ერთი დამატებითი ტექსტის წაკითხვა (პოეზიის ნიმუშები), ხოლო 29 გაკვეთილის შემდეგ – ორისა (პოეზიისა და პროზის ნიმუშები). პოეზიაში წარმოდგენილია ნაწყვეტები ვერგილიუსისა და ოვიდიუსის პოემებიდან და ჰორაციუსის, კატულუსის, ტიბულუსის, პროპერციუსის, მარციალისა და ვაგანტების ლექსები, შუა საუკუნეების სტუდენტური ჰიმნი. პროზის ნაწილში წარმოდგენილია ნაწყვეტები ციცერონის, ტაციტუსის, ლივიუსის, სვეტონიუსის, ნეპოტისა და გელიუსის ნაწარმოებებიდან, ავგუსტუსის ავტობიოგრაფიიდან და სხვ. სულ წინამდებარე დამხმარე სახელმძღვანელო შეიცავს 36 დამატებით ტექსტს, რომლებსაც თან ახლავს აუცილებელი და, საჭიროების შემთხვევაში, კულტურულ-ისტორიული ხასიათის კომენტარები.

წიგნი მთავრდება ლათინურ-ქართული (მასში ასახულია როგორც ძირითადი, ისე დამატებითი ტექსტების ლექსიკა; სულ დაახლოებით 3000 სიტყვა) და ქართულ-ლათინური ლექსიკონებით (დაახლოებით 2800 სიტყვა).

დამხმარე სახელმძღვანელოს მეორე ნაკვეთში (გრამატიკული ნაწილი) ლათინური ენის მაქსიმალურად სრული გრამატიკაა გადმოცემული.

იგი ითვალისწინებს, ერთი მხრივ, ლათინური ენის შესწავლისა და, მეორე მხრივ, ლათინური ენის სწავლების მეთოდის თანამედროვე მეცნიერულ დონეს. მეორე ნაკვეთი შეიცავს ცნობებს ლათინური ენის ისტორიიდან, ფონეტიკას, მორფოლოგიას, სინტაქსურ დანართსა და დამატებებს, რომლებშიც განხილულია რომაული ვერსიფიკაციის,

კალენდრის, სამოქალაქო სახელების, ზომა-წონისა და ფულადი სისტემის საკითხები; წიგნს ერთვის პირველ ნაკვეთში შესული ლათინური ტერმინების, ანდაზებისა და გამონათქვამების სრული ნუსხა ანბანურ რიგზე პარალელური ქართული თარგმანითა და შესაბამისი წყაროს მითითებით.

აღსანიშნავია, რომ დამხმარე სახელმძღვანელოს მეორე ნაკვეთი (გრამატიკული ნაწილი) დამოუკიდებელია პირველისაგან და შეიძლება ცალკეც იქნას გამოყენებული.

2003 წელს გამომცემლობა „ლოგოსმა“ დაბეჭდა ადა ტრაპაიძე და დალი ქურიძე-წიფურიას *ლათინური ენა იურისტებოსათვის*, ლოგოსი, თბილისი, 258 გვ.

დღესდღეობით ლათინური ენა (ძვ. ბერძნულით გადიდრებული და შევსებული) ძირითადად სატერმინოლოგიო ენაა. თავიდან ბერძნულ, შემდეგ კი ლათინურ ენებზე შეიქმნა სხვადასხვა დარგის სამეცნიერო ლექსიკა და ტერმინოლოგია. ხოლო როცა ეს სამეცნიერო დარგები სხვა ხალხებშიც განვითარდა და შესაბამისი ლიტერატურა იმ ხალხთა ენებზეც ითარგმნა, ტერმინები ძირითადად უცვლელად იქნა გადატანილი, რათა გამორიცხულიყო მეცნიერული ცნების სიზუსტის დარღვევა, აზრის გაორება და დამახინჯება.

რომაელთა ენის ეს გამორჩეული ბედი, ყოფილიყო სატერმინოლოგიო ბაზა მეცნიერების თითქმის ყველა სფეროში, წილად ხვდა რომაელთა მიერ შექმნილ სამართლის სისტემასაც. ის დღემდე წარმოადგენს სხვადასხვა ხალხის კანონმდებლობათა ძირითად საყრდენს, სამართლებლივ

ბაზას. გარდა ამისა, სამართალმცოდნეებისთვის აუცილებელია ცოდნა რომელი იურისტთა ფორმულებადქცეული გამონათქვამების, რომლებიც მტკიცედ არის დამკვიდრებული და დღემდე აქტიურად გამოიყენება.

ქართულ ენაზე ლათინური ენის სახელმძღვანელოები, რა თქმა უნდა, არსებობდა, მაგრამ ისინი ძირითადად ჰუმანიტარული მიმართულებების სტუდენტებისთვის იყო განკუთვნილი და იურისტებთან მათი გამოყენება პედაგოგისგან დამატებითი მასალის მოძიებას მოითხოვდა. მოცემული სახელმძღვანელო კი შეიქმნა სპეციალურად იურისტებისთვის. მართალია, მასზე მუშაობის პროცესში აღმოჩნდა, რომ ბ-ნ ივანე ნიჟარაძეს ჰქონია მცდელობა ამ ხასიათის სახელმძღვანელოს შექმნისა და გამოუცია კიდეც 1945 წელს, მაგრამ იგი უკვე დიდი ხანია აღარ იყო სტუდენტებისთვის ხელმისაწვდომი. გარდა ამისა, ეს არის ძალიან მცირე მოცულობის წიგნი, რომელიც არ შეიცავს გრამატიკულ მასალას (ახლავს მითითება, რომ სტუდენტებმა გრამატიკული მასალა ბ-ნ სიმონ ყაუხჩიშვილის სახელმძღვანელოთი უნდა შეისწავლონ). ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ წინამდებარე წიგნი შედარებით უფრო სერიოზული მცდელობაა ქართულ ენაზე ამგვარი სახელმძღვანელოს შექმნის.

სახელმძღვანელოში *ლათინური ენა იურისტებისათვის* გათვალისწინებულია კონკრეტულად იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტების მიზნები და საჭიროებები, რასთანაც არის მისადაგებული გრამატიკული ნაწილიც. აქცენტი იურიდიული ტერმინების გასააზრებლად, შესადგენად და შესასწავლად აუცილებელ გრამატიკულ მასალაზეა გადატანილი, შე-

საბამისად, გრამატიკული მასალა სტუდენტებს მთლიანობაში ეძლევათ.

სახელმძღვანელო *ლათინური ენა იურისტებისათვის* იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტებს შესაძლებლობას აძლევს ლათინური ენა შეისწავლონ არა მარტო როგორც ტერმინების, არამედ, აგრეთვე, როგორც წერილობითი წყაროების ენა და შესაბამისად, შეძლონ სახელმძღვანელოში შეტანილი ძველი იურისტების ნაშრომებიდან ამოღებული წინადადებების თარგმნა; ამავე დროს, გააზრებულად შეისწავლონ ლათინურენოვანი ფრთიანი ფრაზები, რომელთა ცოდნა ნებისმიერ განათლებულ ადამიანს მოეთხოვება.

სახელმძღვანელოს 19 პარაგრაფი თითქმის მთელ გრამატიკული მასალას მოიცავს. პარაგრაფებს მოსდევს გრამატიკული მასალის გასამყარებელი სავარჯიშოები და ლათინურიდან სათარგმნი წინადადებები. ცოცხალი ენების შესასწავლად საჭირო სასაუბრო თემების ნაცვლად სწავლის პროცესს ახალისებს საყოველთაოდ ცნობილი შეგონებები (*sententiae*) და სამახსოვროები (*memorabilia*). ამავე მიზნით და, აგრეთვე, სტუდენტებისთვის რომის სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიის ზოგიერთი მნიშვნელოვანი მოვლენის შესახსენებლად, სახელმძღვანელოში ჩართულია ე.წ. დამატებითი საკითხავები (*legenda addita*).

მანანა ფხაკაძე

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი

თანამედროვეობა

ევრიპიდე

ჰიკაბები

პროლოგი

სცენის სიღრმიდან გამოდის პოლიდოროსის აჩრდილი.

პოლიდოროსის აჩრდილი

ბნელი კარიბჭე და ლანდების განსასვენები,
სადაც ღმერთთაგან განრიდებით მეფობს ჰადესი,
მეფე კისევსის ასულის ძემ, პოლიდოროსმა,
ჰეკაბეს ვაჟმა, მივატოვე და აქ მოვედი.

მე მამაჩემმა, პრიამოსმა, შეშინებულმა

ელინთა შუბი როს უქადდა განადგურებას

5

ფრიგიულ ქალაქს, განმარიდა ტროას სამეფოს

და გადამალა მეგობართან, პოლიმესტორთან,

რომელიც ხნულებს ხერსონესის ველებზე ავლებს

და ბედაურთა მოყვარულ ხალხს მართავს მახვილით.

მამამ მალულად გამატანა იმდენი ოქრო

10

ცოცხლად დარჩენილ მის შვილებს რომ არ გვებოგინა

თუ ილიონის ციხე-ბურჯი დაემხოზოდა.

პრიამიდთაგან უმრწემესი ვარ და ამიტომ

წარმგზავნეს: აბჯარს არ ვისხამდი, ჩემს ბავშვურ ხელებს

ჯერ არ შესწევდათ ძალი მტერს რომ შუბით შებმოდნენ.

15

სამანთა ქვები და ტროელთა ციხე-კოშკები

ვიდრე ჯერ კიდევ მყარად იდგნენ, ვიდრე ჰექტორი

მედგრად იბრძოდა, ვიზრდებოდი, ლაღად, ვით ყლორტი,

- მამის მეგობარ თრაკიელთან, საუბედუროდ. 20
- მაგრამ ჰექტორი დაიღუპა, ტროა დაემხო,
 მამის კერია განადგურდა, თავად მეფე კი,
 მთავარ ბომონთან, უკვდავებმა რომ აღაშენეს,
 სისხლისმწყურვალმა აქილიდმა ოდეს განგმირა,
 პოლიმესტორმა საგანძურის გამო სიცოცხლეს 25
 გამომასალმა და მღელვარე ზღვად მომისროლა,
 მომკლა ბედკრული, ჩვენს ოქროს რომ დაუფლებოდა.
 ახლა ქვიშაზე განვისვენებ, გამორიყული,
 ხან ზღვის მიქცევა გამიყოლებს, კვლავ მომაბრუნებს
 და მარწევს ტალღა დაუკრძალავს, დაუტირებელს. 30
 ახლა მოვფრინდი, რათა ძვირფას დედა – ჰეკაბეს
 გამოვეცხადო, მივატოვე ჩემი სხეული.
 მესამე დღეა დავტრიალებ თავს გამუდმებით
 საბრალოს, აქ ვარ მას შემდეგ, რაც დარბეულ ტროას
 განაშორეს და ხერსონესში ჩამოაბრძანეს. 35
 აქაველებიც ხომალდებით აქვე არიან
 და მშვიდად სხედან თრაკიელთა სანაპიროსთან,
 რადგან პელევსის ძემ ყორღანზე გამოცხადებით
 მთელი ელადის სპა, რომელიც თავის ხომალდებს
 უკვე შინისკენ წარმართავდა, აქ შეაყოვნა:
 იგი მოითხოვს, პოლიქსენე, ჩემი ღვიძლი და, 40
 მის სამაროვანს სანუგეშო მსხვერპლად შესწირონ.
 მიიღებს კიდეც, რასაც ითხოვს. მას მეგობრები
 არ მიაგდებენ უპატიოდ. სიკვდილისაკენ
 ჩემი და მიჰყავს ბედისწერას. დღეს ის მოკვდება.
 ორ შვილს იხილავს დედაჩემი დღეს, ორი შვილის 45
 ორ ცხედარს: ჩემსას და ბედკრული ქალიშვილისას.
 მე მონა ქალის ფერხთა ახლოს მიმარხვეს ზვირთი,
 გამოვეცხადები დასაკრძალად საბრალობელი.
 ჩემი ვედრება შევასმინე ქვესკნელის ღმერთებს:

- მსურდა საფლავი, დედის ხელის შეხება მსურდა 50
და აღსრულდება კიდეც ჩემი სავედრებელი.
მაგრამ დავტოვებ დაბერებულ დედა – ჰეკაბეს,
აგამემნონის სარაფარდას გამორიდებულს,
სადაც ამ ღამით შეაშინა ჩემმა აჩრდილმა.
ო, რა მძიმეა!
- დედავ, სამეფო სასახლეთა ბრწყინვალეების წილ 55
მონურ დღეს უმზერ! რა საზარლად გიმტყუნა ბედმა,
როგორ დამდაბლდი! რომელიღაც ღმერთს სურს, გამქრალი
ბედნიერების თანაგვარი ტანჯვით დაგტანჯოს.
- პოლიდოროსი ქრება. შემოდის ჰეკაბე ტროელ ქალთა
თანხლებით.
- ჰეკაბე** (დინჯად გამოდის კარვიდან)
მოდით, შვილებო, შემომეშველეთ 60
და ოთახიდან გამიყვანეთ ბებერი მონა,
თქვენი ყოფილი დედოფალი, ტროას ასულნო!
[ადექით, მოდით, დამიკავეთ, დამისაყრდენდით]
ამაწვევინეთ მიხრწნილი ხელი,
თუ დავეყრდნობი თქვენს მოხრილ მკლავებს 65
კვერთხის სანაცვლოდ, დაძაბუნებულ ფეხს ავაჩქარებ,
წლებმა რომ ასე დააუძლურეს.
ზევსის ნათებავ, ბნელო ღამეც!
რად მაშინებენ შენს წყვილიადში
მოლანდებანი? მიწავ – უფალო, 70
მრუმეფრთიანი სიზმრების დედავ,
მსურს მოვიცილო ღამეული ხილვა, საზარი,
[მე მომელანდა ჩემი შვილი, თრაკიაში გადამალული,
ჩემი ძვირფასი ქალიშვილი, პოლიქსენეც მეზმანა ღამით, 75
შემზარავ ხილვად მოვლენილი ვნახე, ვიცანი].

მიწის ღმერთებო, ჩემს ვაჟს გავედრებთ,
ჩვენი მოდგმის ერთადერთ ღუზას! 80
იგი თოვლიან თრაკიაში იზრდება მშვიდად
და მის სიცოცხლეს მამამისის მოყვასი იცავს.
რაღაც მოხდება...

ახლოვდება მწუხარე ძნობა მწუხარეთათვის.
გული არასდროს ამძგერებია 85
ასე საშინლად და გამალეებით.

სად უნდა ვნახო ჰელენოსის ღვთიური სული?
იქნებ კასანდრა მაპოვნინოთ, ჩემო ტროელნო,
რათა ამიხსნან ზმანებანი! 90
[სიზმრად ვიხილე ირემი, ხალებიანი,
მგელს მოეკლა და სისხლიანი თათებით ფლეთდა,
ჩემი კალთიდან ჩამოაგდო შეუბრალებლად.]
სხვა ხილვაც მაკრთობს:
სამაროვანზე ამართული პელიდის სული
ითხოვს შესწირონ 95
ტანჯულ ტროელთა შორის ერთი ქალწული მსხვერპლად.
ღმერთებო, ჩემი... ჩემი ქალიშვილი
განარიდეთ ამ ბედისწერას.

პაროდოსი

A ეისოდოსიდან შემოდის ტროელ ქალთა ქორო.

ქოროს კორიფე

ჰეკაბე, შენსკენ მოვისწრაფოდი,
მალვით დავტოვე სარაფარდა ჩემი ბატონის,
ვისი მონობაც წილად მერგო 100
ილიონიდან წამოყვანილს.
აქაველთა ლაშქრის დავლა ვარ,
მათი შუბების წამახული ბუნიკების ტყვე.

- დარდს ვედარაფრით შეგიმსუბუქებ,
 რასაც გაუწყებ, მძიმეა ერთობ, 105
 უბედურების მაცნე ვარ, ქალო!
 ამბობენ, თითქოს აქაველთა საერთო კრებამ
 აქილევსისთვის შესაწირად
 შენი ქალწული დაასახელა.
 იგი კი, ოქროს აღსაჭურველით 110
 თავის ყორღანზე ამალღებულა
 და ზღვად მიმავალ
 აფრთხილებულ ხომალდთათვის
 შეუძახია: „დანაელებო,
 საით მიდიხართ, ჩემი საფლავი,
 უნუგეშოდ უნდა დატოვოთ?“ 115
 აქ შეეჯახა მოპაექრე ზვირთები ერთურთს,
 მთელი ელადის შუბოსანთა ხმები გაიყო,
 ზოგი თანახმა იყო მსხვერპლის შესაწირად და
 ზოგმაც უარი განაცხადა.
 შენს მხარეს იყო აგამემნონი, 120
 იგი ხომ მისან მენადასთან
 იზიარებს ვნების სარეცელს.
 თესევსის ორმა ძემ, ათენის ორმა ნეკერმა,
 თუმცა წარმოთქვა ორი სიტყვა
 მაგრამ ერთმანეთს დაეთანხმნენ, 125
 რომ საჭიროა აქილევსის სამაროვანი
 ახალი სისხლით გაპატიოსნდეს,
 რომ სამარცხვინო იქნებოდა, კასანდრას საწოლს
 მეტი პატივი ერგოს, ვიდრე აქილევსის შუბს.
 მოპაექრეებს თანაბარი ჰქონდათ ძალები, 130
 მაგრამ ამ ყბედმა გაიძვერამ,
 ურდოს მლიქვნელმა, მამებელმა,
 ლაერტესის ძემ დაარწმუნა მთელი ლაშქარი,

რომ ბერძენთაგან უაღრესის განაწყენება
 მხეველი ქალის სიცოცხლედ არ ღირს, 135
 რომ ვერავინ თქვას დაღუპულთაგან
 პერსეფონეს საბრძანებელში,
 დანაელები თითქოს დანაელთ,
 ელადისთვის რომ თავი გასწირეს,
 პატივყარილებს ტოვებენო ტროას ველებზე. 140
 ახლა აქ მოვა ოდისევსი და შენს ქალიშვილს
 მკერდიდან აგგლეჯს უმოწყალოდ,
 ბებერ ხელთაგან გამოგტაცებს, ძალით წაგართმევს.
 მაგრამ ისწრაფე ტაძრებისკენ, ბომონებისკენ,
 [შემოეხვიე აგამემნონს მუხლებზე,] უხმე 145
 ზეცისა და მიწის ღვთაებებს!
 თუკი ვედრებას შეისმენენ,
 შენთან დარჩება შენი შვილი, ჩემო ჰეკაბე.
 ეს თუ არ მოხდა, თავად იხილავ
 ქალწულებრივი სისხლით როგორ შეიღებება სამაროვანი, 150
 იხილავ, როგორ გადმოიღვრება
 ოქროცურვილი სამკაულით დამშვენებული
 კისრიდან სისხლის შავი ნაკადი.

ეპისოდის პირველი

ჰეკაბე

რა ბედკრული ვარ! ვის მოვუხმო?
 ვის შევლაღადო, რა ვიღონო? 155
 მტანჯავს ტანჯული სიბერე და
 მონობის ხვედრი, შემზარავი,
 აუტანელი. რა მეშველება!
 ვინ შემიფარებს? ვისი ოჯახი?
 ვისი ქალაქი? მოკვდა ჩემი მოხუცი კაცი, 160

მოკვდნენ შვილები,
 რა გზას დავადგე,
 ხსნა სად არის? რომელი ღმერთი
 ან დაიმონი შემიწყნარებს?
 რა შემზარავი ამბავი მამცნეთ, 165
 ტროელო ქალნო, რა შემზარავი!
 თქვენ მე მომკალით, თქვენ დამლუპეთ,
 აღარ მინდა სიცოცხლე ქვეყნად!
 უღონო ფეხნო, მიმიყვანეთ,
 მიმიყვანეთ მე, დედაბერი 170
 მის სამყოფელთან! ჩემო გოგონავ,
 ბედკრულო, გარეთ გამოდი, შვილო!
 შეისმინე დედის ძახილი
 ჩემო გოგონავ, [უნდა იცოდე, 175
 რაც განმიცხადეს, რა ელის შენს სულს].

პოლიქსენე

დედავ, რად ყვრი,
 ისეთი რა უნდა გამანდო,
 რომ ვით დამფრთხალი ჩიტი მიხმე
 ჩემი კარვიდან?

ჰეკაბე

ვაიმე, შვილო! 180

პოლიქსენე

რად მოთქვამ? ავ ბედს რად მიქადი?

ჰეკაბე

შენი სიცოცხლე...

პოლიქსენე

თქვი, რაღას მალავ, რად აყოვნებ,
 მე ვლელავ, დედა, მეშინია,

რაზედ მოთქვამდი? 185

ჰეკაბე

საბრალო დედას... შვილო, შვილო...

პოლიქსენე

რა უნდა მითხრა?

ჰეკაბე

...არგოსელების მთელმა ლაშქარმა
დაადგინა, რომ მსხვერპლად შეგწირონ
პელიდის სამარხს.

190

პოლიქსენე

დედა, რას ამბობ? რას გულისხმობ?
ჩემი უიღბლო ბედის ამბავი
მიამბე, დედა!

ჰეკაბე

მისმინე, შვილო, გაუგონარი
ამბავი უნდა გაგაგებინო:
ბერძნებმა წილი ყარეს შენს ბედზე!

195

პოლიქსენე

ო, უბედურო, საბრალო დედა,
ამ ცხოვრებაში რამდენი რამ დაგითმენია!
კიდევ რამდენი სატანჯველი,
არნახული და გამოუთქმელი,
უნდა გარგუნოს დაიმონმა?
შენი გოგონა არ გეყოლება
უმწეო მოხუცს უმწეო შემწედ
ამ მონობის ჟამს!

200

მთის ბინადართა ველურ ნაშიერს
უმწეო დედავ, ვით უმწეო ხბოს,

205

<და ის იქნება შენი შვილი> მალე იხილავ,
 ხელებიდან გამოგლეჯენ და
 ყელგამოდარულს ჩააგდებენ მრუმე ჰადესში,
 და იქ, იმ მიწის სიბნელეში
 მე დავივანებ აჩრდილთა შორის. 210
 მაგრამ შენს ბედს კი, საბრალო დედავ,
 მუდამ დავტირი!
 პატივყარილი, დაღუპული ჩემი სიცოცხლე
 არ მედარდება, მასზე არ მოვთქვამ,
 და თუ მოვკვდები,
 უკეთეს ხვედრს დავიმსახურებ. 215

A ეისოდოსიდან შემოდის ოდისევსი.

ქოროს კორიფე

ჩემო ჰეკაბე, ოდისევსი მოემართება
 ახალი ამბის საუწყებლად ჩქარი ნაბიჯით.

ოდისევსი

შენ, ქალბატონო, ვფიქრობ იცი, რაც დაადგინა
 კენჭისყრით ჯარმა, მაგრამ თავად მინდა გიამბო:
 აქაველებს სურთ პოლიქსენე, შენი ქალწული, 220
 დაკლან, ვით მსხვერპლი, აქილევსის სამაროვანთან.
 მე შემარჩიეს მაცნედაც და გამცილებლადაც
 ამ ქალწულისთვის. დასახელდა თავად ქურუმიც:
 აქილევსის ძე, წესისგებას ის ადასრულებს.
 შენ კი გაფრთხილებ: ძალადობას ნუ მაიძულებ, 225
 ვფიქრობ, რომ ძალით არ მომიწევს მისი წაყვანა.
 რა ყოფაშიც ხარ, გაიაზრე, ბედს დამორჩილდი,
 ბრძენს განსაცდელშიც მართებს კეთილგონიერება.

ჰეკაბე

ვაიმე, ბედკრულს, დიდი ბრძოლა მელის, როგორც ჩანს,

გოდებით სავსე, არ ჩაივლის ბრძოლა უცრემლოდ, 230
 ო, მე არ მოვკვდი, როცა უნდა მოვმკვდარიყავი,
 მე არ მკლავს ზევსი, მაგრამ ძალას მანიჭებს ისეთს,
 რომ დავითმინო შემზარავი უბედობანი.

დამონებულებს თუ შეგვეფერის, თავისუფალ კაცს 235
 ისე, რომ გული არ ვატკინოთ, არ შევურაცხყოთ,
 მიემართოთ კითხვით, მაშინ გმართებს, რომ მიპასუხო,
 და მე მოვისმენ ყურადღებით შენს ნათქვამ სიტყვას.

ოდისევსი

ნება შენია, მკითხე, დრო მაქვს, არ მენანება.

ჰეკაბე

გახსოვს მსტოვრად რომ მოახერხე ტროად შემოსვლა, 240
 ბინძურ ძონძებში გახვეულმა, ამოგანგლულმა,
 სისხლით მოთხვრილი სახითა და ყოვლად უგვანომ?

ოდისევსი

მახსოვს, ჩემს გულში აღიბეჭდა ღრმად ეს ამბავი.

ჰეკაბე

ელენემ გიცნო და ეს მხოლოდ მე გამიმხილა.

ოდისევსი

მახსოვს, რომ მაშინ დიდ საფრთხეში ჩავიგდე თავი.

ჰეკაბე

შემომეხვიე მონასავით მაშინ მუხლებზე... 245

ოდისევსი

ო, შენს პეპლოსზე დიდხანს შერჩნენ ჩემი ხელები. 246

ჰეკაბე

და რას შემთხოვდი, ჩემს მონად რომ თავს 249
 მაჩვენებდი?

ევრიპიდე	255
ოდისევსი	
ბევრს, შეუძლებელს, ოღონდ თავი გადამერჩინა.	250
ჰეკაბე	
და მეც გიხსენი, გაგიყვანე ჩვენი მიწიდან.	247
ოდისევსი	
შენი წყალობით ვუმზერ ახლა ზეციურ ნათელს.	248
ჰეკაბე	
და თუ ეს გახსოვს, არ გრცხვენია, რაც განმიცხადე?	251
მე ხომ სიცოცხლე გიბოძე და სიკეთეს მიხდი სიკეთით? არა – ბოროტებით, თან უფრო დიდით! ო, უმადურთა მოდგმავ, მხოლოდ ენამჭევრობით პატივს, დიდებას რომ ეძიებთ! არც მსურს გიცნობდეთ!	255
თქვენ არ გაწუხებთ, არ გაღელვებთ მოყვასთა ბედი, თქვენთვის მთავარი არის ურდოს მამებლობა. მაინც ეს როგორ მოიფიქრეთ, ჩემი ასულის სიკვდილი ურდოს კენჭისყრით რომ გადაგეწყვიტათ? მართებულია განა სისხლი ადამიანის	260
იქ დაიღვაროს, სადაც ხარის სისხლი იღვრება? აქილევეს თუ სურს თავის მკვლელზე შური იძიოს, გოგონას მოკვლით ადასრულებს მართალგანგებას? განა ის ჩემმა ქალიშვილმა გაანაწყენა?	
[სჯობდა ესურვა შეეწირათ მსხვერპლად ელენე, მისთვის იბრძოდა და დაეცა ტროას კედლებთან].	265
თუ ასარჩევი არის მსხვერპლი მონათა შორის აღმატებულად ღირსეული და მშვენიერი, ჩვენში ნუ ეძებთ, ტინდარიდი ყველას დაჩრდილავს, უბედობებში ბრალეული სწორედ ის არის.	270

- გაგაგებინე, რასაც ვფიქრობ სამართალზე და
შენც მოგიწოდებ ადასრულო მართალგანგება.
ხომ აღიარე, ეხებოდი ჩემს ბებერ ხელებს,
დანაოჭებულ ღაწვებსა და მევედრებოდი,
ახლა კი თავად გევედრები უმორჩილესად, 275
ჩემი სიკეთე, გთხოვ სიკეთით გადამიხადო!
გემუდარები, ნუ გამომგლეჯ ხელთაგან ჩემს შვილს,
ნუ დამილუპავ! საკმარისად გვყავს უკვე მკვდრები,
[ის არის ჩემი სიხარული, თავდავიწყება,
გაუთავებელ სიავეთა სათნო სალბუნი, 280
ქალაქი, კვერთხი, მეგზური და მასაზრდოები].
ძალის მფლობელმა უგუნურად არ უნდა მართოს,
არ დაიჯეროს, მუდმივია კეთილდღეობა.
მეც ხომ ვმეფობდი, ხოლო ახლა რას წარმოვადგენ,
მხოლოდ ერთ დღეში გაცამტვერდა მთელი სიკეთე! 285
შენს ძვირფას წვერსაც ვეხები და გემუდარები,
მავედრებელი შემიბრალე! აქაველების
ლაშქარს მიმართე, აუხსენი, სამარცხვინოა
სწორედ იმ ქალებს მოუსწრაფოთ სიცოცხლის დღენი,
რომელნიც თავად შეიწყნარეთ სამსხვერპლოებთან. 290
თქვენ კანონიც გაქვთ, ერთნაირად რომელიც იცავს
თავისუფალთაც და მონათაც სისხლისღვრისაგან.
შენ გიჯერებენ, არ გჭირდება ენამჭევრობა,
შექლებ ბერძენთა დარწმუნებას. ნებისმიერი
სიტყვა, გმირისგან წარმოთქმული, არის უზადო! 295

ქოროს კორიფე

კაცთა ბუნება როდი არის ისე უგრძნობი,
რომ ეს მოთქმითა და გოდებით სავსე ვედრება
არ შეისმინოს, არ დაღვაროს თავად ცრემლები.

ოდისეოსი

ჰეკაბე, უნდა დამიჯერო, ამაო სიტყვით
 ნულარ აღაგზნებ შენს ისედაც განრისხებულ გულს. 300
 თავად რადგანაც მიხსენი და გადამარჩინე,
 სამაგიეროს მეც მოგაგებ, რალა თქმა უნდა.
 თუმც არ ვაპირებ იმ სიტყვების უკან წაღებას,
 რაც მთელი ლაშქრის წინ წარმოვთქვი. ტროა დაემხო,
 აღმატებულად ღირსეული მებრძოლთა შორის
 მსხვერპლად შენს ასულს რადგან ითხოვს, უნდა მიიღოს! 305
 უმართებულო არის, მაგრამ მრავალ ქალაქში
 კეთილშობილი და მდაბიო მოდგმის მებრძოლებს
 არ განარჩევენ, მიაგებენ საკადრის პატივს.
 აქილეუსი კი მართლაც არის დიდების ღირსი,
 ელადისათვის დაილუპა ბრწყინვალე კაცი. 310
 ცოცხალს მეგობრად თუ უხმობდი, სამარცხვინოა,
 არ აღასრულო გარდაცვლილი რასაც მოითხოვს.
 კვლავაც დადგება ბრძოლისა და ლაშქრობის ჟამი
 და მოსაგრეთა შორის განა არ იტყვის ვინმე:
 „მიჯობს ვიცოცხლო, ვიდრე მომხდურს შევაკლა თავი, 315
 რადგან დაღუპულ გმირს პატივი არ მიეგება!“
 მეც ჩემდათავად ასე ვფიქრობ: ვიდრე ამ ქვეყნად
 ვცოცხლობ, მცირედი პატივითაც კმაყოფილი ვარ,
 მაგრამ მწაღია, ღირსეულად დაფასებული
 მქონდეს საფლავი, დიდება ხომ საუკუნოა! 320
 ამბობ, საშინლად იტანჯები, აი, რას გეტყვი:
 ჩვენთანაც ბევრი მოხუცია, ქალიც და კაციც,
 შენზე ნაკლებად არც ისინი იტანჯებიან,
 წუხან ქალწულნიც, დიდებული მათი საქმრონი
 რადგან აქ, იდეს ვერდობებზე განისვენებენ. 325
 უნდა გამაგრდე. თუ გარდაცვლილს ღირსებისამებრ
 არ დავაფასებთ, ხომ ჩაგვთვლიან არაკაცებად.

ბარბაროსებო, მეგობრობის რა გაგეგებათ,
 თქვენთვის უცხოა გმირთა ხსოვნის დიდებულება.
 სამარადჟამოდ გაბრწყინდება ჩვენი ელადა, 330
 თქვენ იარსებებთ ისე, როგორც დაიმსახურეთ.

ქოროს კორიფე

ო, რა საზარი ბოროტება არის მონობა,
 დამარცხებული, დათრგუნული ყველაფერს ითმენს!

ჰეკაბე (მიმართავს პოლიქსენეს)

შენს დასახსნელად რაც ვევედრე, შვილო, სიტყვები
 მხოლოდ ჰაერში გაიფანტა, ქარმა წაიღო! 335

თუ უფრო მეტი ძალა შეგწევს, ვიდრე დედაშენს,
 შეეცადე, რომ ტკბილი სიტყვით გული მოუღებო,
 ევედრე თავის დასახსნელად, რათა იცოცხლო!
 შემოეხვიე ოდისევსის მუხლებს, იტირე
 და დაარწმუნე (სათქმელიც გაქვს: შვილი მასაც ჰყავს), 340
 შენი საზარი ბედისწერა შეგიმსუბუქოს!

პოლიქსენე

ოდისევს, ვხედავ, მარჯვენა ხელს მოსასხამის ქვეშ
 მალავ და ჩემსგან მოშორებით პირსაც იბრუნებ,
 რათა შენს წვერებს არ შევეხო მავედრებელი. 345

დამშვიდდი! რადგან უნდა მოვკვდე, თავად წამოვალ,
 მავედრებელთა შემწე ზევსი მე აღარ მწყალობს.

სიკვდილი მინდა! გემუდარო, მაცოცხლე-მეთქი,
 გეგონება რომ უმწეო ვარ, სიცოცხლეს ვნატრობ.

რისთვის ვიცოცხლო? მამაჩემი, შენც კარგად იცი,
 მთელი ფრიგიის მეფე იყო, ჩემი სიცოცხლეც 350

მასთან დაიწყო. იმ ნათელი იმედით მზრდიდნენ,
 რომ მეფის ღირსი დედოფალი ჩვენს სამეფო კარს
 მეც დიდებული ქორწინებით დავამშვენებდი.

იდეელები ქალბატონად მაღიარებდნენ,
 ქალწულთა დასში ღვთაებრივი სხივით ვბრწყინავდი 355
 და ქალღმერთთაგან მოკვდაობა განმასხვავებდა.

ახლა მონა ვარ! ამ საზარი სიტყვის წარმოთქმა
 ჩემში სიკვდილის სურვილს იწვევს, სიკვდილი მინდა!
 ხომ შესაძლოა, შემისყიდოს ვერცხლის სანაცვლოდ
 ვიღაცამ, გულღრძო მბრძანებელმა, მეფის ასული, 360
 ჰექტორისა და სახელოვან ძმათა ღვიძლი და?

ბოლოს ეს გულღრძო მაიძულებს ღუმელთან დგომას,
 პურების ცხობას, იატაკის წმენდას, ძაფის რთვის
 და მთელ სიცოცხლეს გადამიქცევს საშინელებად,
 ბინძური მონა მომიწვევა და ჩემს სარეცელს, 365

სადაც მეფეთა გვერდით უნდა მებედნიერა,
 წაბილწავს... არა! არასოდეს! თავისუფალი
 თვალებით ვიდრე ვუმზერ ნათელს, ჰადესს მივუძღვნი
 სხეულს! ოდისევეს, გამიყვანე სიკვდილის გზაზე,
 გადარჩენის არც იმედი მაქვს 370
 და არც უკეთეს ხვედრს მოველი.

ხელს ნუ შემიშლი, დედაჩემო, ნუ დამაბრკოლებ,
 ნურაფერს მეტყვი, ოღონდ უნდა შენც დამეთანხმო,
 რომ სამარცხვინო სიცოცხლეს სჯობს გარდაცვალება,
 ვისაც საცდური არასოდეს დაუთმენია 375

მძიმე უღელქვეშ მას სიცოცხლე გაუჭირდება,
 ცოცხალზე უფრო ბედნიერი მკვდარი იქნება,
 გაუხარელი სიცოცხლე ხომ მძიმე ტვირთია!

ქოროს კორიფე

დიდებულების დამდა მოსავს დიდბუნებოვანს
 და უფრო მეტად დიდებული არის ეს დამდა, 380
 თუ ღირსეული არის თავად დიდგვაროვანი.

ჰეკაბე

მშვენიერია შენი სიტყვა, მის მშვენებაში
 ღრმა სევდა არის ჩაქსოვილი. თუ საჭიროა
 პელიდს მიაგოთ პატივი და თქვენც წყნარად იყოთ,
 ოდისევს, ჩემს შვილს სასიკვდილოდ ნუ გაიმეტებთ. 385
 თქვენ სადაც დაწვით აქილევისი, იქ მიმიყვანეთ
 და მე დამკალით უმოწყალოდ, პარისის დედა,
 რადგან პელიდი მან განგმირა თავისი ისრით.

ოდისევსი

არა, ბებერო, აქილევისის აჩრდილი ჩვენგან
 შენ კი არ გითხოვს, არამედ სურს შენი ასული. 390

ჰეკაბე

იქნებ მის საფლავს მეც შემწიროთ ჩემს შვილთან ერთად,
 მაშინ ხომ უფრო მეტი სისხლით გაიჟღინთება
 მიწა და მკვდარიც უფრო მეტ სისხლს დაეწაფება.

ოდისევსი

შენი ასულის გვამიც გვყოფნის, სულაც არ გვინდა
 ცხედართა გროვა დავახვავოთ, ნეტა არ ვკლავდეთ! 395

ჰეკაბე

ჩემს ქალიშვილთან ერთად მაშინ მეც უნდა მომკლათ!

ოდისევსი

„უნდა“? თუ მყავდა მბრძანებელი მე, არ მეგონა!

ჰეკაბე

როგორც მუხის ხეს სურო, ისე შემოვებხვევი.

ოდისევსი

არ გირჩევ, უნდა დაუჯერო უფრო გონიერს.

ჰეკაბე

ო, არ დაგითმობთ ჩემს გოგონას ჩემივე ნებით! 400

ოდისეესი

არც მე დაგითმობ, შესაწირავს აქ არ დავტოვებ.

პოლიქსენე

დედა, დამშვიდდი! ლაერტიდო, გთხოვ, ნუ შერისხავ
დედაჩემს, მისი თავგანწირვა გასაგებია!

შენ კი, ბედკრულო, ძალისმპყრობელთ ნუ ეურჩები,
ნუთუ ის გინდა, შეურაცხგყონ, მიწად მიგაგდონ, 405

მობერებული ეს სხეული დაგისახიჩრონ,

ცალი ხელით რომ წაგათრიოს ამ ახალგაზრდამ?

ჰოდა, დაწყნარდი! მორჩა! მეტად თავს ნუ იმცირებ.

მაგრამ, ძვირფასო დედა, ხელი გამომიწოდე,

ნება მომეცი, მოვეფერო შენს ბებერ ღაწვებს! 410

დამთავრდა, მეტად ვერ ვიხილავ ვეღარასოდეს

[მზის ოდრიკალს და მის ნათებას, მის მბრწყინავ სხივებს].

ამ ბოლო სიტყვით შენ მოგმართავ, ჩემო მშობელო,

დედა, მივდივარ ბნელ მიწაში ჩასასვენებლად! 414

ჰეკაბე

საბრალო შვილო! რა ბედკრული ქალი

ვყოფილვარ! 417

პოლიქსენე

აღბათ, ჰადესში მე უშენოდ ჩავესვენები. 418

ჰეკაბე

ო, რა ვიღონო? ან სად უნდა მოვიკლა თავი? 419

პოლიქსენე

თავისუფალი მამის შვილი მონად მოგკვდები... 420

ჰეკაბე

მონად დარჩება დედაშენი ამქვეყნად, შვილო! 415

პოლიქსენე

არც საქორწინო სიმღერები... არც ქორწინება... 416

ჰეკაბე

ორმოცდაათი შვილი მყავდა, ყველა დაკვარე!

პოლიქსენე

რა ვუთხრა ჰექტორს? შენს მოხუც ქმარს რა ვუთხრა, დედა!

ჰეკაბე

ამცნე, რომ ქვეყნად ყველა ქალზე უბედური ვარ!

პოლიქსენე

დედის ძუძუნო, ჩემო ტკბილო მასაზრდოებნო!

ჰეკაბე

შვილო, ბედკრულო ნაადრევი გარდაცვალებით! 425

პოლიქსენე

კარგად იყავი, დედა! კარგად იყოს კასანდრაც...

ჰეკაბე

კარგად იქნება სხვა, დედა კი... აღარასოდეს!

პოლიქსენე

...პოლიდოროსიც, ცხენთმოყვარე მეფის ხიზანი!

ჰეკაბე

ის ცოცხალია? დავიჯერო? ყველგან ომია!

პოლიქსენე

ცოცხალია და დაგიხუჭავს თვალებს

გარდაცვლილს!

430

ჰეკაბე

მკვდარი ვარ! ტანჯვამ სიკვდილამდე დამასამარა.

პოლიქსენე

მოდი, ოდისევს, სასიკვდილოდ მიმავალ ქალწულს
ჩამომაფარე რიდე, თორემ გულს ამიჩვილებს
დედის გოდება, მასთან ერთად მეც ავტირდები.
მზის სხივო, ასე რომ მოგმართო, ჯერ შემიძლია,
მე შენთან ერთად გასავლელი მოკლე გზა დამრჩა,
ვიდრე მივალწევ აქილევსის ყორღანს და მახვილს.

435

ოდისევსი ჩამოაფარებს პოლიქსენეს რიდეს
და მასთან ერთად გადის A ეისოდოსიდან.

ჰეკაბე

ვაი, რა ცუდად ვარ! ძალ-ღონე გამომელია!
შვილო, დედაშენს როგორ მიმზერ, მომეცი ხელი,
ნუ მიმატოვებ, დამიბრუნდი! ქალებო, კვკდები!
ო, ნეტა ასე წაეყვანათ დიოსკურების
ლაკონიელი და – ელენე, მის ლამაზ თვალებს
სამარცხვინოდ რომ შეეწირა ტროას დიდება.

440

ჰეკაბე მიწად დავარდება და თავისივე მოსასხამში ჩაიმალება.

ქორო

ქარო, ო, ქარო, ზღვათა ზვირთებში

შენ მიაქანებ სწრაფმავალ ნავებს

445

მძიმე ავდარშიც.

მე უბედურს კი სად წამიყვან?

ვის კარს მივადგე

მე გაყიდული, როგორც მონა?

იქნებ დორიულ სანაპიროს?

450

ან ფთიის მიწას,

სადაც უმშვენეს წყალთა მამა
აპიდანოსი,
ამბობენ, მინდვრებს ანოციერებს?

იქნებ გააპო ზღვის სილურჯე 455
ნიჩბების ხოფვით

და იმ კუნძულთან მიმიყვანო,
ღარიბულ სახლში,
სადაც სიწმინდედ მიიჩნევენ
ფინიკისა და დაფნის ხეებს
და ამით პატივს მიაგებენ ლეტოს 460
ზევისისთვის რომ შვა შვილები.

ან იქნებ ხოტბა უნდა ვუძღვნა
არტემისის ოქროს ამპიქსს და
მშვილდს დელოსელი კორების დასში? 465

იქნებ პალასის დიდ ქალაქში
ზაფრანისფერ ლამაზ პეპლოსზე
ათენასათვის ამოვქარგო ოქროს ძაფებით
ბრწყინვალე ეტლში 470

უღელსშებმული ფაშატები,
ან ის მოვქარგო, კრონიდმა ზევსმა
როგორ დაამხო ტიტანთა მოდგმა
ორმხრივი ცეცხლის მფრქვეველი ელვით.

ვაი, საბრალო ჩვენი შვილები, 475
მათი მამები და ჩვენი მიწა,
მცხუნვარე ალში გახვეული
და დაფერფლილი,

არგოსული შუბით ძლეული!
 ვტოვებ აზიას და მისგან შორს
 მივემართები, როგორც მონა,
 რათა ჰადესის ნაცვლად დავსახლდე
 ევროპის მიწად.

480

ეპისოდონი მეორე
 A ეისოდოსიდან შემოდის ტალთიბიოსი.

ტალთიბიოსი

როგორ მივაგნო ილიონის ყოფილ დედოფალს,
 ჰეკაბეს, იქნებ მიმასწავლოთ, ტროას ასულნო?

485

ქოროს კორიფე

ის, ტალთიბიოს, მიწაზეა დამხობილი და
 შენს წინარე წევს მოსასხამით თავდაბურული.

ტალთიბიოსი

ზევსო, რა გითხრა? შენ მფარველობ ადამიანებს?
 [თუკი არსებობს ჭეშმარიტად ღმერთების მოდგმა]
 შენივე ღვაწლით მოიპოვე ეს ცრუ დიდება?

490

იქნებ განაგებს მოკვდავთა ხვედრს შემთხვევითობა?
 ან ოქრომრავალ ფრიგიელთა დედოფალი არ იყო იგი?
 იქნებ არ იყო დიდებული პრიამოსის თანამეტახტე?
 მისი სამშობლო განადგურდა მახვილის ძალით,
 ხოლო თავად კი, უშვილიძირო, მოხუცი მონა

495

მტვერში ჩაფლული თავით გდია მიწად, საბრალო.
 მეც კი დავბერდი, მაგრამ უმალ სიკვდილს ვარჩევდი
 თუკი მარგუნებს სამარცხვინო სიცოცხლეს ბედი.
 ბედკრულო ქალო, წამოდექი, წამოიმართე,
 ჩამოიფერთხე მტვერი მაინც ჭაღარა თმიდან!

500

ჰეკაბე

ოჰ, ვინ მაწუხებს, მშვიდად ყოფნას ვინ აღარ აცლის
ჩემს ტანჯულ სხეულს? და ვინც არ უნდა იყო, წადი!

ტალთიბიოსი

დანაელების მსახური ვარ, ტალთიბიოსი,
[აგამემნონმა გამომგზავნა, უნდა წამომყვე.]

ჰეკაბე

უძვირფასესო, იმ საფლავზე აქველებმა 505
ჩემი დაკვლაც თუ განიზრახეს, ბედი მწვევია!
აბა, მოხუცო, წარმიძეხი, უნდა ვიჩქაროთ!

ტალთიბიოსი

შენი ქალწული მოკლულია. შენ, ქალბატონო
მისი დაკრძალვა შეგიძლია. ამბავი გამცნე
ატრიდების და აქველთა ლაშქრის სურვილით. 510

ჰეკაბე

ვაი, რას ამბობ! სასიკვდილო განაჩენისთვის
კი არ მოსულხარ, არა! მამცნე უბედურება!
მკვდარი ხარ შვილო, დედას შენი თავი წამართვეს,
უშვილოდ დავრჩი შენს გარეშე მე, უბედური.
პატივისცემით მოეპყარით? თუ ჩაიდინეთ 515
სამინელება? შეულახეთ ღირსება ვით მტერს?
ამბავი, თუნდაც შემზარავი, თქვი, ბერიკაცო!

ტალთიბიოსი

შენი შვილისთვის, ქალბატონო, არ დავიშურებ
ცრემლებს და მისი სამწუხარო ამბის მთხრობელი
კვლავ ავტირდები, ვით ვტიროდი სამაროვანთან. 520
თავმოყრილიყო აქველთა ლაშქარი სრულად
ოდეს ყორღანთან მივიყვანეთ შენი ასული.
აქილევისს ძემ პოლიქსენეს ჩაავლო ხელი

და აიყვანა მიწაყრილზე. მეც იქ ვიყავი.
 აქაველთაგან ანარჩევი ყმაწვილკაცები 525
 შემართულები იდგნენ, რათა შენი ხბო-ქალი
 თუ ისურვებდა გადახტომას, ეს არ დაეშვათ.
 პირთამდე სავსე ოქროს თასით აქილევესის მემ
 მამას ზედაშე დაულვარა, შემდეგ მანიშნა
 აქაველთათვის დადუმება მებრძანებინა. 530
 მხრებში გავსწორდი და შევძახე ლაშქრის სიღრმიდან:
 „აქაველებო, ჩუმად! ხალხო, სიჩუმე გმართებთ!
 სრული სიჩუმე!“ გაირინდა ბრბო ქარიშხლის წინ.
 მან თქვა: „პელიდო მამაჩემო, ზედაშეს გიღვრი,
 ამიერიდან დაგამშვიდებს ეს წმინდა მსხვერპლი, 535
 მკვდართათვის ერთობ სასურველი! მოდი და შესვი
 ქალწულის შავი სისხლი, ჩემი და მთელი ლაშქრის
 დაუშურველი საბომვარი! ჩვენზე მოიღე
 მოწყალება და გზა გახსენი ხომალდებისთვის,
 ინებე, რათა ილიონი დავტოვოთ მშვიდად, 540
 მშობლიურ კერას დავუბრუნდეთ ჩვენს სამშობლოში!“
 ევედრებოდა ასე იგი და მთელი ჯარი.
 შემდეგ ბუდიდან ამოიღო ოქროცურვილი
 ხრმალი და რჩეულ ყმაწვილკაცებს არგიველთაგან
 ანიშნა, შენი ასულისთვის წაევილოთ ხელი. 545
 მან ეს შენიშნა და ასეთი სიტყვით მოგვმართა:
 „არგიველებო, ჩემი ქვეყნის დამაქცევარნო!
 მოვკვდები ჩემი ნებით, ოღონდ ნუ შემეხებით!
 თავად მოგიშვერთ კისერს ისე, რომ არც შევდრკები,
 თავისუფალ ქალს თავისუფალ ქალად სიკვდილი 550
 შემადლებინეთ, ღვთის გულისთვის! დედოფალი ვარ!
 მონად მიხმობდნენ მკვდართა შორის, სამარცხვინოა.“
 თანხმობის ნიშნად აგუგუნდა მთელი ლაშქარი.
 აგამემნონმა ბრძანა, ქალწულს არ შეხებოდნენ.

- [ყმაწვილკაცები მთავარსარდლის სიტყვაზე უმაღლესს ნებას დამორჩილდნენ და განზე გადგნენ.] 555
- შენმა ასულმა, მოისმინა რა სარდლის სიტყვა,
პეპლოსი, მხრებს რომ უფარავდა, ჩამოიხია,
ჭიპის თავამდე გაიშიშვლა თავისი მკერდი,
ვით მარმარილოს ქანდაკება, ულამაზესი. 560
- მიწად დაეშვა მუხლმოდრეკით, თავი ასწია
და უალრესი სიამაყით აღსავსე ხმით თქვა:
„აი, შეხედე, გაგიშიშვლე მკერდი, ყმაწვილო,
გინდა მახვილი დამკრა? რაღას უცდი, დამკარი!
კისერი გინდა? მახვილისთვის ისიც მზად არის!“ 565
- მან თანაუგრძნო, მაგრამ სურდა ან თუ არ სურდა,
სასუნთქი ძარღვი გადაუჭრა მაინც მახვილით.
სისხლი თქრიალით იღვრებოდა, მომაკვდავი კი
ლამობდა მიწას დამხოზოდა კდემამოსილად,
მის კეთილშობილ მოდგმას როგორც ეკადრებოდა. 570
- როს სასიკვდილო იარიდან ამოხდა სული,
არგიველებმა უთავბოლოდ იწყეს ბზრიალი,
ზოგი მის ცხედარს თავის ხელით აყრიდა ფოთლებს,
ზოგი კი ფიჭვის გამხმარ ტოტებს ეზიდებოდა,
რათა კოცონი დაენთოთ და ვინც არ შრომობდა 575
- ირგვლივ მყოფთაგან საყვედურებს იმსახურებდა.
„აქ რას უდგახარ, ნაძირალავ?“ – ასე რისხავდნენ,
ხელს არ გამშვენებს არც პეპლოსი, არც სამკაული?
ნუთუ არ მოგაქვს საბოძვარი ამ დიდებული
და ღირსეული სულისათვის?“ შენს მკვდარ ასულზე 580
- ამას რომ ვამბობ, ვფიქრობ, შენ ხარ დედათა შორის
აღმატებულად ბედნიერიც და უბედურიც.

ქოროს კორიფე

პრიამიდების მოდგმასა და მშობლიურ მიწას

ღმერთების ნებით კვლავაც თან სდევს საშინელება.

ჰეკაბე

სატანჯველთაგან, შვილო, რომელს უნდა გავუძლო, 585

მრავლად არიან, ოდეს ერთის გლოვას დავიწყებ,

ჩნდება მეორე საწუხარი, უმაღლესამე

მიხმობს და ტანჯვას ახშობს ისევ სხვა სატანჯავი.

როგორ არ უნდა ვიგლოვო ეს უბედურება?

შემიძლია კი ამოვიგდო გულიდან დარდი? 590

მაგრამ ამბავმა, ღირსეულად რომ შეხვდა სიკვდილს

შემიმსუბუქა საწუხარი. საოცარია,

მაგრამ ღვთის ნებით თიხნარშიაც ხარობს თაველი,

ხოლო თუ წვიმით არ მოირწყა ხოდაბუნები,

მწირია მისი მოსავალი. ადამიანზეც 595

ასევე ითქმის: ავი მუდამ რჩება ავკაცად,

კეთილშობილი მუდამ არის კეთილშობილი,

ვერ დაამდაბლებს ღირსეულ სულს უბედურება.

[ამ დროს რა ხდება? მძლავრობს აღზრდა? იქნებ ბუნება?

დიახ, ბუნება, უდავოა. მაგრამ სიკეთეს 600

აღზრდითაც ვიძენთ. მწიგნობრობას თუ ეზიარე,

მაშინ იოლად განასხვავებ მრუდსა და მართალს.]

მაგრამ ეს ბრძნული სჯა-ბაასი სულ ამაოა.

არგიველებთან გაემართე და გადაეცი,

ხელი არ ახლონ ჩემს ქალიშვილს, არ გააკარონ 605

მოლაშქრეები, რადგან ერთად თავშეყრილი ბრბო

უმართავია, ზღვაოსანთა თავნებობა კი –

ცეცხლზე მძლავრი: არ გამხეცდება იქ მხოლოდ მხდალი.

ტალთიბიოსი გადის A ეისოდოსიდან.

ჩემო მოახლევ, ხანდაზმულო, აიღე სურა,

ზღვის წყალი უნდა მომიტანო სანაპიროდან 610
 უკანასკნელად რომ განვბანო ჩემი გოგონა,
 ქალწულებრივად მმართვეს მოვრთო არაქალწული?
 თუ სადედოფლოდ – უდედოფლო ქორწინებისთვის?
 ნუთუ ვერ შევძლებ, უნდა შევძლო! სხვა რა ვიღონო?
 წავალ, სამკაულს გამოვართმევ იმ მონა-ქალებს 615
 ჩემთან ერთად რომ აფარებენ თავს სარაფარდას,
 რადგან ამ ახალ ბატონთაგან მალულად, ალბათ,
 მაინც რაღაცა წამოიღეს თავის სახლიდან.
 ჩემო სამშობლო, ბედნიერო სახლო, ოდესღაც!
 მეფე პრიამოს, უმდიდრესო საგანძურებით, 620
 შვილებით, მეც ვარ მათი დედა, დაბერებულნი,
 რას წარმოვადგენთ ახლა უკვე? არარაობას!
 სად გაქრა ჩვენი სიამაყე? როგორ ვხარობდით
 ჩვენი სამეფო ეზო-კარის დიდებულებით,
 მოქალაქეთა ერთგულებით, თაყვანისცემით! 625
 ფუჭი ყოფილა ყველაფერი! ფიქრით თამაში,
 ლიტონი სიტყვა! ბედნიერი მხოლოდ ის არის,
 ვისთვისაც დილა არ თენდება უბედურებით.

(შედის კარავში)

განმარტებანი

ჰეკაბე (Ἑκάβη) ევრიპიდეტს შემოქმედების უმნიშვნელოვანესი დრამაა. ვარაუდობენ, რომ იგი ძვ.წ. 428-423 წლებში უნდა დადგმულიყო ათენში, მაშინ, როდესაც პელოპონესური ანუ სამოქალაქო ომი მძვინვარებდა.

ტრაგედიის თარგმანი შესრულებულია ძველი ბერძნული ენიდან დ. კოვაცის გამოცემის მიხედვით: Euripides. *Children of Heracles, Hippolytus, Andromache, Hecuba*. Edited and Translated by David Kovacs. Vol. II. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, London, 1995. 391-519.

ტექსტზე მუშაობისას ვსარგებლობდი შემდეგი გამოცემებით: Euripidis *Fabulae*. Edidit J. Diggle. T. I. Oxford Classical Texts. Oxford: Clarendon Press, 1984. 333-98.

Textkritik und Formanalyse zur euripideischen Hekabe. Ein Beitrag zum Verständnis der Komposition von Werner Biehl. – Heidelberg: Winter, 1997.

Euripides: *Hecuba*. J. Gregory, ed. American Philological Association. Textbook Series. Ruth Scodel, ed. No. 14. Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1999.

Euripides. *Tragödien. Zweiter Teil: Alkestis, Hippolytos, Hekabe, Andromache*. Griechisch und deutsch von Dietrich Ebener. Akademie – Verlag – Berlin, 1975. 208-288.

*პოლიდოროსი – ტროას მეფისწული, მეფე პრიამოსისა და ჰეკაბეს უმრწემესი ვაჟი. მითის ერთ-ერთი ვერსიის თანახმად, პრიამოსმა იგი თრაკიის მეფე პოლიმესტორთან გადაამალა. თან გაატანა მდიდრული განძი. როდესაც პოლიმესტორმა ტროას დაღუპვის ამბავი გაიგო, მიზარებული უფლისწული მოკლა, მისი გვამი ზღვაში გადააგდო, თავად კი მდიდრულ განძს დაეპატრონა.

აჩრდილების გამოცხადება, როგორც ჩანს, ჩვეული იყო ბერძნული ტრაგედიისათვის. ესქილეს „სპარსელებში“ მეფე დარიოსის სულს მოუხმობენ, რათა განმარტოს სპარსელთა დამარცხების მიზეზი. ესქილეს „ევმენიდებში“ კლიტემნესტრას აჩრდილი აფხიზლებს ერინიებს.

რაც შეეხება პოლიდოროსის სულს, მას ერთადერთი რამ სურს – დაკრძალვა, რათა ჰადესში მოიპოვოს სიმშვიდე.

უნდა აღინიშნოს, რომ „ილიადა“ იცნობდა პრიამოსის ვაჟს, პოლიდოროსს, რომლის დედაც იყო ვინმე ლაოთოე და რომელიც ბძროლის ველზე აქილევესმა მოკლა (ილ. 20. 407 ff; 22, 46 ff).

- 3 კისევის – ევრიპიდე მას ჰეკაბეს მამად ასახელებს.
- 4 (6) ფრიგიული ქალაქი – ბერძნულ პოეზიაში ტროელები ხშირად ფრიგიელებად მოიხსენიებიან, ხოლო ბერძნები დანაელებად, არგიველებად (არგოსელებად) ან აქაველებად.
- 8 ხერსონესი – იგულისხმება თრაკიული ხერსონესი, რომელიც მდებარეობდა ჰელესპონტოსის სანაპიროზე. ტრაგედიის მიხედვით, იქ მეფობდა პოლიმესტორი.
- 9 ბედაურთა მოყვარულ ხალხს... – თრაკია განთქმული იყო ცხენებით.
- 23 უკვდავებმა რომ აღაშენეს – პრიამოსის მამა იყო მეფე ლაომედონი, რომლის მეფობის ჟამს ტროას გალავანი აღაშენეს პოსეიდონმა და აპოლონმა (ზოგი ვერსიით, გალავანი აღაშენა პოსეიდონმა, აპოლონი კი ფარას მწყემსავდა).
- 24 აქილიდი – აქილევის ძე ნეოპტოლემოსი. პრიამოსის გარდაცვალება აღწერილია ევრიპიდეს ტრაგედიაში „ტროელი ქალები“ და ვერგილიუსის „ენეიდაში“: ტროას დაღუპვისას პრიამოსმა თავი შეაფარა ზევსის საკურთხეველს და იხილა, თუ როგორ მოკლა მისი შვილი, პოლიტოსი ნეოპტოლემოსმა. პრიამოსმა შურისძიება სცადა, მაგრამ იგიც ნეოპტოლემოსმა გამოასალმა სიცოცხლეს. ამ შემზარავი მკვლელობის შეხსენებით ევრიპიდე მიანიშნებს ნეოპტოლემოსის ხასიათის სისასტიკეზე.
- 37 პელებს ძე – აქილევისი. როდესაც პოლიდოროსის აჩრდილი ამ ამბავს ყვება, აქილევისი გარდაცვლილია და „ყორდანზე გამოცხადებით“ ელინთა ლაშქარს მისი სული აყოვნებს.
- 40 პოლიქსენე – პრიამოსისა და ჰეკაბეს ასული. ერთ-ერთი პოსტ-ჰომეროსული ვერსიის თანახმად, აქილევის შეუყვარდა პოლიქსენე და მასთან დანიშნულ პაემანზე მოკლა იგი პარისმა. შესაძლოა, ამით აიხსნას მისი სურვილი პოლიქსენეს მსხვერპლად შეწირვის თაობაზე.

- 63 ოთხკუთხედ ფრჩხილებში ჩასმული ფრაზები ჩანართებად მოიაზრებიან. მსგავსი ფრაზები უჩვეულოა ევრიპიდესათვის, თუმცა უნდა ვაღიაროთ, რომ ეს სტრიქონი ფრიად ემოციურია.
- 68 ზევსის ნათებავ... – შესაძლოა იგულისხმებოდეს ელვა.
- 80 ჩვენი მოდგმის ერთადერთ ღუზას... – კომენტატორები აღნიშნავენ, რომ ხომალდებს დაჰქონდათ რამდენიმე ღუზა. ერთადერთი ღუზა ერთადერთ (ან ბოლო) იმედად მოიაზრება.
- 87 ჰელენოსი და კასანდრა იყვნენ პრიამოსისა და ჰეკაბეს შვილები. მათ ჰქონდათ წინასწარმეტყველების ნიჭი. ჰელენოსმა წინასწარ იცოდა, რომ ტროა დაემხობოდა და საკუთარი ნებით გადავიდა ბერძენთა მხარეს (სხვა ვერსიით, იგი ტყვედ ჩაიგდეს ბერძენებმა). ჰელენოსმა უწინასწარმეტყველა ელინებს, რომ მხოლოდ ფილოქტეტესისა და ნეოპტოლემოსის შემწეობით დამარცხდებოდნენ ტროელები. ნეოპტოლემოსის გარდაცვალების შემდეგ მას მემკვიდრეობით ერგო ეპიროსის მიწის ნაწილი, სადაც დასახლდა და იქორწინა ანდრომაქეზე.
- კასანდრამაც იცოდა წინასწარ, რომ ტროა დაემხობოდა, მაგრამ ჰელენოსივით არ მიუტოვებია სამშობლო მიწა. ის აფრთხილებდა ტროელებს, არ შეეყვანათ ქალაქში მზაკვრულად მოფიქრებული ხის ცხენი, მაგრამ ამაოდ. როდესაც ილიონი დაეცა, კასანდრა ცდილობდა ათენას ქანდაკებისთვის შეეფარებინა თავი, მაგრამ იგი ლოკრისელმა აიასმა შეამჩნია და შეურაცხყო. ნადავლის განაწილებისას კასანდრა ერგო აგამემნონს და მასთან ერთად დაიღუპა მიკენში.
- 121 ტექსტი: „βάκχι“ (‘ბაკქე~), იგივეა, რაც მენანდა, ბაკქოსის თანმხლები. ბუნებრივია, იგულისხმება კასანდრა თავისი მისწერი ნიჭის გამო.
- 122 თესევსის ორმა ძემ, ათენის ორმა ნეკერმა – ქართული სიტყვა „ნეკერი“ ნიშნავს „ყლორტს“. ბერძნული მხატვრული წარმოსახვისთვის ნიშანდობლივი ეს გამოთქმა ჩვეულებრივ ასე გაიაზრება: „თესევსის ორმა შთამომავალმა, რომელთაც ათ-

ენში მეფობა მემკვიდრეობით ხვდათ წილად... წარმოთქვა ორი სიტყვა, თუმცა აზრი ჰქონდათ საერთო.“ ძველ კომენტარებში თესევსის ვაჟებად დასახელებულნი არიან აკამასი და დემოფონი. ისინი ათენის ლეგენდარულ მეფეს ფედრამ შესძინა. ვერგილიუსი „ენეიდაში“ მიანიშნებს, რომ აკამასი იმ მებრძოლთა შორის იყო, რომლებიც ისხდნენ ტროას ცხენში (II, 262). თესევსის ვაჟთა აზრით, საჭირო იყო პოლიქსენეს მსხვერპლად შეწირვა.

128-129: სამარცხვინო იქნებოდა, კასანდრას საწოლს // მეტი პატივი ერგოს, ვიდრე აქილევსის შუბს – ამ სტრიქონების აზრი ასეთია: ვინაიდან პოლიქსენეს და არის კასანდრა და იგი აგამემნონის ხასაა, ამიტომ არის აგამემნონი ჰეკაბეს მხარეს. მისმა მომხრეებმა არ უნდა გაიმარჯვონ, რადგან აქილევსის შუბი უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე კასანდრას საწოლი.

133 ლაერტესის ძე – იგ.: ოდისევსი. საინტერესოა, რომ ქოროს კორიფე, რომელიც თითქოს უნდა იყოს მიუკერძოებელი, ოდისევსს ასე ახასიათებს: „ποιικλόφρων“ – „მრავალგვარად მოაზროვნე, ეშმაკი, გაიძვერა...“ „κῆπις“ – „ყბედი“ „ῥηδισλόγιος“ – „ტკბილმოუბარი“ „δηιοχαριστής“ – „ბრბოს მლიქვნელი, მამებელი...“

154-215 სტრიქონები (ჰეკაბესა და პოლიქსენეს დიალოგი) სიმღერით წარმოითქმოდა. არისტოფანე ჰეკაბეს ამ მოთქმას აქილიკებად კომედიაში „ღრუბლები“.

160 მოკვდა ჩემი მოხუცი კაცი – იგ.: პრიამოსი.

194 ...გაუფონარი... გაგაგებინო – ამ პასაჟში შევეცადე ორიგინალის ალიტერაციისათვის მიმებაძა: „δυσφήμιος φίμας“. მსგავსი სტილური ხერხი ნიშანდობლივია ევროპიდეს მხატვრული აზრისთვის.

239 ჰომეროსის „ოდისეაში“ მოთხრობილია, რომ ოდისევსმა მოახერხა ტროაში შეღწევა ძონძებში გამოწყობილმა. ბერძენი გმირი ვერ იცნეს იმის გამო, რომ საკუთარი ხელით დაისერა სახე. მხოლოდ ელენემ იცნო იგი (IV, 244-56).

254 ოდისევსი კვლავ მოიხსენიება შეურაცხმყოფელი ეპითეტებით:

- „ἀχάριστοι... σπέρμ’“ – „უმაღურთა თესლი, მოდ-გმა“;
- 257 „πολλοὶς πρὸς χάρις λέγειτε τι“ – „ურდოს (მრავალთა, ბრზოს) მამებელი“.
- 269 ტინდარიდი – ელენე იყო ტინდარეოსის ასული.
- 286 მავედრებლის ტრადიციული ჟესტი იყო წვერზე შეხებოდა მას, ვისაც ევედრებოდა. ჰეკაბე სიტყვასიტყვით ამბობს: „მაგრამ, ო, ძვირფასო წვერო, შემიწყალე მე“. შდრ. აგრეთვე: სტრ. 344; სტრ. 753.
- 337 ტკბილი სიტყვით – ორიგინალში წერია „ἀποδόνος στόμα“, რაც ასე ითარმნება: „იადონის ხმით...“
- 340 ჰეკაბე ახსენებს პოლიქსენეს, რომ ოდისევსს „შვილები ჰყავს“, თუმცა ლიტერატურულ ტექსტებში იმ დროისათვის გმირის მხოლოდ ერთი შვილის სახელია ცნობილი – ტელემაქოსი.
- 345 მავედრებელთა შემწე ზევსი (Ζεὺς Ἰκέσιος) – კოვახის განმარტების თანახმად, „ზევსი ჰიკესიოსი“ მფარველობდა ტამრებში თავმფარებულ მავედრებლებსაც და მათაც, ვინც მუხლებზე შემოხვეულნი ევედრებოდნენ სხვებს. უარის თქმა სავედრებელზე ზევსის შეურაცხყოფად მიიჩნეოდა (გვ. 423).
- 354 იდე – ტროას სამხრეთით მდებარე მთა.
- 388 პელიდი – იგ.: აქილევსი, რომელიც არის პელევსისა და თეტისის ძე. ტექსტში სიტყვასიტყვით წერია: „რადგან თეტისის შვილი მან განგმირა თავის ისრებით“. ცნობილია, რომ აქილევსი ერთი ისრით განიგმირა. როგორც ჩანს, ბერძნულ ტექსტებში მრავლობით რიცხვს ხშირად ჰქონდა მხოლობითის მნიშვნელობა (შდრ. სტრ. 340).
- 393 ძველების რწმენით, დაღვრილი სისხლით იჟღინთება მიწა. სისხლს ეწაფებიან მიცვალებულნი, რომლებსაც სტანჯავთ წყურვილი.
- 411-412: ეს ორი სტრიქონი მეორდება ტრაგედიაში „ალკესტისი“ (სტრ. 208-9).
- 415-420 სტრიქონების თანამიმდევრობა სხვადასხვა გამოცემაში სხვადასხვანაირია. მე ვითვალისწინებ დ. კოვახის ვარიანტს.

- 417 ჰომეროსის „ილიადას“ ცნობით (XXIY, სტრ. 495-96), პრიამოსს ორმოცდაათი შვილი ჰყავდა. აქედან მხოლოდ ცხრამეტი იყო ჰეკაბეს ნაშობი. ძველი კომენტატორის შენიშვნით, აქ ევრიპიდეს მიზანია შთაბეჭდილების („პათოსის“) გაძლიერება. ჩემი აზრით, აქ კომენტარი არც არის საჭირო. ჰეკაბე უბრალოდ მიიჩნევს, რომ იგი დიდი ოჯახის დედაა.
- 426 კასანდრა – პოლიქსენეს და, აგამემნონის ხასა.
- 428 ამ სტრიქონში, ისევე როგორც სტრ. 9-ში თრაკიელთა დასახასიათებლად გამოყენებულია ეპითეტი „φίλιππος“.
- 433 ჩამომდგარე რიდე – კომენტატორთა შენიშვნით, რიდეს ჩამოფარება სიმბოლურ ხასიათს ატარებს. ეს მიგვანიშნებს პირად მწუხარებაზეც, სურვილზეც დედას დაუმალოს ცრემლები, ასევე ჰადესთან ქორწინების მოლოდინზეც. უფრო მნიშვნელოვანი კი ის არის, რომ სხვისი ხელით რიდეს ჩამოფარება გარდაუვალი სიკვდილის საწინდარია.
- 441-42 ...დიოსკურების ლაკონიელი და, ელენე – „დიოსკურები“ არის ტყუპი ძმის, კასტორისა და პოლიდეკესის მეტსახელი. ისინი „ზევისს ვაჟებად“ იწოდებიან. მათი დედა არის ლედა, ისევე როგორც ელენესი. რაც შეეხება მამას, ამის თაობაზე არსებობს რამდენიმე ვერსია. მითების უმრავლესობა იუწყება, რომ კასტორის მამა არის ტინდარეოსი, ხოლო პოლიდეკესისა – ზევსი.
- 454 აპიდანოსი – მდინარე თესალიაში.
- 455 (457) და იმ კუნძულთან მიმიყვანო – იგ.: კუნძული დელოსი, რომელსაც ძველ საბერძნეთში წმინდა ადგილად მიიჩნევდნენ, რადგანაც სწორედ ამ კუნძულზე ჰერას მიერ დევნილმა ლეტომ შვა აპოლონი და არტემისი.
- 459 ფინიკის ხე – ქართულ სინამდვილეში ხშირად მას „ინდის-ხურმას“ უწოდებენ. ბერძნული მითოსის თანახმად, როდესაც ლეტო მშობიარობდა, ზევსმა მიწიდან აღმოაცენა ფინიკის ხე, რომელსაც ლეტო ეჭიდებოდა ტკივილების შესამსუბუქებლად (შდრ.: ჰომეროსი, „ოდისეა“ VI, სტრ. 162).

- დაფნა – აპოლონის მცენარე. ცნობილია ლამაზი მითი იმის შესახებ, თუ როგორ გარდაისახა დაფნის ხედ მშვენიერი ქალწული დაფნე, რომელიც მოეწონა აპოლონს.
- 464 არტემისი – მონადირე ქალღმერთი. მშვილდი მისი უმთავრესი ატრიბუტი იყო. ზოგიერთი გადმოცემის თანახმად, ქალები სწორედ არტემისის ტაძარს აფარებდნენ თავს ტროას დარბევის დროს.
- 465 ამპიქსი (ἄμπιξι) – დიადემის მსგავსი თავსამკაული. ის ფარავდა შუბლს და იკვრებოდა კეფასთან. მას ამკობდნენ ოქროთი და ძვირფასი ქვებით.
- 466 იქნებ პალასის დიდ ქალაქში... – ათენა-პალასის დიდი ქალაქი იყო ათენი. „დიდ პანათენეებზე“, ათენასადმი მიძღვნილ საყოველთაო დღესასწაულზე, კეთილშობილ მოქალაქეთა ქალიშვილები ქსოვდნენ პეპლოსს. კარგად იცოდა ევრიპიდემ, რომ მონები ამ რიტუალში არ მონაწილეობდნენ. ქოროს ეს პარტია ევრიპიდესთვის ნიშანდობლივი ირონიით არის დაწერილი.
- 472-74: კრონიდად იწოდება ზევსი იმის გამო, რომ იგი კრონოსის ძე იყო. გვიანი ხანის მითები ხშირად ურევენ ტიტანებსა და გიგანტებს. ამ შემთხვევაში უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგულისხმება ზევსის მიერ გიგანტების დამარცხების ამბავი.
- *487 ტალთიბიოსი – მეფე აგამემნონის მაცნეა. მას ქოროს კორიფე შენობით (πέλας σπας – შენს მახლობლად, წინ) მიმართავს. ზოგიერთი კომენტატორის აზრით (J. Gregory), ასეთი მიმართვა იმის ნიშანია, რომ ტალთიბიოსი ტროელთათვისაც ნაცნობი ფიგურა იყო. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ბერძნულ ტრაგედიაში დიდად არ ექცევა ყურადღება ე.წ. რიცხვს ან „თქვენობითი“ მიმართვის მრავლობითი რიცხვით გამოხატვას. გამოთქმულია რამდენიმე მოსაზრება იმასთან დაკავშირებითაც, თუ როგორ წევს მიწაზე (ἐπί χθονί) ჰეკაბე: პირაღმა, პირაღმა თუ საერთოდ ზის. აზრის გამოსახატად მე შევარჩიე ნეიტრალური ფორმა.

- 497 დ. კოვაჩის აზრით, ეს წინადადება მიგვანიშნებს, რომ ხანდაზმულები განიცდიან სიბერის ასაკს (გვ. 443). შდრ. ადმეტოსის მამის სიტყვები ტრაგედიაში „ალკესტისი“ (სტრ. 669-71).
- 530 ნეოპტოლემოსი მსხვერპლშეწირვის რიტუალის აღსრულების წინ მოითხოვს სრულ სიჩუმეს. ეს უნდა იყოს ე.წ. „რიტუალური მდუმარება“ სამი მიზეზით: 1. წესისგების პატივისცემის ნიშნად; 2. რათა რიტუალის მსვლელობის დროს ვინმეს არ წამოსცდენოდა მკრეხელური სიტყვა; 3. თუკი ვინმეს ღვთის განგებით რაიმე აღმოხდებოდა, მისი ნათქვამი ყველას გაეგო. შესაბამისად, ტალთიბიოსის სამგზისი მოწოდება „რიტუალური მდუმარების“ ამ წესს გულისხმობს.
- 560 (559) ...გაიშიშვლა თავისი მკერდი – ამ სტრიქონის მრავალგვარი განმარტება იკითხება კომენტარებში. თუ გავიხსენებთ ესქილეს „ქოეფორებს“, კლიტემნესტრა ასე მიმართავს ორესტესს:
 „შეჩერდი, შვილო, იმ მკერდისა გრცხვენოდეს,
 საიდანაც მთვლემარეს, უკბილო ღრძილებით ესოდენ ხშირად გიწოვია ნოყიერი რძე“ (სტრ. 896-98).
 შესაძლებელია მრავალი სხვა მოსაზრების მოხმობაც. მაგრამ უფრო სარწმუნოა ის, რომ ძველ დროში მკერდის გაშიშვლება მწუხარების ჟესტად მიიჩნეოდა.
 ...ვით მარმარილოს ქანდაკება, ულამაზესი – ეს ფრაზა მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ ევრიპიდე გვიდასტურებს აზრს, თუ რაოდენ დაფასებული იყო პლასტიკური ხელოვნება ძველ საბერძნეთში.
- 566 მან თანაუგრძნო, მაგრამ სურდა ან თუ არ სურდა... – ბუნებრივია, იგულისხმება ნეოპტოლემოსი. ფრაზაში „სურდა თუ არ სურდა“ დაცულია ორიგინალისათვის ნიშანდობლივი სტილური ხერხი (შდრ. სტრ.194 და განმ.; სტრ. 612 და განმ.; სტრ. 948 და განმ.).
- 572 პოლიქსენეს ღირსეულმა სიკვდილმა შეძრა აქაველები. მათ სცადეს შეძლებისდაგვარად მიეგოთ მისთვის პატივი. ძველ

- დროში ბერძნები გამარჯვებულებს უყრიდნენ ფერხთა ქვეშ ფოთლებს.
- 603 მაგრამ ეს ბრძნული სჯა-ბაასი სულ ამათა – თავისუფალი თარგმანია დედნისეული ფრაზის: „გონების ისრებს ამოდ ვისვრი“.
- 611 რიტუალური განბანა ხდებოდა ქორწინების ან დაკრძალვის წინ. ამ შემთხვევაში ფრაზას ორმაგი დატვირთვა აქვს. პოლიქსენე უნდა დაიკრძალოს და იმავდროულად იგი ჰადესის საპატარძლოც არის.
- 612 ორიგინალში ერთ-ერთი ულამაზესი, მაგრამ თითქმის უთარგმნელი ფრაზის: „ἡ ἄρρα τῆς ἀρρατῆς ἀρρατῆς“ პწკარედი ასეთია: „პატარძალი არც პატარძალი ქალწული არც ქალწული“. კომენტატორები ამ ფრაზას სხვადასხვაგვარად განმარტავენ. დ. კოვაჩი მას ასე თარგმნის: „bride that is no bride, virgin that is virgin no more“ და განმარტავს, რომ განბანვა ქორწინების წინ ჩვეულებრივი მოვლენაა, რაც დასტურდება ტრაგედიაში „მედეა“ – სტრ. 1026 (გვ. 453). აქ გასათვალისწინებელია ის, თუ რომელი ქორწინება იგულისხმება: რადგანაც პოლიქსენე აქილევსს შესწირეს მსხვერპლად, უფრო სავარაუდოა, რომ იგი აქილევსის მეუღლედ მოიაზრებოდეს. ამ შემთხვევაში პოლიქსენე უკვე აღარც ქალწულია, თუმცა არც პატარძალი ყოფილა, რამეთუ ქორწინება, ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, არ შემდგარა. არსებობს სხვა მოსაზრებაც, რომელიც ტრადიციას ემყარება იმ თვალსაზრისით, რომ ქორწინებამდე გარდაცვლილი ქალწული ჰადესის საპატარძლოდ მოიაზრება. როგორც ჩანს, ევრიპიდეს მაყურებლისთვის იმ ძველ დროს ეს ხატოვანი ფრაზა გასაგები იყო, თუმცა ჩვენ, საუკუნეების შემდეგ, გვმართებს თავად განვსაზღვროთ მისი მნიშვნელობა (შდრ. სტრ. 948; სტრ. 984).
- 619-28 სტრიქონებში ჩანს ტროას კეთილშობილი დედოფლის ბრძნული მსჯელობა ადამიანური ცხოვრების არსზე. აქ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ჰეკაბე აზიელი დედოფალია და მაინც მისი აზრი ელინური რელიგიის უმთავრეს პოსტუ-

ლატს ემთხვევა. კერძოდ, ადამიანს არ ეძლევა სრულყოფილი ბედნიერება, ის მხოლოდ ღმერთების ხვედრია (ზდრ. პინდაროსი, ნემ. VI, 1-7). ერთიანად კი ჰეკაბეს მთელი სიტყვა (სტრ. 585-627) არის „ღირსეული სულის ის თავგანწირული ამოძახილი, როდესაც მწუხარებაც კი ხდება მშვენიერი“ (კოვაჩი).

ძველბერძნულიდან თარგმნა და განმარტებანი დაურთო
ნანა ტონიამ

ციცერონი

ტუსკულანური სასუბრები

წიგნი I

სიკვდილის დასათრგუნად

I. 1. აი, როცა უკვე გავთავისუფლდი ადვოკატისა და სენატორის მოვალეობის შესრულებისაგან (მთლიანად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც), შევუძახე საკუთარ თავს და შენი დაჟინებული რჩევით, ბრუტუს, გავბედე, ხანგრძლივი შესვენების შემდეგ მივბრუნებოდი იმ საქმიანობას, რომელიც მუდამ მახსოვდა, თუმცა კარგა ხანს ხელისშემშლელი გარემოებების გამო მისთვის ვერ მოვიცალე. გადავწყვიტე, ლათინურად გადმომეცა ის, რაც ყველა ხელოვნების არსსა და მოძღვრებას წარმოადგენს, ეს არის სიბრძნის სიყვარული, რომელიც გვიჩვენებს ცხოვრების სწორ გზას და რასაც ბერძნები ფილოსოფიას უწოდებენ. მართალია, ფილოსოფიის დაუფლება უშუალოდ ბერძნებისაგან გვმართებს, მათი სწავლებებითა და ნაშრომებით, მაგრამ, ჩემი შეხედულებით, ჩვენები განსხვავებულად იკვლევენ პრობლემებს, ვიდრე ბერძნები, მათგან შეთვისებულ ცოდნას კიდევ უფრო სრულყოფენ, ახლებურად უდგებიან იმ საკითხებს, რაც საყურადღებოდ მიაჩნიათ.

2. ჩვენ უფრო ვიცავთ ადათებსა და წესებს საოჯახო და საშინაო საქმეებში, ჩვენი წინაპრები უკეთ ახერხებდნენ სახელ-

მწიფოს განმტკიცებას კანონებითა და დადგენილებებით. სამხედრო საქმეს რაც შეეხება, აქ ჩვენები გამოირჩეოდნენ სიქველით, უფრო მეტად კი – წესრიგით. რადგან ვერც ბერძნები, ვერც სხვა რომელიმე ხალხი ვერ შეგვედრება იმაში, რაც ბუნებისაგან გვაქვს მომადლებული და არა – სამეცნიერო თხზულებებიდან. ჩვენს წინაპრებს ვერავინ აჯობებს სიდიადით, სიმტკიცით, გაბედულებით, ღირსებით, ერთგულებითა და გამორჩეული სიქველით.

3. ბერძნული განათლება და მწერლობის ყველა სახეობა გაცილებით მაღლა იდგა ჩვენსაზე, ისინი იოლად იმარჯვებდნენ, რადგან მოქიშპე არც ჰყავდათ. ბერძნებში სწავლულებად უძველესი პერიოდიდან პოეტები ითვლებოდნენ: ჰომეროსი და ჰესიოდე, რომლებიც რომის დაარსებამდე ცხოვრობდნენ, არქილოქოსი კი რომულუსის მეფობის დროს იყო, მოგვიანებით, რომის დაარსებიდან 510 წელს, ლივიუს ანდრონიკუსმა დადგა დრამა გაიუს კლავდიუსის, ცეკუსის ვაჟის და მარკუს ტუდიტანუსის კონსულობის დროს, ერთი წლით ადრე ენიუსის დაბადებამდე (რომელიც პლავტუსსა და ნევიუსზე უფროსი იყო).

II. ასე რომ, ჩვენ მოგვიანებით გავეცანით და დავაფასეთ პოეტები. თუმცა, *საწყისებში* გვაქვს ცნობები, რომ ნადიმის დროს თანამეინახენი ფლეიტაზე მღეროდნენ დიდებულ ვაჟკაცთა საგმირო საქმეებს, მაგრამ, როგორც კატონი აცხადებს, დიდ პატივში არ იყვნენ პოეტები. იგი კიცხავს მარკუს ნობილიორს სამარცხვინო საქციელისთვის, რომელიც პოეტების თანხლებით გაემართა პროვინციაში, იმავე კონსულმა, როგორც ვიცით, ენიუსი წაიყვანა ეტოლიაში. ასე რომ, რაც ნაკლებ პატივში იყვნენ პოეტები, მით ნაკლებ ინტერესს იჩენ-

დნენ ამ საქმიანობისადმი, დიდი ნიჭით გამორჩეულნიც კი დიდებით ვერ შეედრებოდნენ ბერძნებს.

4. თუ ფაბიუსი, დიდებული პიროვნება, ქებას იმსახურებდა იმის გამო, რომ ხატავდა, ჩვენც ხომ გვეყოლებოდა ბევრი პოლიკლიტუსი და პარასიუსი? პატივი ასაზრდოვებს ხელოვნებას, დიდების წყურვილი ფრთებს ასხამს ადამიანებს, ხალხი ამრეხით უყურებს ყველას, ვინც თავს ვერ გამოიჩინს ამ საქმეში. ბერძნები დიდად აფასებდნენ სიმღერასა და ფლეიტაზე დაკვრას და ეს მიაჩნდათ განათლების მწვერვალად. როგორც ამბობენ, ეპამინონდა (რომელიც, ჩემი აზრით, გამორჩეული იყო ბერძნებს შორის), მშვენივრად მღეროდა და უკრავდა, როცა რამდენიმე წლით ადრე თემისტოკლემ ნადიმში უარი თქვა ლირის ხელში აღებაზე, მიხვდნენ, რომ მან დაკვრა არ იცოდა. გამოდის, რომ საბერძნეთში მუსიკალური ხელოვნება ყვაოდა, იგი ყველას ემარჯვებოდა, ვინც ამ საქმეში თავს ვერ გამოიჩინდა, მის განათლებას ეჭვით უყურებდნენ.

5. ბერძნები ძალიან აფასებდნენ გეომეტრიას, მათემატიკაში ხომ არაფერია უფრო გამორჩეული. ჩვენთვის კი ამ მეცნიერებას გამოყენებითი მნიშვნელობა ჰქონდა, მას მივმართავდით მხოლოდ ანგარიშისა და მიწის აზომვის დროს.

III. რაც შეეხება ორატორულ ხელოვნებას, იგი სწრაფად შევიყვარეთ, ჯერ მხოლოდ ენამჭევრობით გამოვირჩეოდით და არა – განათლებით, მაგრამ შემდეგ სწავლასაც დავეწაფეთ. როგორც ამბობენ, გალბა, აფრიკელი და ლელიუსი განათლებულნი იყვნენ, სიბეჯითით მათ არც კატონი ჩამორჩებოდა, რომელიც მათზე უფროსი იყო, შემდეგ მოდიან: ლეპიდუსი, კარბონი და გრაკუსები. მერე და მერე უფრო გამოჩნდნენ კარგი ორატორები. ასე რომ, ბერძნებს არაფერში, ან თითქმის

არაფერში ჩამოვრჩებით. ფილოსოფიაში კი ლათინური მწერლობა არ ბრწყინავს, ჩვენი ვალია, მივხედოთ და ავადორძინოთ ეს მეცნიერება, თუ უწინ ჩვენი ქვეყნისთვის სარგებლობა მოგვეკონდა, როცა ძალიან ვიყავით საქმით დაკავებულნი, ახლაც, მოცლილობის ჟამს, შეძლებისდაგვარად, უნდა დავეხმაროთ ჩვენს მოქალაქეებს.

6. ეს ძალიან საშური საქმეა, რადგან, როგორც ამბობენ, ბევრი წიგნი დაწერილა ლათინურ ენაზე ჰაიპარად, რომელთა ავტორები ცნობილი პიროვნებები არიან, მაგრამ არც ისე განათლებულნი. შესაძლებელია, ადამიანი სწორად ფიქრობდეს, მაგრამ ლამაზად საუბარი არ ეხერხებოდეს. მაგრამ, ვისაც უჭირს წერილობით თავისი ნააზრევის გადმოცემა ნათლად და დალაგებულად, მას არც სიამოვნების მინიჭება ძალუძს მკითხველისათვის, იგი დროსაც ბოროტად იყენებს და წიგნებსაც. ამ შემთხვევაში იგი მხოლოდ თავის თავს ან თავის ახლობლებს უკითხავს საკუთარ ნაწერს, რადგან სხვას ვერავის დააინტერესებს იმათ გარდა, ვინც თავს ნებას აძლევს, ისე წეროს, როგორც მოეპრიანება. სწორედ ამიტომ, თუ აქამდე ცდა არ დაგვიკლია რიტორიკის სადიდებლად, მით უფრო მონდომებით უნდა გავაცნოთ რომაელებს ფილოსოფიის წყარო, საიდანაც მოედინება ორატორული ხელოვნება.

IV. 7. როგორც არისტოტელემ, დიდი ნიჭით, ღრმა ცოდნითა და ენაწყლიანობით გამორჩეულმა ადამიანმა, რიტორიკაში ისოკრატეს წარმატებით შთაგონებულმა, თავად გადაწყვიტა, ახალგაზრდებისათვის ესწავლებინა ლამაზად საუბარი, რაც სიბრძნესა და მჭევრმეტყველებაზე იქნებოდა დაფუძნებული, ჩვენც ვიფიქრეთ, უარი არ გვეთქვა ნაცად ხერხზე და უფრო მეტად გამოგვეყენებინა მრავალსიტყვაობა. მუდამ იმ აზრისა

ვიყავი, რომ ფილოსოფია არის სრულყოფილი მეცნიერება, რომელსაც ძალუმს ლამაზად და გატაცებით საუბარი ყველანაირ მნიშვნელოვან საკითხზე. ამ ვარჯიშში ისეთი მონდობებით ჩავერთეთ, რომ გავბედეთ, ბერძნული წესების მიხედვით მეცნიერული საუბრების გამართვა. ახლა კი, ბრუტუს, შენი წასვლის შემდეგ, მალევე გადავწყვიტე, ამ ხელოვნებაში მეც მომესინჯა ძალები ტუსკულანუმში, სადაც ბევრი ჩემი ახლობელი იყო შეკრებილი ჩემთან. უწინ, როცა სასამართლო საკითხებზე მიწევდა მსჯელობა, ვერავინ მჯობნიდა ხანგრძლივად საუბარში, ახლა კი, სიბერეში ამას დეკლამაციები ჩაენაცვლა, ნებას ვრთავდი ყველას, ვისაც რაზეც სურდა, იმაზე ესაუბრა, თავად კი დამჯდარი ვუსმენდი, ან ვსეირნობდი და ისე ვეპაექრებოდი.

8. ამგვარად, ხუთი დღის საუბრები (ასე უწოდებენ ამას ბერძნები) ხუთ წიგნში გავაერთიანე. ეს კი ასე ხდებოდა: ვისაც რა თემაზე სურდა საუბარი, იწყებდა ლაპარაკს, მე კი ვეკამათებოდი. ამ ძველ, სოკრატისეულ მეთოდს შენც კარგად იცნობ, რომელსაც სხვისი აზრის გასაბათილებლად იყენებენ. ასე უფრო ადვილად შეიძლება ჭეშმარიტებასთან მიახლოება. ასე ფიქრობდა სოკრატე. უფრო ნათლად რომ განვმარტო ეს საუბრები, ისე გადმოვცემ, თითქოს ეს თხრობა კი არა, მოქმედება იყოს. მაშ, ასე, იწყება ექსორდიუმი.

V.9. – მე მგონია, სიკვდილი ბოროტებაა.

– ვისთვის? გარდაცვლილთათვის, თუ მათთვის, რომელთაც სიკვდილი ელოდებათ?

– ორივესთვის.

– მაშ, უბედურება ყოფილა, რადგან ბოროტებაა.

– სწორედ ასეა.

– გამოდის, ყველანი უბედურნი არიან, გარდაცვლილებიცა და სიკვდილის მომლოდინენიც.

– მე ასე ვფიქრობ.

– ხომ არ არსებობს ადამიანი, უბედური რომ არ იყოს?

– დიახ! ასეთი ადამიანი საერთოდ არ არსებობს.

– შენ იმის თქმა გსურს, რომ ყველანი, ადრე დაბადებულებიცა და აწი რომლებიც დაიბადებიან, არა მარტო უბედურები არიან, არამედ – მარადიულად უბედურები. რადგან, შენ რომ გეთქვა, რომ მხოლოდ ისინი არიან უბედურნი, რომლებიც მომაკვდავნი არიან, ცოცხლებს შორის ვერავის გამორიცხავდი, რადგან ყველას ელოდება სიკვდილი და მაინც, მიუხედავად ამისა, სიკვდილი არის დასასრული უბედურებისა. რაკილა მკვდარნიც უბედურები არიან, ე. ი. ვიბადებით, რომ ვიყოთ მარად უბედურნი. მაშინ ჩვენზე ასი ათასი წლის წინათ გარდაცვლილებიც უბედურები არიან და ისინიც. რომლებიც ოდესმე გაჩენილან ქვეყნად.

– სწორედ ასე ვფიქრობ.

10. – გთხოვ, მიპასუხე, მაინც ვინ ან რა გაშინებს: კერბერი, ქვესკნელის სამთავიანი ურჩხული, კოკიტუსის ბუყბუყი თუ აქერონტის გზა,

*წყალში ჩაფლული კისრამდე, წყურვილით გაწამებული
ტანტალოსი, თუ სიზიფე, ოფლში გახვითქული,
ლოდის ატანას რომ ცდილობდა ამოდ მთაზე.*

იქნებ წარბშეუხრელი მსაჯულები, მინოსი და რადამანთუსი? მათ წინაშე ვერც ლუცილიუს კრასუსი დაგიცავდა, ვერც მარკუს ანტონიუსი და ვერც დემოსთენე, ბერძენი მსაჯულების წინაშე რომ განხილულიყო შენი საქმე. თავად შენ უნდა დაგეცვა სიტყვით თავი ხალხმრავალი კრების წინაშე. იქნებ

ამის გეშინია და ამიტომ გგონია, რომ სიკვდილი მარადიული ბოროტებაა?

VI. – გიჟი გგონივარ, ეს რომ დავიჯერო?

– ნუთუ, მართლა არ გჯერა?

– ცხადია, სულაც არა.

– გეფიცები, უაზროდ საუბრობ.

– მითხარი, რატომ?

– იმიტომ რომ, ნამდვილი ორატორივით შემძლია, საწინა-
აღმდეგო დაგიმტკიცო.

11.– ეს ვის არ შეუძლია? რა დიდი საქმეა, პოეტებისა და
მხატვრების წარმოსახვების გაბათილება?

– გამოჩენილი ფილოსოფოსების ძველი წიგნები სავსეა ამ-
გვარი საწინააღმდეგო არგუმენტებით.

– რა აზრი აქვს ამას, რომელ სულელს დააინტერესებს ეს ყვე-
ლაფერი?

– თუკი საიქიოში უბედურები არ არიან, საერთოდ არავინ
ყოფილა იქ.

– სწორედ ასე ვფიქრობ.

– მაშ, სად არიან ისინი, რომელთაც შენ უბედურებს უწოდ-
ებ, სად ბინადრობენ? რადგან არსებობენ, სადმე ხომ უნდა იყ-
ვნენ?

– მე ვფიქრობ, ისინი არსად არ არიან.

– ე. ი. არ არსებობენ?

– დიახ, ასე მგონია, იმიტომ არიან ისინი უბედურები, რომ
არ არსებობენ.

12. – ისე, მერჩივნა, გშინებოდა კერბერის, ვიდრე ასეთი
უაზრობა გეთქვა.

– მაინც რას გულისხმობ?

– ხან უარყოფ მის არსებობას, ხან ამბობ, რომ იგი არსებობს. აქედან რომელია სწორი? რადგან ამტკიცებ, რომ უბედურია ის, ვინც არ არსებობს, ამით ამბობ, რომ ის არსებობს.

– ისეთი ჩერჩეტიც არ ვარ, ეს რომ ვთქვა.

– აბა, რატომ ლაპარაკობ ასე?

– მე ვამბობ, მაგალითად, რომ უბედურია მარკუს კრასუსი, რომელსაც სიკვდილმა ყველა სიმდიდრე წაართვა, უბედურია, რომელმაც ასეთი დიდი სახელი დაკარგა და ბოლოს, ყველა საბრალოა, ვინც ამ შუქს მოაკლდა.

– შენ კვლავ იმავეს უბრუნდები. უბედურები რომ ვუწოდოთ ვინმეს, საჭიროა, მათი არსებობა დაფუძვით. შენ კი მათ არსებობას უარყოფდი, რადგან გარდაცვლილები იყვნენ. მაშ, თუ არ არიან, არ არსებობენ. ე. ი. უბედურებიც ვერ იქნებიან.

– იქნებ, რასაც ვფიქრობ, კარგად ვერ გამოვხატავ. მე მგონია, თავისთავად ის არის უბედურება, რომ უწინ ვინც არსებობდა, ახლა აღარ არის.

13. – როგორ? ეს მეტი უბედურებაა, ვიდრე ის, რომ საერთოდ არ გაჩნდეს ადამიანი? ე. ი. ჯერ არდაბადებულნი უბედურები არიან, რადგან არ არიან და ჩვენც სიკვდილის შემდეგ უბედურები ვიქნებით, უბედურები ვიყავით მაშინაც, სანამ გავჩნდებოდით. მე რაღაც არ მაგონდება, დაბადებამდე ვიყავი თუ არა უბედური, შენ თუ უკეთესი მეხსიერება გაქვს, მომაგონე, მინდა, შენგან გავიგო ეს ყველაფერი.

VII.– მეხუმრები არა? თითქოს მე ვთქვი, რომ უბედურები ისინი არიან, რომლებიც არ დაბადებულან და არა ისინი, რომლებიც უკვე გარდაიცვალნენ.

– სწორედ ასე თქვი.

– არა, რადგან იყვნენ და ახლა არ არიან, ისინი არიან–მეთქი უბედურები.

– ვერ გრძნობ, რომ ურთიერთგამომრიცხავ აზრებს გამოთქვამ? განა ერთი მეორეს არ ეწინააღმდეგება, როცა ამბობ, რომ უბედურია, ვინც აღარ არის, მაგრამ ვინც არც დაბადებულა, იმას რას უწოდებ? როცა კაპენას კარიბჭიდან გამოდიხარ, როცა კალატინუსის, სციპიონების, სერვილიუსების ან მეტელუსების სამარხებს უცქერ, მათ შესახებ ფიქრობ, რომ ისინი უბედურები არიან?

– რადგან სიტყვაზე მიჭერ, ახლა სხვაგვარად ვიტყვი: ისინი უბედურები არიან იმიტომ, რომ ამჟამად აღარ არიან.

– ე. ი. იმას კი არ ამბობ, რომ *მარკუს კრასუსი უბედურია*, არამედ უბრალოდ ამბობ, *უბედური მარკუს კრასუსი*.

– დიახ, ასეა.

– რა მნიშვნელობა აქვს, როგორ იტყვი, მთავარია, რომ ამტკიცებ რაღაცის არსებობას ან არარსებობას. დიალექტიკის არაფერი გესმის? უპირველესად, ეს უნდა ვიცოდეთ: ყველა განაცხადი ან ჭეშმარიტებაა, ან სიცრუე – ამას აქსიომა ეწოდება, ამჟამად ეს ტერმინი გამახსენდა, თუ უკეთეს სიტყვას ვიპოვი, შემდგომში მას გამოვიყენებ. მაშ, როცა შენ ამბობ, *უბედური მარკუს კრასუსი*, ან იმას ამბობ, რომ *უბედური არის მარკუს კრასუსი* (სხვა საკითხია, ეს სიმართლეა, თუ სიცრუე) ან საერთოდ არაფერს ამბობ.

– კარგი, გეთანხმები, გარდაცვლილები არ არიან უბედურები, რადგან შენ მაიძულე, მეღიარებინა, რომ ვინც არ არსებობს საერთოდ, არ შეიძლება იყოს უბედური. მაშ, რა გამოდის? ახლა ვინც ვცოცხლობთ, რადგან სიკვდილი გველოდება, აღარ ვითვლებით უბედურებად? შეიძლება რაიმე სიხარულ-

ლი განვიცადოთ მთელი ცხოვრების მანძილზე, თუ დღე და ღამე მუდამ იმის ფიქრში ვიქნებით, რომ სიკვდილი, სადაცაა, გვეწვევა?

VIII. 15. – შენ თუ გესმის, როგორ უბედურებას ააცილებ ადამიანებს?

– ეს როგორ გავიგო?

– როგორ და, სიკვდილი რომ მკვდართათვის უბედურება ყოფილიყო, მარადიულსა და განუსაზღვრელ უბედურებაში ჩავვარდებოდით, ახლა კი ვხედავ იმ ზღვარს, რომელსაც, როცა გადავლახავთ, არაფრის შიში გვექნება. შენ მე ეპიქარმოსს მაგონებ, გემოვნებიან, მახვილგონიერ სიცილიელს, მის აზრებს იმეორებ.

– ვის? მასზე არაფერი მსმენია.

– გეტყვი, თუ მოვახერხებ ამის ლათინურად თქმას. შენ იცი, რომ, როცა ლათინურად ვსაუბრობ, ბერძნულს არ ვურევ, ისევე როგორც, ბერძნულად საუბრისას ლათინურ გამოთქმებს არ ვიყენებ.

– ეს მართებულიც არის, მაგრამ ეპიქარმუსმა რა თქვა?

– *არ მინდა სიკვდილი, რადგან, ვიცი, სიკვდილის შემდეგ არაფერი რჩება.*

– გამახსენდა ეს გამონათქვამი ბერძნულად. მაგრამ რაკი მაიძულე, დაგთანხმებოდი იმაში, რომ გარდაცვლილები არ არიან უბედურები, განაგრძე, თუ შეგიძლია და ამიხსენი, რატომ არ არის უბედური, ვინც ჯერ არ არის მკვდარი.

16. – ამის დამტკიცება არ არის ძნელი, მე უფრო მნიშვნელოვანი რამის თქმას ვაპირებ.

– როგორ თუ არ არის ძნელი? მაშინ რა არის უფრო მნიშვნელოვანი?

– აი, რა. თუ სიკვდილის შემდეგ არ არსებობს რაიმე ბოროტება, სიკვდილიც არ არის ბოროტება, ვისთვისაც სიკვდილთან ერთად უკანასკნელი ჟამი დაჰკრავს, მასში არაფერია ბოროტეული, ამაში შენც მეთანხმები, ამიტომ, არც იმაშია უბედურება, რომ სიკვდილი გარდაუვალია, ეს არის მიახლოება იმასთან, რაც, როგორც ვაღიარეთ, არ არის ბოროტება.

– გთხოვ, უფრო დაწვრილებით ამიხსენი. ეს ჩემთვის ძნელი გასაგებია, ჯერ უნდა გავიაზრო და მერე დაგეთანხმო. მაგრამ რა არის, შენი თქმით, უფრო მნიშვნელოვანი, რის ახსნას აპირებ?

– მინდა გასწავლო, რომ სიკვდილი არ არის ბოროტება, უფრო მეტიც, იგი სიკეთეა.

– არ გთხოვ ამას, თუმცა ძალიან მინდა, მოვისმინო ყველაფერი, რის ახსნასაც აპირებ, ის მაინც მითხარი, სიკვდილი რატომ არ არის ბოროტება. გეფიცები, არ შეგაწყვეტინებ, ძალიან მინდა, შენი აზრი ბოლომდე მოვისმინო.

– მართლა? მე რომ გკითხო რამე, არ მიჰპასუხებ?

– ეს მეტისმეტია, მაგრამ, თუ აუცილებელი არ არის, ძალიან გთხოვ, არ მკითხო.

IX. – აგისსნი წესისამებრ ყველაფერს, რისი მოსმენაც გასურს, განვმარტავ, თუ შევძელი, ოღონდ პითიელი აპოლონივით ნაღდ ჭეშმარიტებას ვერ მოგახსენებ, რადგან ჩვეულებრივი ადამიანი ვარ, ერთი მრავალთაგანი, ჩემი მიგნებებისა და წარმოსახვების საფუძველზე ვიტყვი, რა არის მსგავსი ჭეშმარიტებისა, ამის იქით ვერ წავალ. ჭეშმარიტებას ისინი მოგახსენებენ, რომლებმაც ის შეიმეცნეს და რომლებსაც ბრძენებს უწოდებენ.

– შენ, როგორც გესმის, ისე გვითხარი, ჩვენ მზადა ვართ, მოგისმინოთ.

18. –კარგი. თვითონ სიკვდილი თუ არის ძალიან გასაგები მოვლენა? ეს არის უპირველესად გასარკვევი. არიან ისეთები, რომლებიც ფიქრობენ, რომ სიკვდილი არის სულისა და სხეულის გაყრა, მეორენი არ ეთანხმებიან და ამბობენ, რომ სული სხეულთან ერთად კვდება, იკარგება სხეულში. იმათგან, რომლებიც ფიქრობენ, რომ სული ეცლება სხეულს, ნაწილი ვარაუდობს, რომ მაშინვე გამოეყოფა მას, ნაწილი ამბობს, რომ დიდხანს რჩება მასში, ხოლო ზოგი მიიჩნევს, რომ სამუდამოდ ტოვებს სხეულს. თუ რას წარმოადგენს სული, სად მდებარეობს ან საიდან არის, ამ საკითხთან მიმართებაში განსხვავებული შეხედულებები არსებობს. ერთნი ამტკიცებენ, რომ სული ესა არის *გული* (cor), აქედან მომდინარეობს სიტყვები: *excordes* (*დამთხვეულები*), *vecordes* (გიჟები) და *concordes* (ერთსულოვანნი, თანამოაზრენი). ბრძენი ნასიკას, ორგზის კონსულის ზედსახელი *corculum*-ი (გულისხმიერი, კეთილგონიერი) იყო.

კაცი ჭკვიანი, ელიუსი, სექსტუს კატუსი.

19.– ემპედოკლე ფიქრობს, რომ სული არის გულისთვის სისხლის მიწოდება, სხვები ამბობენ, რომ სული ტვინის ნაწილია, ზოგიერთები არც გულთან და არც ტვინის ნაწილთან აკავშირებენ სულს. არიან ისეთები, რომლებიც სულის ადგილსამყოფელად გულს მიიჩნევენ, ზოგიერთები კი – ტვინის ნაწილს. ზოგის აზრით, სული (*animus*) სამშვინველთან (*anima*) არის დაკავშირებული, ასევე ფიქრობენ ჩვენებიც. აქედან გვაქვს გამოთქმები: *agere animam* და *efflare* (სულის გაცლა, ამოხდომა), *animosus* (გულადი) და *bene animatus* (მხნე, გაბედუ-

ლი) და *ex animi sententia* (გულის კარნახით). თვითონ *animus* (სული) *anima* (სამშვინველი)–საგან არის. სტოიკოსი ზენონი ფიქრობს, რომ *animus* (სული) არის ცეცხლი.

X. როგორც უკვე ვთქვი, გული, ტვინი, სამშვინველი და ცეცხლი საყოველთაო ტერმინებია, ზოგიერთი ფილოსოფოსი განსხვავებულ რამესაც ამბობს. ფილოსოფოსი და მუსიკოსი არისტოქსენოსი (რომელიც არც ისე შორეულ წარსულში ცხოვრობდა), ძველების მიბაძვით, საუბრობდა სხეულის ერთგვარ დაჭიმულობაზე, იმის მსგავსზე, რასაც *ჰარმონიას* უწოდებენ სიმღერის დროს და ლირაზე დაკვრისას. ბუნება და სხეულის აღნაგობა სხვადასხვა სულიერ განცდებს ბადებს, სიმღერა კი – ხმებს.

20. ასეთი ფორმით გამოხატა მან თავისი შეხედულება, თუმცა არ უარყვია ის, რაც მასზე გაცილებით ადრე თქვა და განმარტა პლატონმა. ქსენოკრატე უარყოფს, რომ სულს აქვს სახე და ფორმა, მაგრამ ფიქრობს, რომ რიცხვი აქვს, რომელსაც, როგორც ადრე პითაგორამ განაცხადა, ბუნებაში დიდი ძალა აქვს. მისი მასწავლებელი იყო პლატონი, რომელმაც წარმოიდგინა, რომ სული სამსახოვანია. მისი ძირითადი ნაწილი – გონება, თავში განათავსა, როგორც ციხესიმაგრეში, მას დაუქვემდებარა ორი დანარჩენი, რისხვა და ვნება, რისხვას გულთან მიუჩინა ადგილი, ხოლო ვნებას – გულმკერდის არეში.

21. დიკვარქოსს ეკუთვნის სამი წიგნისგან შემდგარი კორინთული სიტყვა, რომლის პირველ ნაწილში გვაცნობს ერთმანეთთან მოპაექრე, ცნობილ სწავლულებსა და მათ მრავალ სიტყვას, დანარჩენ ორში კი საუბრობს ერთი მოხუცის, ფერეკრატე ფთიოტელის შესახებ (თითქოსდა დეკვალიონის ნაშიერზე), გადმოსცემს მის ნააზრევს, რომელიც მიიჩნევს, რომ

სული საერთოდ არ არსებობს, ეს არის უაზრო სიტყვა, რომ არ არის მართებული გამოთქმები: *სულიერნი, სულის მქონე არსებებები*, რადგან არც ადამიანებს აქვთ სული და არც ცხოველებს – სამშვინველი. ის ძალა, რითაც შევიგრძნობთ და რაც გვამომრავებს, ყოველ ცოცხალ ორგანიზმში თანაბრად არის მოთავსებული და მისი სხეულისაგან გამოცალკავება შეუძლებელია, რადგან დამოუკიდებლად არსებობა მას არ შეუძლია, არის მხოლოდ ერთიანი და განუყოფელი სხეული, რომელსაც თავისი აგებულებითა და ბუნების წყალობით შეუძლია სიცოცხლე და ფიქრი.

22. არისტოტელე, ნიჭითა და უნარით ყველა ფილოსოფოსზე აღმატებული (მათ რიცხვს პლატონს არადროს მივაკუთვნებ), როცა საუბრობს საწყისების ოთხ სახეობაზე, საიდანაც წარმოშობილია ყველაფერი, ფიქრობს, რომ არსებობს მეხუთეც, მისგან უნდა მომდინარეობდეს გონება. აზროვნებას, განჭკვრეტას, სწავლას, სწავლებას, რაიმეს მიგნებას, დამახსოვრებას, და ბევრ სხა რაიმეს: სიყვარულს, სიძულვილს, წადილს, შიშს, შფოთვასა და სიხარულს – ყველაფერ ამას, ფიქრობს, რომ საწყისის ოთხ სახეობასთან კავშირი არა აქვს. ამიტომ შემოაქვს მეხუთე საწყისი, რომელსაც სახელი არა აქვს და ამიტომ სულს ახალ სახელს, *ἐνδελέχεια*-ს არქმევს, რაც თითქოს ნიშნავს უწყვეტ, მარადიულ მოძრაობას.

XI. აი, ასეთია ფილოსოფოსთა შეხედულებები სულის შესახებ, თუ რამე არ გამომრჩა. მხოლოდ დემოკრიტეს, ამ დიდებულ ადამიანს ავუარე გვერდი, რომელიც ფიქრობს, რომ სული შედგება არაკანონზომიერად შეერთებული მსუბუქი და მრგვალი ნაწილაკებისაგან. ეს ფილოსოფოსები ყველაფერს მხოლოდ ატომური ნაწილაკების შეჯახებით ხსნიან.

23. ამ შეხედულებებიდან, ღმერთმა იცის, რომელია ჭეშმარიტი, ან რა არის ჭეშმარიტებასთან ახლოს, ამას დიდი კვლევა სჭირდება. რა ვქნათ? გადავწყვიტოთ, რომელია ამათ შორის ჭეშმარიტება, თუ მივუბრუნდეთ მთავარ თემას?

– ორივე მაინტერესებს, თუ ეს შესაძლებელია, მაგრამ ძნელია მათი დაკავშირება. ამიტომ, რაკი ამ საკითხს არ განვიხილავთ, იმაზე ვისაუბროთ, როგორ შეიძლება სიკვდილის შიშისაგან განთავისუფლება. ხოლო ამის განხილვამდე ჯერ უნდა ვიმსჯელოთ სულის შესახებ. მოდი, ახლა ამაზე ვისაუბროთ, სხვა საკითხზე კი – სხვა დროს.

– მე ვხვდები, შენ ყველაზე მეტად რისი გაგებაც გასურს, ამაზე საუბარი ჩემთვისაც საინტერესოა. თვითონ მსჯელობა გვიჩვენებს, ჩემ მიერ განხილულთაგან რომელი აზრია ჭეშმარიტი, ის, რომ სიკვდილი არ არის ბოროტება, თუ ის, რომ სიკვდილი სიკეთეა.

24. თუკი სული (animus) ან გულია, ან სისხლი, ან ტვინი, იგი სხეული ყოფილა და სხეულის დანარჩენ ნაწილებთან ერთად ისიც კვდება, თუ სამშვინველია (anima), შესაძლოა, განიფანტოს, თუ ცეცხლია, ჩაქრება, თუ არისტოქსენოსის ჰარმონია არის, დაირღვევა, რაც შეეხება დიკეარქოსს, მასზე რა უნდა ვთქვა, რომელიც ფიქრობს, რომ სული არ არსებობსო? ყველა ამის მსგავსი შეხედულების თანახმად, სიკვდილის შემდეგ არაფერი რჩება და ეს არც არავის ეხება. სიცოცხლესთან ერთად გრძნობაც ქრება, ხოლო შეგრძნებები ვისაც არა აქვს, მისთვის აზრი არაფერს აქვს. სხვა შეხედულებანი უფრო იმედის მომცემნი არიან, ალბათ, შვებას მოგცემს ის, რომ სული, სხეულიდან გამოსვლის შემდეგ ზეცაში, თითქოს თავის ნავსაყუდელში აიჭრება.

– რა თქმა უნდა, ეს მანუგეშებს, მინდა ასე იყოს, მაგრამ ასეც რომ არ იყოს, იმას მაინც ვისურვებდი, ვინმემ დამარწმუნოს ამაში.

– რა საჭიროა, მე დაგიმტკიცო ეს? მე ხომ პლატონს ვერ ვაჯობებ მჭევრმეტყველებაში? გულდასმით წაიკითხე მისი თხზულება *სულის შესახებ*, მასზე უკეთესს ვერაფერს ნახავ.

– გეფიცები, ბევრჯერ წავიკითხე, მაგრამ არ ვიცი, რა ხდება, როცა ვკითხულობ, ყველაფერში მის აზრებს ვეთანხმები, როცა გადავდებ წიგნს და დავიწყებ ფიქრს სულის უკვდავებაზე, გონება მეფანტება.

– ეს როგორ? უშვებ იმ აზრს, რომ სიკვდილის შემდეგ სულები აგრძელებენ არსებობას, ან იმას, რომ სიკვდილთან ერთად სულებიც ქრებიან?

– ეს დასაშვებია.

– რა ხდება, თუ სულები არსებობენ სიკვდილის შემდეგაც?

– ისინი ნეტარნი არიან.

– და თუ ქრებიან?

– ვერ ვიტყვი, უბედურები არიან –მეთქი, რადგან არ არსებობენ. შენ ამაში ცოტა ხნის წინ დამარწმუნე და მეც დაგეთანხმე.

– მაშინ რატომ–ღა გეჩვენება სიკვდილი ბოროტებად, თუ ნეტარად გვაქცევს, თუ სული ცოცხლობს, ან შეგრძნებების დაკარგვის შემდეგ რატომ არ ვხდებით უბედურები?

XII. 26. – თუ რთული არ არის, უპირველესად ეს გამაგებიანე, თუ შეძლებ ამას, სიკვდილის შემდეგ სულები როგორ განაგრძობენ არსებობას; მერე, თუ არ გაგიჭირდება ამის დამტკიცება (რადგან მართლაც ძნელია), ამიხსენი, რატომ არ არის სიკვდილი უბედურება. ვფიქრობ, უბედურება ის კი არ არის

უფრო, რომ გრძნობებისაგან იცლება ადამიანი, არამედ ის, რომ ეს გარდაუვლად მოხდება.

– ამ აზრის დასამტკიცებლად შეგვიძლია მივმართოთ ყველაზე სანდო ავტორებს, რომელთაც დიდი ძალა აქვთ და რომელთაც აფასებენ და ასეც უნდა იყოს, ესენი არიან, უპირველესად, ძველები, რომელნიც ღვთიური წარმომავლობის წყალობით და იმის გამოც, რომ ბევრად ადრე იყვნენ ჩვენამდე, შესაძლოა, უკეთესად სწვდებოდნენ ჭეშმარიტების არსს.

27. – ამგვარად, უხსოვარი დროის მცხოვრებლებს, რომელთაც ენიუსი *ძველ ხალხებს* უწოდებს, ერთი რწმენა ჰქონდათ – სიკვდილი არ ართმევს ადამიანებს გრძნობას, სიცოცხლის დასრულების შემდეგ ისინი არ იღუპებიან. ამას ბევრი რამ დასტურებს, მათ შორის: ქურუმთა წესების თანახმად, რიტუალების ჩატარება მიცვალებულთათვის, ზრუნვა და პატივისცემა მათ მიმართ, რასაც ისეთი გულმოდგინებით იცავდნენ ნიჭითა და გონიერებით გამორჩეული ადამიანები, რომ რელიგიური წესების დამრღვევთ დაუსჯელებს არ ტოვებდნენ, რადგან მათ კარგად ესმოდათ და სწამდათ, რომ სიკვდილი ყველაფრის გაქრობას, წაშლასა და მოსპობას კი არ ნიშნავს, არამედ – არსებობის შეცვლას, თითქოს გადასახლებას, მას აპყავს ცაში გამოჩენილი ვაჟკაცები და ქალები იქ სამუდამოდ დასამკვიდრებლად, ხოლო დანარჩენებს ტოვებს მიწაზე, ყოველ შემთხვევაში, არ სპობს.

28. ამიტომ ჩვენების აზრით,

ბინადრობს ცაში რომულუსი ღმერთებთან ერთად.

ამასვე ამბობს ენიუსიც. ამიტომ არის ბერძნებში ჰერკულესი ის ასე დაფასებული, იმათგან კი ჩვენთან გადმოსული, შემდეგ კი ოკეანემდე მიღწეული ღმერთი, ასევე სემელას ძე ლიბერი,

სახელგანთქმული ძმები, ტინდარიდები, რომლებიც არა მხოლოდ შველოდნენ რომაელებს ბრძოლებში, არამედ გამარჯვების მაუწყებლებიც იყვნენ მათთვის. განა ინოს, კადმოსის ქალიშვილს, ბერძენის მიერ ლევკოთეად სახელდებულს, ჩვენ პატივს არ მივაგებთ, როგორც მატუტას? განა მთელი ზეცა ადამიანთა მოდგმით არ არის გადავსებული?

XIII.29. თუ შევეცდებით და უფრო დაკვირვებით განვიხილავთ ბერძენი მწერლების მიერ გადმოცემულ ამბებს, აღმოჩნდება, რომ ღმერთები, რომელთაც ძველი ტომები სცემდნენ თაყვანს, ჩვენგან აღზევდნენ ცად, რომელთა სამარხებს აჩვენებენ საბერძნეთში, გაიხსენე (შენ ხომ ამაში გათვითცნობიერებული ხარ), რა გადმოცემებს ინახავენ მისტერიები და მიხვდები, რომ ეს ყველგან ასე იყო. მაგრამ, სანამ ჯერ კიდევ არ იცნობდნენ ფიზიკას, რომლის შესწავლა მრავალი წლის შემდეგ დაიწყეს, მხოლოდ ბუნების საშუალებით შეიმეცნებდნენ ყველაფერს, არაფერი ესმოდათ საგანთა არსის, მიზეზების შესახებ. სჯეროდათ, ძირითადად, ღამეული ზმანებებისა, ფიქრობდნენ, რომ ამ ცხოვრებიდან წასულები განაგრძობდნენ სიცოცხლეს.

30. – აქ უკვე მეტი არგუმენტაცია გვჭირდება იმის დასამტკიცებლად, რატომ უნდა გვჯეროდეს ღმერთების არსებობისა. არ მოიძებნება ისეთი ველური ხალხი, ისეთი ტყიური, რომელიც არ უშვებდეს გონებაში ღმერთების არსებობას, მართალია, ბევრს მათ შესახებ მცდარი წარმოდგენები აქვს (რადგან, ჩვეულებისამებრ, მოვლენებს არასწორად აღიქვამენ), მაგრამ ყველანი აღიარებენ ბუნების ძალას და მის ღვთიურობას, რასაც საფუძვლად არ უდევს ადამიანთა შეთანხმება ამის თაობაზე, არც რაიმე კანონი და წესდება. უნდა ვიფიქროთ, რომ ყვე-

ლა საქმეში სხვადასხვა ხალხის აზრი ბუნების კარნახს ემორჩილება. ვის არ აშფოთებს თავისიანის სიკვდილი უპირველესად იმის გამო, რომ ფიქრობს, მას ცხოვრების სიამენი მოაკლდა? თუ ამ აზრს მოიცილებ, მწუხარებაც გაქრება. საკუთარი უბედურება არავის აწუხებს, შეიძლება სტკივათ და შფოთავენ, მაგრამ გულსაკლავი მოთქმის და ტირილის მიზეზი არის ის, რომ ვფიქრობთ, ვინც გვიყვარდა გულით, ის მოაკლდა ამქვეყნიურ სიკეთეს და ამას თავად გრძნობს. ყველაფერ ამას ჩვენ ჩაგვაგონებს არა გონება და მეცნიერება, არამედ – მხოლოდ ბუნება.

XIV. 31.სულის უკვდავების შესახებ ყველაზე დიდ და უტყვე მტკიცებულებას თავად ბუნება გვაძლევს, რათა ყველამ იზრუნოს იმაზე, რაც სიკვდილის შემდეგ არის მოსალოდნელი.

ახარებს ნერგებს, მომავალი თაობებისთვის,

ამბობს სტაციუსი *სინეფებისში* და რას გულისხმობს, თუ არა იმას, რომ მას მომავალ თაობასთან კავშირი აქვს? მაშ, გამრჯე გლეხი რგავს ხეებს, რომელთა ნაყოფის ხილვას თავად ვერასდროს მოესწრება. განა დიდებული მოქალაქე თავისი ქვეყნის კეთილდღეობას არ უყრის საფუძველს კანონებითა და დადგენილებებით? განა მომავალზე ზრუნვად არ უნდა ჩაითვალოს: შვილების გაჩენა, გენის გაგრძელება, შვილად აყვანა, ანდერძის საგულდაგულოდ შედგენა, ან კიდევ, საფლავებზე ძეგლების დადგმა და მასზე წარწერების ამოტვიფრვა?

32. რა, ასე არ არის? განა მხოლოდ საუკეთესოებს არ უნდა მივბაძოთ? როგორი ადამიანი უნდა მივიჩნიოთ სანიმუშოდ, თუ არა ის, ვინც სხვებს ეხმარება, უფრთხილდება და იცავს?

აი, ჰერკულესმა ღმერთებთან დაიდო ბინა, ასე არ მოხდებოდა, ადამიანებთან ყოფნის დროს გზა რომ არ გაეკვალა ცამდე.

XV. ეს არის უძველესი მაგალითი, საყოველთაო რწმენით გასხივოსნებული. ჩვენც ხომ გვყვანან ასეთი დიდებული ვაჟკაცები, ქვეყნისთვის თავგანწირულები? განა მათ სჯეროდათ, რომ მათი სახელი გაქრებოდა სიცოცხლის დასრულებისთანავე? სახელის უკვდავების დიდი იმედი რომ არ ჰქონოდათ, განა სამშობლოსათვის სიცოცხლეს დათმობდნენ?

33. შეიძლება მშვიდად ეცხოვრათ: თემისტოკლეს, ეპამინონდას და მეც (შორს რომ არ წავიდე და სხვები არ დავასახელო). არ ვიცი, როგორ ჩნდება ჩვენს ცნობიერებაში წინათგრძნობა მომავლისა, მაგრამ დიდსულოვან და გონიერ ადამიანებში ეს გრძნობა უფრო ძალუმად ვლინდება და იოლად შეიცნობა. ეს რომ ასე არ იყოს, ვინ იქნებოდა ისეთი დამთხვეული, ვინც სიცოცხლეს მუდმივად ჯაფასა და საფრთხეში გაატარებდა?

34. მე ვსაუბრობ სახელმწიფოს მეთაურებზე, მაგრამ პოეტები? განა მათ არ სურთ, ცნობილნი იყვნენ სიკვდილის შემდეგაც? მაშინ საიდან არის ეს სიტყვები:

*მზერა მოავლეთ ქანდაკს მოხუც ენიუსისა,
მან განადიდა წინაპართა თქვენი საქმენი.*

ისიც მოითხოვს ჯილდოდ დიდებას მათგან, რომელთა მამებსაც შეასხა ქება.

*გრემლებს ნუ დაღვრით ჩემს საფლავთან, ნუ დამიტირებთ,
ისაუბრებენ რადგან ჩემზე, როგორც ცოცხალზე.*

პოეტების დარად, განა ყველა ხელოვანს არ სურს დიდება სიკვდილის შემდეგ? ფიდიასმა ხომ თავისი სახის მსგავსი გამოსახულება ამოტვიფრა მინერვას ფარზე, რადგან სახელის

წარწერის ნება არ ჰქონდა. განა ჩვენი ფილოსოფოსები არ აწერენ თავიანთ სახელებს იმ წიგნებს, რომლებშიც გამობენ დიდებისაკენ სწრაფვას?

35. თუ ერთსულოვნება ბუნების კანონია და ყველანი, სადაც არ უნდა იმყოფებოდნენ ისინი, ერთი აზრისანი არიან იმასთან დაკავშირებით, რაც ამ ცხოვრებიდან წასულებსაც ეხებათ, ამ აზრს ჩვენც უნდა დავეთანხმეთ. ვფიქრობთ, ნიჭით ან სიქველთით გამორჩეულნი, რადგან საუკეთესო თვისებების მატარებელნი არიან, მეტად შეიცნობენ ბუნების ძალას. ამიტომ, სიმართლესთან ახლოს არის ის აზრი, რომ, რაც უფრო გამორჩეულია ადამიანი, მით უფრო მეტ სამსახურს გაუწევს შთამომავლობას და, გარკვეულწლად, მას სიკვდილის შემდეგაც შერჩება რაღაც გრძნობა.

XVI. 36. ღმერთების არსებობის შესახებ ცოდნას ბუნება გვაწვდის, ხოლო, თუ როგორები არიან ისინი, ამას გონებით შევიძინებთ, ასევე ხალხთა წარმოდგენების თანახმად, ვიგებთ, რომ სულები განაგრძობენ არსებობას სიკვდილის შემდეგაც. მაგრამ სად იმკვიდრებენ ადგილს და როგორია მათი ბუნება, თავად უნდა განვსაჯოთ. ეს კი არ ვიცით და აქედან ჩნდება წარმოდგენები საიქიოსა და იმ საშინელებების შესახებ, რისიც შენ არ გჯერა და არც თუ უმიზნოა. რადგან მკვდარი სხეულები მიწაზე როცა ეცემიან და მერე მათ მიწას მიაყრიან (აქედან არის გამოთქმა – მიწის მიყრა), ფიქრობენ, რომ ისინი მიწის ქვეშ აგრძელებენ ცხოვრებას. მათ მცდარ შეხედულებას ბევრი იზიარებს, პოეტები ამ ამბავს კიდევ უფრო აბუქებენ.

37. მაყურებლებით გადაჭედული თეატრში, სადაც ქალები და ბავშვებიც არიან, ქუხს საზეიმო ლექსი:

*გზას მივუყვები ღრმას, ციცაბოს, აქერონტისას,
გავდივარ მღვიმეს, შემორაგულს სალი კლდეებით,
სადაც წყვდიადი ქვესკნელისა გამეფებულა.*

ეს, მე მგონი, უკვე აღარავის სჯერა, მაგრამ ამ ცრუ რწმენას ახლაც ისეთი დიდი ძალა აქვს, რომ, მას შემდეგ, რაც ადამიანებმა დაიწყეს მიცვალებულთა კოცონზე დაწვა, მაინც ფიქრობენ, რომ მიცვალებულნი ქვესკნელში არიან, მაგრამ თუ სხეულები არა აქვთ, როგორღა არიან, ან როგორ წარმოვიდგინოთ ეს ყველაფერი? შეუძლებელია გონებით წარმოდგენა იმისა, თავისთავად როგორ არსებობენ სულები, ამიტომ ცდილობენ, რაღაც ფორმა, გამოსახულება მოუძებნონ მათ. აქედან გვაქვს ჰომეროსთან νεκρά-ც, აქედან არის მისნობა, რომელსაც ჩემი მეგობარი აპიუსი νεκροματεια-ს უწოდებს, აქედან არის თქმულებები ჩვენს მახლობლად მდებარე ავერნუსის ტბაზე:

ღრმა აქერონტის ღიობიდან აქ ამოდიან

მრუმე აჩრდილნი სულთა, მსხვერპლის სისხლით პოხილნი.

თან სურთ, რომ ამ მოჩვენებებმა ილაპარაკონ, რაც შეუძლებელია ენის და სასის გარეშე, როცა ხორხს, მკერდსა და ფილტვებს ამის უნარი არ გააჩნიათ. რაკი გონებით არაფრის ჭკრეტა არ შეეძლოთ პოეტებს, ამიტომ თვალებს მიმართეს.

38. მხოლოდ დიდი ნიჭის ადამიანებს ძალუძთ გონების გრძნობებისაგან გათიშვა, საკუთარი ნააზრევის ჩვეულებრივი შეხედულებებისაგან გამოიჯვნა. მჯერა, რომ ასეთი ადამიანები საუკუნეების წინ იყვნენ, მაგრამ, რაც მწერლობა არსებობს, ფერეკიდე სიროსელი იყო პირველი, ვინაც გვაუწყა, რომ ადამიანთა სულები უკვდავები არიან. ეს ძალიან ადრე იყო, ჩემი ნათესავის მეფობის დროს. ეს აზრი შემდეგ კიდევ უფრო განამ-

ტკიცა მისმა მოწაფემ, პითაგორამ, რომელიც ტარკვინიუსის დროს ჩამოვიდა იტალიაში, მან დიდი საბერძნეთი მოხიბლა არა მარტო თავისი სწავლებებით, არამედ თავისი გავლენით, ისე რომ, მრავალი წლის მანძილზე პითაგორელთა სახელი ისე ჰქუხდა, რომ მათ გარდა სხვებს სწავლულებად არც კი მიიჩნევდნენ.

XVII. მაგრამ ისევ პითაგორელებს მივუბრუნდები. ისინი თითქმის არ იძლევიან თავიანთი მოძღვრების დასაბუთებას, მხოლოდ იმაზე მსჯელობენ, რისი განმარტებაც რიცხვებითა და ნახაზებით შეიძლება.

39. ამბობენ, რომ პითაგორას გასაცნობად პლატონი იტალიაში გაემურა, ყველაფერი შეიცნო მისგან, უპირველესად კი ის, რაც სულის უკვდავებას შეეხებოდა, მან არა მარტო გაიზიარა პითაგორას შეხედულება, არამედ თავისი განმარტებაც დაურთო თან. მაგრამ, რაკი შენ არაფერს მეკითხები, მოდი, გვერდი ავუაროთ ამას და გამოვტოვოთ ეს დიდი შვებისმომტანი საკითხი სულის უკვდავებაზე.

– როგორ? ახლა მტოვებ, როცა ცნობისმოყვარეობა მკლავს, გავიგო ყველაფერი? გეფიცები, ძალიან მინდა, პლატონთან ერთად ვცდებოდე (რომელსაც, ვიცი, რომ დიდ პატივს სცემ და ამიტომ უფრო მიკვირს ეგ შენი სიტყვები), ვიდრე სხვა ფილოსოფოსების *ჭეშმარიტება* გავიზიარო.

40.– შენ გაიხარე! მეც მირჩევნია, ვცდებოდე პლატონთან ერთად. მე ხომ ეჭვს არ გამოვთქვამ, თუნდაც ისეთს, მე რომ მჩვევია ყველა სხვა შემთხვევაში. სულაც არა! მათემატიკოსები ხომ გვიმტკიცებენ, რომ დედამიწა სამყაროს შუაშია მოთავსებული და ცაში მას წერტილის ოდენა ადგილი უჭირავს, რასაც ისინი κέντρον-ს უწოდებენ. შემდეგ ბუნებამ, ყველაფრის

წარმომშობმა ოთხმა სტიქიამ, თითქოს გაყო და გადაინაწილა ერთმანეთში სამომრად სფეროები, სიმშრალე და სინესტე თავისი წონითა და სიმძიმის წყალობით თანაბრად დაეშვა მიწასა და ზღვაზე და აღმოჩნდა სამყაროს ცენტრში თავისი სიმძიმით, დანარჩენი ორი სტიქია – ცეცხლი და ჰაერი, პირდაპირ ცაში აიჭრა, თავისი ჰაეროვანი ბუნების წყალობით, ან მძიმე მასისგან გამოდევნილი. თუ ეს ასეა, უნდა ვივარაუდოთ, რომ სხეულისაგან გამოცალკავებული სულები, იქნებიან სულიერნი, ჰაეროვანნი, თუ ცეცხლოვანნი, მაღლა აიჭრებიან.

41. თუ სული რაღაც რიცხვითი სიდიდით განისაზღვრება (ეს უფრო გონებამახვილური აზრია, ვიდრე – გასაგები), ან თუ მას მეხუთე სტიქია უნდა ეწოდოს, რომლის გაგებაც ძნელია და მისთვის რაიმე სახელის დარქმევაც, იგი მით უფრო წმინდაა, სუფთა და მიწიდან ძალიან შორს აიჭრება. მაშ, ჩამოთვლილთაგან რასაც გინდა ეწოდოს სული, იგი ცხოველმყოფელი გონებაა, რომლის მოთავსება არც გულში, არც ტვინში, არც სისხლში არ შეიძლება, როგორც ამას ვარაუდობს ემპედოკლე.

XVIII. რაც შეეხება დიკეარქოსს, არც მასზე ვაპირებ რაიმეს თქმას და არც არისტოქსენოსზე, მის თანატოლზე, რომელთანაც ერთად ის სწავლობდა, თუმცა ორივენი განათლებულები იყვნენ. დიკეარქოსი, როგორც ჩანს, გრძნობებს მოკლებული კაცი იყო, ისიც კი არ იცოდა, ჰქონდა თუ არა სული, არისტოქსენოსი კი ისე გატაცებული იყო თავისი სიმღერით, რომ ცდილობდა ყველაფრის მუსიკით ახსნას. არადა, ჰარმონია ხომ მიიღწევა ხმათა ნაირგვარი თანწყობით, მათ შორის არსებული ინტერვალებით. ის კი არ მესმის, როგორ შეიძლება სულის გარეშე, ოდენ მოქნილი სხეულითა და დახვეწილი მანერებით

შეიქნას ჰარმონია. ამიტომ, თავისი განათლების მიუხედავად, დაე, არისტოტელეს, თავის მასწავლებელს დაუთმოს ადგილი, თავად კი ასწავლოს სიმღერა. გავიხსენოთ ბერძნული ანდაზა:

რაც გეხერხება, შენც იმ საქმეს მისდიე მხოლოდ.

42. მაგრამ, მოდი, სავსებით გამოვრიცხოთ შემთხვევითი თავმოყრა სწორი და მომრგვალებული, განუყოფელი სხეულებისა, რომელშიც დემოკრიტეს სურს დაინახოს სითბო და სუნთქვა, ე.ი. სულიერება. სული კი, თუ იგი, როგორც ამბობენ, ყველაფრის წარმომშობი ოთხი სტიქიიდან ერთ-ერთია, შედგება ცეცხლოვანი ჰაერისაგან (მე მგონია, ასეთად წარმოედგინა ის პანეტოსს), რომელიც აუცილებლად ზემოთ უნდა აჭრილიყო. მხოლოდ ეს ორი სახეობა (სტიქიისა) არ მიისწრაფის ქვემოთ და მუდამ ზემოთ ადის. ამგვარად, თუ ისინი იფანტებიან, მიწიდან შორს ადიან, ან თუ ინარჩუნებენ თავის სახეს, უფრო ზემოთ, ცისკენ მიემურებიან, გაარღვევენ სქელ მასას, მკვირვ ჰაერს, რომელიც მიწასთან არის ახლოს. სული კი, უფრო ცხელია, ვიდრე ეს, როგორც ვთქვი, სქელი და მკვირივი ჰაერი. აქედან უნდა დავასკვნათ, რომ, რადგანაც ჩვენი სხეულები მიწის სტიქიისაგან არიან წარმომობილნი, სულის მხურვალეობით თბებიან.

XIX. 43. ხდება ისე, რომ სული იოლად გადის ამ ჰაერიდან (ხშირად ასე მოვიხსენიებ მას), გააპობს მას, რადგან არაფერია სულზე უფრო სწრაფი. ვერაფერი აჯობებს სულს სისწრაფეში. თუ იგი დაუშლელია და თავისივე თავის მსგავსი, აუცილებლად აიჭრება ცისკენ, გააპობს და გაჰკვეთს მას (სადაც ღრუბლები, წვიმა და ქარები მოძრაობენ), რომელიც მრუმე და ნოტიოა მიწიდან ასული ოხშივარისაგან. ამ ადგილის დატოვე-

ბის შემდეგ სული მიუახლოვდება თავისსავე მსგავს ბუნებას და შეიცნობს მას. იქ ცეცხლოვან სხეულებს შორის შედგება, რომელიც წარმოადგენს მზის ზომიერი მხურვალეობისა და ნაზი ჰაერის ნაზავს. იქ არის მისი ბოლო საზღვარი. როცა მიაღწევს ადგილს, სადაც მისთვის მოსაწონი სიმსუბუქე და სითბოა, მშვიდდება და სხვა ადგილს აღარ ეძებს, იქ არის მისი ბუნებრივი სამყოფელი, იქ მისივე მსგავსნი ბინადრობენ, იქ არაფერი სჭირდება, იმითვე საზრდოობს, რითაც ვარსკვლავები, იმითვე არსებობს, რითაც ისინი.

44. რადგან ხშირად სხეულზე ცეცხლი გვედება, შურით ვივსებით, თუ არა გვაქვს ის, რაც სხვასა აქვს, სწორედ ის გვინდა, რაც სხვას აქვს, ბედნიერები გავხდებით, როცა სხეული გათავისუფლდება შურისა და ვნებებისაგან; რასაც ამჟამად ვაკეთებთ, ყოველგვარი საზრუნავისაგან თავისუფალნი ვჭკრეტთ და განვსჯით მოვლენებს, ამას იქ უფრო თავისუფლად გავაკეთებთ, მთელი არსებით დავიწყებთ განსჯასა და ფიქრს და თანაც ბუნება თავად გაგვიღვიძებს ჭეშმარიტების ძიების დაუოკებელ ჟინს და ის ადგილები, რომელთაც მივეახლებით, უფრო მოგვცემს ციური სხეულების შეცნობის საშუალებას.

45. მიწის მშვენიერებამ გააღვიძა ადამიანებში, როგორც თეოფრასტე ამბობს, *ცოდნის დაუოკებელი წყურვილით გამოწვეული მამებისა და პაპების სიბრძნე*. მას განსაკუთრებით ისინი მიმართავდნენ, რომლებიც იმ დროს ცხოვრობდნენ, როცა დედამიწაზე წყვდიადი სუფევდა და მაინც მოწადინებულნი იყვნენ, გონების თვალთ შეეცნოთ ყოველივე.

XX.მართლაც, ახლაც კი საოცრებად მიაჩნიათ იმათი საქმე, რომლებმაც პონტოს სანაპიროს მიაღწიეს, ვიწრო სრუტე გაიარეს ე.წ.

*არგოთი, ამ გემს რაზმი გაჰყვა არგიველების,
ხშირბეწვიანი ოქროს ვერძის მოსატაცებლად.*

ან კიდევ, რომლებმაც იხილეს ოკეანის ის სრუტე,
სად სწრაფი ტალღა ჰყოფს ევროპას ლიბიისაგან.

ვფიქრობთ, მშვენიერი სანახაობა ექნებოდათ თვალწინ გადაშლილი – მთელი დედამიწა, თავისი აგებულებით, ფორმითა და გარშემოწერილობით, საცხოვრებლად ვარგისი მხარეებით, და პირიქით, მუდმივი ყინვების ან სიცხის გამო დასასახლებლად უვარგისი, მოუვლელი ადგილებით.

46. ჩვენ თვალებით კი არ ვარჩევთ საგნებს, რასაც ვხედავთ, არც რომელიმე გრძნობის ორგანოთი, არამედ (ამას ფიზიკოსები კი არა, მედიკოსები გვასწავლიან, რომლებიც ყველაფერს ხედავენ თვალნათლივ, ღია ორგანოებზე დაკირვებით) ეს ხდება თითქოს სულიდან მომდინარე გზის მეშვეობით, რომელიც თავისი სამყოფელიდან აღწევს თვალებამდე, ყურებამდე და ცხვირამდე. რადგან ხშირად ჩაფიქრებულნი, ან ავადმყოფობით შეწუხებულნი ვერაფერს ვხედავთ გახელილი თვალებით, არაფერი გვესმის დაუზიანებელი ყურებით. ეს ადვილი მისახვედრია, სული ხედავს და ისმენს და არა სხეულის ნაწილები, რომლებიც თითქოს სულის ფანჯრებია, მაგრამ მათი საშუალებით ვერაფერს შეიგრძნობს ადამიანი, გონების მონაწილეობისა და ჩარევის გარეშე. მართლაც, როგორ შეგვიძლია გონებით აღვიქვათ განსხვავებული შეგრძნებები: ფერი, გემო, სითბო, სუნი და ხმა? შეუძლებელი იქნებოდა ოდესმე შეგვეცნო სული თავისი ხუთივე ნიშნით, მას რომ არ უკავშირდებო-

დეს ყველაფერი და ის რომ არ იყოს ყველას ერთადერთი მსაჯული. მით უფრო ნათელი და წმინდაა ეს გრძნობები, როცა თავისუფალი სული იქითკენ მიილტვის, საითკენაც ბუნებას მიჰყავს.

47. თუმცა ბუნებამ სხეულიდან სულისკენ გასასვლელი არხები საკმაოდ ოსტატურად მოაწყო, მაინც მიწიერ და ბლანტ სხეულში რაღაც გაიჭედება ხოლმე, მაშინ სულის გარდა არაფერი რჩება და ხელს ვერაფერი შეუშლის მას, განჭვრიტოს საგნები ისეთებად, როგორებიც არიან.

XXI. ბევრი რამის თქმა შემეძლო, თუ საჭირო გახდებოდა, რა მრავალნაირი და უმრავი სანახაობის ხილვა შეუძლია სულს ცის საუფლოში.

48. ხშირად მაოცებს ზოგიერთ ფილოსოფოსთა აღმაფრენა ბუნების მჭვრეტელობის გამო, აღტაცებას რომ ვერ მაღავენ მათ მიმართ, რომლებმაც ეს საკითხები შეისწავლეს და აღმოაჩინეს. ისინი მადლიერებით ეთაყვანებიან მათ, ვითარცა ღმერთს. ამბობენ, რომ მათ გაათავისუფლეს ისინი სასტიკი ბატონებისა და მუდმივი შფოთისაგან, ყოველდღიური შიშისა და ღამეული კოშმარებისაგან. რა შიშსა და რა შფოთზეა საუბარი? რომელ ჩერჩეტ დედაბერს შეაშინებდა ის, რასაც შეიძლება თქვენ შეეშინებინეთ, ფიზიკა რომ არ გცოდნოდათ?

*ბნელით მოცული ადგილები აქერონტისა,
ფერწასულები სიკვდილისგან, ორკის ტაძრები.*

სირცხვილი არ არის, რომ ფილოსოფოსი იკვებხნიდეს, რომ არ ეშინია და არ სჯერა ამისი? აქედან ჩანს, თუ როგორი გამჭრიახი ბუნება აქვთ მათ. მეცნიერება რომ არა, ისინი ირწმუნებდნენ ამ სისულელეს.

49. არ მესმის, რას მიაღწიეს თავისი განათლებით. ვითომ დიდებულია ის აზრი, რომ სიკვდილის შემდეგ ყველაფერი ქრება? ასეც რომ იყოს (არ ვდავობ), რატომ არის ეს შეხედულება სიამოვნების მომგვრელი ან დიდებული? ვერ ვხედავ მიზეზს, რის საფუძველზეც შეიძლება, არ ვირწმუნოთ პითაგორას ან პლატონის ჭეშმარიტი აზრი. პლატონს არავითარი მტკიცებულება რომც არ წარმოედგინა, მას, როგორც პიროვნებას, ისე დიდი გავლენა აქვს ჩემზე, რომ მისი მარტო ავტორიტეტიც კი მთრგუნავს. მან კი ისეთი არგუმენტები მოიყვანა, ეტყობოდა, სურდა არა მარტო თავისი თავის დარწმუნება, არამედ უფრო – სხვებისა.

XXII.50. ისეთებიც არიან, რომელნიც ფიქრობენ, სულები, მსგავსად სისხლის სამართლის დამნაშავეებისა, ისჯებიან სიკვდილით. ისინი ვერაფრით იჯერებენ სულის უკვდავებას, რადგან ვერ წარმოუდგენიათ, გონებით ვერ ჭკვრეტენ, როგორი უნდა იყოს ხორცისაგან გათავისუფლებული სული. იმას ხვდებიან თითქოს, როგორი უნდა იყოს სხეულში მყოფი სული, რა ფორმის, რა სიდიდის, რა ადგილას არის მოთავსებული, ანდა, რომც შეძლებოდათ ადამიანის ორგანიზმში ყველაფრის შემჩნევა, მათ შორის დაფარულისაც, დაინახავდნენ კი სულს, თუ იგი იმდენად ნაზია, რომ მათ მზერას გამოეპარებოდა?

51. დაე, ასე იმსჯელონ მათ, რომლებსაც ვერ წარმოუდგენიათ სულის არსებობა სხეულის გარეშე. მაშ, იფიქრონ, რა არის ის, რაც სხეულში შეიძლება არსებობდეს. მე კი სულის ბუნებას როცა ვჭკვრეტ, ბევრად უფრო რთული და თავსატეხი კითხვები მიჩნდება: როგორია სხეულში მდებარე სული, ვითარცა სხვის სახლში ჩაკეტილი, და როგორია ის, სხეულიდან

გამოსული, როცა თავისუფალ ცაში, ვითარცა საკუთარ სახლში, ისე დაივანებს? ჩვენ თუ არ შეგვიღია იმის წარმოდგენა, რაც არასდროს გვინახავს, ვერც იმის გაგებას შევძლებთ, როგორი უნდა იყოს ღმერთი და სხეულიდან გათავისუფლებული ღვთაებრივი სული. დიკეარხოსს და არისტოქსენოსს უჭირდათ იმის გაგება, თუ როგორი უნდა იყოს სული და საერთოდ უარყოფდნენ მის არსებობას.

52. ძალიან რთული გასაგებია – სულის მიერ სულის დანახვა. აქ, რა თქმა უნდა, აპოლონის შეგონებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, რომელიც გვასწავლის, რომ ყველამ უნდა შეიცნოს საკუთარი თავი. დარწმუნებული ვარ, ამ სიტყვებით იმას კი არ ჩავვაგონებს, შევიცნოთ ჩვენი სხეულის ნაწილები, აღნაგობა, მოყვანილობა. ჩვენი სხეული და ჩვენ ერთიდაიგივენი არ ვართ, როცა მე შენ მოგმართავ, ეს არ ნიშნავს, რომ შენს სხეულს ველაპარაკები. ასე რომ, *შეიცან თავი შენი* იგივეა, რაც – *შეიცან სული შენი*. სხეული კი თითქოს ჭურჭელია, სათავსო, რომელშიც სულია მოქცეული, შენი სულიდან მომდინარეობს შენი ქმედება, რაც ხდება, ყველაფერი შენგან არის. ამის შეცნობა ჭეშმარიტად ღვთაებრივი საქმე რომ არ იყოს, ეს დარიგება, მახვილგონიერი ადამიანის გამონათქვამი, არ მიეწერებოდა ღმერთს.

53. თუ თვითონ სულმა არ იცის, როგორი არის სული, გთხოვ, ამისხენი, ისიც არ იცის, რომ თვითონ არსებობს? ან ის, რომ მოძრაობს? აქედან არის პლატონის ცნობილი მსჯელობა, სოკრატეს მიერ განმარტებული *ფედროსში*, რომელსაც მე განვიხილავ ჩემი ტრაქტატის (*რესპუბლიკის შესახებ*) მეექვსე წიგნში.

XXIII. რაც განუწყვეტლივ მოძრაობს, მუდმივია, ხოლო როცა თავის მოძრაობას სხვას გადასცემს ან თავად თუ გარეშე ძალის მშვეობით მოძრაობს, ოდესმე შესწყვეტს მოძრაობას და დადგება აუცილებლად სიცოცხლის ზღვარი. მაშ, როცა თავისთავად მოძრაობს, არც არასდროს სწყდება თავის თავს და არც არასდროს შესწყვეტს მოძრაობას, სხვებისთვის ის არის მამოძრავებელი წყარო, საწყისი მოძრაობისა.

54. საწყისს არ გააჩნია სათავე, რადგან საწყისიდან წარმოსდგება ყველაფერი, იგი ვერ გაჩნდება სხვა რამისაგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, იგი არც იქნებოდა საწყისი, სხვა რომ იყოს მისი შემქმნელი. თუ არასდროს წარმოიშვება, არც არასდროს კვდება, რადგან მკვდარი საწყისი ვერც თავის თავს აღადგენს, ვერც სხვისი წარმომშობი ხდება, რადგან საწყისიდან უნდა დაიბადოს ყველაფერი. ამრიგად. მოძრაობის საწყისი არის თვითმოძრაობა. იგი კი ვერც გაჩნდება, ვერც მოკვდება. ასე რომ არ იყოს, მთელი ცა ჩამოიქცეოდა და მასთან ერთად მთელი ბუნება, არ იარსებებდა ძალა, რომელიც შესძლებდა მის ხელახლა ამოძრავებას. თუ ეს გასაგებია, რომ მუდმივი არის ის, რაც თვითმოძრავია, ვის შეუძლია იმის უარყოფა, რომ სულს სწორედ ეს თვისება აქვს? უსულოა ყველაფერი, რასაც გარეგანი ბიძგი ამოძრავებს, ხოლო სულიერია, რაც შინაგანი, საკუთარი ძალით მოდის მოძრაობაში. ეს არის სულის განსაკუთრებული თვისება და ძალა, რომელიც არის ერთი მრავალთაგანი, რასაც თავისთავად მოძრაობა შეუძლია, რაც არ იბადება და რაც მუდმივია.

55. დაე, ერთად შეიყაროს მთელი ბრბო იმ ფილოსოფოსებისა (ალბათ, ასე უნდა ვუწოდოთ მათ, რომლებიც პლატონს, სოკრატესა და მის სკოლას გაემიჯნენ), მათ წესიერად არაფ-

რის განმარტება შეუძლიათ და არც ცდილობენ ზუსტი დასკვნების გამოტანას. მაშ, ასე, სული გრძნობს, რომ მოძრაობს, არა მარტო გრძნობს ამას, ისიც იცის, რომ მას თავისი ძალა ამოძრავებს და არა – სხვისი, დაუშვებელია, იგი თავის თავს მოსწყდეს, ეს არის საფუძველი მისი მუდმივობისა. გაქვს რაიმე სათქმელი ამასთან დაკავშირებით?

– არა, ადვილად გავიგე, ფიქრდაც არ მომსვლია შენთან შეკამათება, ისე ვირწმუნე ეს აზრი.

XXIV. 56. მართლა? ასე იოლად გასაგებად მიგაჩნია ის განმარტებაც, რომ ადამიანთა სულები რაღაც ღვთაებრივს შეიცავენ? თუ მე ვხედავ, რომ რაღაც იბადება, იმასაც წარმოვიდგენ, რომ კვდება კიდევაც. რადგან სისხლის, ნაღველის, ლორწოს, ძვლების, კუნთების, ძარღვების, კიდურების და მთელი სხეულის აღნაგობის შემხედვარეს შემიძლია ვთქვა, თუ საიდან ჩნდება ეს ყველაფერი. თუ სულს მხოლოდ ის შეუძლია, ვიარსებოთ მისი წყალობით, ვიფიქრებდი, რომ მას ბუნება ანიჭებს სიცოცხლეს, როგორც ადამიანებს, როგორც ვახსა და როგორც ხეს. ჩვენც ხომ ასე ვამბობთ *სიცოცხლე*. ადამიანის სულს მხოლოდ მიახლება რომ შეეძლოს რამესთან და მისგან განშორება, მაშინ ის ცხოველს დაემსგავსებოდა.

57. უპირველეს ყოვლისა, მას აქვს განუსაზღვრელი რაოდენობის მეხსიერება უთვალავ საგნებზე, პლატონის მტკიცებულებით, ეს არის მოგონება უზენაეს ცხოვრებაზე. იმ წიგნში, რომელსაც *მენონი* ეწოდება, სოკრატე ესაუბრება ერთ ბიჭს გეომეტრიასა და კვადრატის გაზომვაზე და ისე უსვამს შეკითხვებს, რომ ყმაწვილი იოლად, თანდათანობით სცემს პასუხებს, თითქოს გეომეტრიაში განსწავლული ყოფილიყოს. აქედან სოკრატეს ასეთი დასკვნა გამოაქვს, რომ სწავლა სხვა

არაფერია, თუ არა – გახსენება. ამ ადგილს უფრო ზუსტად განმარტავს იმ საუბარში, რომელიც მას ჰქონდა სიცოცხლის უკანასკნელ დღეს. ამით იგი ამტკიცებს, რომ ნებისმიერ ადამიანს, ყველაფერში უბირსაც კი, სწორად დასმულ შეკითხვებზე ისეთი პასუხების გაცემა შეუძლია, რომ მიხვდები, ეს კი არ უსწავლია, არამედ თითქოს მეხსიერებიდან ამოიღო, რადგან შეუძლებელია, მნიშვნელოვანი საკითხების შესახებ ცოდნა თანდაყოლილი და ღრმად ჩაბეჭდილი იყოს ჩვენს სულებში, რასაც *ἐννοια*-ს უწოდებენ, თუ სულს სხეულში შესვლამდე არა აქვს ყველაფრის შესახებ ინფორმაცია.

58. როცა პლატონი ყველგან ამტკიცებს, რომ არაფერია ამ ქვეყნად ჭეშმარიტად არსებული (*არაფერში* მოიაზრებს იმას, რაც იბადება და კვდება, ჭეშმარიტად არსებულს იგი უწოდებს მხოლოდ ისეთ რამეს, რაც მუდამ ისეთი არის, როგორც უნდა იყოს, რასაც იგი *ιδέα*-ს უწოდებს, ჩვენ კი – *species*-ს). სხეულში გამოძვრეულ სულს ამის შეცნობა არ შეუძლია, ეს ცოდნა მას იმთავითვე ჰქონდა, ამიტომ გვიკვირს, საიდანა გვაქვს ამდენი ცოდნა მრავალი საგნის შესახებ. სული ამას ყველაფერს ნათლად ვერ ხედავს, რადგან მოულოდნელად უჩვეულო და მღელვარე ადგილსამყოფელში დაიდებს ბინას, მაგრამ, როცა გონს მოეგება და ძალას მოიკრებს, ყველაფერს აღიდგენს მეხსიერებაში. ამიტომ სწავლა სხვა არაფერია, თუ არა – გახსენება.

59. მე მაინც ყველაზე მეტად მეხსიერება მაოცებს, რა არის ის, რასაც ვიგონებთ, რა ძალა აქვს მას და საიდან ჩნდება? არ ვისაუბრებ იმაზე, თუ რა საოცარი მეხსიერება ჰქონდა სიმონიდეს (რაც საყოველთაოდ არის ცნობილი), ან თეოდექტესს, ან კინეასს, ვინც პირუსმა ელჩად მიავლინა სენატში, ან შემ-

დეგ ქარმადასს, რა დიდი მეხსიერებით გამოირჩეოდა ახლახან გარდაცვლილი სკეპსისელი მეტროდორუსი, ან კიდევ ჩვენი ჰორტენზიუსი. მე უბრალო ადამიანების, უფრო კი იმათ მეხსიერებაზე ვსაუბრობ, რომელნიც ხელოვნებას მისდევენ, ან რაღაცის ნიჭი აქვთ. მათ იმდენი რამე ახსოვთ, ვერც კი წარმოვიდგენთ, რამდენს იტევს მათი გონება.

XXV. 60. მაშ, საითკენ მიმყავს ეს საუბარი? რა უნდა იყოს ეს ძალა და საიდან უნდა მოდიოდეს, ვფიქრობ, ეს ჯერ კიდევ გასარკვევია. მაგრამ ის არც გულშია, არც სისხლში, არც ტვინში, არც ატომებში. იქნებ სამშვინველშია, ან ცეცხლში? არ ვიცი, მაგრამ სულ არ მრცხვენია ამის. არ მესმის, სხვებს რატომ არ უნდათ იმის აღიარება, რაც არ იციან. დაბეჯითებით რისი თქმაც შემიძლია ამაზე და სხვა ამდაგვარ რთულ საკითხებზე, ის არის, რომ სული, გინდ სამშვინველი იყოს, გინდაც – ცეცხლი, ვფიცავ, რომ იგი ჭეშმარიტად ღვთაებრივია. ასე არ არის? გთხოვ, მიპასუხე, როგორ გგონია, მიწაზე წარმოიშვა და ამ მოქუფრული და წვიმიანის ცის თაღის ქვეშ გაჩნდა ასეთი დიდი ძალა მეხსიერებისა? რა არის იგი, ამას ვერ ხედავ, მაგრამ გრძნობ, როგორი არის: თუ ვერა, რამდენად ძლიერია იგი, ამას ხომ ნამდვილად ამჩნევ.

61. მაშ რა არის? ვფიქრობთ, რომ სულს რაღაც მოცულობა აქვს, როგორც ნებისმიერ ჭურჭელს და ჩვენი მოგონებები მასში იღვრება? ეს უაზრობაა. როგორ წარმოვიდგინოთ სულის მოხაზულობა, მისი სიღრმე, ან საერთოდ მისი განუზომელი ტევადობა? თუ ვიფიქროთ, რომ სული მსგავსია ცვილისა, მეხსიერება კი გონებაში აღბეჭდილი საგნების ნაკვალევი? მაგრამ როგორ შეუძლიათ სიტყვებს, ან თვითონ საგნებს კვალის დაჩნევა, და თანაც, რა დიდი მოცულობისა უნდა იყოს ეს ცვილი,

რომ ამდენი ნაკვალევი დაიტოს? მაშ, ბოლოს და ბოლოს, რა არის ის ძალა, იმ დაფარულს რომ გაგვიმჟღავნებს, რასაც გამოგონება და აღმოჩენა ეწოდება?

62. როგორ წარმოგიდგენია, ამ მიწიერი, მომაკვდავი, არამდგრადი ბუნების ქმნილებანი არიან, ვინც პირველად უწოდა საგნებს სახელები, რაც, პითაგორას აზრით, უდიდესი სიბრძნის ნაყოფი იყო, ვინაც პირველმა გააერთიანა სხვადასხვა ადგილას განთესილი ადამიანები და ასწავლა მათ საზოგადოებრივი ცხოვრება, ვინაც რამდენიმე სამწერლობო ნიშანი მიუსადაგა თითქოსდა განუსაზღვრელი რაოდენობის ბგერებს, ვინც შეამჩნია ცდომილ ვარსკვლავთა გზა, მოძრაობა, დგომა? ჭეშმარიტად დიდი ადამიანები იყვნენ ისინი და მათი წინამორბედებიც. ის, ვინც ხორბალი აღმოაჩინა, შექმნა სამოსი, ვინც ჭერი გაუჩინა ადამიანებს, ასწავლა მოწესრიგებული ცხოვრების წესი, ნადირთაგან დაცვა, ეს ყველაფერი შევითვისეთ, გავითავისეთ და ხელოვნობიდან დავიწყეთ გადასვლა ნატიფ ხელოვნებაზე. სმენის დასატკბობად გამოვიგონეთ განსხვავებულ ხმათა თანაზომიერი და ბუნებრივი შეერთება; ვარსკვლავებზე დაკვირვებაც ვისწავლეთ, ზოგი მათგანი უძრავად არის ერთ ადგილას, ზოგიც, როგორც მას უწოდებენ, *ცდომილები* არიან, რომელთა მოძრაობასა და შემობრუნებას ვინც სულით ხედავს, მან დაამტკიცა, რომ მისი სული მსგავსია იმისი, ვინც ცაზე განალაგა ისინი.

63. როცა არქიმედემ მთვარის, მზისა და ხუთი ცდომილის მოძრაობა ერთ სფეროში მოათავსა, მან იგივე გააკეთა, რაც პლატონის ღმერთმა, სამყაროს შემქმნელმა *ტიმეოსში*, ერთ ბრუნს დაუქვემდებარა განსხვავებული მოძრაობანი: შენელებული და აჩქარებული.

ამის გაკეთება ამ სამყაროში თუ მხოლოდ ღმერთს შეუძლია, არქიმედეს მიერ სფეროს შექმნაც ღვთაებრივი ძალის გარეშე წარმოუდგენელია.

XXVI. 64. ღვთაებრივი ძალის არსებობას მხოლოდ ეს ცნობილი და ნათელი მაგალითები როდი ადასტურებენ. მე მგონია, რომ ვერც პოეტი შექმნის მნიშვნელოვან და ღირებულ ლექსს ზეციური შთაგონების გარეშე, ვერც ორატორი გახდება ენაწყლიანი, სიტყვაუხვი, ვერ ისაუბრებს ლამაზი ფრაზებით, თუ ღვთაებრივი ძალა არ დაეხმარა. ფილოსოფია კი, ყველა ხელოვნების დედა, პლატონის აზრით, ღმერთების საჩუქარია, მე კი ვამბობ, იგი ღმერთების მოგონილია. მან ჩვენ გვასწავლა, უპირველესად, ღმერთების პატივისცემა, შემდეგ, სამოქალაქო სამართალი, რასაც ემყარება ადამიანთა საზოგადოება, შემდეგ – ზომიერება და სულიერი სიმაღლე. მან ჩვენი გულებიდან და თვალებიდან განდევნა წყვილიადი, რათა გაგვეჩია ერთმანეთისაგან ქვესკნელი და ზესკნელი, პირველი, უკანასკნელი და საშუალო.

65. საერთოდ, მე მგონია, რომ მხოლოდ ღვთაებრივ ძალას შესწევს უნარი მრავალი დიდებული საქმის ჩადენისა. რას უნდა ნიშნავდეს გახსენება საქმეებისა თუ სიტყვებისა? რა არის აღმოჩენა? ცხადია, წარმოუდგენელია, ღმერთებში ამაზე დიდი რაიმე ძალა არსებობდეს. არა მგონია, რომ ღმერთებს სიამოვნებდეთ ნეკტარისა და ამბროსიას სმა სიყმაწვილის ქალღმერთის თასიდან, არც ჰომეროსის მესმის, რომელიც ამბობს, რომ განიმედე ღმერთებმა მოიტაცეს სილამაზის გამო, რათა იუპიტერთან მერიქიფედ ემსახურა, არ არის ეს საკმაო მიზეზი იმისა, რომ ასე უსამართლოდ მოქცეოდა ლაომედონტს. ეს ყველაფერი ჰომეროსმა მოიგონა და ადამიანური სისუსტეებ-

ით ღმერთები შეამკო, მე კი ძალიან მინდა, ჩვენც, ადამიანებს, მოგვანიჭონ ღვთაებრივი თვისებები. და რა არის ეს ღვთაებრივი? ძალმოსილება, გონიერება, საზრიანობა, ხსოვნა. მაშ, სული, როგორც მე ვამბობ, ღვთაებრივი არის, ევრიპიდე კი თამამად აცხადებს, რომ იგი არის ღმერთი. თუ ღმერთი ჰაერი ან ცეცხლი არის, ასეთივე იქნება ადამიანის სულიც. რადგან ციური ბუნება არც მიწას შეიცავს და არც სინესტეს, ადამიანის სულიც მოკლებულია ორივე მათგანს. თუკი არსებობს რაღაც მეხუთე ბუნება, როგორც არისტოტელემ უწოდა პირველად, ეს ღმერთებსაც აქვს და ადამიანებსაც. ეს აზრი განვავითარე და გადმოვეცი ჩემს *ნუგეშში*.

შენიშვნები:

1. ციცრონი ამ ფილოსოფიურ ტრაქტატს უძღვნის თავის მეგობარს, **მარკუს ბრუტუსს** (85–42 წ.წ.).

3. **ჰომეროსი**, ძველი ბერძენი პოეტი, *ილიადასა* და *ოდისეას* ავტორი. **ჰესიოდე**, ძველი ბერძენი პოეტი (ძვ. წ..VIII ს.), ავტორი პოემებისა: *თეოგონია*, *სამუშაონი* და *დღენი*.

არქილოქოსი, ძველი ბერძენი პოეტი, იამბიკოსი (ძვ. წ. VII ს.).

რომულუსი, რომის ლეგენდარული დამაარსებელი.

ლივიუს ანდრონიკუსი, პირველი რომაელი პოეტი (ძვ.წ. III ს.)

ენიუსი, კვინტუსი, ძველი რომაელი ეპიკოსი პოეტი (239–169).

პლავტუსი, ტიტუს მაკციუსი, რომაელი კომედიოგრაფი (254–184წ.წ.).

ნევიუსი, გნეიუსი, ძველი რომაელი პოეტი (ძვ. წ. III ს.)

II. **საწყისები** (Origenes), მარკუს პორციუს კატონის (234–149) თხოულობა.

ნობილიორი, მარკუს ფულვიუსი, კონსული ძვ. წ. 189 წ.

ეტოლია, მხარე ცენტრალურ სააბერძნეთში.

4. **ფაბიუსი**, გაიუსი, ცნობილი გვარის წარმომადგენელი, მან სურათებით შეამკო ხსნის ტაძარი ძვ.წ. 304 წ., რისთვისაც უწოდეს *პიქტორი*.

პოლიკლიტუსი, ცნობილი მოქანდაკე, პერიკლეს თანამედროვე, **პარასიუსი**, ამავე დროის მხატვარი.

ეპამინონდა, თებეს მთავარსარდალი (418–362), გაიმარჯვა სპარტელებზე მანტინეასთან და იმავე ბრძოლაში დაეცა.

თემისტოკლე, ათენელი პოლიტიკოსი და მთავარსარდალი, დაამარცხა სპარსელები სალამინთან ძვ.წ. 480 წ.

III. **გალბა**, სერვიუს სულპიციუსი, კონს. ძვ.წ. 144 წ., **აფრიკელი**, პუბლიუს სციპიონი, ნუმანტინუსი (უმცროსი) (185–125), II და III პუნიკური ომების მონაწილე, **ლელიუსი**, გაიუსი, სციპიონ აფრიკელის (უმცროსის მეგობარი), ორატორი.

კატონი, მარკუს პორციუსი, მკაცრი ცენზორი (234–149), კართაგენის დაუძინებელი მტერი. **ლეპიდუსი**, მარკუს ემილიუს პორცინა, კონს. ძვ.წ. 137 წ., ბრწყინვალე ორატორი. **კარბონი**, პაპირიუსი, ლეპიდუსის მოწაფე. **გრაკუსები**, სახალხო ტრიბუნები, ძმები, გაიუსი მოკლეს ძვ.წ. 133წ., ხოლო ტიბერიუსი – ძვ.წ. 121 წ.

IV. 7. **არისტოტელე**, ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი (384–322), პლატონის მოწაფე, ალექსანდრე მაკედონელის მასწავლებელი.

ტუსკულანუმი, ციცერონის მამული ტუსკულუმთან ახლოს (ლაციუმში).

ისოკრატე, ძველი ბერძენი რიტორი (436–338).

8. ექსორდიუმი, ორატორული სიტყვის შესავალი ნაწილი.

10. კერბერი, სამთავიანი ქოფაკი, ურჩხული, მიწისქვეშა სამეფოს შესასვლელის მცველი; **კოკიტუსი**, მიწისქვეშეთის მდინარე, სტიქსის შენაკადი; **აქერონტი**, მიწისქვეშეთის მდინარე, რომელსაც გადალახავდნენ მიცვალებულთა სულები. **ტანტალოსი**, ფრიგიის მეფე, იუპიტერის ძე, ღმერთთა საიდუმლოების გაცემის გამო მუდმივი შიმშილითა და წყურვილით იტანჯებოდა საიქიოში; **სიზიფე**, ეოლოსის ვაჟი, კორინთოს მეფე, რომელიც საიქიოში ამაოდ ეზიდებოდა ლოდს მაღალ მთაზე; **წყალში ჩაფლული ... ტრიმეტრით გამართული ლექსი**, უცნობია მისი წყარო. **სიზიფე ... ამაოდ მთაზე**, ჰექსამეტრიანი ტაეპი, ლუცილიუსის სატირიდან. **მინოსი და რადამანთოსი**, მიწისქვეშა სამეფოს მსაჯულები, **ლუციუს კრასუსი**, სულას მომხრე, პირველი ტრიუმვირატის წევრი, კონს. ძვ.წ. 70 წ., ორატორი; **მარკუს ანტონიუსი**, ცნობილი ორატორი (143–87), **დემოსთენე**, ცნობილი ატიკელი ორატორი (381–322).

12. კრასუსი, მარკუს ლიცინიუსი, პირველი ტრიუმვირატის წევრი ძვ.წ. 60წ., ცნობილი თავისი სიმდიდრით, დაეცა პართელებთან ომის დროს ძ.წ. 53წ., **პომპეუსი**, გენიუს, პირველი ტრიუმვირატის წევრი, იულიუს კეისრის მოწინააღმდეგე.

VII კაპენას კარიბჭე, რომის სამხრეთით მდებარე, რომელსაც გარს ერტყა ცნობილი ადამიანების სამარხები, აქედან იწყებოდა კაპუაში მიმავალი გზა. **კალატინუსები**, კალატის მცხოვრელები, მათგან ცნობილი იყო **მარკუს ატილიუს რეგულუსი**, ორგზის კონსული, ძვ.წ. 269წ. და 256წ., **სციპიონები**,

კორნელიუსების გვარის ცნობილი წარმომადგენლები, **სერვილიუსები**, ძველი პატრიციული გვარის წარმომადგენლები: **სერვილიუს გემინუსი**, კონს. ძვ.წ. 218წ., დაეცა კანასთან ბრძოლაში, **კვინტუს სერვილიუს კეპიონი**, კონს. ძვ.წ. 106 წ., **მეტელუსები**, პლებეური გვარის წარმომადგენლები, მათგან ცნობილნი არიან: **ლუციუს ცეცილიუს მეტელუსი**, პირველი პუნიკური ომის მონაწილე, **კვინტუს ცეცილიუს მეტელუს მაკედონელი**, რომელმაც მაკედონია შემოუერთა რომის სამფლობელოს ძვ.წ. 148 წ., **კვინტუს ცეცილიუს მეტელუს ნუმიდელი**, კონს. ძვ.წ. 109 წ., იბრძოდა იუგურთას წინააღმდეგ.

VIII **15.ეპიქარმოსი**, ფილოსოფოსი, კომედიოგრაფი, პითაგორას მოწაფე (გარდაიცვალა ძვ.წ. 450წ.).

IX **პითიელი აპოლონი**, მზის, მუსიკის ღმერთი, იუპიტერისა და ლატონას ძე, დიანას ძმა.

18. **ნასიკა**, პუბლიუს კორნელიუს სციპიონი, კონს. ძვ.წ. 162წ. და 155წ., ცნობილი ორატორი, იურისტი. **კაცი ჭკვიანი ... კატუსი**, **სექსტუს ელიუს კატუსი**, კონს. ძვ. წ. 98წ., ლექსი ენიუსის *ანალებიდან*.

19. **ემპედოკლე**, ძვ.წ. –ის ბერძენი ფილოსოფოსი., **ზენონი**, სტოიკური ფილოსოფიური სკოლის ფუძემდებელი ათენში III-II ს.ს.

X. **არისტოქსენოსი**, ტარენტელი ფილოსოფოსი, ავტორი თხზულებებისა ისტორიის, მათემატიკისა და მუსიკის თეორიის შესახებ, არისტოტელეს მოწაფე. მისი აზრით, სული არის სხეულის ჰარმონია, სულიერი ქმედებანი გამომდინარეობენ სხეულის ნაწილების შეთანხმებული მოძრაობის შედეგად. ამ ჰარმონიის დარღვევა იწვევს სიკვდილს.

20. **ქსენოკრატე**, ძვ.წ. –ის IV ს.–ის ქალკედონელი ფილოსოფოსი, პლატონის მოწაფე და მიმდევარი, ათენის აკადემიის მეთაური. **პლატონი**, ცნობილი ათენელი ფილოსოფოსი, სოკრატეს მოწაფე (427–347) **პითაგორა**, სამოსელი ფილოსოფოსი, პითაგორული სკოლის ფუძემდებელი ძვ. წ. VI ს.

21. **დიკეარქოსი**, სიცილიელი ფილოსოფოსი, გეოგრაფოსი, არისტოტელეს მოწაფე, რომელიც იყო ციცერონის საყვარელი მწერალი, **დეკალიონი**, პრომეთეს ვაჟი, პირას ძმა, რომლებმაც წარღვნის შემდეგ აღადგინეს ადამიანთა მოდგმა.

22. **არისტოტელე**, ცნობილი სტაგირელი ფილოსოფოსი, პლატონის მოწაფე, პერიპატეტიკული სკოლის ფუძემდებელი, ალექსანდრე მაკედონელის მასწავლებელი (384–322). არისტოტელე სულს უწოდებს ἐντελέχεια-ს (მაცოცხლებელ ძალას) და არა ἐνδელεία-ს (მუდმივ მოძრაობას).

XI. **დემოკრიტე**, აბდერელი ფილოსოფოსი, მატერიალისტი (460–370).

28. **რომულუსი**, მარსისა და რეა სილვიას ვაჟი, სიკვდილის შემდეგ კვირინუსად წიდებული და ცად აღზევებული; **ჰერკულესი** (ბერძენი ჰერაკლე), იუპიტერისა და ალკმენეს ვაჟი, ჰერაკლეს კულტი იტალიაში ქ. გადესიდან გავრცელდა; **სემელას ძე ლიბერი**, ძველიტალიური ღვთაება, შემდგომ ბაკქუსად წოდებული. **ტინდარიდები**, კასტორი და პოლუქსი, **ლევკოთეა** (*თეთრი ღვთაება*), ზღვის ქალღვთაების, ინოს ეპითეტი.

XIV. 31 **სტაციუსი**, ცეცილიუსი, რომელი კომედიოგრაფი, *სინეფებისი* მენანდრეს კომედიის მიბამვით შექმნილი.

33. **თემისტოკლე**, ცნობილი ათენელი პოლიტიკოსი, მხედართმთავარი, დაამარცხა სპარსელები კუნძულ სალამინთან

ძვ.წ. 480წ., ეპამინონდა, თებელი მხედართმთავარი (418–362), დაამარცხა სპარტელები მანტინეასთან, აქვე აღესრულა.

34. *მზერა მოავლეთ...*წარწერა ენიუსის სამარხის ქვაზე, მი-სივე შედგენილი. *ფიდიასმა*, ცნობილმა ბერძენმა მოქანდაკემ (პერიკლეს თანამედროვემ), ათენას ფარის შიგნით თავისი სა-ხე გამოხატა, რადგან ქალღმერთისადმი მიძღვნილ ქანდაკზე უფლება არ ჰქონდა თავისი სახელის ამოტვიფრისა.

37. *გზას მიუყვები...*წაწვეტი *ჰეკუბადან* (ატეუსის ან ენი-უსის).

νεκρία, მიცვალებუთა სულების მოხმობა (*ოდისეას* XI სიმ-ღერის თემა). *აპიუსი*, კლავდიუს პულხერი, ციცერონის მტრის, კლოდიუსის ძმა. *ავერნუსის ტბა*, კუმეში (კამპანიაში). *ღრმა აქერონტის...* უცნობი ავტორის ლექსი.

38. *ფერეკიდე სიროსელი*, ძვ.წ. VI ს.–ის ბერძენი ფილოსო-ფოსი, სავარაუდოდ, პითაგორას მასწავლებელი. *ჩემი ნათესა-ვის...* (ხუმრობით) იგულისხმება სერვიუს ტულიუსი.

XVIII. *რაც გებერხება...* იამბიკური ტრიმეტრი არისტოფა-ნეს კომედიიდან.

42. *პანტიოსი*, როდოსელი ფილოსოფოსი, სტოიკოსი (180–105), სციპიონ უმცროსისა და ლელიუსის მეგობარი.

45. *თეოფრასტოსი*, ათენელი ფილოსოფოსი (372–287), არ-ისტოტელეს მოწაფე.

XX. *არგოთი*, *ამ გემს...* იამბიკური ტრიმეტრი ენიუსის *მე-დეადან*. *სად წწრაფი ტალღა...* ენიუსის *ანალებიდან*.

48. *ბნელით მოცული...* ენიუსის *ანდრომაქედან*.

57. *მენონი*, პლატონის დიალოგი.

58. *Species*, სახე, ხატი.

59. **სიმონიდე კეოსელი**, ცნობილი ძველი ბერძენი ლირიკოსი პოეტი (556–467), **თეოდექტე**, მცირეაზიელი ბერძენი ორატორი, ისოკრატესა და არისტოტელეს მოწაფე (ძვ.წ. IVს.); **კინეასი**, დემოსთენეს მოწაფე, ორატორი, ეფიროსის მეფის, პირუსის მიერ ელჩად წარგზავნილი რომაელებთან ძვ. წ. 28წ., **ქარმადასი**, ათენელი ფილოსოფოსი, აკადემიის წევრი (ძვ.წ. IIIს.); **მეტროდოროსი**, მიზიელი, რიტორი და პოლიტიკოსი მითრიდატე ევპატორთან (II-Is.); **ჰორტენსიუსი**, ცნობილი რომაელი ორატორი (114–50).

63. **არქიმედე**, სირაკუზელი, უდიდესი მათემატიკოსი და ფიზიკოსი (287–212), რომელმაც შექმნა ცის გლობუსი, სადაც შესაძლებელი იყო პლანეტების მოძრაობებზე დაკვირვება.

65. **სიყმაწილს ქალღმერთის თასიდან**, იგულისხმება ჰებე; **განიმედე**, ტროელთა მეფის, ტროსის ვაჟი, იუპიტერის მიერ მოტაცებული და ოლიმპოზე აყვანილი. **ლაომედონტი**, ტროას მეფე.

ლათინურიდან თარგმნა და შენიშვნები დაურთო
იამზე გაგუამ.

კონსტანტინოს კავაფისი

ლექსები

ქალაქი

თქვი: „ავდგები და წავალ, სხვა გზას, სხვა ზღვას მოვნახავ,
როგორ ვერ ვპოვებ ამ ქალაქზე უკეთეს ქალაქს?!
აქ მცდელობები ამაოა, რაღაც წყევლა მოსდევს ამ ალაგს,
აქ ჩემს გულს, ვით მკვდარს, არ ასცდება ცოცხლად დამარხვა
და ეს მარაზში გონებასაც თავბრუს დაახვევს,
რადგანაც ყველგან, სადამდეც კი მივაწვდენ მზერას,
ჩემი ცხოვრების მხოლოდ შავ-ბნელ ნანგრევებს ვზვერაგ –
აქ, სად ამდენი წელი ვფანტე, ვმარხე, მოვახმე.“

ახალ ადგილებს ვერსად ჰპოვებ, ვერც ზღვებს მონახავ,
რადგან ვერასდროს ვერ დააღწევს თავს შენ ამ ქალაქს,
იმავე გზებით დაბრუნდები, წააწყდები ისევ იმ ალაგს,
იმავე სახლებს შეეზრდება შენი ჭაღარა,
მუდამ ამ ქალაქს ჩამოაღწევ, სხვა იმედი შენთვის არ არის,
არ არსებობს სხვა გზა, სხვა ზღვა და სხვა სანახი,
რადგან სიცოცხლის ყვავილები, აქ რომ ჩამარხე,
მთელი სამყაროს ადგილთათვის უკვე მოახმე.

ბარბაროსების მოლოდინში

– რას ველოდებით აგორაზე თავმოყრილები?
რას და დღეს უნდა შემოვიდნენ ბარბაროსები.

– სენატი რაღას ელის, ასე უქმად რადაა?
კანონებს რატომ არავინ წერს? რას უზიან სენატორები?
რას და დღეს მოვლენ, დღეს შემოვლენ ბარბაროსები.
სენატორებმა აწი რაღა კანონები უნდა მიიღონ?!
ჰა, სადაცაა შემოვლენ და კანონებსაც მიიღებენ ბარბაროსები.

– დილა სისხამზე რად ამდგარა იმპერატორი,
ქალაქის მთავარ კარიბჭესთან დაუდგამს ტახტი,
მედიდურად მოურგია თავზე გვირგვინი?
რად და დღეს მოვლენ, დღეს შემოვლენ ბარბაროსები,
იმპერატორიც მათ მთავარს ელის, სათანადო პატივით რომ
მიიღოს და პერგამენტიც მასვე გადასცეს,
რომელიც ახლა ხელთ უპყრია –
სახელებით და წოდებებით რომ არის სავსე.

და ჩვენს ორ კონსულს ან პრეტორებს რაღა აღეღვებთ?
რად გამოსულან დღეს წითელი, ამოქარგული ტოგებით
და აქ რას უდგანან?
რისთვის აუსხამთ ამეთვისტოთი მოჭედილი სამაჯურები
ან მოელვარე ზურმუხტებით სავსე ბეჭდები?
ანდა ვერცხლით და ბაჯაღლოთი მოოჭვილი
კვერთხები ხელთ რატომ უპყრიათ?
რატომ და მოვლენ, დღეს შემოვლენ ბარბაროსები.
ბრწყინვალემა კი ბარბაროსებს თვალს დაუბრმავებს.

– ორატორები სად არიან? რატომ არ ჩანან?
 რად ღალატობენ ძველ ჩვევას და არ ამბობენ საკუთარ
 სათქმელს?
 იმად, რომ მოვლენ, დღეს შემოვლენ ბარბაროსები.
 მათ კი სმაგთ სიტყვით გამოსვლა და ენამჭევრობა.

– ასე უეცრად რად მოიცვა შფოთმა ყოველი?
 რად აირია ყველაფერი (როგორი კუმტი სახე აქვს ყველას)?
 ან ქუჩები და მოედნები უცებ რატომ დაცარიელდა?
 ჩაფიქრებულმა ხალხმა რატომ მიაშურა საკუთარ სახლებს?

რად და, დაღამდა. დაღამდა და არ მოვიდნენ ბარბაროსები.
 ვიღაცები კი საზღვრებიდან უკან დაბრუნდნენ
 და ამბობენ რომ არსად არიან,
 უკვე აღარც არსებობენ ბარბაროსები.

ახლა რაღა ვქნათ? ბარბაროსთა გარეშე ნეტავ რა უნდა ვქნათ?
 ისინი იყვნენ ჩვენთვის ხსნა და ბოლო იმედი.

მეორე ოდისეა

Dante, Inferno, Canto XXVI
Tennyson, «Ulysses»

მეორე, დიდი ოდისეა,
 იქნებ პირველზეც დიდებული. მაგრამ ვაი, რომ
 ახლა უკვე ჰომეროსის გარეშე და უჰექსამეტროდ.

პატარა იყო მისთვის სასახლე მშობლიური,
 პატარა იყო მისთვის ქალაქი მშობლიური,
 პატარა იყო მთელი ითაკა.

ტელემაქეს სიყვარულიც და
 ერთგულებაც პენელოპესი,
 მამამისის სიბერეცა და მისი ძველი ამხანაგებიც,
 მისი ხალხის თავგანწირვა და
 საკუთარ სახლში მოსვენების ბედნიერებაც
 სიხარულის სხივებად მისწვდნენ
 ზღვითმოგზაურის გულს და
 ასევე სხივებივით გაუჩინარდნენ.

და ზღვის წყურვილმა გაიღვიძა მასში,
 შეზიზღდა ხმელეთის ჰავა.
 ჰესპერიის მოჩვენებები
 ძილს უფრთხოვდნენ ღამდამობით და
 მოგზაურობის მონატრებამ შეიპყრო იგი,
 უთენია გამგზავრებათა მონატრებამ -
 პირველად ხილვის სიხარულით სავსე
 უცხო ნავსადგურთაკენ.

და ტელემაქეს სიყვარულიც და
 ერთგულებაც პენელოპესი
 და მამამისის სიბერეც და
 თავისი ძველი მეგობრებიც და
 თავისი ხალხის თავგანწირვაც და
 მშვიდობაც და მშობლიურ სახლში სულის მოთქმაც

მოზეზრდა და
ადგა, წავიდა.

როცა ითაკის ნაპირები თვალს მიეფარნენ
და სწრაფი ცურვით გაეშურა დასავლეთისკენ -
იბერიისა თუ ჰერაკლეს სვეტებისაკენ -
აქაველთა ყველა ზღვისგან შორს -
იგრძნო, რომ ისევ ცოცხალია,
რომ ყოველგვარი ნაცნობისა და მშობლიურის
ბორკილები მოიშორა და
შვებით ცივად ამოისუნთქა
ბედსმინდობილმა მისმა გულმაც -
სიყვარულისგან სრულად დაცლილმა.

Che fece il gran rifiuto

ზოგიერთ ჩვენგანს დაუდგება ხოლმე დღე, როცა
მოუწევს მტკიცე კი თქვას, ანდა თქვას მტკიცე არა.
მაშინვე იჩენს თავს, კის გზებით ვინც კი იარა -
ამოთქვამს უკვე მომწიფებულ კის და არც მოცდა
არა სჭირდება პატივისთვის, არც დიდი გარჯა.
არას მთქმელი კი არასოდეს ნანობს, კვლავ არას
იტყოდა, მისთვის რომ ეკითხათ, თუმცა ეს არა
- მართალი არა მერე მთელი ცხოვრება ტანჯავს.

სასოწარკვეთისას

ის საბოლოოდ დაკარგა და ახლა ყოველი
ახალი სატრფოს ტუჩებზე მის ტუჩებს დაემებს.
და ცდილობს ყველა საყვარელში, ყველას ქცევაში
ჩაიკარგოს და დაიჯეროს, რომ
თითოეული მათგანი სწორედ ის ყმაწვილია,
რომელიც მას საკუთარ თავს ნებით აძლევდა.
ის საბოლოოდ დაკარგა ისე, თითქოს არასდროს არსებულა,
რადგანაც სურდა – მანვე უთხრა – სურდა თავი გადაერჩინა
ამ ბინძური და ავადმყოფური ჟინისაგან,
ამ წყეული და სამარცხვინო ტკბობისაგან,
თქვა – კარგა ხნის წინ უნდა მეხსნა შენგან თავიო.
ის საბოლოოდ დაკარგა ისე, თითქოს არც კი უარსებია.
და ახლა ოდენ წარმოსახვით, მოჩვენებებით ცდილობს,
რომ ყველა სხვა ყმაწვილის ტუჩებში მისი ტუჩები ჰპოვოს,
ცდილობს მასთან სიყვარული ისევ შეიგრძნოს.

თეთრი, ლამაზი ყვავილები, როგორც შეშვენის

ყავახანაში, სადაც ერთად დადიოდნენ, მარტო შევიდა. –
აქ სამი თვის წინ, მეგობარმა ასე უთხრა:
„გროშიც კი არ გვაქვს,
ორი ლატაკი ყმაწვილი ვართ –
იაფფასიან ადგილებში მოხეტიალე.
და პირდაპირვე გეუბნები – აწი შენთან ველარ ვიქნები,
იცოდე, რომ ახლა სხვისი ვარ.“

ის სხვა ორ მდიდრულ პიჯაკსა და
 აბრეშუმის ცხვირსახოცებს დაჰპირებია.
 მან კი მთელი სამყარო შეძრა, ოცი ლირა რომ ეშოვნა და
 კვლავ მოეგო საყვარლის გული.
 და ისიც ისევ მასთან დაბრუნდა – უფრო იმ ოცი ლირის გამო,
 მაგრამ ასევე, მათი ძველი მეგობრობის თუ
 მათი ძველი სიყვარულის და
 მათ – ორს შორის არსებული ღრმა გრძნობის გამო.
 ის „სხვა“ კი ერთი ცრუპენტელა აღმოჩნდა, ნაღდი ნაბიჭვარი.
 მხოლოდ ერთი პიჯაკი მისცა და ისიც ძალით –
 ათი ათასი თხოვნის სანაცვლოდ.

მაგრამ მას ახლა აღარც პიჯაკი სჭირდება და
 არც აბრეშუმის ცხვირსახოცი,
 არც ოცი ლირა, არც ოცი გროში.

კვირას დაკრძალეს, კვირას – დილის ათ საათზე.
 კვირას დაკრძალეს: თითქმის მთელი კვირა გავიდა.

მან კი საყვარლის ღარიბ კუბოში
 კრძალვით ჩააწყო თეთრი, ლამაზი ყვავილები,
 მის მშვენებას და მის ოცდაორ წელს ვით შეშვენის.

და იმ საღამოს, სასიცოცხლო მნიშვნელობის საქმე ჰქონდა და
 ყავახანაში რომ შევიდა, იქ – სადაც ერთად დადიოდნენ,
 ყავახანაში, რომ შევიდა,
 დანად ჩაესო მის გულს ის ბნელი ყავახანა,
 სადაც ისინი დადიოდნენ.

ღმერთმა მიატოვა ანტონიუსი

თუკი უეცრად, შუალამის წყვილიადში იგრძნო
 უხილავი მსვლელობისა და
 მისი თანმხლები, საოცარი მუსიკის ხმები,
 ნუ დაიტირებ ბედს, რომელმაც გიმტყუნა და
 დიდ საქმეებს, რომლებიც წახდნენ
 და ცხოვრების დიდებულ გეგმებს, ერთიანად რომ
 გაგიცრუვდნენ;
 ნუ მიეცემი
 უსარგებლო მოთქმა-გოდებას.
 და ისე, თითქოს დიდი ხანია მზადა ხარო,
 ისე, როგორც მამაცს შეშვენის,
 დაემშვიდობე,
 საბოლოოდ დაემშვიდობე
 ალექსანდრიას, რომელიც გტოვებს.

თუმც უპირველესყოვლისა, თავს ნუ მოიტყუებ,
 ნუ იტყვი, რომ სიზმარი იყო,
 რომ შესაძლოა, საკუთარმა სმენამ გიმტყუნა,
 რომ შესაძლოა მოგეჩვენა:
 ასეთ, ამო იმედებს თავს ნუ გაუყადრებ
 და ისე, თითქოს დიდი ხანია მზადა ხარო,
 ისე, როგორც მამაცს შეშვენის,
 და ისე, როგორც შენ შეგშვენის, ვინც ამ ქალაქის ღირსად
 იქმენ,
 მტკიცედ მიდი ფანჯარასთან,
 მტკიცედ მიდი და მღელვარებით დაუგდე ყური,
 არა მხდალთა ვედრებითა და საყვედურით,

მღელვარებით დაუგდე ყური, უკანასკნელ სიამემდე შეიტკბე
 იმ საიდუმლო მსვლელობისა და საოცარი მუსიკის ხმები
 და ისე, ვით მამაცს შეშვენის,
 დაემშვიდობე,
 საბოლოოდ დაემშვიდობე
 ალექსანდრიას, რომელსაც კარგავ.

უნდობლობა

*რა თქმა უნდა, ბევრი რამის გამო ვაქებთ ჰომეროსს, მაგრამ ამას
 ვერ შევუქებთ... და ვერც ესქილეს შევუქებთ, როდესაც თეტისს
 ათქმევენებს – აპოლონი მღეროდა ჩემს ქორწილშიო:
 „და დამპირდა, რომ დალოცვილი იქნებოდა ჩემი შვილი და
 ვერას ავნებდა სნეულება, ექნებოდა გრძელი სიცოცხლე
 და ყოველგვარი ღვთისწყალობა ალუთქვა მღერით,
 რამაც აღავსო სიხარულით ჩემი გული და
 მეც მეგონა, რომ მისნობაში გაწაფული ფოიბოსის ბაგეთაგან
 თქმული სიტყვები არასოდეს გაცრუვდებოდა.
 მაგრამ ის ვინაც, მპირდებოდა, ამას მღეროდა....
 სწორედ ისაა ჩემი ძის მკვლეელი“.¹*

პლატონი, სახელმწიფო, II

როდესაც თეტისსა და პელევსს ქორწილი ჰქონდათ,
 დიდებული, საქორწინო სუფრიდან უცებ
 აპოლონი წამოდგა, ახალშეუღლებულ წყვილს
 დაულოცა მათი კავშირის ნაყოფი და თქვა:

¹ ქართული ტექსტი მოხმობილია ბაჩანა ბრეგვაძის თარგმანიდან (თ. მ.).

„მას ვერასოდეს მიეკაროს სწეულება და ხანგრძლივი იყოს მისი სიცოცხლე“. თეტისი კი, განუზომელი სიხარულით აღივსო, რადგან მისნობებში გამოეცადა და აპოლონის სიტყვები შვილის უსაფრთხოებად მოეჩვენა. მერეც, როდესაც გაიზარდა აქილევსი და მისი მშვენიერება თესალიის დიდებად იქცა, თეტისს ახსოვდა ღმერთის სიტყვები. მაგრამ ერთ დღესაც მოხუცები მოვიდნენ და თან მოიყოლეს ცნობა ტროაში აქილევსის მოკვლის შესახებ. შემოიფლითა მეწამული კაბა თეტისმა, ჩამოიგლიჯა ბეჭდები და სამაჯურები და ძირს დაყარა. შუა გლოვაში გაახსენდა ძველი ამბავი და იკითხა: "რას აკეთებდა ამ დროს ბრძენი აპოლონი, სად ბრძანდებოდა ის პოეტი, ვინც სუფრებზე ენაწყლიანობს, სად დადიოდა იმ დროს მისანი, როცა ჩემს ძეს სიყმაწვილის ჟამს უმოწყალოდ კლავდნენ, სად იყო?" და უპასუხეს მოხუცებმა:

„თვით აპოლონი ჩამოვიდა ტროაში და აქილევსიც თავადვე მოკლა“.

ძველი ბერძენი და სირიელი ჯადოქრების რეცეპტების მიხედვით

და თქვა ესთეტმა: „რა ბალახები შევაზავო, ძველი ბერძენი და სირიელი ჯადოქრების რეცეპტების მიხედვით

როგორ შევეუროო მაგიური ბალახები, რომ
 თუნდაც ერთი დღით (მეტს თუ ვერ გასწვდა მისი ძალა)
 მხოლოდ ერთი დღით, სულ მცირე დროით დამიბრუნდეს
 ოცდასამი წლის ჩემი თავი და მეგობარი ბიჭი, ისიც ოცდაორი
 წლის –
 მისი მშვენება და სიყვარული.

„რა ნაზავი დავამზადო ძველი ბერძენი და სირიელი
 ჯადოქრების
 რეცეპტებიდან, საიმისოდ რომ დაბრუნებულმა ამ წარსულმა
 თან მოიყოლოს ჩვენი პატარა სამინებელიც“.

ბერძნულიდან თარგმნა თათია მთვარელიძემ

Michael von Albrecht¹

Ad urbem Tiphilim caput Georgiae

Carmen amico cui nomen Rismag Gordeziani sacrum

Iam Francofurtum liquimus imbribus,
Relicta Mosqua est aurea sub nive,
Trans culmina Elbrussi volamus
Caucasea glacie rigentis.

Cessere montes, et facies simul
Mutata terrae est: An Paradisus est?
Sub sole comparet renidens
Urbs Tiphilis fluviusque amoenus.

Hic vina crescunt dulcia, pomaque
Permagna fiunt, huc abavus meus
Amator hortorum migravit
Suebus. Et ipse avus ortus hic est .

¹ ცნობილი გერმანელი მეცნიერი, მთარგმნელი და პოეტი

‘Inhospitalem’ dicere Caucasum
 Quis possit? Errat magnus Horatius.
 Tractatur hic hospes benigne,
 priscaque amicitiae fides est.

O care Rismag, hic opera tua
 Doctrina floret. Jena tibi favet,
 Te laudat Heidelberga doctum,
 Graecia te celebrat docentem.

Sub Rege surgunt Davide litterae,
 Regina regum quas coluit Thamar.
 Dum Graeca Romae non leguntur,
 Iam Tiphili rediviva crescunt.

მიხაელ ფონ ალბრეხტი

ქალაქ თბილისს, საქართველოს დედაქალაქს

ლექსი ეძღვნება ჩემს მეგობარს, რისმაც გორდეზიანს

ახლა ფრანკფურტში წვიმის თქეში იღვრება ციდან,
 მოსკოვი სულ მთლად ჩაძირულა ოქროსფერ თოვლში,
 ყინულოვანი იალბუზის თავზე მივფრინავთ
 კავკასიონის მაღალ ქედს ზემოთ.

გაუჩინარდნენ მთები, მიწამ ფერი იცვალა,
 თვალწინ სამოთხე ჭეშმარიტად გადაგვეშალა,
 ქალაქ თბილისი აკიაფდა მზის სხივთა ფონზე
 და დიდებული მდინარე მისი.

აქ ვაზი ხარობს და იზრდება ხილი საამო,
 აქედან ჩემი დიდი პაპა, ბალის მოყვარე,
 სვებების ქვეყნად გადასახლდა, თვითონ პაპა კი
 ჩემიც აქ არის დაბადებული.

„სტუმართმოძულეს“ კავასიონს ვერვინ უწოდებს,
 დიდ ჰორაციუსს, აშკარაა, ეს შეეშალა,
 სტუმარს ხვდებიან აქ გულთბილად და ხელგაშლილად,
 სწამთ მეგობრობის და ერთგულების.

ძვირფასო რისმაგ, პატივს სცემენ აქ შენს ნაშრომებს,
 გამორჩეულად გაფასებენ შენ იენაში,
 ჰაიდელბერგი ქებას გასხამს როგორც მეცნიერს,
 საბერძნეთი ვით მოძღვარს გადიდებს.

დავით მეფისგან მწიგნობრობას, აღორძინებულს,
 პატივი, ზრუნვა არ მოაკლო მეფე თამარმა;
 როდესაც რომში ჯერაც ბერძნულს არ კითხულობენ,
 თბილისში ღვივის კერა ბერძნულის.

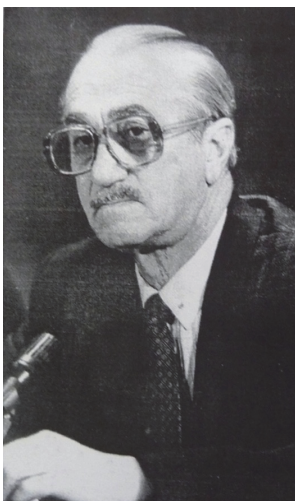
თარგმნა იამზე გაგუამ

ლოგოსი. წელიწდეული ელინოლოგიასა და ლათინისტიკაში 4, 2018

V A R I A

გამორჩეული პიროვნება და მეცნიერი

2016 წელს დიდუბის პანთეონმა მიიზარა ნოდარ ლომოური... იგი დაიკრძალა თავისი სახელოვანი მამის – იულონ ლომოურის გვერდით.

9 აგვისტოს ბატონი ნოდარი 90 წლის გახდებოდა, მაგრამ 3-ში იგი აღესრულა...

როგორც გამოსამშვიდობებელ წერილში, სულთათანაში, აღნიშნავდნენ მისი კოლეგები, ნოდარ ლომოურმა „იცხოვრა და იმოღვაწა საუკუნეში, რომელიც დასაწყისიდანვე აღსავსე იყო სირთულეებითაც, განუკითხაობა-ბოროტებითაც და სიკეთე-ერთგულებითაც. და ყველა ეტაპი განვლო ისე, რომ არცერთი ადამიანური გრძნობის, ღირსების, ქართველობისა და საქართველოს წინაშე – არც მეცნიერული და არც პიროვნულ-საზოგადოებრივი მოვალეობისათვის არ გადაუხვევია, არ უღალატია. პირიქით, მან მთელი სიცოცხლე სწორედ ამ მოვალეობის აღსრულებას მიუძღვნა თავდაუზოგავად...“

უაღრესად მრავალფეროვანია თვალსაჩინო ქართველი მეცნიერის მიერ მოძიებულ და დამუშავებულ საკითხთა სპექტრი: იბერიის (ქართლის) სამეფოს ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, იბერიის სამეფოს პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა ანტიკურ ხანაში, ქართლის სამეფოს ურთიერთობა რომის იმპერიასა და სასანურ ირანთან, ქართლისა და ეგრისის გაქრისტიანების პრობლემა, ეგრისის სამეფო, მისი როლი და მნიშვნელობა იმდროინდელ ცივილიზებულ სამყაროში, ძველი საქართველოს სავაჭრო გზების საკითხი, ბერძენ ლოგოგრაფოსთა ცნობები საქართველოს შესახებ, უცხოელ ავტორთა ცნობები თბილისის შესახებ, ამიერკავკასიის ქვეყნების ურთიერთდამოკიდებულების სახე და ხასიათი ანტიკურსა და ელინისტურ ხანაში, პონტოს სამეფო და მისი ისტორიული როლი, ძველი ასურეთის სამეფო თანამედროვე მკვლევარის თვალთახედვით, დიონ კასიუსის ცნობები საქართველოს შესახებ – სამაგიდო წიგნი სპეციალისტებისა და საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულთათვის, ბერძნული ტექსტის უზადლო ქართული თარგმანითა და სამეცნიერო აპ-

არატივად აღჭურვილი. ასევე ძალზე მნიშვნელოვანია ნოდარ ლომოურის გამოკვლევები საქართველოში ქრისტიანული სარწმუნოების გავრცელების, ადრეული შუა საუკუნეების, ანტიკური ქვეყნებისა და ბიზანტიის ისტორიასთან დაკავშირებით.

ნოდარ ლომოურმა ახლებურად გაიაზრა საქართველოს ისტორიის, აღმოსავლეთთან ქართულ პოლიტიკურ ერთეულთა კონტაქტების არაერთი პრობლემა. მან პირველმა ქართულ ისტორიოგრაფიაში წამოჭრა საკითხი კოლხეთის სანაპიროს ბერძნული კოლონიზაციის თავისებურებათა შესახებ და გამოთქვა მოსაზრება, რომ კოლხეთის სანაპიროს ბერძნულ კოლონიებად მიჩნეული ქალაქები, რეალურად, ადგილობრივი საქალაქო ცენტრებია, რომელთა გვერდით მოგვიანებით გაჩნდა ბერძნული სავაჭრო დასახლებები. 1962 წელს გამოქვეყნებულ მონოგრაფიაში – „კოლხეთის სანაპიროს ბერძნული კოლონიზაცია“ გამოთქმული ეს მოსაზრება ნ. ლომოურმა, შემდგომში, ახალ მონაცემებსა და არქეოლოგიურ წყაროებზე დაყრდნობით, მეტად ვრცლად და დასაბუთებულად წარმოაჩინა არაერთ ნაშრომში ქართულ, გერმანულ, რუსულ ენებზე და იგი გაზიარებულ იქნა სპეციალისტთა მიერ საერთაშორისო სამეცნიერო ფორუმებზე (1977 წ. და სხვ.). ნ. ლომოურმა დაამუშავა მთელი ციკლი პრობლემებისა, რომლებიც ეხებოდა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისა და საერთოდ დასავლეთ საქართველოს უძველეს ისტორიას, აქაურ პოლიტიკურ გაერთიანებათა ეთნიკურ, სოციალურ-პოლიტიკურ ასპექტთა შესწავლას. ამ მხრივ მეცნიერებაში აღიარებულია მონოგრაფია „ვერისის სამეფოს ისტორია“. ასევე ცალკე თემაა ნოდარ ლომოურის პუბლიკაციები ბერძენ ლოგოგრაფოსთა შესახებ.

ნიუ-იორკი, მეტროპოლიტენ-მუზეუმი,
გამოფენა „ბიზანტიის დიდება“, 1997

აღსანიშნავია ნოდარ ლომოურის ფრიად ნაყოფიერი მუშაობა არქეოლოგიურ ექსპედიციებში (არმაზციხე, მცხეთა, უჯარმა, შორაპანი, გრძელი მინდორი). ფრიად ნაყოფიერი იყო მისი მონაწილეობა ნოქალაქევის (არქეოპოლისის-ციხეგოჯის) ექსპედიციაში, რომლის ფრიად ხელშესახებ შედეგებს მან მიუძღვნა მრავალი გამოკვლევა. განსაკუთრებით საყურადღებოა მეცნიერის ღრმამეცნიერული გამოკვლევები ეგრისისა და ქართლის (იბერიის) პრობლემებზე, ქართლის სახელმწიფოს წარმოქმნის დროისა და თარიღის შესახებ, აქ ქრისტიანობის გავრცელებისა და დამკვიდრების თაობაზე, რომთან და შემდეგ ბიზანტიასთან ურთიერთობის შესახებ. ასევე საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს პროფესორ ნოდარ ლომოურის მიერ პონტოს სამეფოს ისტორიის მონოგრაფიული დამუშავება. რომელი ერთი ჩამოვთვალო...

ჩემთვის დიდი პატივი იყო ვყოფილიყავი ნოდარ ლომოურის 3 წიგნის რედაქტორი. ერთი სიამოვნება იყო მასთან ერთად მუშაობა. ეს წიგნებია: „სიმონ ყაუხჩიშვილი – მეცნიერი, მოძღვარი, ერისკაცი, მოქალაქე“, თბ., 1996; „ძირძველი ქართული მხარის – აფხაზეთის ისტორიისათვის“, თბ., 2008; „საქართველოს და ბიზანტიის იმპერიის ურთიერთობა, ნაწილი პირველი, IV-IX სს.“. პირველ წიგნში მადლიერმა მოწაფემ წარმოაჩინა დიდი ქართველი მეცნიერის, მისი მასწავლებლის (რომელსაც მან ბოლომდე, განსაკუთრებით, რეპრესიების წლებში, უერთგულა) ღვაწლი. მეორე წიგნში ეხება აფხაზეთის და იქ მოსახლე ტომების ეთნოგენეზისის საკითხებს, სადაც ასკვნის: “აფსილები და აბაზგები, მიუხედავად აფხაზურადიღური წარმომავლობისა, ეთნოკულტურული თვალსაზრისით წარმოადგენენ განუყოფელ ნაწილს ქართული ეთნიკური ერთობისა, ისევე როგორც ეგრები, სვანები, მესხები...” (გვ.77). ბატონი ნოდარი პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდა სოხუმში, სადაც მას უამრავი მეგობარი ჰყავდა. საშინლად განიცდიდა შემდგომში დატრიალებულ ტრაგედიას...

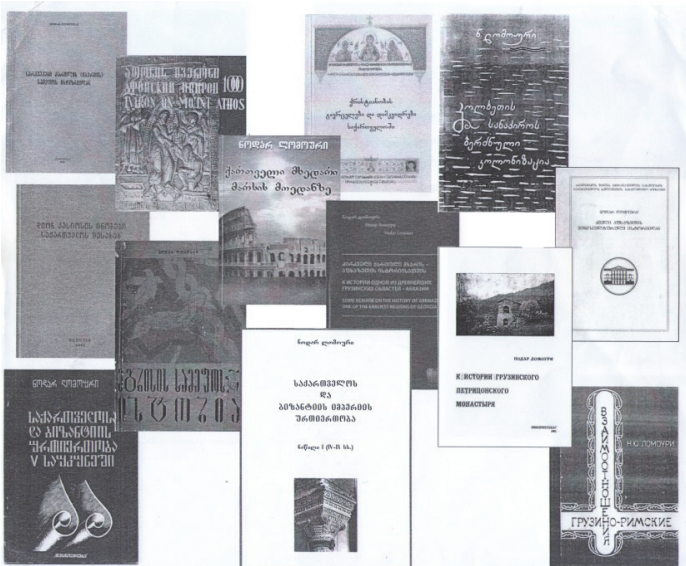
ნოდარ ლომოური თამამად უპირისპირდებოდა ექსტრემისტებს და ძალზე მკაცრად ამხელდა მათ მიერ დამახინჯებულად მოწოდებულ ფაქტებს, მაგ., პეტრიწონთან დაკავშირებით.

მესამე წიგნში საფუძვლიანადაა განხილული ბიზანტიის იმპერიის საქართველოსთან ურთიერთობის საკვანძო საკითხები.

აქ შეუძლებელია მეცნიერის შრომების არათუ მომოხილვა, დასახელებაც კი. დაწმუნებული ვარ მომავალში შესაძლებელი გახდება მთელი კორპუსის გამოცემა, რადგან მეცნიერ-

ული თვალსაზრისით იგი ფასეულია და ხელმისაწვდომი უნდა იყოს მკვლევართათვის, მომავალი თაობისათვის.

2006 წელს გამოცემულ წიგნში „ქართველი მხედარი მარსის მოედანზე: ნოდარ ლომოური რეალობითა და ფანტაზიით ნასაზრდოები მხატვრული ენით, ნატიფი სტილით გადმოგვცემს საქართველო-რომის ურთიერთობის ეპიზოდს ფარსმან იბერიელთან დაკავშირებით.

ნოდარ ლომოური-ქართული ჰუმანიტარული მეცნიერების დაუშრომელი კირითხურო, ბრყინვალე ლექტორი, წლების განმავლობაში იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პრორექტორი, საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის დირექტორი, აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ბიზანტინოლოგიის განყოფილების გამგე, საქართველოს ბიზანტინოლოგთა ეროვნული კავშირის პრეზიდენტი, ავტორიტეტული

ჟურნალების სარედაქციო კოლეგიების წევრი, მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, “ღირსების ორდენის კავალერი“, თბილისის საპატრიარქო მოქალაქე.

მის ხასიათში ერთმანეთს ერწყმოდა და შეთავსებული იყო პრინციპულობა, სიმკაცრე, კეთილშობილება, ადამიანური სითბო, ჭირისა და ლხინის გაზიარების იშვიათი უნარი. შესანიშნავი მოლხენა იცოდა...

ლომოურების სახელოვანი გვარის ღირსეული ტრადიციების გამგრძელებელი, “ახალი ათონელის“ – სიმონ ყაუხჩიშვილის ერთგული მოწაფე – პროფესორი ნოდარ ლომოური ეროვნულ მეხსიერებაში ნამდვილად აღიბეჭდება, როგორც გამორჩეული პიროვნება.

ვალერი ასათიანი,
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი